
Panchatantram

పంచతన్త్రమ్

Document Information

Text title : panchatantra tantra

File name : panchatantra.itx

Category : major_works

Location : doc_z_misc_major_works

Author : viShNusharman

Transliterated by : Jan Brzezinski of Gaudiya Grantha Mandira

Description-comments : 1. mitrabhedah 2. mitrasamprAptiH 3. kAkoluKIyam 4. labdhapraNAsham
5. aparIkShitakArakam

Acknowledge-Permission: <https://grantha.jiva.org> The Gaudiya Grantha Mandira

Latest update : January 13, 2023

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

పంచతన్త్రమ్

కథా-ముఖమ్

ఓం నమః శ్రీ-శారదా-గణపతి-గురుభ్యః । మహా-కవిభ్యో నమః ।
బ్రహ్మ రుద్రః కుమారో హరి-వరుణ-యమా వహ్నిరిన్ద్రః కుబేరశ్
చన్ద్రాదిత్యౌ సరస్వతుశ్చదధి-యుగ-నగా వాయురురీష-భుజ్జ్ఞాః ।
సిద్ధా నద్యోఽశ్వినౌ శ్రీర్దితిరదితి-సుతా మాతరశ్చణ్డికాద్యా
వేదాస్తీర్థాని యజ్ఞ గణ-వసు-మునయః పాన్తు నిత్యం గ్రహాశ్చ ॥

మనవే వాచస్పతయే శుక్రాయ పరాశరాయ ససుతాయ ।
చాణక్యాయ చ విదుషే నమోఽస్తు నయ-శాస్త్ర-కర్తృభ్యః ॥ ౦.౧॥

సకలార్థ-శాస్త్ర-సారం జగతి సమాలోక్య విష్ణుశర్మేదమ్ ।
తన్త్రైః పంచభిరేతచ్ఛకార సుమనోహరం శాస్త్రమ్ ॥ ౦.౨॥

తద్యథానుశ్రూయతే । అస్తి దక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరమ్ । తత్ర
సకలార్థి-సార్థ-కల్ప-ద్రుమః ప్రవర-న్యప-ముకుట-మణిమజరీచయచర్చితచరణ-యుగలః
సకల-కల్ప-పారజ్గతోఽమరశక్తిర్నామ రాజా బభూవ । తస్య త్రయః పుత్రాః పరమ-
దుర్మేధసో వసుశక్తిరుగ్రశక్తిరనేకశక్తిశ్చేతి నామానో బభూవుః ।

అథ రాజా తాన్ శాస్త్ర-విముఖాన్ ఆలోక్య సచివాన్ ఆహూయ ప్రోవాచ-భోః
జ్ఞాతమేతద్భవద్భిర్వ్యన్ మమైతే త్రయోఽపి పుత్రాః శాస్త్ర-విముఖా వివేక-హీనాశ్చ ।
తదేతాన్ పశ్యతో మే మహదపి రాజ్యం న సౌఖ్యమావహతి । అథవా సాధ్వీదముచ్యతే-
అజాత-మృత-మూర్ఖేభ్యో మృతాజాతౌ సుతౌ వరమ్ ।

యతస్తౌ స్వల్ప-దుఃఖాయ యావజ్-జీవం జడో దహేత్ ॥ ౦.3॥

వరం గర్భ-స్రవో వరం ఋతుషు వైవాభిగమనం
వరం జాతః ప్రేతో వరమపి చ కన్యైవ జనితా ।
వరం బన్ధ్యా భార్యా వరమపి చ గర్భేషు వసతిర్
న చావిదగ్ధాన్ రూప-ద్రవిణ-గుణ-యుక్తోఽపి తనయః ॥ ౦.౪॥

కిం తయా క్రియతే ధేన్వా యా న సూతే న దుగ్ధదా ।

కోఽర్థః పుత్రేణ జాతేన యో న విద్వాన్ న భక్తిమాన్ || ౦.౫||

తదతేషాం యథా బుద్ధి-ప్రబోధనం భవతి తథా కోఽపుపాయోఽనుష్ఠీయతామ్ | అత్ర చ మద్దత్తాం వృత్తిం భుజ్జానానాం పణ్ణితానాం పంచుశతీ తిష్ఠతి | తతో యథా మమ మనోరథాః సిద్ధిం యాన్తి తథానుష్ఠీయతామితి |

తత్రైకః ప్రోవాచ-దేవ ద్వాదశభిర్వర్షైర్వాక్యకరణం శ్రూయతే | తతో ధర్మ-శాస్త్రాణి మన్వాదీని అర్థ-శాస్త్రాణి చాణక్యాదీని కామ-శాస్త్రాణి వాత్స్యాయనాదీని | ఏవం చ తతో దర్మార్థ-కామ-శాస్త్రాణి జ్ఞాయన్తే | తతః ప్రతిబోధనం భవతి |

అథ తన్-మధ్యతః సుమతిర్నామ సచివః ప్రాహ-అశాశ్వతోఽయం జీవితవ్య-విషయః | ప్రభూత-కాల-జ్ఞేయాని శబ్ద-శాస్త్రాణి | తత్ సజ్జీప-మాత్రం శాస్త్రం కింఞ్చిదేతేషాం ప్రబోధనార్థం చిన్త్యతామితి | ఉక్తం చ యతః-

అనన్తపారం కిల శబ్ద-శాస్త్రం

స్వల్పం తథాయుర్భహవశ్చ విఘ్నాః |

సారం తతో గ్రాహ్యమపాస్య ఫల్గు

హంసైర్వథా క్షీరమివామ్బుధ్యాత్ || ౦.౬||

తదత్రాస్తి విష్ణుశర్మా నామ బ్రాహ్మణః సకల-శాస్త్ర-పారగమశ్చాత్మ-సంసది లబ్ధ-కీర్తిః | తస్మై సమర్పయతు ఏతాన్ | స నూనం ధ్రాక్ ప్రబుధాన్ కరిష్యతి ఇతి |

స రాజా తదాకర్ణ్య విష్ణుశర్మాణమాహూయ ప్రోవాచ-భో భగవన్ మదనుగ్రహార్థమేతానర్థ-శాస్త్రం ప్రతి ద్రాగ్యథానన్య-సదృశాన్ విదధాసి తథా కురు | తదాహం త్వాం శాసన-శతేన యోజయిష్యామి |

అథ విష్ణు-శర్మా తం రాజానమాహ-దేవ శ్రూయతాం మే తథ్య-వచనమ్ | నాహం విద్యా-విక్రయం శాసన-శతేనాపి కరోమి | పునరేతాంస్తవ పుత్రాన్ మాస-షట్కేన యది నీతి-శాస్త్రజ్ఞాన్ న కరోమి తతః స్వ-నామ-త్యాగం కరోమి |

అథాసౌ రాజా తాం బ్రాహ్మణస్యాసమ్భావ్యాం ప్రతిజ్ఞాం శ్రుత్వా ససచివః ప్రహృష్టో విస్మయాన్వితస్తస్మై సాదరం తాన్ కుమారాన్ సమర్ప్య పరాం నిర్వృతిమాజగమ | విష్ణుశర్మణాపి తాన్ ఆదాయ తదర్థం మిత్ర-భేద-మిత్ర-ప్రాప్తి-కాకోలూకీయ-లబ్ధ-ప్రణాశ-అపరీక్షిత-కారకాణి చేతి పంచు-తన్త్రాణి రచయిత్వా పాఠితాస్తే రాజపుత్రాః | తేఽపి తానధీత్య మాస-షట్కేన యథోక్తైః సంవృతైః | తతః ప్రభృతేతత్ పంచుతన్త్రకం నామ నీతి-శాస్త్రం బాలావబోధనార్థం భూతలే ప్రవృత్తమ్ | కిం బహునా-

అధీతే య ఇదం నిత్యం నీతి-శాస్త్రం శ్ంణోతి చ |

న పరాభవమాప్నోతి శక్రాదపి కదాచన || ౦.౭||

ఇతి కథా-ముఖమ్ ।

పంచతన్త్రమ్

౧. మిత్ర-భేదః

వర్ధమాన-వృత్తాంతః

అథాతః ప్రారభ్యతే మిత్ర-భేదో నామ ప్రథమం తన్త్రమ్ । యస్యా యమాదిమః శ్లోకః-
వర్ధమానో మహాన్ సేహః సింహ-గో-వృషయోర్వనే ।

పిశునేనాతిలుభేన జమ్బుకేన వినాశితః ॥ ౧.౧॥

తద్యథానుశ్రూయతే । అస్తి దక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరమ్ । తత్ర
ధర్మోపార్జిత-భూరి-విభవో వర్ధమానకో నామ వణిక్-పుత్రో బభూవ । తస్య కదాచిద్రాత్రౌ
శయ్యారూఢస్య చింతా సముత్పన్నా । తత్ ప్రభూతేఽపి విత్తేఽర్థోపాయాశ్చిన్ననీయాః
కర్తవ్యాశ్చేతి । యత ఉక్తం చ-

నహి తద్విద్యతే కిఞ్చిద్యదర్థేన న సిద్ధ్యతి ।

యత్నేన మతిమాంస్తస్మాదర్థమేకం ప్రసాధయేత్ ॥ ౧.౨॥

యస్యార్థ్యాస్తస్య మిత్రాణి యస్యార్థ్యాస్తస్య బాన్ధవాః ।

యస్యార్థ్యాః స పుమాం లోకే యస్యార్థ్యాః స చ పణ్డితః ॥ ౧.౩॥

న సా విద్యా న తద్దానం న తచ్ఛిల్పం న సా కలా ।

న తత్ స్థైర్యం హి ధనినాం యాచక్తైర్యన్ న గీయతే ॥ ౧.౪॥

ఇహ లోకే హి ధనినాం పరోఽపి స్వజనాయతే ।

స్వజనోఽపి దరిద్రాణాం సర్వదా దుర్జనాయతే ॥ ౧.౫॥

అర్థేభ్యోఽపి హి వృద్ధేభ్యః సంవృత్తేభ్య ఇతస్తతః ।

ప్రవర్తన్తే క్రియాః సర్వాః పర్వతేభ్య ఇవాపగాః ॥ ౧.౬॥

పూజ్యతే యదపూజ్యోఽపి యదగమ్యోఽపి గమ్యతే ।

వస్యతే యదవస్యోఽపి స ప్రభావో ధనస్య చ ॥ ౧.౭॥

అశనాద్వియమాణీవ స్యుః కార్యాణ్యఖిలానపి ।

ఏతస్మాత్ కారణాద్విత్తం సర్వ-సాధనముచ్యతే ॥ ౧.౮॥

అర్ధార్థో జీవ-లోకోఽయం శ్మశానమపి నేవతే ।

త్యక్తౌఽవి జనయితారం స్వం నిఃస్వం గచ్ఛతి దూరతః ॥ ౧.౯ ॥

గత-వయసామపి పుంసాం యేషామర్థా భవంతి తే తరుణాః ।

అర్థే తు యే హీనా వృద్ధాస్తే యౌవనేఽపి స్యుః ॥ ౧.౧౦ ॥

స చార్థః పురుషాణాం షడ్భుపాయైర్భవతి భిక్షాయా నృప-నేవయా కృషి-
కర్మణా విద్యోపార్జనేన వ్యవహారేణ వణిక్-కర్మణా వా । సర్వేషామపి తేషాం
వాణిజ్యేనాతిరస్కృతోఽర్థ-లాభః స్యాత్ । ఉక్తం చ యతః-

కృతా భిక్షానేకైర్వితరతి నృపో నోచితమహో

కృషిః క్లిష్టా విద్యా గురు-వినయ-వృత్త్యాతివిషమా ।

కుసీదార్ధారీద్ర్యం పరకరగత-గ్రన్థి-శమనాన్

న మన్యే వాణిజ్యాత్ కిమపి పరమం వర్తనమిహ ॥ ౧.౧౧ ॥

ఉపాయానాం చ సర్వేషాముపాయః పణ్య-సంజ్ఞహః ।

ధనార్థం శస్యతే హే ఏకస్తదన్యః సంశయాత్మకః ॥ ౧.౧౨ ॥

తచ్చ వాణిజ్యం సప్త-విధమర్థాగమాయ స్యాత్ । తద్యథా గాన్ధిక-వ్యవహారః, నిక్షేప-
ప్రవేశః, గోష్ఠిక-కర్మ, పరిచిత-గ్రాహకాగమః, మిథ్యా-క్రయ-కథనమ్, కూట-తులా-మానమ్,
దేశాన్తరాధ్యాక్షానయనం చేతి । ఉక్తం చ-

పణ్యానాం గాన్ధికం పణ్యం కిమన్యైః కాఞ్చనాదిభిః ।

యత్రైకేన చ యత్ క్రీతం తచ్చతేన ప్రదీయతే ॥ ౧.౧౩ ॥

నిక్షేపే పతితే హర్ష్యే శ్రేష్ఠీ స్త్రాతి స్వ-దేవతామ్ ।

నిక్షేపీ మ్రియతే తుభ్యం ప్రదాస్యాముపయాచితమ్ ॥ ౧.౧౪ ॥

గోష్ఠిక-కర్మ-నియుక్తః శ్రేష్ఠీ చిన్తయతి చేతసా హృష్టః ।

వసుధా వసు-సమ్పూర్ణా మయాద్య లభా కిమన్యేన ॥ ౧.౧౫ ॥

పరిచితమాగచ్ఛన్తం గ్రాహకముత్క-ణ్ఠ్యా విలోకయాసౌ ।

హృష్ట్యతి తద్ధన-లబ్ధో యద్వత్ పుత్రేణ జాతేన ॥ ౧.౧౬ ॥

అన్యచ్చ-

పూర్ణాపూర్ణే మానే పరిచిత-జన-వఞ్చనం తథా నిత్యమ్ ।

మిథ్యా-క్రయస్య కథనం ప్రకృతిరియం స్యాత్ కిరాతానామ్ ॥ ౧.౧౭ ॥

ద్విగుణం త్రిగుణం విత్తం భాణ్ణ-క్రయ-విచక్షణాః ।

ప్రాపువస్తుద్యమాల్లోకా దూర-దేశాన్తరం గతాః ॥ ౧.౧౮ ॥

ఇతేవం సమృధార్య మథురా-గామీని భాణానాదాయ శుభాయాం తిథౌ గురు-
జనానుజ్ఞాతః సురథాధిరూఢః ప్రస్థితః | తస్య చ మగ్గుల-వృషభ సజ్జీవక-నన్దక-
నామానౌ గృహోత్పన్నౌ ధూర్వౌఠారౌ స్థితౌ | తయోరేకః సజ్జీవకాభిధానో యమునా-
కచ్ఛమవతీర్ణః సమృజ్గు-పూరమాసాద్య కలిత-చరణో యుగ-భగ్గుం విధాయ విషసాద
|

అథ తం తదవస్థమాలోక్య వర్ణమానః పరం విషాదమాగమత్ | తదర్థం చ
స్నేహార్ధ్య-హృదయస్త్రి-రాత్రం ప్రయాణ-భగ్గుమకరోత్ | అథ తం విషణ్ణమాలోక్య
సాముఖ్యైరభిహితమ్- భోః శ్రేష్ఠీన్ ! కిమేవం వృషభస్య కృతే సింహ-వ్యాఘ్ర-సమాకులే
బహ్వాపాయేఽస్మిన్ వనే సమస్త-సార్థస్త్యయా సన్దేహే నియోజితః | ఉక్తం చ-
న స్వల్పస్య కృతే భూరి నాశయేన్ మతిమాన్ నరః |
ఏతదేవాత్ర పాణ్డీత్యం యత్ స్వల్పాద్భూరి-రక్షణమ్ ॥ ౧.౧౯ ॥

అథాసౌ తదవధార్య సజ్జీవకస్య రజ్జౌ-పురుషాన్ నిరూప్యాశేష-సార్థం నీత్వా ప్రస్థితః
| అథ రజ్జౌ-పురుషౌ ఆపి బహ్వాపాయం తద్వనం విదిత్వా సజ్జీవకం పరిత్యజ్య
పృష్ఠతో గత్వాఽన్యేద్యుస్తం సార్థవాహం మిథ్యాహుః- స్వామిన్, మృతోఽసౌ సజ్జీవకః |
అస్మాభిస్తు సార్థవాహస్యాభీష్ట ఇతి మత్వా వహ్నినా సంస్కృతః ఇతి |
తచ్ఛ్చృత్వా సార్థవాహః కృతజ్ఞతయా స్నేహార్ధ్య-హృదయస్తస్యార్థ్య-దేహిక-క్రియా
వృషోత్పర్గాదికాః సర్వాశ్చకార | సజ్జీవకోఽపాయుః-శేషతయా యమునా-సలిల-
మిశ్రైః శిశిరతరవాతైరాప్యాయిత-శరీరః కథంజ్ఞదపుత్థాయ యమునా-తటముపపేదే |
తత్ర మరకత-సదృశాని బాల-తృణాగ్రాణి భక్షయన్ కతిపయైరహోభిర్హర్ష-వృషభ ఇవ
పీనః కకుద్మాన్ బలవాంశ్చ సంవృత్తః | ప్రత్యహం వల్మీక-శిఖరాగ్రాణి శ్చృక్ణాభ్యాం
విదారయన్ గర్జమాన ఆస్తే | సాధు చేదముచ్యతే-

అరక్షితం తిష్ఠతి దేవ-రక్షితం
సురక్షితం దేవ-హతం వినశ్యతి |
జీవతనాథోఽపి వనే వినరితః
కృత-ప్రయతోఽపి గృహే వినశ్యతి ॥ ౧.౨౦ ॥

అథ కదాచిత్ పిఙ్గులకో నామ సింహః సర్వ-మృగ-పరివృతః పిపాసాకుల ఉదక-
పానార్థం యమునా-తటమవతీర్ణః సజ్జీవకస్య గమ్భీరతర-రావం దూరాదేవాశ్చృణోత్
| తచ్ఛ్చృత్వాఽతీవ వ్యాకుల-హృదయః ససాధ్యసమాకారం ప్రచ్ఛాద్య బట-తలే

చతుర్ముణ్ణలావస్థానేనావస్థితః | చతుర్ముణ్ణలావస్థానం త్విదం- సింహః సింహానుయాయినః
కాకరవాః కివృత్తా ఇతి |

అథ తస్య కరటక-దమనక-నామానౌ ద్వౌ శృగాలౌ మన్త్రి-పుత్రౌ భ్రష్టాధికారౌ
సదానుయాయినావాస్తామ్ | తౌ చ పరస్పరం మన్త్రయతః | తత్ర దమనకో-బ్రవీత్-
భద్ర కరటక, ఆయం తావదస్మత్-స్వామీ పిఙ్గలక ఉదక-గ్రహణార్థం యమునా-
కచ్ఛమవతీర్య స్థితః | స కిం నిమిత్తం పిపాసాకులో-పి నివృత్త్య వ్యూహ-రచనాం
విధాయ దౌర్మనస్యేనాభిభూతో-త్ర బట-తలే స్థితః |

కరటక ఆహ- భద్ర కిమావయోరనేన వ్యాపారేణ ఉక్తం చ యతః-

అవ్యాపరేషు వ్యాపారం యో నరః కర్తుమిచ్ఛతి |

స ఏవ నిధనం యాతి కీలోత్పాటివ వానరః || ౧.౨౧||

కథా ౧ కీలోత్పాటి-వానర-కథా

కస్మింశ్చిన్ నగరాభ్యాశే కేనాపి వణిక్-పుత్రేణ తరు-ఖణ్ణ-మధ్యే దేవతాయతనం
కర్తుమారబ్ధమ్ | తత్ర చ యే కర్మకరాః స్థాపనాదయః | తే మధ్యాహ్న-
బేలాయామాహారార్థం నగర-మధ్యే గచ్ఛన్తి | అథ కదాచిత్ తత్రానుషక్తికం వానర-
యూథమితశ్చేతశ్చ పరిభ్రమదాగతమ్ | తత్రైకస్య కస్యచిచ్ఛిల్పినో-ర్థ-స్పాటితో-జ్ఞాన-
వృక్ష-దారుమయః స్తమ్భుః ఖదిర-కీలకేన మధ్య-నిహితేన తిష్ఠతి | ఏతస్మిన్నస్తరే తే
వానరాస్తరు-శిఖర-ప్రసాద-శృంగ-దారు-పర్వస్తేషు యథేచ్ఛయా క్రీడితుమారభాః |
ఏకశ్చ తేషాం ప్రత్యాసన్న-మృత్యుశాపల్యాత్ తస్మిన్నర్థ-స్పాటిత-స్తమ్భే ఉపవిశ్య
పాణిభ్యాం కీలకం సఙ్కృహ్య యావదుత్పాదయితుమారేభే తావత్ తస్య స్తమ్భ-మధ్య-
గత-వృషణస్య స్వ-స్థానాచ్ఛలిత-కీలకేన యద్వృత్తం తత్ ప్రాగేవ నివేదితమ్ | అతో-హం
బ్రవీమి-అవ్యాపారేషు ఇతి | ఆవయోర్భక్షిత-శేష ఆహారో-స్తేవ | తత్ కిమనేన వ్యాపారేణ
| దమనక ఆహ తత్ కిం భవాన్ ఆహారో కేవలమేవ | తన్ న యుక్తమ్ | ఉక్తం చ-
సుహృదాముపకారణాద్విషతామపకారణాత్ |

నృప-సంశ్రయ ఇష్యతే బుధైర్జతరం కో న బిభర్తి కేవలమ్ || ౧.౨౨||

కిం చ-

యస్మిజ్ఞోవన్తి జీవన్తి బహవః సో-త్ర జీవతు |

వయాంసి కిం న కుర్వన్తి చఙ్గాప్సి స్వోదర-పూరణమ్ || ౧.౨౩||

తథా చ-

యజ్ జీవ్యతే క్షణమపి ప్రథితం మనుష్యైర్

విజ్ఞాన-శౌర్య-విభవార్య-గుణైః సమేతమ్ ।
 తన్ నామ జీవితమిహ ప్రవదన్తి తజ్-జ్ఞాః
 కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిం చ భుక్త్యై ॥ ౧.౨౪ ॥

యో నాత్మనా న చ పరేణ చ బన్ధ-వర్గే
 దీనే దయాం న కురుతే న చ మర్త్య-వర్గే ।
 కిం తస్య జీవిత-ఫలం హి మనుష్య-లోకే
 కాకోఽపి జీవతి చిరాయ బలిం చ భుక్త్యై ॥ ౧.౨౫ ॥

సుపూరా స్యాత్ కునదికా సుపూరో మూషికాజ్ఞాలిః ।
 సుసన్తుష్టః కాపురుషః స్వల్పకేనాపి తుష్యతి ॥ ౧.౨౬ ॥

కిం చ-
 కిం తేన జాతు జాతేన మాటుర్యోవన-హారిణా ।
 ఆరోహతి న యః స్వస్య వంశస్యోగ్రే ధ్వజో యథా ॥ ౧.౨౭ ॥

పరివర్తని సంసారే మృతః కో వా న జాయతే ।
 జాతస్తు గణ్యతే సోఽత్ర యః స్ఫురేచ్ఛ శ్రియాధికః ॥ ౧.౨౮ ॥

కిం చ-
 జాతస్య నదీ-తీరే తస్యాపి తృణస్య జన్మ-సాఫల్యమ్ ।
 యత్ సలిల-మజ్జనాకుల-జన-హస్తాలమ్బనం భవతి ॥ ౧.౨౯ ॥

తథా చ-
 స్తిమితోన్నత-సంజ్ఞారా జన-సన్తాప-హారిణః ।
 జాయన్తే విరలా లోకే జలదా ఇవ సజ్జనాః ॥ ౧.౩౦ ॥

నిరతిశయం గరిమాణం తేన
 జనన్యాః స్మరన్తి విద్వాంసః ।
 యత్ కమపి వహతి గర్భం
 మహతామపి యో గురుర్భవతి ॥ ౧.౩౧ ॥

అప్రకటీకృత-శక్తిః శక్తోఽపి జనస్తిరస్క్రియాం లభతే ।
 నివసన్నన్దార్దారణి లక్ష్ణ్యో వహ్నిర్న తు జ్వలితః ॥ ౧.౩౨ ॥

కరటక ఆహ- ఆవాం తావదప్రధానౌ తత్ కిమావయోరనేన వ్యాపరేణ ।

ఉక్తం చ-
 అపృష్టోఽత్రాప్రధానో యో బ్రూతే రాజ్ఞః పురః కుధీః ।

న కేవలమసమ్మానం లభతే చ విడమ్బునమ్ || ౧.౩౩||

తథా చ-

వచస్తత్ర ప్రయోక్తవ్యం యత్రోక్తం లభతే ఫలమ్ |

స్థాయీ భవతి చాత్యంతం రాగః శుక్ల-పటే యథా || ౧.౩౪||

దమక ఆహ- మా మైవం వద |

అప్రధానః ప్రధానః స్యాత్ సేవతే యది పార్థివమ్ |

ప్రధానోఽపప్రధానః స్యాద్యది సేవా-వివర్జితః || ౧.౩౫||

యత ఉక్తం చ-

ఆసన్నమేవ నృపతిర్భజతే మనుష్యం

విద్యా-విహీనమకులీనమసంస్కృతం వా |

ప్రాయేణ భూమి-పతయః ప్రమదా లతాశ్చ

యత్ పార్శ్వతో భవతి తత్ పరివేష్టయన్తి || ౧.౩౬||

తథా చ-

కోప-ప్రసాద-వస్తూని యే విచిన్వన్తి సేవకాః |

ఆరోహన్తి శనైః పశ్చాద్దున్వన్తమపి పార్థివమ్ || ౧.౩౭||

విద్యావతాం మహేచ్ఛానాం శిల్ప-విక్రమ-శాలినామ్ |

సేవా-వృత్తి-విదాం బైవ నాశ్రయః పార్థివం వినా || ౧.౩౮||

యే జాత్యాది-మహోత్సాహాన్ నరేన్ద్రాన్ నోపయాన్తి చ |

తేషామామరణం భిక్షా ప్రాయశ్చిత్తం వినిర్మితమ్ || ౧.౩౯||

యే చ ప్రాహుర్దురాత్మానో దురారాధ్యా మహీభుజః |

ప్రమాదాలస్య-జాడ్యాని ఖ్యాపితాని నిజాని తైః || ౧.౪౦||

సర్పాన్ వ్యాఘ్రాన్ గజాన్ సింహాన్ దృష్ట్వాపాయైర్వశీకృతాన్ |

రాజేతి కియతీ మాత్రా ధీమతామప్రమాదినామ్ || ౧.౪౧||

రాజానమేవ సంశ్రిత్య విద్వాన్ యాతి పరాం గతిమ్ |

వినా మలయమన్యత్ర చన్దనం న ప్రరోహతి || ౧.౪౨||

ధవలనాతపత్రాణి వాజినశ్చ మనోరమాః |

సదా మత్తాశ్చ మాతఙ్గాః ప్రసన్నే సతి భూపతౌ || ౧.౪౩||

కరటక ఆహ- అథ భవాన్ కిం కర్తుమనాః ?

సోఽబ్రవీత్- అద్యాస్మత్-స్వామీ పిఙ్గలకో భీతో భీత-పరివారశ్చ వర్తతే । తదైనం గత్వా
భయ-కారణం విజ్ఞాయ సస్థి-విగ్రహ-యాన-ఆసన-సంశ్రయ-ద్వైధీ-భావానామేకతమేన
సంవిధాస్యే ।

కరటక ఆహ- కథం వేత్తి భవాన్ యద్భయావిష్టోఽయం స్వామీ ?

సోఽబ్రవీత్- జ్ఞేయం కిమత్ర ? యత ఉక్తం చ-

ఉదీరితోఽర్థః పశునాపి గృహతే

హయాశ్చ నాగాశ్చ వహన్తి చోదితాః ।

అనుక్తమపూహతి పణ్ణితో జనః

పరేఙ్గిత-జ్ఞాన-ఫలా హి బుద్ధయః ॥ ౧.౪౪॥

తథా చ మనుః (౮.౨౬)-

ఆకారైరిఙ్గితైర్గత్యా చేష్టయా భాషణేన చ ।

నేత్ర-వక్త్ర-వికారైశ్చ లక్ష్యతేఽన్తర్గతం మనః ॥ ౧.౪౫॥

తదయైస్యం భయాకులం ప్రాప్య స్వ-బుద్ధి-ప్రభావేన నిర్భయం కృత్వా వశీకృత్య చ నిజాం
సాచివ్య-పదపీం సమాసాదయిష్యామి ।

కరటక ఆహ- అనభిజ్ఞో భవాన్ సేవా-ధర్మస్య । తత్ కథమేనం వశీకరిష్యసి ?

సోఽబ్రవీత్- కథమహం సేవానభిజ్ఞః ? మయా హి తాతోత్సక్తే క్రీడతాభ్యాగత-సాధూనాం

నీతి-శాస్త్రం పఠతా యచ్ఛృతం సేవా-ధర్మస్య సారం తద్భుది స్థాపితమ్ । శ్రూయతాం

తచ్ఛేదమ్-

సువర్ణ-పుష్పితాం పృథీవీం విచిన్వన్తి నరాస్త్రయః ।

శూరశ్చ కృత-విద్యశ్చ యశ్చ జానాతి నేవితుమ్ ॥ ౧.౪౬॥

సా సేవా యా ప్రభు-హితా గ్రాహ్యో వాక్య-విశేషతః ।

ఆశ్రయేత్ పార్థివం విద్వాంస్తద్ధ్యారేణైవ నాన్యథా ॥ ౧.౪౭॥

యో న వేత్తి గుణాన్ యస్య న తం నేవేత పణ్ణితః ।

న హి తస్మాత్ ఫలం కిఞ్చిత్ సుకృష్టాదూషరాదివ ॥ ౧.౪౮॥

ద్రవ్య-కృతి-హీనోఽపి సేవ్యః సేవ్య-గుణాన్వితః ।

భవతాజీవనం తస్మాత్ ఫలం కాలాన్తరాదపి ॥ ౧.౪౯॥

అపి స్థాణువదాసీనః శుష్యన్ పరిగతః క్షుధా ।

న త్వజ్ఞానాత్మ-సమ్పన్నాదప్సత్తిమీహతే పణ్ణితః ॥ ౧.౫౦॥

సేవకః స్వామినం ద్వేష్టి కృపణం పరుషాక్షరమ్ ।

ఆత్మానం కిం స న ద్వేష్టి నేవ్యానేవ్యం న వేత్తి యః || ౧.౫౧||

యస్యాశ్రిత్య విశ్రామం క్షుధార్తా యాన్తి నేవకాః |

సోఽర్కవన్ నృపతిస్త్యాజ్యః సదా పుష్ప-ఫలోఽపి సన్ || ౧.౫౨||

రాజ-మాతరి దేవ్యాం చ కుమారే ముఖ్య-మన్త్రిణి |

పురోహితే ప్రతీహారే సదా వర్తేత రాజవత్ || ౧.౫౩||

జీవేతి ప్రబ్రువన్ ప్రోక్తః కృత్యాకృత్య-విచక్షణః |

కరోతి నిర్వికల్పం యః స భవేద్రాజ-వల్లభః || ౧.౫౪||

ప్రభు-ప్రసాదజం విత్తం సుప్రాప్తం యో నివేదయేత్ |

వస్త్రాద్యం చ దధాతక్షే స భవేద్రాజ-వల్లభః || ౧.౫౫||

అన్తః-పుర-చరైః సార్థం యో న మన్తం సమాచరేత్ |

న కలత్సైర్నరేస్త్రిస్య స భవేద్రాజ-వల్లభః || ౧.౫౬||

ద్యూతం యో యమ-దూతాభం హాలాం హాలాహలోపమమ్ |

పశ్యేద్ధారాన్ వృథాకారాన్ స భవేద్రాజ-వల్లభః || ౧.౫౭||

యుద్ధ-కాలేఽగ్రణీర్యః స్యాత్ సదా పృష్ఠానుగః పురే |

ప్రభోర్ద్వారాశ్రితో హర్మ్యే స భవేద్రాజ-వల్లభః || ౧.౫౮||

సమృతోఽహం విభోర్నిత్యమితి మత్వా వ్యతిక్రమేత్ |

కృచ్ఛేష్వపి న మర్యాదాం స భవేద్రాజ-వల్లభః || ౧.౫౯||

ద్వేషి-ద్వేష-పరో నిత్యమిష్టానామిష్ట-కర్మ-కృత్ |

యో నరో నర-నాథస్య స భవేద్రాజ-వల్లభః || ౧.౬౦||

ప్రోక్తః ప్రత్యుత్తరం నాహ విరుద్ధం ప్రభునా న యః |

న సమీపే హసతుచ్యైః స భవేద్రాజ-వల్లభః || ౧.౬౧||

ఉప్ రణం శరణం తద్వన్ మన్యతే భయ-వర్జితః |

ప్రవాసం స్వ-పురావాసం స భవేద్రాజ-వల్లభః || ౧.౬౨||

న కుర్యాన్ నరనాథస్య యోషిద్భిః సహ సజ్గతిమ్ |

న నిన్దాం న వివాదం చ స భవేద్రాజ-వల్లభః || ౧.౬౩||

కరటక ఆహ- అథ భవాంస్తత్ర గత్వా కిం తావత్ ప్రథమం వక్ష్యతి తత్ తావదుచ్యతామ్ |

దమనక ఆహ-

ఉత్తరాదుత్తరం వాక్యం వదతాం సమ్ప్రజాయతే ।

సువృష్టి-గుణ-సమ్ప్రన్నాదీభజాదీభజమివాపరమ్ ॥ ౧.౬౪ ॥

అపాయ-సన్దర్శనజాం విపత్తిం

ఉపాయ-సన్దర్శనజాం చ సిద్ధిమ్ ।

మేధావినో నీతి-గుణ-ప్రయుక్తాం

పురః స్ఫురన్తీమివ వర్ణయన్తి ॥ ౧.౬౫ ॥

పకేషాం వాచి శుకవదన్యేషాం హృది మూకవత్ ।

హృది వాచి తథాన్యేషాం వల్ల వల్లన్తిఉ సూక్తయః ॥ ౧.౬౬ ॥

న చ అహమప్రాప్త-కాలం వక్ష్యే । ఆకర్ణితం మయా నీతి-సారం పితుః పూర్వముత్సృజం
హి నిషేవతా ।

అప్రాప్త-కాలం వచనం బృహస్పతిరపి బ్రువన్ ।

లభతే బహ్వవజ్ఞానమపమానం చ పుష్కలమ్ ॥ ౧.౬౭ ॥

కరటక ఆహ-

దురారాధ్యా హి రాజానః పర్వతా ఇవ సర్వదా ।

వ్యాలాకీర్ణాః సువిషమాః కఠినా దుష్ట-నేవితాః ॥ ౧.౬౮ ॥

తథా చ-

భోగినః కఞ్చుకావిష్టాః కుటిలాః క్రూర-చేష్టితాః ।

సుదుష్టా మన్త-సాధ్యాశ్చ రాజానః పన్నగా ఇవ ॥ ౧.౬౯ ॥

ద్వి-జిహ్వః క్రూర-కర్మాణోఽనిష్ఠాశ్చిద్రానుసారిణః ।

దూరతోఽపి హి పశ్యన్తి రాజానో భుజగా ఇవ ॥ ౧.౭౦ ॥

స్వల్పమపపకుర్వన్తి యేఽభీష్టా హి మహీపతేః ।

తే వహ్నోవివ దహ్యాన్తే పతన్గః పాప-చేతనః ॥ ౧.౭౧ ॥

దురారోహం పదం రాజ్ఞాం సర్వ-లోక-నమస్కృతమ్ ।

స్వల్పేనాపపకారేణ బ్రాహ్మణ్యమివ దుష్యతి ॥ ౧.౭౨ ॥

దురారాధ్యాః శ్రియో రాజ్ఞాం దురాపా దుష్పరిగ్రహాః ।

తిష్ఠన్తాప ఇవాధారే చిరమాత్మని సంస్థితాః ॥ ౧.౭౩ ॥

దమనక ఆహ- సత్యమేతత్ పరమ్ । కిన్తు-

యస్య యస్య హి యో భావన్తేన తేన సమాచరేత్ ।

అనుప్రవిశ్య మేధావీ ఉప్రమాత్మ-వశం నయేత్ ॥ ౧.౭౪ ॥

భర్తుశ్చిత్తానువర్తిత్వం సువృత్తం చానుజీవినామ్ |

రాక్షసాశ్వాపి గృహ్యాయై నిత్యం ఛన్దానువర్తిభిః || ౧.౭౫||

సరుషి నృపే స్తుతి-వచనం తదభిమతే ప్రేమ తద్ద్యిషి ద్వేషః |

తద్దానస్య చ శంసా అమన్త్ర-తన్త్రం వశీకరణమ్ || ౧.౭౬||

కరటక ఆహ- యదేవమభిమతం తర్హి శివాస్తే పన్థానః సన్తు | యథాభిలషితమనుష్ఠీయతామ్

| సోఽపి ప్రణమ్య పిఙ్గలకాభిముఖం ప్రతస్థే |

అథాగచ్ఛన్తం దమనకమాలోక్య పిఙ్గలకో ద్వాస్థమబ్రవీత్- అపసార్యతాం వేత్ర-లతా |

అయమస్మాకం చిరన్తనో మన్త్రిపుత్రో దమనకోఽవ్యాహత-ప్రవేశః | తత్ ప్రవేశ్యతాం

ద్వితీయ-మణ్డల-భాగీ | ఇతి |

స ఆహ- యథావాదీద్భవాన్ ఇతి |

అథోపసృత్య దమనకో నిర్దిష్ట ఆసనే పిఙ్గలకం ప్రణమ్య ప్రాప్తానుజ్ఞ ఉపవిష్టః | స తు

తస్య నక-కులిశాలజ్కృతం దక్షిణ-పాణిముపరి దత్త్వా మాన-పురః-సరమువాచ- అపి శివం

భవతః | కస్మాచ్చిరాద్భృష్టోఽసి ?

దమనక ఆహ- న కిఞ్చిద్దేవ-పాదానామస్మాభిః ప్రయోజనమ్ | పరం భవతాం ప్రాప్త-కాలం

వక్తవ్యం యత ఉత్తమ-మధ్యమాధమైః సర్వైరపి రాజ్ఞాం ప్రయోజనమ్ | ఉక్తం చ-

దన్తస్య నిష్కో-షణకేన నిత్యం

కర్ణస్య కణ్డూయనకేన వాపి |

తృణేన కార్యం భవతీశ్వరాణాం

కిమాఙ్గ వాగ్-స్తవతా నరేణ || ౧.౭౭||

తథా వయం దేవ-పాదానామన్వయాగతా భృత్యా ఆపత్స్వపి పృష్ట-గామినో యద్యపి

స్వమధికారం న లభామహే తథాపి దేవ-పాదానామేతద్భ్యుక్తం న భవతి | ఉక్తం చ-

స్థానేష్యేవ నియోక్తవ్యా భృత్యా ఆభరణాని చ |

న హి చూడామణిః పాదే ప్రభవామీతి బధ్యతే || ౧.౭౮||

యతః-

అనభిజ్ఞో గుణానాం యో న భృత్యైరనుగమ్యతే |

ధనాఢ్యోఽపి కులీనోఽపి క్రమాయాతోఽపి భూపతిః || ౧.౭౯||

ఉక్తం చ-

అసమైః సమీయమానః సమైశ్చ

పరిహీయమాణ-సత్-కారః |

ధురి యో న యుజ్యమానస్త్రిభిర్

ఆర్థ-పతిం త్యజతి భృత్యః || ౧.౮౦||

యచ్ఛావివేకితయా రాజ్ఞా భృత్యానుత్తమ-పద-యోగ్యాన్

హీనాధమ-స్థానే

నియోజయతి, న తే తత్రైవ స భూపతేర్దోషో న తేషామ్ | ఉక్తం చ-

కనక-భూషణ-సజ్గహణోచితో

యది మణిస్త్రపుణి ప్రతిబధ్యతే |

న స విరౌతి న చాపి స శోభతే

భవతి యోజయితుర్వచసీయతా || ౧.౮౧||

యచ్ఛ స్వామేవం వదతి చిరాద్భృత్యతే | తదపి శ్రూయతామ్-

సవ్య-దక్షిణయోర్యత్ర విశేషో నాస్తి హస్తయోః |

కస్తత్ర క్షణమప్యార్యో విద్యమాన-గతిర్భవేత్ || ౧.౮౨||

కాచే మణిర్మణౌ కాచో యేషాం బుద్ధిర్వికల్పతే |

న తేషాం సన్నిధౌ భృత్యో నామ-మాత్రోఽపి తిష్ఠతి || ౧.౮౩||

పరీక్షకా యత్ర న సన్ని దేశే

నార్హన్తి రత్నాని సముద్రజాని |

ఆభీర-దేశే కిల చస్త్రికాన్తం

త్రిభిర్వరాటైర్విపణన్తి గోపాః || ౧.౮౪||

లోహితాఖ్యస్య చ మణేః పద్మరాగస్య చాన్తరమ్ |

యత్ర నాస్తి కథం తత్ర క్రియతే రత్న-విక్రయః || ౧.౮౫||

నిర్విశేషం యదా స్వామీ సమం భృత్యేషు వర్తతే |

తత్రోద్యమ-సమర్థానాముత్సాహాః పరిహీయతే || ౧.౮౬||

న వినా పార్థివో భృత్యైర్న భృత్యాః పార్థివం వినా |

తేషాం చ వ్యవహారోఽయం పరస్పర-నిబన్ధనః || ౧.౮౭||

భృత్యైర్వినా స్వయం రాజా లోకానుగ్రహ-కారిభిః |

మయాఖైరివ దీప్తాంశుస్తేజస్వపి న శోభతే || ౧.౮౮||

అరైః సన్ధార్యతే నాభిర్నాభౌ చారాః ప్రతిష్ఠితాః |

స్వామి-సేవకయోరేవం వృత్తి-చక్రం ప్రవర్తతే || ౧.౮౯||

శిరసా విధృతా నిత్యం స్నేహేన పరిపాలితాః |

కేశా అపి విరజ్యన్తే నిఃస్నేహాః కిం న సేవకాః ॥ ౧.౯౦ ॥

రాజా తుష్టో హి భృత్యానామర్థ-మాత్రం ప్రయచ్ఛతి ।

తే తు సమ్మాన-మాత్రేణ ప్రాణైరపుపకుర్వతే ॥ ౧.౯౧ ॥

ఏవం జ్ఞాత్వా నరేంద్రేణ భృత్యాః కార్యా విచక్షణాః ।

కులీనాః శౌర్య-సంయుక్తాః శక్తా భక్తాః క్రమాగతాః ॥ ౧.౯౨ ॥

యః కృత్వా సుకృతం రాజ్ఞో దుష్కరం హితముత్తమమ్ ।

లజ్జయా వక్తి నో కిఞ్చిత్ తేన రాజా సహాయవాన్ ॥ ౧.౯౩ ॥

యస్మిన్ కృత్యం సమావేశ్య నిర్విశక్యేన చేతసా ।

ఆస్యతే నేవకః స స్యాత్ కలత్రమివ చాపరమ్ ॥ ౧.౯౪ ॥

యోనాహూతః సమభ్యేతి ద్వారి తిష్ఠతి సర్వదా ।

పుష్టః సత్యం మితం బ్రూతే స భృత్యోర్హో మహీభుజామ్ ॥ ౧.౯౫ ॥

అనాదిష్టోపి భూపస్య దృష్ట్వా హానికరం చ యః ।

యతతే తస్య నాశాయ స భృత్యోర్హో మహీభుజామ్ ॥ ౧.౯౬ ॥

తాడితోపి దురుక్తోపి దణ్ణితోపి మహీభుజా ।

యో న చిన్తయతే పాపం స భృత్యోర్హో మహీభుజామ్ ॥ ౧.౯౭ ॥

న గర్వం కురుతే మానే నాపమానే చ తప్యతే ।

స్వాకారం రక్షయేద్యస్తు స భృత్యోర్హో మహీభుజామ్ ॥ ౧.౯౮ ॥

న క్షుధా పీడ్యతే యస్తు నిద్రయా న కదాచన ।

న చ శీతాతపాద్వైశ్చ స భృత్యోర్హో మహీభుజామ్ ॥ ౧.౯౯ ॥

శ్రుత్వా సాక్ష్యామికిం వార్తాం భవిష్యాం స్వామినం ప్రతి ।

ప్రసన్నాస్యో భవేద్యస్తు స భృత్యోర్హో మహీభుజామ్ ॥ ౧.౧౦౦ ॥

సీమా వృద్ధిం సమాయాతి శుక్ల-పక్ష ఇవోడురాట్ ।

నియోగ-సంస్థితే యస్మిన్ స భృత్యోర్హో మహీభుజామ్ ॥ ౧.౧౦౧ ॥

సీమా సజ్కోచమాయాతి వహ్నా చర్మ ఇవాహితమ్ ।

స్థితే యస్మిన్ స తు త్యాజ్యో భృత్యో రాజ్యం సమీహతా ॥ ౧.౧౦౨ ॥

తథా శ్చగ్రాహోపయమితి మన్యమానేన మమోపరి స్వామినా యదవజ్ఞా క్రియతే

తదపయుక్తమ్ । ఉక్తం చ యతః-

కౌశేయం కృమిజం సువర్ణముపలాద్ధుర్వాపి గోరోమతః

పక్కాత్ తామరసం శశాంజ్ఞ ఉదధేరిస్థీవరం గోమయాత్ |

కాష్ఠాదగ్నిరహాః ఘణాదపి మణిరో-పిత్తతో రోచనా

ప్రాకాశ్యం స్వ-గుణోదయేన గుణినో గచ్ఛన్తి కిం జన్మనా || ౧.౧౦౩||

మూషికా గృహ-జాతాపి హస్తవ్యా స్వాప-కారిణీ |

భక్ష్య-ప్రదానైర్జారో హితకృత్ ప్రాప్యతే జన్తైః || ౧.౧౦౪||

ఎరణ్ణ-భిణ్ణార్క-నలైః ప్రభూతైరపి సజ్జితైః |

దారు-కృత్యం యథా నాస్తి తథైవాజ్ఞైః ప్రయోజనమ్ || ౧.౧౦౫||

కిం భక్తేనాసమర్థేన కిం శక్తేర్నాపకారిణా |

భక్తం శక్తం చ మాం రాజన్ నావజ్ఞాతుం త్వమర్హసి || ౧.౧౦౬||

పిఙ్గలక ఆహ- భవత్వేవం తావత్ | అసమర్థః సమర్థో వా చిరన్తనస్త్యమస్మాకం మన్త్రి-పుత్రః

| తద్విశ్రబ్ధం బ్రూహి యత్ కిఞ్చిద్వక్తుకామః |

దమనక ఆహ- దేవ జిజ్ఞాప్యం కిఞ్చిదస్తి |

పిఙ్గలక ఆహ- తన్ నివేదయాభిప్రేతమ్ |

సోఽబ్రవీత్-

అపి స్వల్పతరం కార్యం యద్భవేత్ పృథివీ-పతేః |

తన్ న వాచ్యం సభా-మధ్యే ప్రోవాచేదం బృహస్పతిః || ౧.౧౦౭||

తదైకాన్తికే మద్విజ్ఞాప్యమాకర్ణయన్తు దేవ-పాదాః | యతః-

షట్-కర్ణో భిద్యతే మన్తశ్చతుష్కర్ణః స్థిరో భవేత్ |

తస్మాత్ సర్వ-ప్రయత్నైన షట్కర్ణం వర్జయేత్ సుధీః || ౧.౧౦౮||

అథ పిఙ్గలకాభిప్రాయజ్ఞా వ్యాఘ్ర-దీపి-వృక-పురఃసరా సర్వేఽపి తద్వచః సమాకర్ణ్య

సంసది తత్-క్షణాదేవ దూరీభూతాః | తతశ్చ దమనక ఆహ- ఉదక-గ్రహణార్థం ప్రవృత్తస్య

స్వామినః కిమిహ నివృత్త్యావస్థానమ్ |

పిఙ్గలక ఆహ సవిలక్ష-స్మితమ్- న కిఞ్చిదపి |

సోఽబ్రవీత్- దేవ యదనాఖ్యేయం తత్ తిష్ఠతు | ఉక్తం చ-

దరిషు కిఞ్చిత్ స్వజనేషు కిఞ్చిద్

గోప్యం వయస్యేషు సుతేషు కిఞ్చిత్ |

యుక్తం న వా యుక్తమిదం విచిన్త్య

వదేద్విపశ్చిన్ మహతోఽనురోధాత్ || ౧.[*౧౦౦]

తమచ్ఛ్రత్వా పిఙ్గలకశ్చిన్తయామాస- యోగ్యోఽయం దృశ్యతే | తత్ కథయామేతస్యాగ్రే

ఆత్మనోఽభిప్రాయమ్ | ఉక్తం చ-

స్వామిని గుణాన్తరజ్ఞే గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కలయే ।

సుహృది నిరన్తర-చిత్తే నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవతి ॥ ౧.[*౧౦౧]

భో దమనక శృణోషి శబ్దం దూరాన్ మహాన్తమ్ ।

సోఽబ్రవీత్- స్వామిన్ శృణోమి । తత్ కిమ్ ।

పిఙ్గలక ఆహ- భద్ర అహమస్మాద్యనాదన్తమిచ్ఛామి । దమనక ఆహ- కస్మాత్ ।

పిఙ్గలక ఆహ - యతోఽద్యస్మద్యనే కిమపపూర్వం సత్త్వం ప్రవిష్టం యస్యాయం మహా-

శబ్దః శ్రూయతే । తస్య చ శబ్దానురూపేణ పరాక్రమేణ భవితవ్యమితి ।

దమనక ఆహ- యచ్ఛబ్ద-మాత్రాదపి భయముపగతః స్వామీ తదపయుక్తమ్ । ఉక్తం చ-

అమృతా భిద్యతే సేతుస్తథా మన్తోఽపరక్షితః ।

పైశున్యాద్భిద్యతే స్నేహో భిద్యతే వాగ్భిరాతురః ॥ ౧.౧౦౧॥

తన్ న యుక్తం స్వామినః పూర్వోపార్జితం వనం త్యక్తమ్ । యతో భేరీ-వేణు-వీనా-

మృదఙ్గ-తాల-పటహ-శఙ్ఖ-కాహలాది-భేదేన శబ్దా అనేక-విధా భవన్తి । తన్ న కేవలాచ్ఛబ్ద-

మాత్రాదపి భేతవ్యమ్ । ఉక్తం చ-

అత్యుత్కృతే చ రాద్రే చ శత్రౌ ప్రాప్తే న హీయతే ।

ధైర్యం యస్య మహీనాభో న స యాతి పరాభవమ్ ॥ ౧.౧౦౨॥

దర్శిత-భయేఽపి ధాతరి ధైర్య-ధ్వంసో భవేన్ న ధీరాణామ్ ।

శోషిత-సరసి నిదాఘే నితరామేవోద్ధతః సిన్ధుః ॥ ౧.౧౦౩॥

తథా చ-

యస్య న విపది విషాదః సమ్పది హర్షో రణే న భీరుత్వమ్ ।

తం భువన-త్రయ-తిలకం జనయతి జనసి సుతం విరలమ్ ॥ ౧.౧౦౪॥

తథా చ-

శక్తి-వైకల్య-నప్రస్య నిఃసారత్వాల్లఘీయసః ।

జన్నిమో మానహీనస్య తృణస్య చ సమా గతిః ॥ ౧.౧౦౫॥

అపి చ-

అన్య-ప్రతాపమాసాద్య యో దృఢత్వం న గచ్ఛతి ।

జతుజాభరణస్యేవ రూపేణాపి హి తస్య కిమ్ ॥ ౧.౧౦౬॥

తదేవం జ్ఞాత్వా స్వామినా ధైర్యావప్తమృఘః కార్యః । న శబ్ద-మాత్రాదేభితవ్యమ్ । అపి చ-

పూర్వమేవ మయా జ్ఞాతం పూర్ణమేతద్ధి మేదసా ।

అనుప్రవిశ్య విజ్ఞాతం యావచ్ఛర్మ చ దారు చ ॥ ౧.౧౦౭॥

పిఙ్గలక ఆహ- కథమేతత్ |
సోఽబ్రవీత్-

కథా ౨ శృంగాల-దున్దుభి-కథా

కశ్చిద్ధోమాయుర్నామ శృంగాలః క్షుత్తామ-కణః ఇతస్తతః పరిభ్రమన్ వనే సైన్య-
ద్వయ-సఙ్గామ-భూమిమపశ్యత్ | తస్యాం చ దున్దుభేః పతితస్య వాయు-వశాద్వల్లి-
శాఖాగ్రైర్వన్యమానస్య శబ్దమశృణోత్ | అథ క్షుభిత-హృదయశ్చిన్తయామాస అహో
విసప్తోఽస్మి | తద్వావన్ నాస్య ప్రోచాచరిత-శబ్దస్య దృష్టి-గోచరే గచ్ఛామి తావదస్యతో
వ్రజామి | అథవా నైతద్యుజ్యతే సహసైవ |

భయే వా యది వా హర్షే సమ్రాప్తే యో విమర్శయేత్ |

కృత్యం న కురుతే వేగాన్ న స సంతాపమాప్పుయాత్ || ౧.౧౧౮ ||

తత్ తావత్ జానామి కస్యాయం శబ్దః | ధైర్యమాలమ్భ్య విమర్శయన్ యావన్
మన్దం మన్దం గచ్ఛతి తావద్దున్దుభిమపశ్యత్ | న చ తం పరిజ్ఞాయ సమీపం గత్వా
స్వయమేవ కౌతుకాదతాడయత్ | భూయశ్చ హర్షాదచిన్తయత్- అహో చిరాదేతదస్మాకం
మహోద్భోజనమాపతితమ్ | తన్ నూనం మాంస-మేదోఽస్పృగ్భిః పరిపూరితం భవిష్యతి
| తతః పరుష-చర్మావగుణ్ణితం తత్ కథమపి విదార్శ్యకదేశే ఛిద్రం కృత్వా సంహృష్ట-మనా
మధ్యే ప్రవిష్టః | పరం చర్మ-విదారణతో దంష్ట్రాభగ్నః సమజని | అథ నిరాశీభూతస్తద్దారు-
శేషమవలోక్య శ్లోకమేనమపఠత్ పూర్వమేవ మయా జ్ఞాతమితి | అతో న శబ్ద-
మాత్రాదేభ్యతవ్యమ్ |

పిఙ్గలక ఆహ- భోః పశ్యాయం మమ సర్వోఽపి పరిగ్రహో భయ-వ్యాకులిత-మనాః
పలాయతుమిచ్ఛతి | తత్ కథమహం ధైర్యాదవష్టమ్భం కరోమి |

సోఽబ్రవీత్- స్వామిన్ వైషామేష దోషః | యతః స్వామి-సదృశా ఏవం భవన్తి భృత్యాః |
ఉక్తం చ-

అశ్వః శస్త్రం శాస్త్రం వీణా వాణీ నరశ్చ నారీ చ |

పురుష-విశేషం ప్రాప్తా భవన్తయోగ్యాశ్చ యోగ్యాశ్చ || ౧.౧౧౯ ||

తత్-పౌరుషావష్టం కృత్వా త్వం తావదత్రైవ ప్రతిపాలయ యావదహమేతచ్ఛబ్ద-
స్వరూపం జ్ఞాత్వాగచ్ఛామి | తతః పశ్చాద్యథోచితం కార్యమితి |

పిఙ్గలక ఆహ- కిం తత్ర భవాన్ గన్తుముత్సహతే |

స ఆహ- కిం స్వామ్యాదేశాత్ సద్భృత్య కృత్యాకృత్యమస్తి | ఉక్తం చ-

స్వామ్యాదేశాత్ సుభృత్యస్య న భోః సజ్ఞాయతే క్వచిత్ |

ప్రవిశేన్ ముఖమాహేయం దుస్తరం వా మహార్ణవమ్ || ౧.౧౨౦ ||

తథా చ-

స్వామ్యాదిష్టస్తు యో భృత్యః సమం విషమమేవ చ ।
మన్యతే న స సన్ధారోః భూభుజా భూతిమిచ్ఛతా ॥ ౧.౧౨౧॥

పిఙ్గలక ఆహ- భద్రం, యదేవం తద్గచ్ఛ । శివాస్తే పన్ధానః సన్తు ఇతి ।
దమనకోఽపి తం ప్రణమ్య సజ్జీవక-శబ్దానుషరీ ప్రతస్థే ।

అథ దమనకే గతే భయ-వ్యాకుల-మనాః పిఙ్గలకశ్చిన్తయామాస- అహో న
శోభనం కృతం మయా । యత్ తస్య విశ్వాసం గత్వాత్మాభిప్రాయో నివేదితః ।
కదాచిద్దమనకోఽయముభయ-వేతనో భూత్వా మమోపరి దుష్ట-బుద్ధిః స్యాద్భ్రష్టాధికారత్వాత్
। ఉక్తం చ-

యే భవన్తి మహిపస్య సమ్మానిత-విమానితాః ।
యతస్తే తస్య నాశాయ కులీనా ఆపి సర్వదా ॥ ౧.౧౨౨॥

తత్ తావదస్య చిక్రీతం వేత్తుమన్యత్ స్థానాన్తరం గత్వా ప్రతిపాలయామి ।
కదాచిద్దమనకస్తమాదాయ మాం వ్యాపాదయితుమిచ్ఛతి । ఉక్తం చ-

న బధ్యన్తే హవిశ్వస్తా బలిభిర్దుర్బలా అపి ।
విశ్వస్తాస్తేవ బధ్యన్తే బలవన్తోఽపి దుర్బలైః ॥ ౧.౧౨౩॥

బృహస్పతేరపి ప్రాజ్ఞో న విశ్వాసే వ్రజేన్ నరః ।
య ఇచ్ఛేదాత్మనో వృద్ధిమాయుష్యం చ సుఖాని చ ॥ ౧.౧౨౪॥

శపథైః సద్ధితస్యాపి న విశ్వాసే వ్రజేద్రిషోః ।
రాజ్య-లాభోద్యతో వృత్రః శక్రేణ శపథైర్హతః ॥ ౧.౧౨౫॥

న విశ్వాసం వినా శత్రుర్దేవానామపి సిద్ధ్యతి ।
విశ్వాసాత్ త్రిదశేన్ద్రేణ దితేర్గర్భో విదారితః ॥ ౧.౧౨౬॥

ఏవం సమ్ప్రధార్య స్థానాన్తరం గత్వా దమనక-మార్గమవలోకయన్న్ ఏకాకీ తస్థా
। దమనకోఽపి సజ్జీవక-సకాశం గత్వా వృషభోఽయమితి పరిజ్ఞాయ హృష్ట-మనా
వ్యచిన్తయత్- అహో శోభనమాపతితమ్ । అనేనైతస్య సస్తి-విగ్రహ-ద్వారేణ మమ పిఙ్గలకో
వశ్యో భవిష్యతీతి । ఉక్తం చ-

న కౌలీన్యాన్ న సౌహార్దాన్ నృపో వాక్యే ప్రవర్తతే ।
మన్త్రిణాం వావదభ్యేతి వ్యసనం శోకమేవ చ ॥ ౧.౧౨౭॥

సదైవాపద్గతో రాజా భోగ్యో భవతి మన్త్రిణామ్ ।
అతఏవ హి వాఙ్చన్ది మన్త్రిణః సాపదం నృపమ్ ॥ ౧.౧౨౮॥

యథా నేచ్ఛతి నీరోగః కదాచిత్ సుచికిత్సకమ్ |

తథాపద్రహితో రాజా సచివం నాభివాఞ్ఘ్రితి || ౧.౧౨౯||

ఏవం విచిన్తయన్ పిఙ్గలకాభిముఖః ప్రతస్థే | పిఙ్గలకోఽపి తమాయాన్తం ప్రేక్ష్య స్వాకారం
రక్షన్ యథా-పూర్వ-స్థితః దమనకోఽపి పిఙ్గలక-సకాశం గత్వా ప్రణమోఽపవిష్టః | పిఙ్గలక
ఆహ - కిం దృష్టం భవతా తత్ సత్త్వమ్ ?

దమనక ఆహ- దృష్టం స్వామి-ప్రసాదాత్ |

పిఙ్గలక ఆహ- ఆపి సత్యమ్ |

దమనక ఆహ- కిం స్వామి-పాదానామగ్రేఽసత్యం విజ్ఞాప్యతే | ఉక్తం చ-

ఆపి స్వల్పమసత్యం యః పురో వదతి భూభుజామ్ |

దేవానాం చ విసశ్యతే స ద్రుతం సుమహాసపి || ౧.౧౩౦||

తథా చ-

సర్వ-దేవ-మయో రాజా మనునా సమ్ప్రకీర్తితః |

తస్మాత్ తం దేవవత్ పశ్యేన్ న వ్యలీకేన కర్హితే || ౧.౧౩౧||

సర్వ-దేవమయస్యాపి విశేషో నృపతేరయమ్ |

శుభాశుభ-ఫలం సద్యో నృపాద్దేవాద్భవాన్తరే || ౧.౧౩౨||

పిఙ్గలక ఆహ- సత్యం దృష్టం భవిష్యతి భవతా | న దీనిపరి మహాన్తః కుప్యన్తితి న త్వం
తేన నిపాతితః | యతః-

తృణాని నోన్మూలయతి ప్రభణ్ణానో

క్షూని నీచైః ప్రణతాని సర్వతః |

స్వభావ ఏవోన్నత-చేతసామయం

మహాన్ మహత్స్వేవ కరోతి విక్రమమ్ || ౧.౧౩౩||

ఆపి చ-

గణ్ణస్థలేషు మద-వారిషు బద్ధ-రాగ-

మత్త-భ్రమద్భ్రమర-పాద-తలాహతోఽపి |

కోపం న గచ్ఛతి నితాన్త-బలతోఽపి నాగన్

తుల్యే బలే తు బలవాన్ పరికోపమేతి || ౧.౧౩౪||

దమనక ఆహ- అన్వేషం స మహాత్మా | వయం కృపణాః | తథాపి స్వామీ యది కథయతి
తతో భృత్యత్వే నియోజయామి |

పిఙ్గలక ఆహ సోచ్ఛాస్వసమ్- కిం భవాన్ శక్నోతేవం కర్తుమ్ |

దమనక ఆహ- కిమసాధ్యం బుద్ధేరస్తి | ఉక్తం చ-

న తచ్చస్త్రైర్న నాగేస్త్రైర్న హయైర్న పదాతిభిః ।

కార్యం సంసిద్ధిమభ్యేతి యథా బుద్ధ్యా ప్రసాధితమ్ ॥ ౧.౧౩౫॥

పిఙ్గలక ఆహ- యదేవం తర్హమాత్య-పదేఽధ్యారోపితస్త్యమ్ । అద్య-ప్రభృతి ప్రసాద-
నిగ్రహాదికం త్వయేవ కార్యమితి నిచ్చయః ।

అథ దమనకః సత్వరం గత్వా సాక్షేపం తమిదమాహ- ఏహాహితో దుష్ట-వృషభ । స్వామీ
పిఙ్గలకస్త్యామాకారయతి । కిం నిఃశఙ్కే- భూత్వా ముహుర్ముహుర్నదసి వృథా ఇతి ।
తచ్చుత్వా సజ్జీవకోఽబ్రవీత్- భద్ర కోఽయం పిఙ్గలకః ।

దమనక ఆహ- కిం స్వామినం పిఙ్గలకమపి న జానాసి ? తత్-క్షణం ప్రతిపాలయ । ఫలేనైవ
జ్ఞాస్యసి । నన్వయం సర్వ-మృగ-పరివృతో బట-తత్ స్వామీ పిఙ్గలక-నామా సింహస్త్విష్టతి
।

తచ్చుత్వా గతాయుషమివాత్మానం మన్యమానః సజ్జీవకః పరం విషాదమగమత్ । ఆహ
చ- భద్ర భవాన్ సాధు-సమాచారో వచన-పటుశ్చ దృశ్యతే । తద్యది మామవశ్యం తత్ర
నయసి తదభయ-ప్రదానేన స్వామినః సకాశాత్ ప్రసాదః కారయితవ్యః ।

దమనక ఆహ-భోః సత్యమభిహితం భవతా । నీతిరేషా యతః-

పర్యవ్రో లభ్యతే భూమేః సముద్రస్య గిరేరపి ।

న కథఞ్చిన్ మహీపస్య చిత్తాన్తః కేనచిత్ క్వచిత్ ॥ ౧.౧౩౬॥

తత్త్వమత్రైవ తిష్ఠ యావదహం తం సమయే దృష్ట్వా తతః పశ్యాత్ త్వామనయామి ఇతి
। తథానుష్ఠితే దమనకః పిఙ్గలక-సకాశం గత్వేదమాహ-స్వామిన్ న తత్ ప్రాకృతం సత్త్వమ్
। స హి భగవతో మహేశ్వరస్య వాహన-భూతో వృషభ ఇతి । మయా పృష్ట ఇదమూచే ।
మహేశ్వరేణ పరితుష్టేన కాలిన్ది-పరిసరే శర్పాగ్రాణి భక్షయితుం సమాదిష్టః । కిం బహునా
మమ ప్రదత్తం భగవతా క్రీడార్థం వనమిదమ్ ।

పిఙ్గలక ఆహ సభయమ్-సత్యం జ్ఞాతం మయాధునా । న దేవతా-ప్రసాదం వినా శష-
భోజినో వ్యాలాక్రీర్ణ ఏవంవిధే వనే నిఃశఙ్కా- నన్దతో భ్రమన్తి । తతస్త్యయా కిమభిహితమ్
।

దమనక ఆహ-స్వామిన్ ఏతదభిహితం మయా యదేతద్వనం చణ్డికా-వాహన-భూతస్య
పిఙ్గలకస్య విషయాభూతమ్ । తద్భవానభ్యాగతః ప్రియోఽతిథిః । తత్ తస్య సకాశం
గత్వా భ్రాతృ-స్నేహేనైకత్ర భక్షణ-పాన-విహారణ-క్రియాభిరేక-స్థానాశ్రయేణ కాలో నేయః
ఇతి । తత్సేనాపి సర్వమేతత్ ప్రతిపన్నమ్ । ఉక్తం చ సహార్షం స్వామినః సకాశాదభయ-
దక్షిణా దాపయితవ్యా ఇతి । తదత్ర స్వామీ ప్రమాణమ్ ।

తచ్చుత్వా పిఙ్గలక ఆహ-సాధు సుమతే సాధు । మన్త్రిశ్రోత్రియ సాధు । మమ హృదయేన
సహ సమ్మన్త్ర్య భవఏదమభిహితమ్ । తద్దత్తా మయా తస్యాభయ-దక్షిణా । పరం

సోఽపి మదర్థేఽభయ-దక్షిణాం యాచయిత్వా ద్రుతతరమాసీయతామితి । అథ సాధు
చేదముచ్యతే-

అస్తః-సారైరకుటిలైరచ్చిద్రైః సుపరీక్షితైః ।

మన్త్రిభిర్ధార్యతే రాజ్యం సుస్తమ్భైర్భరివ మన్దిరమ్ ॥ ౧.౧౩౭॥

తథా చ-

మన్త్రిణాం భిన్న-సన్ధానే భిషజాం సాన్నిపాతికే ।

కర్మణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా స్వస్థే కో వా న పణ్ణితః ॥ ౧.౧౩౮॥

దమనకోఽపి తం ప్రణమ్య సజ్జీవక-సకాశ ప్రస్థితః సహర్షమచింతయత్- అహో ప్రసాద-
సమ్ముఖీ నః స్వామీ వచన-వశగశ్చ సంవృత్తః । తన్ నాస్తి ధన్యతరో మమ । ఉక్తం చ-
అమృతం శిశిరే వహ్నిరమృతం ప్రియ-దర్శనమ్ ।

అమృతం రాజ-సమ్మానమమృతం క్షీర-భోజనమ్ ॥ ౧.౧౩౯॥

అథ సజ్జీవక-సకాశమాసాద్య సప్రశ్రయమువాచ-భో మిత్ర ప్రార్థితోఽసౌ మయా
భవదర్థే స్వామ్యభయ-ప్రదానమ్ । తద్విశ్రబ్ధం గమ్యతామితి । పరం త్వయా రాజ-
ప్రసాదమాసాద్య మయా సహ సమయ-ధర్మేణ వర్తితవ్యమ్ । న గర్వమాసాద్య
స్వ-ప్రభుతయా విచరణీయమ్ । అహమపి తవ సజ్జే-తేన సర్వా రాజ్య-ధురమమాత్య-
పదపీమాశ్రితోఽధ్ధరిష్యామి । ఏవం కృతే ద్వయోరపావయో రాజ-లక్ష్మీ-భాగ్యా భవిష్యతి
। యతః-

ఆఖేటకస్య ధర్మేణ విభవాః స్యుర్వశే నృణామ్ ।

న్య-ప్రజాః ప్రేరయతేకో హస్తన్యోఽత్ర మృగాన్ ఇవ ॥ ౧.౧౪౦ ॥

తథా చ-

యో న పూజయతే గర్వాదుత్తమాధమ-మధ్యమాన్ ।

న్యపాసన్నాన్ స మాన్యోఽపి భ్రశ్యతే దన్తిలో యథా ॥ ౧.౧౪౧॥

సజ్జీవక ఆహ-కథమేతత్ ? సోఽబ్రవీత్-

కథా ౩ దన్తిల-గోరమ్భ-కథా

అస్తత్ర ధరాతలే వర్ధమానం నామ నగరమ్ । తత్ర దన్తిలో నామ నానా-భాణ్ణ-పతిః సకల-
పుర-నాయకః ప్రతివసతి స్మ । తేన పుర-కార్యం నృప-కార్యం చ కుర్వతా తుష్టిం సీతాస్తత్-
పుర-వాసినో లోకా నృపతిశ్చ । కిం బహునా, న కోఽపి తాదృక్ కేనాపి చతురో దృష్టో
శ్రుతో వా । అథవా సత్యమేతదుక్తమ్-
నరపతి-హిత-కర్తా ద్వేష్యతాం యాతి లోకే

జనపద-హిత-కర్తా త్యజ్యతే పార్థివేన్ద్రైః ।

ఇతి మహతి విరోధే వర్తమానే సమానే

న్యపతి-జన-పదానాం దుర్లభః కార్య-కర్తా ॥ ౧.౧౪౨॥

అదైవం గచ్ఛతి కాలే దనిత్యస్య కదాచిద్వివాహః సమ్ప్రవృత్తః । తత్ర తేన సర్వే పుర-
నివాసినో రాజ-సన్నిధి-లోకాశ్చ సమ్మాన-పురఃసరమామస్త్య భోజితా వస్త్రాదిభిః సత్-
కృతాశ్చ । తతో వివాహానస్తరం రాజా సాస్తఃపురః స్వ-గృహమానీయాభ్యర్చితః ।
అథ తస్య నృపతేర్గృహ-సమ్మార్జన-కర్తా గోరమ్భో నామ రాజ-నేవకో గృహాయాతోఽపి
తేనానుచిత-స్థాన ఉపవిష్టోఽవజ్ఞాయార్ధ-చన్ద్రం దత్త్వా నిఃసారితః । సోఽపి తతః ప్రభృతి
నిశ్చసన్నపమానాన్ న రాత్రావపథిశేతే । కథం మయా తస్య భాణ్ణపతే రాజ-ప్రసాద-హానిః
కర్తవ్యా ఇతి చిన్తయన్ ఆస్తే । అథవా కిమనేన వృథా శరీర-శోషణేన । న కిచ్ఛాన్ మయా
తస్యాపకర్తుం శక్యమితి । అథవా సాధ్యదముచ్యతే-

యో హపకర్తుమశక్తః కుప్యతి

కిమసౌ నరోఽత్ర నిర్లజ్ఞః ।

ఉత్పతితోఽపి హి చణకః శక్తః

కిం భ్రాష్ట్రకం భజ్త్విమ్ ॥ ౧.౧౪౩॥

అథ కదాచిత్ ప్రత్యూషే యోగ-నిద్రాం గతస్య రాజ్ఞః శయాన్తే మార్జనం కుర్వన్న్
ఇదమాహ-అహో దన్వితస్య మహద్బ్రువృత్త్యం యద్రాజ-మహిషీమాలిక్గతి ।

తచ్ఛుత్వా రాజా ససమ్భ్రమముత్థాయ తమువాచ-భో భో గోరమ్భ । సత్యమేతత్ యత్
త్యయా జల్పితమ్ । కిం దన్వితేన సమాలిక్గితా ఇతి ।

గోరమ్భః ప్రాహ-దేవ ! రాత్రి-జాగరణేన ద్యూతాసక్తస్య మే బలాన్ నిద్రా
సమాయాతా । తన్ న వేద్మి కిం మయాభిహితమ్ । రాజా నేర్ష్యం స్వ-గతమేష

తావదస్మద్గృహేఽప్రతిహత-గతిస్తథా దన్వితోఽపి । తత్ కదాచిదనేన దేవీ సమాలిక్గ్యమానా
దృష్టా భవిష్యతి । తేనేదమభిహితమ్ । ఉక్తం చ-

యద్వాఞ్ఞుతి దివా మర్త్యో వీక్షతే వా కరోతి వా ।

తత్ స్వప్నేఽపి తదభ్యాసాద్భూతే వాథ కరోతి వా ॥ ౧.౧౪౪॥

తథా చ-

శుభం వా యది పాపం యన్ నృణాం హృది సంస్థితమ్ ।

సుగూఢమపి తజ్ జ్ఞేయం స్వప్న-వాక్యాత్ తథా మదాత్ ॥ ౧.౧౪౫॥

అథవా స్త్రీణాం విషయే కోఽత్ర సన్దేహః ।

జల్పన్తి సార్థమన్యేన పశ్యన్తస్యం సవిభ్రమాః ।

హృద్గతం చిన్తయన్తన్యం ప్రియః కో నామ యోషితామ్ || ౧.౧౪౬ ||

అన్యచ్ఛ-

ఏకేన స్మిత-పాటలాధర-రుచో జల్పన్తనల్పాక్షరం వీక్షన్తేఽన్యమితః స్ఫుటత్-కుముదినీ-
ఫుల్లోల్లసత్-లోచనాః |

దూరోదార-చరిత్ర-చిత్ర-విభవం ధ్యాయన్తి చాన్యం ధియా కేనేత్థం పరమార్థతోఽర్థవదీవ
ప్రేమాస్తి వామ-భ్రువామ్ || ౧.౧౪౭ ||

తథా చ-

నాగ్నిస్తుప్యతి కాష్ఠానాం నాపగానాం మహోదధిః |

నాన్తక్తః సర్వ-భూతానాం న పుంసాం వామ-లోచనా || ౧.౧౪౮ ||

రహో నాస్తి క్షణో నాస్తి నాస్తి ప్రార్థయితా నరః |

తేన నారద నారీణాం సతీత్వముపజాయతే || ౧.౧౪౯ ||

యో మోహాన్ మన్యతే మూఢో రక్తేయం మమ కామినీ |

స తస్యా వశగో నిత్యం భవేత్ క్రీడా-శకున్తవత్ || ౧.౧౫౦ ||

తాసాం వాక్యాని కృత్యాని స్వల్పాని సుగురూణపి |

కరోతి సః కృతైర్లోకే లఘుత్వం యాతి సర్వతః || ౧.౧౫౧ ||

స్త్రియం చ యః ప్రార్థయతే సన్నికర్షం చ గచ్ఛతి |

ఈషచ్ఛ కురుతే సేవాం తమేవేచ్ఛన్తి యోషితః || ౧.౧౫౨ ||

అనర్థిత్వాన్ మనుష్యాణాం భయాత్ పరిజనస్య చ |

మర్యాదాయామమర్యాదాః స్త్రియస్త్రిష్ఠన్తి సర్వదా || ౧.౧౫౩ ||

నాసాం కశ్చిదగమ్యోఽస్తి నాసాం చ వయసి స్థితిః |

విరూపం రూపవన్తం వా పుమాన్ ఇతేవ భుజ్యతే || ౧.౧౫౪ ||

రక్తో హి జాయతే భోగ్యో నారీణాం శాటికా యథా |

ఘృష్యన్తే యో దశాలమ్బి నితమ్బే వినివేశితః || ౧.౧౫౫ ||

అలక్తికో యథా రక్తో నిష్పిడ్య పురుషస్తథా |

అబలాభిర్బలాద్రక్తః పాద-మూలే నిపాత్యతే || ౧.౧౫౬ ||

ఏవం స రాజా బహువిధం విలప్య తత్-ప్రభృతి దన్తిలస్య ప్రసాద-పరాజ్ముఖః సజ్ఞాతః
| కిం బహునా రాజ-ద్వార-ప్రవేశోఽపి తస్య నివారితః | దన్తిలోఽపకస్మాదేవ ప్రసాద-
పరాజ్ముఖమవనిపతిమవలోక్య చిన్తయామాస-అహో సాధు చేదముచ్యతే-

కోఽర్ధాన్ ప్రాప్య న గర్వితో విషయిణః కస్యాపదోఽస్తం గతాః

స్త్రీభిః కస్య న ఖణ్ణితం భువి మనః కో నామా రాజ్ఞాం ప్రీయః ।

కః కాలస్య న గోచరాంతర-గతః కోఽర్థీ గతో గౌరవం

కో వా దుర్జన-వాగురాసు పతితః క్షేమేణ యాతః పుమాన్ ॥ ౧.౧౫౭॥

తథా చ-

కాకే శౌచం ద్యూత-కారేషు సత్యం సర్వే జ్ఞాన్తిః స్త్రీషు కామోపశాన్తిః ।

క్లిబీ భైర్యం మద్యపే తత్త్వ-చిన్తా రాజా మిత్రం కేన దృష్టం శ్రుతం వా ॥ ౧.౧౫౮॥

అపరం మయాస్య భూపతేరథవాన్యస్యాపి కస్యచిద్రాజ-సమ్బుధిసః స్వప్నేఽపి నానిష్టం
కృతమ్ । తత్ కిమేతత్-పరాజ్ముఖో మాం ప్రతి భూపతిః ఇతి ।

ఏవం తం దన్తిలం కదాచిద్రాజ-ద్వారే విష్క-మ్భితం విలోక్య సమ్కూర్జన-కర్తా గోరమ్భో
విహస్య ద్వారపాలాన్ ఇదమూచే-భో భో ద్వారపాలాః ! రాజ-ప్రసాదాధిష్ఠితోఽయం
దన్తిలః స్వయం నిగ్రహానుగ్రహ-కర్తా చ । తదనేన నివారితేన యథాహం తథా
యూయమవర్ధ-చన్ద్ర-భాజినో భవిష్యథ । తచ్చుత్వా దన్తిలశ్చిన్తయామాన-
నూనమిదమస్య గోరమ్భస్య చేష్టితమ్ । అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

అకుశీనోఽపి మూర్ఖోఽపి భూపాలం యోఽత్ర సేవతే ।

అపి సమ్మానహీనోఽపి స సర్వత్ర ప్రపూజ్యతే ॥ ౧.౧౫౯॥

అపి కాపురుషో భీరుః స్యాచ్చేన్ నృపతి-సేవకః ।

తథాపి న పరాభూతిం జనాదాప్నోతి మానవః ॥ ౧.౧౬౦॥

ఏవం స బహు-విధం విలప్య విలక్ష-మనాః సోద్యేగో గత-ప్రభావః స్వ-గృహం నిశాముఖే
గోరమ్భమాహూయ వస్త్ర-యుగలేన సమ్మాన్యేదమువాచ-భద్ర ! మయా న తదా త్వం
రాగ-వశాన్ నిఃసారితః । యతస్తస్య బ్రాహ్మణానామగ్రతోఽనుచిత-స్థానే సముపవిష్టో దృష్ట
ఇతపమానితః । తత్ క్షమ్యతామ్ ।

సోఽపి స్వర్గ-రాజ్యోపమం తద్వస్త్ర-యుగలమాసాద్య పరం పరితోషం గత్వా తమువాచ-
భోః శ్రేష్ఠిన్ ! జ్ఞాన్తం మయా తే తత్ । తదస్య సమ్మానస్య కృతే పశ్య మే బుద్ధి-ప్రభావం
రాజ-ప్రసాదం చ । ఏవముక్త్వా సపరితోషం నిష్క్రాన్తిః । సాధు చేదముచ్యతే-
స్తోకేనోన్నతిమాయాతి స్తోకేనాయాతథో-గతిమ్ ।

అహో సనదృశో చేష్టా తులాయష్టేః ఖలస్య చ ॥ ౧.౧౬౧॥

తతశ్చాన్యే-ద్యుః స గోరమ్భో రాజ-కులే గత్వా యోగ-నిద్రాం గతస్య భూపతేః
సమ్కూర్జన-క్రియాం కుర్వన్న ఇదమాహ-అహో అవివేకోఽస్మద్భూపతేః । యత్
పురోషోత్సర్గమాచరంశ్చర్భటీ-భక్షణం కరోతి ।

తచ్చుత్వా రాజా సవిస్మయం తమువాచ-రే రే గోరమ్భ ! కిమప్రస్తుతం లపసి । గృహ-
కర్మకరం మత్వా త్వాం న వ్యాపాదయామి । కిం త్వయా కదాచిదహమేవంవిధం కర్మ
సమాచరన్ దృష్టః ?

సోఽబ్రవీత్-ద్యూతాసక్తస్య రాత్రి-జాగరణేన సమార్జనం కుర్వాణస్య మమ బలాన్ నిద్రా
సమాయాతా । తయాధిష్ఠితేన మయా కిచ్ఛిజ్జే జల్పితమ్ । తన్ న వేద్మి । తత్ ప్రసాదం
కరోతు స్వామీ నిద్రా-పరవశస్య ఇతి ।

ఏవం శ్రుత్వా రాజా చిన్తితవాన్-యన్ మయా జన్మాన్తరే పురోషోత్సర్గం కుర్వతా కదాపి
చిర్భటికా న భక్షితా । తద్యథాయం వ్యతికరోఽసమ్భావ్యో మమానేన మూఢేన
వ్యాహృతః । తథా దన్తిలస్యాపీతి నిశ్చయః । తన్ మయా న యుక్తం కృతం యత్ స
వరాకః సమ్మానేన వియోజితః । న తాదృక్-పురుషాణామేవంవిధం చేష్ఠితం సమ్భావ్యతే
। తదభావేన రాజ-కృత్వాని పౌర-కృత్వాని న సర్వాణి శిథిలతాం వ్రజన్తి ।

ఏవమనేకథా విమృశ్య దన్తిలం సమాహూయ నిజాఙ్గ-వస్త్రాభరణాదిభిః సంయోజ్య
స్వాధికారే నియోజయామాస । అతోఽహం బ్రవీమి యో న పూజయతే గర్వాత్ ఇతి ।
సజ్జీవక ఆహ-భద్ర ఏవమేవైతత్ । యద్భవతాభిహితం తదేవ మయా కర్తవ్యమితి ।
ఏవమభిహితే దమనకస్తమాదాయ పిఙ్గలక-సకాశమగమత్ । ఆహ చ-దేవ ఏష మయానీతః
స సజ్జీవకః । అధునా దేవః ప్రమాణమ్ । సజ్జీవకోఽపి తం సాదరం ప్రణమ్యార్గతః
సవినయం స్థితః । పిఙ్గలకోఽపి తస్య పీనాయత-కకుద్భతో నఖ-కులిశాలఙ్కృతం దక్షిణ-
పాణిముపరి దత్త్వా మాన-పురఃసరమువాచ-అపి శివం భవతః । కుతస్తస్మస్మిన్ వనే విజనే
సమాయాతోఽసి ?

తేనాపాతృక-వృత్తాన్తః కథితః । యథా వర్ధమానేన సహ వియోగః సజ్జాతస్తథా సర్వం
నివేదితమ్ । తచ్చుత్వా పిఙ్గలకః సాదరతరం తమువాచ-వయస్య న భేతవ్యమ్ ।
మద్భుజ-పఞ్జర-పరిరక్షితేన యథేచ్ఛం త్వయాధునా వర్తితవ్యమ్ । అన్యచ్ఛ నిత్యం
మత్-సమీప-వర్తినా భావ్యమ్ । యతః కారణాదృష్ట్యాపాయం రౌద్ర-సత్త్వ-నిషేవితం వనం
గురూణామపి సత్త్వనామసేవ్యమ్ । కుతః శష్ప-భోజనామ్ ।

ఏవముక్త్వా సకల-మృగ-పరివృతో యమునా-కచ్ఛమవతీరోదక-గ్రహణం కృత్వా
స్వేచ్ఛయా తదేవ వనం ప్రవిష్టః । తతశ్చ కరకట-దమనక-నిక్షిప్త-రాజ్య-భారః సజ్జీవకేన
సహ సుభాషిత-గోష్ఠీమనుభవన్న ఆస్తే । అథవా సాధ్యదముచ్యతే-

యద్భవచ్ఛయాపుపనతం సకృత్ సజ్జన-సంజతమ్ ।

భవతజరమత్యన్తం నాభ్యాస-క్రమమీక్షతే ॥ ౧.౧౬౨ ॥

సజ్జీవకేనాపనేక-శాస్త్రావగాహనాదుత్పన్న-బుద్ధి-ప్రాగల్భ్యేన స్తోకైరేవాహోభిర్మూఢ-మతిః
పిఙ్గలకో ధీమాంస్తథా కృతో యథారణ్య-ధర్మాద్యయోజ్య గ్రామ్య-ధర్మేషు నియోజితః ।

కిం బహునా ప్రత్యహం పిఙ్గలక-సజ్జీవకావేవ కేవలం రహసి మన్తయతః | శేషః సర్వోఽపి
మృగ-జనో దూరీభూతస్తిప్థతి | కరటక-దమనకావపి ప్రవేశం న లభేతే | అన్యచ్చ సింహ-
పరాక్రమాభావాత్ సర్వోఽపి మృగ-జనస్తౌ చ శృగౌ తౌ క్షుధా-వ్యాధి-బాధితా ఏకాం
దిశమాశ్రిత్య స్థితాః |

ఉక్తం చ-

ఫల-హీనం నృపం భృత్యాః కులీనమపి చోన్నతమ్ |
సన్నజ్యానత్ర గచ్ఛన్తి శుష్కం వృక్షమివాణ్ణజాః || ౧.౧౬౩||

తథా చ-

అపి సమ్మాన-సంయుక్తాః కులీనా భక్తి-తత్-పరాః |
వృత్తి-భిక్షాన్ మహీపాలం త్యజన్తేవ హి సేవకాః || ౧.౧౬౪||

అన్యచ్చ-

కాలాతిక్రమణం వృత్తైర్వ్యో న కుర్వీత భూపతిః |
కదాచిత్ తం న ముఞ్చన్తి భర్తృతా అపి సేవకాః || ౧.౧౬౫||

తథా చ కేవలం సేవకా ఇత్థమ్భూతా యావత్ సమస్తమపేతజ్ జగత్ పరస్పరం భక్షణార్థం
సామాదిభిరుపాయైస్తిప్థతి | తద్యథా-

దేశానాముపరి క్షౌభృదాతురాణాం చికిత్సకాః |
వణిజో గ్రాహకాణాం చ మూర్ఖాణామపి పణ్ణితాః || ౧.౧౬౬||

ప్రమాదినాం తథా చౌరా భిక్షుకా గృహ-మేధినామ్ |
గణికాః కామినాం చైవ సర్వ-లోకస్య శిల్పినః || ౧.౧౬౭||

సామాది-సజ్జితైః పాశైః ప్రతిక్షన్తే దివా-నిశమ్ |
ఉపజీవన్తి శక్త్యా హి జలజా జలదాన్ ఇవ || ౧.౧౬౮||

అథవా సాధ్వీదముచ్యతే-

సర్పాణాం చ ఖలానాం చ పర-ద్రవ్యాపహారిణామ్ |
అభిప్రాయా న సిధ్యన్తి తేనేదం వర్తతే జగత్ || ౧.౧౬౯||

అత్తుం వాఞ్చతి శామ్భవో గణపతేరాఖుం క్షుధార్తః ఫణీ
తం చ క్రౌఞ్చ-రిపోః శిఖీ గిరి-సుతా-సింహోఽపి నాగాశనమ్ |

ఇత్థం యత్ర పరిగ్రహస్య ఘటనా శమ్భోరపి స్యాద్ధృహే
తత్రాపస్య కథం న భావి జగతో యస్మాత్ స్వరూపం హి తత్ || ౧.౧౭౦||

తతః స్వామి-ప్రసాద-రహితౌ ఖుత్-జ్ఞామ-కణ్ణౌ పరస్పరం కరటక-దమనకౌ మన్తయేతే ।
 తత్ర దమనకో బ్రూతే-ఆర్య కరటక । ఆవాం తావదప్రధానతాం గతౌ । ఏష పిఙ్గలకః
 సఙ్ఘోవకానురక్తః స్వ-వ్యాపార-పరాఙ్ముఖః సఙ్ఘాతః । సర్వోఽపి పరిజనో గతః । తత్
 కిం క్రియతే ।

కరటక ఆహ-యద్యపి త్వదీయ-వచనం న కరోతి తథాపి స్వామీ స్వ-దోష-నాశాయ
 వాచ్యః । ఉక్తం చ-

అశ్చన్వన్నపి బోధవ్యో మన్త్రిభిః పృథివీ-పతిః ।

యథా స్వ-దోష-నాశాయ విదురేణామ్బికాసుతః ॥ ౧.౧౭౧॥

తథా చ-

మదోన్మత్తస్య భూపస్య కుఙ్కారస్య చ గచ్ఛతః ।

ఉన్మార్గం వాచ్యతాం యాన్తి మహామాత్రాః సమీపగాః ॥ ౧.౧౭౨॥

తత్ త్వయైష శష్ప-భోజి స్వామినః సకాశమానీతః । తత్ స్వహస్తేనాఙ్గారాః కర్షితాః ।

దమనక ఆహ-సత్యమేతత్ । మమాయం దోషః । న స్వామినః । ఉక్తం చ-

జమ్బూకో హుడు-యుద్ధేన వయం చాషాఢ-భూతినా ।

దూతికా పర-కార్యేణ త్రయో దోషాః స్వయం కృతాః ॥ ౧.౧౭౩॥

కరటక ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౪ దేవశర్మ-పరివ్రాజక-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్విచిత్ర-ప్రదేశే మఠాయతనమ్ । తత్ర దేవ-శర్మా నామ పరివ్రాజకః పర్వినసతి
 స్మ । తస్యానేక-సాధు-జన-దత్త-సూక్ష్మ-వస్త్ర-విక్రయ-వశాత్ కాలేన మహతీ విత్త-మాత్రా
 సఙ్ఘాతా । తతః స న కస్యచిద్విశ్వసితీ । నక్తం దినం కఙ్కాన్తరాత్ తాం మాత్రాం న ముఞ్చతి
 । అథవా సాధు చేదముచ్యతే-

అర్థానామర్జనే దుఃఖమర్జితానాం చ రక్షణే ।

నాశే దుఃఖం వ్యయే దుఃఖం ధిగర్థాః కష్ట-సంశ్రయాః ॥ ౧.౧౭౪॥

అథాషాఢ-భూతిర్నామ పర-విత్రాపహారీ ధూర్తస్తామర్థ-మాత్రాం తస్య కఙ్కాన్తర-గతాం
 లక్షయిత్వా వ్యచిన్తయత్-కథం మయాస్యేయమర్థ-మాత్రా హర్తవ్యా ఇతి ।

తదత్ర మఠే తావద్దృఢ-శిలా-సఞ్చయ-వశాద్భిత్తి-భేదో న భవతి । ఉచ్చైస్తరత్వాచ్చ ద్వారే
 ప్రవేశో న స్యాత్ । తదేనం మాయా-వచనైర్విశ్వాస్యాహం ఛాత్రతాం వ్రజామి యేన స
 విశ్వస్యః కదాచిద్విశ్వాసమేతి । ఉక్తం చ-

నిస్పృహలో నాధికారీ స్యాన్ నాకామీ మణ్ణన-ప్రియః ।

నావిదగ్ధః ప్రియం బ్రూయాత్ స్ఫుట-వక్తా న వజ్ఞఃకః ॥ ౧.౧౧౬౫॥

ఏవం నిశ్చిత్వ తస్యాన్వికముపగమ్య-ఓం నమః శివాయ-ఇతి ప్రోచ్ఛార్వ సాష్టాంగం ప్రణమ్య
చ సప్తశ్రయమువాచ-భగవనసారః సంసారోఽయమ్ । గిరి-నదీ-వేగోపమం యౌవనమ్ ।
తృణాగ్ని-సమం జీవితమ్ । శరదభ్ర-చ్ఛాయా-సదృశా భోగాః స్వప్న-సదృశో మిత్ర-పుత్ర-
కలత్ర-భృత్య-వర్గ-సమృద్ధః । ఏవం మయా సమ్యక్ పరిజ్ఞాతమ్ । తత్ కిం కుర్వతో మే
సంసార-సముద్రోత్తరణం భవిష్యతి ।

తచ్చుత్వా దేవ-శర్మా సాదరమాహ-వత్స ! ధన్యోఽసి యత్ ప్రథమే వయసేవం విరక్తి-
భావః । ఉక్తం చ-

పూర్వం వయసి యః శాన్తః స శాన్త ఇతి మే మతిః ।

ధాతుషు క్షీయమాణేషు శమః కస్య న జాయతే ॥ ౧.౧౧౬౬॥

ఆదౌ చిత్తే తతః కాయే సతాం సజ్ఞాయతే జరా ।

అసతాం చ పునః కాయే వైవ చిత్తే కదాచన ॥ ౧.౧౧౬౭॥

యచ్చ మాం సంసార-సాగరోత్తరణోపాయం పృచ్ఛసి । తచ్ఛూచ్యయతామ్-

శూద్రో వా యది వాన్యోఽపి చణ్డాలోఽపి జటాధరః ।

దీక్షితః శివ-మన్త్రేణ స భస్మాక్షీ శివో భవేత్ ॥ ౧.౧౧౬౮॥

షడ్-అక్షరేణ మన్త్రేణ పుష్పమేకమపి స్వయమ్ ।

లింగస్య మూర్ధ్ని యో దద్యాన్ న స భూయోఽభిజాయతే ॥ ౧.౧౧౬౯॥

తచ్చుత్వాషాఢ-భూతిస్తత్-పాదౌ గృహీత్వా సప్తశ్రయమిదమాహ-భగవన్, తర్హి దీక్షయా
మేఽనుగ్రహం కురు ।

దేవశర్మా ఆహ-వత్స అనుగ్రహం తే కరిష్యామి । పరస్తు రాత్రౌ త్వయా మఠ-మధ్యే న
ప్రవేష్టవ్యమ్ । యత్-కారణం నిఃసంకతా యతీనాం ప్రశస్యతే తవ చ మమాపి చ । ఉక్తం చ-

దుర్మన్త్రాన్ నృపతిర్విసశ్యతి యతిః సజ్ఞాత్ సుతో లాలసాద్

విప్రోఽనధ్యయనాత్ కులం కుతనయాచ్ఛిలం ఖలోపాసనాత్ ।

మైత్రీ చాప్రణయాత్ సమృద్ధిరనయాత్ స్నేహః ప్రవాసాశ్రయాత్

స్త్రీ గర్వాదనవేక్షణాదపి కృషిస్త్యాగాత్ ప్రమాదాద్ధనమ్ ॥ ౧.౧౧౭౦॥

తత్ త్వయా వ్రత-గ్రహణానస్తరం మఠ-ద్వారే తృణ-కుటీరకే శయితవ్యమితి ।

స ఆహ-భగవన్ ! భవదాదేశః ప్రమాణమ్ । పరత్ర హి తేన మే ప్రయోజనమ్ ।

అథ కృత-శయన-సమయం దేవశర్మ-నిగ్రహం కృత్వా శాస్త్రోక్త-విధినా శిష్యతామనయత్ ।

సోఽపి హస్త-పాదావమర్దనాది-పరిచర్యయా తం పఠితోషమనయత్ । పునస్తథాపి మునిః

కణ్వరాన్ మాత్రాం న ముఞ్చతి । అధైవం గచ్ఛతి కాలే ఆషాఢ-భూతిశ్చిన్తయామాస-
 అహో, న కథఞ్చదేష మే విశ్వాసమాగచ్ఛతి । తత్ కిం దివాపి శస్త్రేణ మారయామి, కిం
 వా విషం ప్రయచ్ఛామి ? కిం వా పశు-ధర్మేణ వ్యాపాదయామి ? ఇతి ।
 ఏవం చిన్తయతస్తస్య దేవశర్మణోఽపి శిష్య-పుత్రః కశ్చిద్ధ్యామాదామస్త్రణార్థం సమాయాతః
 । ప్రాహ చ-భగవన్, పవిత్రారోపణ-కృతే మమ గృహమాగమ్యతామితి ।
 తచ్ఛృత్వా దేవశర్మాషాఢభూతినా సహ ప్రహృష్ట-మనాః ప్రస్థితః । అధైవం తస్య
 గచ్ఛతోఽగ్రే కాచిన్ నదీ సమాయాతా । తాం దృష్ట్వా మాత్రాం కణ్వరాదవతార్య కన్ఠా-
 మధ్యే సుగుప్తాం నిధాయ స్నాత్వా దేవార్చనం విధాయ తదనన్తరమాషాఢభూతిమిదమాహ-
 భో ఆషాఢభూతే ! యావదహం పురీషోత్సర్గం కృత్వా సమాగచ్ఛామి, తావదేషా కన్ఠా
 యోగేశ్వరస్య స్యావధానతయా రక్షణీయా । ఇతుక్త్వా గతః ।
 ఆషాఢభూతిరపి తస్మిన్నదర్శనీ-భూతే మాత్రామాదాయ సత్వరం ప్రస్థితః । దేవశర్మాపి
 ఛాత్ర-గుణానురజ్ఞాత-మనాః సువిశ్వస్తో యావదుపవిష్టస్తిష్ఠతి తావత్ సువర్ణ-రోమ-
 దేహ-యూఢ-మధ్యే హుడు-యుద్ధమపశ్యత్ । అథ రోష-వశాద్ధుడు-యుగలస్య
 దూరమపసరణం కృత్వా భూయోఽపి సముపేత్య లాలట-పట్టాభ్యాం ప్రహారతో భూరి
 రుధిరం పతతి । తచ్చ జమ్బూకో జిహ్వో-లాల్యేన రజ్జ-భూమిం ప్రావేశ్యాస్వాదయతి
 । దేవశర్మాపి తదాలోక్య వ్యచిన్తయత్-అహో మన్ద-మతిరయం జమ్బూకః । యది
 కథమపనయోః సజ్జట్టే పతిష్యతి తన్ నూనం మృత్యుమవాప్యతితి వితర్కయామి ।
 క్షణాన్తరే చ తధైవ రక్తాస్వాదన-లౌల్యాన్ మధ్యే ప్రవిశంస్తయోః శిరః-సమాప్తే పతిఙ్గత్
 మృతశ్చ శ్చుగాలః । దేవశర్మాపి తం శోచమానో మాత్రాముద్దిశ్య శనైః శనైః
 ప్రస్థితో యావదాషాఢభూతిం న పశ్యతి తతశ్చౌత్సుక్యేన శౌచం విధాయ యావత్
 కన్ఠామాలోకయతి తావన్ మాత్రాం న పశ్యతి । తతశ్చ-హా హా ముషితోఽస్మి ఇతి
 జల్పన్ పృథివీ-తలే మూర్ఛయా నిపపాత । తతః క్షణాచ్ఛేతనాం లబ్ధ్వా భూయోఽపి
 సముత్థాయ పూత్కర్తుమారబ్ధః-భో ఆషాఢభూతే ! క్వ మాం వఞ్చయిత్వా గతోఽసి ?
 తద్దేహి మే ప్రతివచనమ్ ।
 ఏవం బహు విలప్య తస్య పద-పద్ధతిమన్వేషయన్ శనైః శనైః ప్రస్థితః । అధైవ గచ్ఛన్
 సాయన్తన-సమయే కశ్చిద్ధ్యామమాససాద । అథ తస్మాద్ధ్యామాత్ కశ్చిత్ కౌలికః
 సభార్హ్యో మధ్య-పాన-కృతే సమీప-వర్తిని నగరే ప్రస్థితః । దేవశర్మాపి తమాలోక్య ప్రోవాచ-
 భో భద్ర వయం సూర్యోథా అతిథయస్తవాన్తికం ప్రాప్తాః । న కమపత్ర గ్రామే జానీమః ।
 తద్గృహ్యతామతిథి-ధర్మః । ఉక్తం చ-
 సమ్ప్రాప్తో యోఽతిథిః సాయం సూర్యోథే గృహ-మేధినామ్ ।
 పూజయా తస్య దేవత్వం ప్రయాన్తి గృహ-మేధినః ॥ ౧.౧౮౧ ॥

తథా చ-

తృణాని భూమిరుదకం వాక్-చతుర్థీ చ సూన్యతా ।
సతామేతాని హర్ష్యేషు నోచ్ఛిద్యన్తే కదాచన ॥ ౧.౧౦౨౨॥

స్వాగతేనాగ్నయస్తృప్తా ఆసనేన శతక్రతుః ।
పాద-శౌచేన పితరః అర్థాచ్ఛముస్థథాతిథేః ॥ ౧.౧౦౨౩॥

కౌలికోఽపి తచ్చుత్వా భార్యామాహాప్రియే, గచ్ఛ త్వతిథిమాదాయ గృహం ప్రతి పాద-
శౌచ-భోజన-శయనాదిభిః సత్కృత్య త్వం తత్రైవ తిష్ఠ । అహం తవ కృతే ప్రభూత-
మద్యమానేష్యామి । ఏవముక్త్యా ప్రస్థితః । సాపి భార్యా పుంశ్చలీ తమాదాయ ప్రహసిత-
వదనా దేవదత్తం మనసి ధ్యాయన్తి గృహం ప్రతి ప్రతస్థే । అథవా సాధు చేదముచ్యతే-
దుర్దివనే ఘన-తిమిరే దుఃసంశ్చారాసు నగర-వీధీషు ।
పత్యుర్విదేశ-గమనే పరమ-సుఖం జఘన-చపలాయాః ॥ ౧.౧౦౨౪॥

తథా చ-

పర్యజ్కేష్వాస్తరణం పతిమనుకూలం మనోహరం శయనమ్ ।
తృణమివ లఘు మన్యన్తే కామిన్యశ్చౌర్య-రత-లుభాః ॥ ౧.౧౦౨౫॥

తథా చ-

కేలిం ప్రదహతి లజ్జా శ్శృంగారోఽస్థీని చాటవః కటవః ।
వన్ధ-త్రయాః పరితోషో న కిచ్ఛిదిష్టం భవేత్ పత్యౌ ॥ ౧.౧౦౨౬॥
కుల-పతనం జన-గర్వాం బన్ధనమపి జీవితవ్య-సందేహమ్ ।
అఙ్గీకరోతి కులటా సతతం పర-పురుష-సంసక్తా ॥ ౧.౧౦౨౭॥

అథ కౌలిక-భార్యా గృహం గత్వా దేవ-శర్మణే గతాస్తరణం భగ్నాం చ ఖటావం
సమర్ష్యేదమాహ-భో భగవన్ ! యావదహం స్వ-సఖీం గ్రామాదభ్యాగతాం సమ్భావ్య
ద్రుతమాగచ్ఛామి తావత్ త్వయా మధ్యహేఽప్రమత్తేన భావ్యమ్ ।
ఏవమభిధాయ శ్శృంగార-విధిం విధాయ యావద్దేవదత్తముద్దిశ్య వ్రజతి తావత్ తద్భర్తా
సమ్మృఖో మద-విహ్వలాఙ్గో ముక్త-కేశః పదే పదే ప్రస్థలన్ గృహీత-మద్య-భాణః సమభ్యేతి
। తం చ దృష్ట్వా సా ద్రుతతరం వ్యాఘుట్య స్వ-గృహం ప్రవిశ్య నుక్త-శ్శృంగార-వేశా
యథా-పూర్వమభవత్ । కౌలికోఽపి తాం పలాయమానాం కృతాద్భుత-శ్శృంగారాం
విలోక్య ప్రాగేవ కర్ణ-పరమృపరయా తస్యాః శ్రుతావపవాద-క్షుభిత-హృదయః స్వాకారం

నిగూహమానః సదైవాస్తే । తతశ్చ తథావిధం చేష్టితమవలోక్య దృష్ట-ప్రత్యయః క్రోధ-వశగో
గృహం ప్రవిశ్య తామువాచ-ః పాపే పుంశ్చలి ! క్వ ప్రస్థితాసి ?

సా ప్రోవాచ-అహం త్వత్-సకాశాదాగతా న కుత్రచిదపి నిర్గతా । తత్ కథం మద్య-పాన-
వశాదప్రస్తుతం వదసి ? అథవా సాధ్యిదముచ్యతే-
వైకల్యం ధరణీ-పాతమయథోచిత-జల్పనమ్ ।

సన్నిపాతస్య చిహ్నాని మద్యం సర్వాణి దర్శయేత్ ॥ ౧.౧౮౮॥

కర-స్పృహ్యోఽమృత-త్యాగస్తేజో-హానిః సరాగతా ।

వారుణీ-సంజ్ఞావస్థా భానునాపనుభూయతే ॥ ౧.౧౮౯॥

సోఽపి తచ్చుత్వా ప్రతికూల-వచనం వేశ-విపర్యయం చావలోక్య తమాహ-పుంశ్చలి !
చిర-కాలం శ్రుతో మయా తవాపవాదః । తదద్య స్వయం సజ్ఞాత-ప్రత్యయస్తవ యథోచితం
నిగ్రహం కరోమి । ఇతభిధాయ లగుడ-ప్రహారైస్తాం జర్జరిత-దేహం విధాయ స్థూణయా
సహ దృఢ-బంధనేన బద్ధ్వా సోఽపి మద-విహ్వలో విజ్ఞాయ తాం గత్వేదమాహ-సఖి ! స
దేవదత్తస్మిన్ స్థానే త్వాం ప్రతీక్షతే । తచ్ఛిష్యమాగమ్యతామితి ।

సా చాహ-పశ్య మమావస్థామ్ । తత్ కథం గచ్ఛామి ? తద్గత్వా బ్రూహి తం కామినం
యదస్యాం రాత్రౌ న త్వయా సహ సమాగమః ।

నాపితీ ప్రాహ-సఖి, మా మైవం వద । నాయం కులటా-ధర్మః । ఉక్తం చ-

విషమ-స్థ-స్వాదు-ఫల-గ్రహణ-వ్యవసాయ-నిశ్చయో యేషామ్ ।

ఉష్ణాణామివ తేషాం మన్యేఽహం శంసితం జన్మ ॥ ౧.౧౯౦॥

తథా చ-

సన్దిగ్ధే పర-లోకే జనాపవాదే చ జగతి బహు-చిత్రే ।

స్యాధీనే పర-రమణే ధన్యాస్తారుణ్య-ఫల-భాజః ॥ ౧.౧౯౧॥

అన్యచ్ఛ-

యది భవతి దేవ-యోగాత్ పుమాన్ విరూపోఽపి బన్ధకో రహసి ।

న తు కృచ్ఛాద్దపి భద్రం నిజ-కాంతం సా భజతేవ ॥ ౧.౧౯౨॥

సాబ్రవీత్-యదేవం తర్హి కథయ కథం దృఢ-బంధన-బద్ధా సతీ తత్ర గచ్ఛామి ।
సన్నిహితశ్చాయం పాపాత్మా మత్-పతిః ।

నాపితాహ-సఖి, మద-విహ్వలోఽయం సూర్య-కర-స్పృష్టః ప్రబోధం యాస్యతి । తదహం
త్వమున్మోచయామి । మామాత్మ-స్థానే బద్ధ్వా ద్రుతతరం దేవ-దత్తం సమాభివ్యాగచ్ఛ ।

సాబ్రవీత్-ఏవమస్తు ఇతి ।

తదను సా నాపితీ తాం స్వ-సఖీం బన్ధనాద్విమోచ్య తస్యాః స్థానే యథా-పూర్వమాత్మానం
బద్ధ్వా తాం దేవదత్త-సకాశే సజ్జే-త-స్థానం ప్రేషితవతి । తథానుష్ఠితే కౌలికః కస్మింశ్చిత్
క్షణే సముత్థాయ కిఞ్చిద్గత-కోపో విమదస్తామాహ-హే పరుష-వాదిని ! యదద్య-ప్రభృతి
గృహాన్ నిష్క్రమణం న కరోషి, న చ పరుషం వదసి, తతస్త్యామున్మోచయామి ।

నాపితపి స్వర-భేద-భయాద్యావన్ న కిఞ్చిదూచే, తావత్ సోఽపి భూయో భూయస్తాం
తదేవాహ । అథ సా యావత్ ప్రత్యుత్తరం కిమపి న దదౌ, తావత్ స ప్రకుపితస్తీక్ష-
శస్త్రమాదాయ నాసికామచ్చినత్ । ఆహ చ-రే పుంశ్చలి ! తిష్ఠేదాసిమ్ । త్వాం
భూయస్తోషయిష్యామి । ఇతి జల్పన్ పునరపి నిద్రా-వశమగాత్ ।

దేవశర్మాపి విత్త-నాశాత్ క్షుత్నామ-కణ్ఠో నష్ట-నిద్రస్తత్ సర్వం స్త్రీ-చరిత్రమపశ్యత్ । సాపి
కౌలిక-భార్యా యథేచ్ఛయా దేవదత్తేన సహ సురత-సుఖమనుభూయ కస్మింశ్చిత్ క్షణే
స్వ-గృహమాగతయ తాం నాపితీమిదమాహ-అయి ! శివం భవత్యాః । నాయం పాపాత్మా
మమ గతాయా ఉత్థితః ।

నాపితాహ-శివం నాసికయా వినా శేషస్య శరీరస్య । తద్గురతం తాం మోచయ
బన్ధనాద్యావన్ నాయం మాం పశ్యతి, యేన స్వ-గృహం గచ్ఛామి ।

తథానుష్ఠితే భూయోఽపి కౌలిక ఉత్థాయ తామాహ-పుంశ్చలి ! కిమిద్యాపి న వదసి ? కిం
భూయోఽవతో దుష్టతరం నిగ్రహం కర్ణ-చ్ఛేదేన కరోమి ?

అథ సా సకోపం సాధిక్షేపమిదమాహ-ధిజ్ఞుహో-మూఢ ! కో మాం మహా-సతీం ధర్షయితుం
వ్యజ్గయితుం వా సమర్థః ? తచ్ఛృణ్వన్తు సర్వేఽపి లోక-పాలాః ।

ఆదిత్య-చన్ద్ర-హరి-శంకర-వాసవాద్యాః
శక్తా న జేతుమతిదుఃఖ-కరాణి యాని ।

తాస్మిన్ద్రియాణి బలవన్తి సుదుర్జయాని
యే నిర్జయన్తి భువనే బలినస్త ఏకే ॥ ౧.౧౯౩ ॥

తద్యది మమ సతీత్వమస్తి, మనసాపి పర-పురుషో నాఖిలషితః, తతో దేవా భూయోఽపి
మే నాసికాం తాదృగ్-రూపాక్షతాం కుర్వన్తు । అథవా యది మమ చిత్తే పర-పురుషస్య
భ్రాన్తిరపి భవతి, మాం భస్మసాన్ నయన్తు । ఏవముక్త్యా భూయోఽపి తమాహ-భో
దురాత్మన్ ! పశ్య మే సతీత్వ-ప్రభావేణ తాదృశేవ నాసికా సంవృత్తా ।

అథాసాపుల్ముకమాదాయ యావత్ పశ్యతి, తావత్ తద్దూపాం నాసికాం చ భూతలే
రక్త-ప్రవాహం చ మహాన్తమపశ్యత్ । అథ స విస్మిత-మనస్తాం బన్ధనాద్విముచ్య
శయ్యామామారోప్య చ చాటు-శతైః పర్యతోషయత్ । దేవశర్మాపి తం సర్వ-
వృత్తాన్తమాలోక్య విస్మిత-మనా ఇదమాహ-
శమ్పరస్య చ యా మాయా యా మాయా నముచేరపి ।

బలేః కుమ్భినసశ్చైవ సర్వాస్తా యోషితో విదుః ॥ ౧.౧౯౪॥

హసంతం ప్రహసంతేతా రుదంతం ప్రరుదంతపి ।

అప్రియం ప్రీయ-వాక్యైశ్చ గృహ్ణాన్తి కాల-యోగతః ॥ ౧.౧౯౫॥

ఉశనా వేద యచ్ఛాస్త్రం యచ్ఛ వేద బృహస్పతిః ।

స్త్రీ-బుద్ధ్యా న విశిష్యేతే తాః స్మ రజ్ఞాః కథం నరైః ॥ ౧.౧౯౬॥

అన్యతం సత్యమితాహుః సత్యం చాపి తథాన్యతమ్ ।

ఇతి యాస్తాః కథం వీర సంరజ్ఞాః పురుషైరిహ ॥ ౧.౧౯౭॥

అన్యత్రాపుక్తమ్-

నాతిప్రసజ్గః ప్రమదాసు కారోశ్య

నేచ్ఛేద్బలం స్త్రీషు వివర్ధమానమ్ ।

అతిప్రసక్తైః పురుషైర్యతస్తాః

క్రీడన్తి కౌక్రేరివ లూన-పక్షైః ॥ ౧.౧౯౮॥

సుముఖేన వదన్తి వగునా ప్రహరన్తేవ శితేన చేతసా ।

మధు తిష్ఠతి వాచి యోషితాం హృదయే హాలాహలం మహద్విషమ్ ॥ ౧.౧౯౯॥

అత ఏవ నిపీయతేఽధరో హృదయం ముష్టిభిరేవ తాడ్యతే ।

పురుషైః సుఖ-లేశ-వశ్చైర్మృధు-లుభైః కమలం యథాలిఖిః ॥ ౧.౨౦౦॥

అపి చ-

ఆవర్తః సంశయానామవినయ-భవనం పత్తనం సాహసానాం దోషాణాం సన్నిధానం కపట-
శత-మయం క్షేత్రమప్రత్యయానామ్ ।

స్వర్గ-ద్వారస్య విఘ్నం నరక-పుర-ముఖం సర్వ-మాయా-కరణం స్త్రీ-యస్త్రం కేన సృష్టం
విషమమృత-మయం ప్రాణి-లోకస్య పాశః ॥ ౧.౨౦౧॥

కార్క-శ్యం స్తనయోర్మౌళోస్తరలతాలీకం ముఖే శ్లాఘ్యతే కౌటిల్యం కచ-సచ్ఛయే చ వచనే
మాన్యం త్రికే స్థూలతా ।

భీరుత్వం హృదయే సదైవ కథితం మాయా-ప్రయోగః ప్రియే యాసాం దోష-గణో గుణో
మృగ-దృశాం తాః స్యుర్నరాణాం ప్రియాః ॥ ౧.౨౦౨॥

ఏతా హసన్తి చ రుదన్తి చ కార్య-హేతోర్

విశ్వాసయన్తి చ పరం న చ విశ్వసన్తి ।

తస్మాన్ నరేణ కుల-శీల-సమన్వితేన నార్యః శృశాన-ఘటికా ఇవ వర్జసియాః ॥

౧.౨౦౩॥

తస్మాన్ నరేణ కులశీలవతా సదైవ
 నార్యః శ్మశాన-వటికా ఇవ వర్జసియాః ।
 వ్యకీర్ణ-కేసర-కరాల-ముఖా మృగేన్ద్రా
 నాగాశ్చ భూరి-మద-రాజ-విరాజమానాః ॥ ౧.౨౦౪॥

కుర్వన్తి తావత్ ప్రథమం ప్రియాణి
 యావన్ న జానన్తి నరం ప్రసక్తమ్ ।
 జ్ఞాత్వా చ తం మన్మథ-పాశ-బద్ధం
 గ్రస్తామిషం మీనమివోద్ధరన్తి ॥ ౧.౨౦౫॥

సముద్ర-వీచీవ చల-స్వభావాః
 సన్ధ్యాభ్ర-రేఖేవ ముహూర్త-రాగాః ।
 స్త్రీయః కృతార్థాః పురుషం నిరర్థం
 నిష్పిడోతాలక్తకవత్ త్యజన్తి ॥ ౧.౨౦౬॥

అన్యతం సాహసం మాయా మూర్ఖత్వమతిలుబ్ధతా ।
 ఆశౌచం నిర్దయత్వం చ స్త్రీణాం దోషాః స్వభావజాః ॥ ౧.౨౦౭॥

సమ్మోహయన్తిమదయన్తి విడమ్భయన్తి
 నిర్భర్తయన్తి రమయన్తి విషాదయన్తి ।
 ఏతాః ప్రవిశ్య సరలం హృదయం నరాణాం
 కిం వా న వామ-నయనా న సమాచరన్తి ॥ ౧.౨౦౮॥

అన్తర్విష-మయా హేతా బహిశ్చైవ మనోరమాః ।
 గుణ్ణా-ఫల-సమాకారా యోషితః కేన నిర్మితాః ॥ ౧.౨౦౯॥

ఏవం చిన్తయతస్తస్య పరివ్రాజకస్య సా నిశా మహతా కృచ్ఛేణాతిచక్రామ । సా చ
 దూతికా ఛిన్న-నాసికా స్వ-గృహం గత్వా చిన్తయామాస-కిమిదాసిం కర్తవ్యమ్ ? కథమేతన్
 మహచ్ఛిద్రం స్థగయితవ్యమ్ ?

అథ తస్యా ఏవం విచిన్తయన్త్యా భర్తా కార్య-వశాద్రాజ-కులే పరుషితుః ప్రత్యూషే చ
 స్వ-గృహమభ్యుపేత్య ద్వార-దేశ-స్థో వివిధ-పౌర-కృత్యోత్సుకతయా తామాహ-భద్రే
 శీఘ్రమాసియతాం క్షుర-భాణ్డం యేన క్షౌర-కర్మ-కరణాయ గచ్ఛామి ।

సాపి ఛిన్ననాసికా గృహ-మధ్య-స్థితైవ కార్య-కరణాపేక్షయా క్షుర-భాణ్డాత్ క్షురమేకం
 సమాకృష్య తస్యాభిముఖం ప్రేషయామాస । నాపితోఽపుత్సుకతయా తమేకం
 క్షురమవలోక్య కోపావిష్టః సన్ తదభిముఖమేవ తం క్షురం ప్రాహిణోత్ । ఏతస్మిన్నన్తరే

సా దుష్టోర్ధ్వ-బాహూ విధాయ పుతకర్తు-మనా గృహాన్ నిశ్చక్రామ్ | అహో పశ్యత
పాపేనానేన మమ సదాచార-వర్తిన్యాః నాసికా-చ్ఛేదో విహితః | తత్-పరిత్రాయతాం
పరిత్రాయతామ్ |

అత్రాన్తరే రాజ-పురుషాః సమభ్యేత్య తం నాపితం లగుడ-ప్రహారైరర్జరీకృత్య దృఢ-
బన్ధనైర్బద్ధ్వా తయా చిన్ననాసికయా సహ ధర్మాధికరణ-స్థానం నీత్వా సభ్యాన్ ఊచుః-
శృణ్వన్తు భవన్తః సభాసదః | అనేన నాపితేనాపరాధం వినా స్త్రీ-రత్నమేతదస్యజ్ఞితమ్ |
తదస్య యద్యుజ్యతే తత్ క్రియతామ్ |

ఇతభిహితే సభ్యా ఊచుః-రే నాపిత ! కిమర్థం త్వయా భార్యా వ్యజ్ఞితా | కిమనయా పర-
పురుషోఽభిలషితః | ఉన్త స్విత ప్రాణ-ద్రోహః కృతః, కిం వా చౌర్య-కర్మాచరితమ్ | తత్
కథ్యతామస్యా అపరాధః ?

నాపితోఽపి ప్రహార-పీడిత-తనూర్వక్తుం న శశాక | అథ తం తూష్టిమ్భూతం దృష్ట్వా
పునరూచుః-అహో, సత్యమేతద్రాజ-పురుషాణాం వచః | పాపాత్మాయమ్ | అనేనేయం
నిర్దోషా వరాకీ దూషితా | ఉక్తం చ-

భిన్న-స్వర-ముఖ-వర్ణః శక్తి-త-దృష్టిః సముత్పత్తి-తేజాః |

భవతి హి పాపం కృత్వా స్వ-కర్మ-సన్తాసితః పురుషః || ౧.౨౧౦||

తథా చ-

ఆయాతి స్థలితైః పాదైర్ముఖ-వైవర్ణ్య-సంయుతః |

లలాట-స్వేద-భాగ్భూరి-గర్గదం భాషతే వచః || ౧.౨౧౧||

అథో-దృష్టిర్వదేత్ కృత్వా పాపం ప్రాప్తః సభాం నరః |

తస్మాద్యత్నాత్ పరిజ్ఞేయాశ్చిహ్నైరేత్వైర్విచక్షణైః || ౧.౨౧౨||

అన్యచ్ఛ-

ప్రసన్న-వదనో దృష్టః స్పష్ట-వాక్యః సరోష-దృక్ |

సభాయాం వక్తి సామర్షం సావష్టమ్భా నరః శుచిః || ౧.౨౧౩||

తదేష దుష్ట-చరిత్ర-లక్షణో దృశ్యతే | స్త్రీ-ధర్మణాద్వధ్య ఇతి | తచ్ఛూలీయామారోప్యతామితి
|

అథ వధ్య-స్థానే నీయమానం తమవలోక్య దేవ-శర్మా తాన్ ధర్మాధికృతాన్ గత్వా ప్రోవాచ-
భో భోః, అన్యాన్వేనైష వరాకో వధ్యతే నాపితః | సాధు-సమాచార ఏషః | తచ్ఛూలీయామా
మే వాక్యమ్-జమ్బూకో హుడు-యుద్ధేన ఇతి |

అథ తే సభ్యా ఊచుః-భో భగవన్ ! కథమేతత్ ?

తతో దేవశర్మా తేషాం త్రయాణామపి వృత్తాన్తం విస్తరేణాకథయత్ | తదాకర్ణ్య సువిస్మిత-
మనసస్తే నాపితం విమోచ్య మిథః ప్రోచుః-అహో !

అవధ్యా బ్రాహ్మణా గావో స్త్రియో బాలాశ్చ జ్ఞాతయః |

యేషాం చాన్నాని భుజ్జీత యే చ స్యుః శరణాగతాః || ౧.౨౧౪||

తదస్యా నాసికా-చ్ఛేదః స్వ-కర్మణా హి సంవృత్తః | తతో రాజ-నిగ్రహస్తు కర్ణ-చ్ఛేదః
కార్యః | తథానుష్ఠితే దేవశర్మాపి విత్త-నాశ-సముదూభిత-శోక-రహితః పునరపి స్వకీయం
మఠాయతనం జగమ | అతోఽహం బ్రవీమి-జమ్బూకీ హుడు-యుద్ధేన (౧.౧౭౪) ఇతి

|

కరటక ఆహ-ఏవం-విధే వ్యతికరే కిం కర్తవ్యమావయోః ?

దమనకోఽబ్రవీత్-ఏవం-విధేఽపి సమయే మమ బుద్ధి-స్ఫురణం భవిష్యతి, యేన సజ్జీవకం
ప్రభోర్విశ్లేషయిష్యామి | ఉక్తం చ, యతః-

ఏకం హన్యాన్ న వా హన్యాదిషుః క్షిప్తో ధనుష్మతా |

ప్రాజ్ఞేన తు మతిః క్షిప్తా హన్యాధర్మ-గతానపి || ౧.౨౧౫||

తదహం మాయా-ప్రపఞ్చేన గుప్తమాశ్రిత్య తం స్ఫోటయిష్యామి |

కరటక ఆహ-భద్ర, యది కథమపి తవ మాయా-ప్రవేశం పిఙ్గలకో జ్ఞాస్యతి, సజ్జీవకో వా
తదా నూనం విఘాత ఏవ |

సోఽబ్రవీత్-తాత, మైవం వద | గూఢ-బుద్ధిభిరాపత్-కాలే విధురేఽపి దైవే బుద్ధిః
ప్రయోక్తవ్యా | నోద్యమస్త్యాజ్యః | కదాచిద్భుణాక్షర-న్యాయేన బుద్ధేః సామ్రాజ్యం భవతి |
ఉక్తం చ-

త్యాజ్యం న దైర్యం విధురేఽపి దైవే

దైర్యాత్ కదాచిత్ స్థిత్యాన్నయాత్ సః |

యాతే సముద్రేఽపి హి పోత-భక్తే

సాంయాత్రికో వాఞ్చుతి కర్మ ఏవ || ౧.౨౧౬||

తథా చ-

ఉద్యోగినం సతతమత్ర సమేతి లక్ష్మీర్

దైవం హి దైవమితి కాపురుషా వదన్తి |

దైవం నిహత్య కురు పౌరుషమాత్మ-శక్త్యా యత్నే కృతే యది న సిద్ధ్యతి కోఽత్ర దోషః ||

౧.౨౧౭||

తదేవం జ్ఞాత్వా సుగూఢ-బుద్ధి-ప్రభావేణ యథా తౌ ద్వావపి న జ్ఞాస్యతః, తథా మిథో
వియోజయిష్యామి | ఉక్తం చ-

సుప్రయుక్తస్య దమ్భస్య బ్రహ్మపంతం న గచ్ఛతి ।
కౌలికో విష్ణు-రూపేణ రాజ-కన్యాం నిషేవతే ॥ ౧.౨౧౮॥

కరటక ఆహ-కథమేతత్ ?
సోఽబ్రవీత్-

కథా x కౌలిక-రథకార-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కౌలిక-రథకారౌ మిత్రే ప్రతివసతః స్మ । తత్ర చ బాల్యాత్-ప్రభృతి
సహచారిణౌ పరస్పరమతీవ స్నేహ-పరౌ సదైక-స్థాన-విహారిణౌ కాలం నయతః । అథ
కదాచిత్ తత్రాధిష్ఠానే కస్మింశ్చిద్దేవామతనే యాత్రా-మహోత్సవః సంవృత్తః । తత్ర చ నట-
నర్తక-చారణ-సజ్కులే నానా-దేశాగత-జనావృతే తౌ సహచరౌ భ్రమంతౌ కాఞ్చిద్రాజ-కన్యాం
కరేణుకారూఢాం సర్వ-లక్షణ-సనాథాం కఞ్చుకి-వర్ష-ధర-పరివారితాం దేవతా-దర్శనార్థం
సమాయాతాం దృష్టవన్తౌ । అథాసౌ కౌలికస్తాం దృష్ట్వా విషార్థిత ఇవ దుష్ట-గ్రహ-గృహీత
ఈవ కామ-శరైర్హస్యమానః సహసా భూతలే నిపపాత । అథ తం తదవస్థమవలోక్య
రథకారస్తద్దుఃఖ-దుఃఖిత ఆప్త-పురుషైస్తం సముత్థిప్య స్వ-గృహమానాయయత్ । తత్ర చ
వివిధైః శీతోపచారైశ్చికిత్సకోపదిష్టైర్మృత్యు-వాదిభిరుపచర్యమాణైశ్చిరాత్ కథఞ్చిత్ సచేతనో
బభూవ ।

తతో రథకారేణ పృష్టః-భో మిత్ర ! కిమేవం త్వమకస్మాద్విచేతనః సజ్ఞాతః ? తత్
కథ్యతామాత్మ-స్వరూపమ్ ?

స ఆహ-వయస్య ! యదేవం తచ్చృణు మే రహస్యం యేన సర్వామాత్మ-వేదనాం తే
వదామి । యది త్వం మాం సుహృదం మన్యసే తతః కాష్ట-ప్రదానేన ప్రసాదః క్రియతామ్
। క్షమ్యతాం యద్వా కిఞ్చిత్ ప్రణయ్య-అతిరేకాదయుక్తం తవ మయానుష్ఠితమ్ ।

సోఽపి తదాకర్ణ్య బాష్ప-పిహిత-నయనః సగద్గదమువాచ-వయస్య, యత్ కిఞ్చిద్దుఃఖ-
కారణం తద్వద యేన ప్రతీకారః క్రియతే, యది శక్యతే కర్తుమ్ । ఉక్తం చ-
ఔషధార్థ-సుమన్త్రాణాం బుద్ధేశ్చైవ మహాత్మనామ్ ।

అసాధ్యం నాస్తి లోకేఽత్ర యద్బ్రుహ్మిణ్ణస్య మధ్యగమ్ ॥ ౧.౨౧౯॥

తదేషాం చతుర్ణాం యది సాధ్యం భవిష్యతి తదాహం సాధయిష్యామి ।
కౌలిక ఆహ-వయస్య, ఏతేషామన్యేషామపి సహస్రాణాముపాయానామసాధ్యం తన్ మే
దుఃఖమ్ । తస్మాన్ మమ మరణే మా కాల-క్షేపం కురు ।

రథకార ఆహ-భో మిత్ర ! యద్యపసాధ్యం తథాపి నివేదయ యేనాహమపి తదసాధ్యం
మత్వా త్వయా సమం వహ్నౌ ప్రవిశామి । న క్షణమపి త్వద్వియోగం సహిష్యే । ఏష
మే నిశ్చయః ।

కౌలిక ఆహ-వయస్య, యాసౌ రాజ-కన్యా కరేణుమారూఢా తత్రోత్సవే దృష్టా, తస్యా దర్శనానస్తరం మకర-ధ్వజేన మమేయమవస్థా విహితా । తన్ న శక్నోమి తద్వేదనాం సోఢుమ్ । తథా చోక్తమ్-

మత్యేభ-కుమ్భ-పరిణాహిని కుఙ్కుమార్ద్రే
తస్యాః పయోధర-యుగే రతి-భేద-భిన్నః ।
వక్షో నిధాయ భుజ-పఞ్జార-మధ్య-వర్తీ
స్వప్స్యే కదా క్షణమవాప్య తదీయ-సఙ్గమ్ ॥ ౧.౨౨౦॥

తథా చ-

రాగీ బిమ్బాధరోఽసౌ స్తన-కలశ-యుగం యావనారూఢ-గర్వం
నీచా నాభిః ప్రకృత్యా కుటిలకమలకం స్వల్పకం చాపి మధ్యమ్ ।
కుర్వత్యేతాని నామ ప్రసభమిహ మనశ్చిన్తితానాశు భేదం
యన్ మాం తస్యాః కపోతౌ దహత ఇతి ముహుః స్వచ్ఛకౌ తన్ న యుక్తమ్ ॥
౧.౨౨౧॥

రథకారోఽపేవం సకామం తద్వచనమాకర్ణ్య సస్మితమిదమాహ-వయస్య ! యదేవం తర్హి దిష్ట్యా సిద్ధం నః ప్రయోజనమ్ । తదద్యైవ తయా సహ సమాగమః క్రియతామితి ।
కౌలిక ఆహ-వయస్య, యత్ర కన్యాన్తఃపురే వాయుం ముక్తాస్య నాన్యస్య ప్రవేశోఽస్తి తత్ర రక్షా-పురుషాధిష్ఠితే కథం మమ తస్యా సహ సమాగమః ? తత్ కిం మామసత్య-వచనేన విడమ్బయసి ?

రథకార ఆహ-మిత్ర పశ్య మే బుద్ధి-బలమ్ ।

ఏవమభిధాయ తత్-క్షణాత్ కీల-సఞ్చారిణం వైనతేయం బాహు-యుగలం వాయుజ-వృక్ష-దారుణా శఙ్ఖ-చక్ర-గదా-పద్మాన్వితం సకిరీట-కౌస్తుభమఘటయన్ । తతస్తస్మిన్ కౌలికం సమారోప్య విష్ణు-చిహ్నితం కృత్వా కీల-సఞ్చరణ-విజ్ఞానం చ దర్శయిత్వా ప్రోవాచ-వయస్య, అనేన విష్ణు-రూపేణ గత్వా కన్యాన్తఃపురే నిశిథే తాం రాజకన్యామేకాకినీం సప్త-భూమిక-ప్రాసాద-ప్రాస్త-గతాం ముగ్ధ-స్వభావాం త్వాం వాసుదేవం మన్యమానాం స్వకీయ-మిథ్యా-వక్రోక్తిభీ రఙ్గాయిత్యా వాత్స్యాయనోక్త-విధినా భజ ।

కౌలికోఽపి తదాకర్ణ్య తథా-రూపస్తత్ర గత్వా తామాహ-రాజ-పుత్రి, సుప్తా కిం వా జాగర్షి ? అహం తవ కృతే సముద్రాత్ సానురాగో లక్ష్మీం విహాయైవాగతః । తత్ క్రియతాం మయా సహ సమాగమః ఇతి ।

సాపి గరుడారూఢం చతుర్భుజం సాయుధం కౌస్తుభోపేతమవలోక్య సవిస్మయా శయనాదుత్థాయ ప్రోవాచ-భగవన్ ! అహం మానుషీ కీటికాశుచిః । భగవాన్స్తైలోక్య-పావనో వన్దనీయశ్చ । తత్ కథమేతద్యుజ్యతే ।

కౌలిక ఆహ-సుభగే, సత్యమభిహితం భవత్యా | పరం కిం తు రాధా నామ మే భార్యా
గోప-కుల-ప్రసూతా ప్రథమ ఆసీత్ | సా త్వమత్రావతీర్ణా | తేనాహమత్రాయాతః |
ఇత్యుక్తా సా ప్రాహ-భగవన్, యదేవం తన్ మే తాతం ప్రార్థయ | సోఽపవికల్పం మాం
తుభ్యం ప్రయచ్ఛతి |

కౌలిక ఆహ-సుభగే, నాహం దర్శన-పథం మానుషాణాం గచ్ఛామి | కిం పునరాలాప-
కరణమ్ | త్వం గాన్ధర్వేణ విష్ణానేఆత్మానం ప్రయచ్ఛ | నో చేచ్ఛాపం దత్త్వా సాన్వయం
తే పితరం భస్మసాత్ కరిష్యామి ఇతి | ఏవమభిధాయ గరుడాదవతీర్య సవ్యే పాణౌ
గృహీత్వా తాం సభయాం సలజ్ఞాం వేపమానాం శయ్యాయామానయత్ | తతశ్చ రాత్రి-
శేషం యావద్వాత్స్యాయనోక్త-విధినా నిషేవ్య ప్రత్యూషే స్వ-గృహమలక్షితో జగామ |
ఏవం తస్య తాం నిత్యం సేవమానస్య కాలో యాతి | అథ కదాచిత్ కఙ్కుకినస్తస్యా
అధరోష్ఠ-ప్రవాల-ఖణ్డనం దృష్ట్వా మిథః ప్రోచుః-అహో ! పశ్యతాస్యా రాజ-కన్యాయాః
పురుషోపభుక్తాయా ఇవ శరీరావయవా విభావ్యన్తే | తత్ కథమయం సురక్షితేఽపస్మిన్
గృహ ఏవంవిధో వ్యవహారః | తద్రాజ్ఞే నివేదయామః |

ఏవం నిశ్చిత్వ సర్వే సమేత్య రాజానం ప్రోచుః-దేవ ! వయం న విద్యుః | పరం సురక్షితేఽపి
కన్యాన్తఃపురే కశ్చిత్ ప్రవిశతి | తద్దేవః ప్రమాణమితి | తచ్చుత్వా రాజాతీవ వ్యాకులిత-
చిత్తో వ్యచిన్తయత్-

పుత్రితి జాతా మహతీహ చిన్తా
కస్మై ప్రదేయేతి మహాన్ చిత్కః |
దత్త్వా సుఖం ప్రాప్స్యతి వా న వేతి
కన్యా-పితృత్వం ఖలు నామ కష్టమ్ || ౧.౨౨౨||

నద్యశ్చ నార్యశ్చ సదృక్-ప్రభావాన్
తుల్యాని కూలాని కులాని తాసామ్ |
తోయైశ్చ దోషైశ్చ నిపాతయన్తి
నద్యో హి కూలాని కులాని నార్యః || ౧.౨౨౩||

జననీ-మనో హరతి జాతవతి
పరివర్ధతే సహ తుచా సుహృదామ్ |
పర-సాత్కృతాపి కురుతే మలినం
దురిత-క్రమా దుహితరో విపదః || ౧.౨౨౪||

ఏవం బహు-విధం విచిన్త్య దేవీం రహః-స్థాం ప్రోవాచ-దేవి, జ్ఞాయతాం కిమేతే కఙ్కుకినో
వదన్తి ? తస్య కృతాన్తః కుపితో యేనైతదేవం క్రియతే |

దేవపి తదాకర్ణ్య వ్యాకులీ-భూతా సత్వరం కన్యాన్తఃపురే గత్వా తాం ఖణ్డితాధరాం నఖ-
విలిఖిత-శరీరావయవాం దుహితరమపశ్యత్ | ఆహ చ-ఆః పాపే ! కుల-కలఙ్క-కారిణి
! కిమేవ శీల-ఖణ్ణనం కృతమ్ | కోఽయం కృతాన్తావలోకితస్త్వత్-సకాశమభ్యేతి | తత్
కథ్యతాం మమాగ్రే సత్యమ్ |

ఇతి కోపాబోప-విసంజ్కటం వదత్యాం మాతరి రాజ-పుత్రీ భయ-లజ్జానతాననం ప్రోవాచ-
అమ్బు, సాజాన్ నారాయణః ప్రత్యహం గరుడారూఢో నిశి సమాయాతి | చేదసత్యం మమ
వాక్యమ్, తత్ స్వ-చక్షుషా విలోకయతు నిగుఢతరా నిశిథే భగవన్తం రమా-కాన్తమ్ |

తచ్చుత్వా సాపి ప్రహసిత-వదనా పులకాఙ్గీత-సర్వాఙ్గీ సత్వరం రాజానమూచే-దేవ,
దిష్ట్యా వర్ధసే | నిత్యమేవ నిశిథే భగవాన్ నారాయణః కన్యకా-పార్శ్వేఽభ్యేతి | తేన
గాన్ధర్వ-వివాహేన సా వివాహితా | తదద్య త్వయా మయా చ రాత్రౌ వాతాయన-
గతాభ్యాం నిశిథే ద్రష్టవ్యః | యతో న స మానుషైః సహాలాపం కరోతి |

తచ్చుత్వా హర్షితస్య రాజ్ఞస్తద్దినం వర్ష-శత-ప్రాయమివ కథఞ్చిజ్జే జగామ | తతస్తు
రాత్రౌ నిభృతో భూత్వా రాజ్ఞే-సహితో రాజా వాతాయనస్థో గగనాసక్త-దృష్టిర్యావత్
తిష్ఠతి, తావత్ తస్మిన్ సమయే గరుడారూఢం తం శఙ్క-చక్ర-గదా-పద్మ-హస్తం
యథోక్త-చిహ్నాఙ్గీతం వ్యోమోఽవతరన్తం నారాయణమపశ్యత్ | తతః సుధా-పూర-
ప్లావితమివాత్మానం మన్యమానస్తామువాచ-ప్రియే ! నాస్తన్యో ధన్యతరో లోకే మత్తస్త్వత్తశ్చ
| తత్ ప్రసూతిం నారాయణో భజతి | తత్-సిద్ధాః సర్వేఽస్మాకం మనోరథాః | అధునా
జామాతృ-ప్రభావేణ సకలామపి వసుమతీం వశ్యాం కరిష్యామి |

ఏవం నిశ్చిత్స్య సర్వైః సీమాధిపైః సహ మర్యాదా-వ్యతిక్రమమకరోత్ | తే చ తం మర్యాదా-
వ్యతిక్రమేణ వర్తమానమాలోక్య సర్వే సమేత్య తేన సహ విగ్రహం చక్రుః |

అత్రాన్తరే స రాజా దేవీ-ముఖేన తాం దుహితరమువాచ-పుత్ర, త్వయి దుహితరి
వర్తమానాయాం నారాయణే భగవతి జామాతరి స్థితే తత్ కిమేవం యుజ్యతే యత్
సర్వే పార్థివా మయా సహ విగ్రహం కుర్వన్తి | తత్ సమ్భాధ్యోఽద్య త్వయా నిజ-భర్తా,
యథా మమ శత్రూన్ వ్యాపాదయతి |

తతస్తయా స కౌలికో రాత్రౌ సవినయమభిహితః-భగవన్, త్వయి జామాతరి స్థితే మమ
తాతో యచ్ఛత్రుభిః పరిభూయతే తన్ న యుక్తమ్ | తత్ ప్రసాదం కృత్వా సర్వాంస్తాన్
శత్రూన్ వ్యాపాదయ |

కౌలిక ఆహ-సుభగే ! కియన్-మాత్రాన్వేతే తవ పితుః శత్రవః | తద్విశ్వస్తా భవ | క్షణేనాపి
సుదర్శన-చక్రేణ సర్వాంస్థిలశః ఖణ్ణయిష్యామి |

అథ గచ్ఛతా కాలేన సర్వ-దేశం శత్రుభిరుద్వాస్య స రాజా ప్రాకార-శేషః కృతః |
తథాపి వాసుదేవ-రూప-ధరం కౌలికమజానన్ రాజ నిత్యమేవ విశేషతః కర్పూరాగురు-

కస్తూరికాది-పరిమల-విశేషాన్ నానా-ప్రకార-వస్త్ర-పుష్ప-భక్ష్య-వేయాంశ్చ ప్రేషయన్
 దుహితృ-ముఖేన తమూచే-భగవన్, ప్రభాతే నూనం స్థాన-భజ్గో భవిష్యతి । యతో
 యవసేన్ధన-క్షయః సజ్ఞాతస్తథా సర్వోఽపి జనః ప్రహారైర్జర్జరిత-దేహః సంవృత్తో
 యోద్ధమక్షమః ప్రచురో మృతశ్చ । తదేవం జ్ఞాత్వాస్త్ర కాలే యదుచితం భవతి
 తద్విధేయమితి ।

తచ్చుత్వా కౌలికోఽపచింతయత్-స్థాన-భజ్గే జాతే మమానయా సహ వియోగో భవిష్యతి
 ప్ తస్మాద్గరుడమారుహ్య సాయుధమాత్మానమాకాశే దర్శయామి । కదాచిన్ మాం
 వాసుదేవం మన్యమానాస్తే సాశజ్ఞా రాజ్ఞో యోద్ధృభిర్హన్యతే । ఉక్తం చ-
 నిర్విషేణాపి సర్పేణ కర్తవ్య మహతీ ఫణా ।
 విషం భవతు వా మాభూత్ ఫణాబోపో భయజ్కరః ॥ ౧.౨౨౫॥

అథ యది మమ స్థానార్థముద్యతస్య మృత్యుర్భవిష్యతి తదపి సున్దరతరమ్ । ఉక్తం చ-
 గవమర్థే బ్రాహ్మణార్థే స్వామ్యర్థే స్వీకృతేఽథవా ।

స్థానార్థే యస్త్యజేత ప్రాణాంస్తస్య లోకాః సనాతనాః ॥ ౧.౨౨౬॥

చన్ద్రే మణ్డల-సంస్థే విగృహ్యతే రాహుణా దినాధీశః ।

శరణాగతేన సార్థం విపదపి తేజస్వినా శ్లాఘ్య ॥ ౧.౨౨౭॥

ఏవం నిశ్చిత్య ప్రత్యూషే దంత-ధావనం కృత్వా తాం ప్రోవాచ-సుభగే ! సమస్తైః
 శత్రుభిర్వైతరన్నం పానం చాస్వాదయిష్యామి । కిం బహునా, త్వయాపి సహ సజ్జమం
 తతః కరిష్యామి । పరం వాచ్యస్త్యయాత్మ-పితా యత్ ప్రభాతే ప్రభూతేన సైన్యేన సహ
 నగరాన్ నిష్క్రమ్య యోద్ధవ్యమ్ । అహం చాకాశ-స్థిత ఏవ సర్వాంస్తాన్ నిస్తేజసః
 కరిష్యామి । పశ్చాత్ సుఖేన భవతా హస్తవ్యాః యది పునరహం తాన్ స్వయమేవ
 సూదయామి తత్ తేషాం పాపాత్మనాం వైకుణ్ఠీయా గతిః స్యాత్ । తస్మాత్ తే తథా
 కర్తవ్యా యథా పలాయన్తో హన్యమానాః స్వర్గం న గచ్ఛన్తి ।

సాపి తదాకర్ణ్య పితుః సమీపం గత్వా సర్వం వృత్తాంతం న్యవేదయత్ । రాజాపి తస్యా
 వాక్యం శ్రద్ధధానః ప్రత్యూషే సముత్థాయ సమున్నద్ధ-సైన్యో యుద్ధార్థం నిశ్చక్రామ్ ।
 కౌలికోఽపి మరణే కృత-నిశ్చయశ్చాప-పాణిర్గగన-గతిర్గరుడారూఢో యుద్ధాయ ప్రస్థితః
 ।

అత్రాన్తరే భగవతా నారాయణేనాతీతానాగత-వర్తమాన-వేదినా, సృష్ట-మాత్రో వైనతేయః
 సమ్ప్రప్తో విహస్య ప్రోక్తః-భో గరుత్మన్ ! జానాసి త్వం యన్ మమ రూపేణ కౌలికో
 దారు-మయ-గరుడే సమారూఢో రాజ-కన్యాం కామయతే ।

సోఽబ్రువీత్-దేవ, సర్వం జ్ఞాయతే తచ్చేష్టితమ్ । తత్ కిం కుర్మః సామ్ప్రతమ్ ?

శ్రీ-భగవాన్ ఆహ-అద్య కౌలికో మరణే కృత-నిశ్చయో విహిత-నియమో యుద్ధార్థే వినిర్గతః స నూనం ప్రధాన-క్షత్రియైర్మిలిత్యా వాసుదేవో గరుడశ్చ నిపాతితః । తతః పరం లోకోఽయమావయోః పూజాం న కరిష్యతి । తతస్తస్య ద్రుతతరం తత్ర దారు-మయ-గరుడే సజ్కృమణం కురు । ఆహమపి కౌలిక-శరీరే ప్రవేశం కరిష్యామి । యేన స శత్రూన్ వ్యాపాదయతి । తతశ్చ శత్రు-వధాదావయోర్మాహాత్మ్య-వృద్ధిః స్యాత్ ।

అథ గరుడే తథేతి ప్రతిపన్నే శ్రీ-భగవన్-నారాయణస్తవ్చరీరే సజ్కృమణమకరోత్ । తతో భగవన్-మాహాత్మ్యేన గగన-స్థః స కౌలికః శక్తి-చక్ర-గదా-చాప-చిహ్నితః క్షణాదేవ లీలయైవ సమస్తానపి ప్రధాన-క్షత్రియాన్ నిస్తేజసశ్చకారర్తతస్తేన రాజ్ఞా స్వ-వైస్య-పరివృతేన సజ్కృమే జితా నిహతాశ్చ తే సర్వేఽపి శత్రవః । జాతశ్చ లోక-మధ్యే ప్రవాదో, యథా-అనేన విష్ణు-జామాత్య-ప్రభావేణ సర్వే శత్రవో నిహతా ఇతి ।

కౌలికోఽపి తాన్ హతాన్ దృష్ట్వా ప్రముదిత-మనా గగనాదవతీర్ణః సన్, యావద్రాజామాత్య-పౌర-లోకాస్తం నగర-వాస్తవ్యం కౌలికం పశ్యన్తి తతః పృష్టః కిమేతదితి । తతః సోఽపి మూలాదారభ్య సర్వం ప్రాగ్-వృత్తాస్తం న్యవేదయత్ । తతశ్చ కౌలిక-సాహసానురంజిత-మనసా శత్రు-వధాదవాప్త-తేజసా రాజ్ఞా సా రాజ-కన్యా సకల-జన-ప్రత్యక్షం వివాహ-విధినా తస్మై సమర్పితా దేశశ్చ ప్రదత్తః । కౌలికోఽపి తయా సార్థం పంచ-ప్రకారం జీవ-లోక-సారం విషయ-సుఖమనుభవన్ కాలం నినాయ । అతస్తూచ్యతే సుప్రయుక్తస్య దమృస్య (౨౧౮) ఇతి ।

తచ్చుత్వా కరటక ఆహ-భద్ర, అస్తేవమ్ । పరం తథాపి మహాన్ మే భయమ్ । యతో బుద్ధిమాన్ సజ్జీవకో రౌద్రశ్చ సింహః । యద్యపి తే బుద్ధి-ప్రాగల్భ్యం తథాపి త్వం పింగలకాత్ తం వియోజయితుమసమర్థ ఏవ ।

దమనక ఆహ-భ్రాతః ! అసమర్థోఽపి సమర్థ ఏవ । ఉక్తం చ-
ఉపాయేన హి యచ్ఛక్యం న తచ్ఛక్యం పరాక్రమైః ।
కాకీ కనక-సూత్రేణ కృష్ణ-సర్పమఘాతయత్ ॥ ౧.౨౨౮ ॥

కరటక ఆహ-కథమేతత్ ?
సోఽబ్రవీత్-

కథా ౬ వాయస-దమ్వతి-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిత్ ప్రదేశే మహాన్ న్యగ్రోధ-పాదపః । తత్ర వాయస-దమ్వతి ప్రతివసతః స్మ । అథ తయోః ప్రసవ-కాలే వృక్ష-వివరాన్ నిష్కృమ్య కృష్ణ-సర్పః సదైవ తదపత్యాని భక్షయతి । తతస్తౌ నిర్వేదాదన్య-వృక్ష-మూల-నివాసినం ప్రియ-సుహృదం శ్చృగాలం గతోవ్యచతుః-భద్ర ! కిమేవంవిధే సజ్ఞాత ఆవయోః కర్తవ్యం భవతి । ఏవం తావద్దుష్టాత్మా

కృష్ణ-సర్పే వృక్ష-వివరాన్ నిర్గత్యావయోర్బాలకాన్ భక్షయతి । తత్ కథ్యతాం తద్రక్షార్థం
కశ్చిదుపాయః ।

యస్య క్షేత్రం నదీ-తీరే భార్యా చ పర-సజ్జతా ।

స-సర్పే చ గృహే వాసః కథం స్యాత్ తస్య నిర్వృతిః ॥ ౧.౨౨౯ ॥

అన్యచ్ఛ-

సర్ప-యుక్తే గృహే వాసో మృత్యురేవ న సంశయః ।

యద్గ్రామాన్తే వసేత్ సర్పస్తస్య స్యాత్ ప్రాణ-సంశయః ॥ ౧.౨౩౦ ॥

అస్మాకమపి తత్ర-స్థితానాం ప్రతిదినం ప్రాణ-సంశయః ।

స ఆహ-నాత్ర ఏషయే స్వల్పేఽపి విషాదః కార్యః । నూనం స లుభో నోపాయమన్తరేణ
వధ్యః స్యాత్ ।

ఉపాయేన జయో యాద్భగ్రిపోస్తాద్భజ్న హేతిభిః ।

ఉపాయ-జ్ఞోఽల్ప-కాయోఽపి న శూరైః పరిభూయతే ॥ ౧.౨౩౧ ॥

తథా చ-

భక్షయత్వా బహూన్ మత్స్యన్ ఉత్తమాధమ-మధ్యమాన్ ।

అతిలౌల్యాద్భక్తః కశ్చిన్ మృతః కర్మ-టక-గ్రహాత్ ॥ ౧.౨౩౨ ॥

తావూచతుః-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౭ బక-కులీరక-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వన-ప్రదేశే నానా-జల-చర-సనాథం మహాత్ సరః । తత్ర చ కృతాశ్రయో బక
ఏకో వృద్ధ-భావముపాగతో మత్స్యన్ వ్యాపాదయితుమసమర్థః । తతశ్చ క్షుత్క్షామ-కణ్ఠః
సరస్తిరే ఉపవిష్టో ముక్తా-ఫల-ప్రకర-సద్భుకైరశ్రు-ప్రవాహైర్ధరా-తలమభిషిజ్ఞాప్నో రురోద ।
ఏకః కులీరకో నానా-జల-చర-సమేతః సమేత్య తస్య దుఃఖేన దుఃఖితః సాదరమిదమూచే-
మామ ! కిమద్య త్వయా నాహార-వృత్తిరనుష్ఠీయతే ? కేవలమశ్రు-పూర్ణ-నేత్రాభ్యాం
సనిఃశ్వాసేన స్థీయతే ।

స ఆహ-వత్స ! సత్యముపలక్షితం భవతా । మయా హి మత్స్యదనం ప్రతి పరమ-
వైరాగ్యతయా సాంప్రతం ప్రాయోపవేశనం కృతమ్ । తేనాహం సమీపాగతానపి
మత్స్యన్ న భక్షయామి ।

కులీరకస్తచ్చుత్వా ప్రాహ-మామ, కిం తద్వైరాగ్య-కారణమ్ ?

స ప్రాహ-వత్స, అహమస్మిన్ సరసి జాతో వృద్ధిం గతశ్చ | తన్ మయైతచ్చుతం
యద్ధావదశ-వర్షిక్యానావృష్టిః సమ్పద్యతే లగ్నా |

కులీరక ఆహ-కస్మాత్ తచ్చుతమ్ ?

బక ఆహ-దైవజ్ఞ-ముఖాదేష శనైశ్చరో హి రోహిణీ-శకటం భిత్త్వా భౌమం శక్రం చ
ప్రయాస్యతి | ఉక్తం చ వరాహ-మిహిరేణ-

యది భిన్నై సూర్య-సుతో రోహిణ్యాః శకటమిహ లోకే |

ద్వాదశ వర్షాణి తదా నహి వర్షతి వాసవౌ భూమౌ || ౧.౨౩౩||

తథా చ-

ప్రాజాపత్యే శకటే భిన్నే కృత్త్వైవ పాతకం వసుధా |

భస్మాస్థి-శకలాక్ష్ణి కాపాలికమివ వ్రతం ధత్తే || ౧.౨౩౪||

తథా చ-

రోహిణీ-శకటమర్క-నన్దనశ్చేద్

భిన్నత్తి రుధిరోఽథవా శశి |

కిం వదామి తదనిష్ట-సాగరే

సర్వ-లోకముపయాతి సజ్జయః || ౧.౨౩౫||

రోహిణీ-శకట-మధ్య-సంస్థితే

చన్ద్రమస్య శరణీ-కృతా జనాః |

క్వాపి యాన్తి శిశుపాచితాశనాః

సూర్య-తప్త-భిదురామ్బు-పాయినః || ౧.౨౩౬||

తదేతత్ సరః స్వల్ప-తోయం వర్తతే | శీఘ్రం శోషం యాస్యతి | అస్మిన్ శుష్కే యైః
సహాహం వృద్ధిం గతః, సదైవ క్రీడితశ్చ, తే సర్వే తోయాభావాన్ నాశం యాస్యన్తి | తత్
తేషాం వియోగం ద్రష్టుమహమసమర్థః | తేనైతత్ ప్రాయోపవేశనం కృతమ్ | సామ్ప్రతం
సర్వేషాం స్వల్ప-జలశయానాం జలచరా గురు-జలశయేషు స్వ-స్వజన్తైర్నియన్తే |
కేచిచ్చ మకర-గోధా-శిశుమార-జలహస్తీ-ప్రభృతయః స్వయమేవ గచ్ఛన్తి | అత్ర పునః
సరసి యే జలచరాస్తే నిశ్చిన్తాః సన్తి తేనాహం విశేషాద్దోదిమి యద్భిజ-శేస-మాత్రమపత్ర
నోద్ధరిష్యతి |

తతః స తదాకర్ణ్యాన్యేషామపి జలచరాణాం తత్ తస్య వచనం నివేదయామాస | అథ తే
సర్వే భయ-త్రస్త-మనసో మత్యు-కచ్ఛప-ప్రభృతయస్తమభ్యుపేత్య పప్రచ్ఛుః-మామ ! అస్తి
కశ్చిదుపాయో యేనాస్మాకం రక్షా భవతి ?

బక ఆహ-అస్తస్య జలాశయస్య నాతిదూరే ప్రభూత-జల-సనాథం సరః పద్మినీ-ఖణ్డ-
మణ్డితం యచ్చతుర్వింశతపి వర్షాణామవృష్ట్యా న శోషమేష్యతి । తద్యది మమ పృష్ఠం
కశ్చిదారోహతి, తదహం తం తత్ర నయామి ।

అథ తే తత్ర విశ్వాసమాపన్నాః, తాత మాతుల బ్రాతః ఇతి బ్రువాణాః అహం పూర్వమహం
పూర్వమితి సమంతాత్ పరితస్థః । సోఽపి దుష్టాశయః క్రమేణ తాన్ పృష్ఠ ఆరోప్య
జలాశయస్య నాతిదూరే శిలాం సమాసాద్య తస్యామాక్షిప్య స్వేచ్ఛయా భక్షయిత్వా
భూయోఽపి జలాశయం సమాసాద్య జలచర్ణాణాం మిథ్యా-వార్తా-సన్దేశకైర్మనాంసి
రజ్ఞాయన్ నిత్యమేవాహార-వృత్తిమకరోత్ ।

అన్యస్మిన్ దినే చ కులీరకేణోక్తః-మామ ! మయా సహ తే ప్రథమః స్నేహ-సమ్భాషః
సజ్ఞాతః । తత్ కిం మాం పరిత్యజ్యాన్యాన్ నయసి ? తస్మాదద్య మే ప్రాణ-త్రాణం కురు
।

తదాకర్ణ్య సోఽపి దుష్టాశయశ్చిన్దితవాన్-నిర్విణ్ణోఽహం మత్స్య-మాంసాదనేన తదద్యైసం
కులీరకం వ్యజ్ఞాన-స్థానే కరోమి । ఇతి విచిన్త్య తం పృష్టే సమారోప్య తాం వధ్య-
శిలాముద్దిశ్య ప్రస్థితః । కులీరకోఽపి దూరాదేవాస్థి-పర్వతం శిలాశ్రయమవలోక్య
మస్త్యాస్థీని పరిజ్ఞాయ తమపృచ్ఛత్-మామ, కియద్దూరే స జలాశయః ? మదీయ-
భారేణాతిశ్రాన్తస్త్వమ్ । తత్ కథయ ।

సోఽపి మన్ద-ధీర్జలచరోఽయమితి మత్వా స్థలే న ప్రభవతీతి సస్మితమిదమాహ-కులీరక,
కుతోఽన్యో జలాశయః ? మమ ప్రాణ-యాత్రేయమ్ । తస్మాత్ స్మర్యతామాత్మనోఽభీష్ట-
దేవతా । త్వామపన్యాం శిలాయాం నిక్షిప్య భక్షయిష్యామి । ఇతుక్తవతి తస్మిన్ స్వ-వదన-
దంశ-ద్వయేన మృణాల-నాల-ధవలాయాం మృదు-గ్రీవాయాం గృహీతో మృతశ్చ ।
అథ స తాం బక-గ్రీవాం సమాదాయ శనైః శనైస్తజ్జే జలాశయమాససాద । తతః సర్వైరేవ
జలచరైః పృష్టః-భోః కులీరక ! కిం నివృత్తస్త్వమ్ ? స మాతులోఽపి నాయాతః । తత్ కిం
చిరయతి ? వయం సర్వే సోత్సుకాః కృత-క్షణాస్తిష్ఠామః ।

ఏవం తైరభిహితే కులీరకోఽపి విహాస్యోవాచ-మూర్ఖాః ! సర్వే జలచరాస్తేన మిథ్యా-వాదినా
వచ్చయిత్వా నాతిదూరే శిలా-తలే ప్రక్షిప్య భక్షితాః । తన్ మమాయుః-శేషతయా తస్య
విశ్వాస-ఘాతకస్యాభిప్రాయం జ్ఞాత్వా గ్రీవేయమాసీతా । తదలం సమ్భ్రమేణ । అధునా
సర్వ-జల-చరాణాం క్షేమం భవిష్యతి ।

అతోఽహం బ్రవీమి-భక్షయిత్వా బహూన్ మత్స్యన్ ఇతి ।

వాయస ఆహ-భద్ర ! తత్ కథయ కథం స దుష్ట-సర్పో వధముపైష్యతి ।

శృగాల ఆహ-గచ్చతు భవాన్ కచ్చిన్ నగరం రాజాధిష్ఠానమ్ । తత్ర కస్యాపి ధనినో
రాజామాత్యాదేః ప్రమాదినః కనక-సూత్రం హారం వా గృహీత్వా తత్-కోటరే ప్రక్షిప్, యేన

సర్వస్తద్గ్రహణేన వధ్యతే |

తత్-క్షణాత్ కాకః కాకి చ తదాకర్ణ్యాత్మేచ్ఛయోత్పత్తితా | తతశ్చ కాకి కిఞ్చిత్ సరః ప్రాప్య యావత్ పశ్యతి, తావత్ తన్-మధ్యే కస్యచిద్రాజ్ఞోఽన్తఃపురం జలసన్నం స్యస్త-కనక-సూత్రం ముక్త-ముక్తాహార-వస్త్రాభరణం జల-క్రీడాం కురుతే | అథ సా వాయసీ కనక-సూత్రమేకమాదాయ స్వ-గృహాభిముఖం ప్రతస్థే | తతశ్చ కఞ్చుకినో వర్ష-వరాశ్చ తన్-సీయమానముపలక్ష్య గృహీత-లగుడాః సత్వరమనుయయుః | కాకపి సర్ప-కోటరే తత్-కనక-సూత్రం ప్రక్షిప్య సుదూరమవస్థితా |

అథ యావద్రాజ-పురుషాస్తం వృక్షమారుహ్య తత్-కోటరమవలోకయన్తి, తావత్ కృష్ణ-సర్పః ప్రసారిత-భోగస్త్రిష్ఠతి | తతస్తం లగుడ-ప్రహారేణ హత్వా కనక-సూత్రమాదాయ యథాభిలషితం స్థానం గతాః | వాయస-దమ్పతీ అపి తతః పరం సుఖేన వసతః |

అతోఽహం బ్రవీమి-ఉపాయేన హి యత్ కుర్యాత్ ఇతి |

తన్ న కిఞ్చిదిహ బుద్ధిమతామసాధ్యమస్తి | ఉక్తం చ-

యస్య బుద్ధిర్బలం తస్య నిర్బుద్ధేస్తు కుతో బలమ్ |

వనే సింహో మదోన్మత్తః శశకేన నిపాతితః || ౧.౨౩౭||

కరటక ఆహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా ౮ భాసురకాఖ్య-సింహ-కథా

కస్మింశ్చిద్వనే భాసురకో నామ సింహః ప్రతివసతి స్మ | అథాసౌ వీర్యాతిరేకాన్ నిత్యమేవానేకాన్ మృగ-శశకాదీన్ వ్యాపాదయన్ నోపరరామ | అథాన్యేద్యుస్తద్వనజాః సర్వే సారఙ్గ-వరాహ-మహిష-శశకాదయో మిలిత్వా తమభ్యుపేత్య ప్రోచుః-స్వామిన్ ! కిమనేన సకల-మృగ-వధేన నిత్యమేవ, యతస్తవైకేనాపి మృగేణ తృప్తిర్భవతి తత్ క్రియతామస్మాభిః సహ సమయ-ధర్మః | అద్య-ప్రభృతి తవాత్రోపవిష్టస్య జాతి-క్రమేణ ప్రతిదినమేకో మృగో భక్షణార్థం సమేష్యతి | ఏవం కృతే తవ తావత్ ప్రాణ-యాత్రా క్లేశం వినాపి భవిష్యతి | అస్మాకం చ పునః సర్వోచ్ఛేదనం న స్యాత్ | తదేష రాజ-ధర్మోఽనుష్ఠీయతామ్ | ఉక్తం చ-

శనైః శనైశ్చ యో రాజ్యముపభుక్త్యై యథా-బలమ్ |

రసాయనమివ ప్రాజ్ఞః స పుష్టిం పరమాం వ్రజేత్ || ౧.౨౩౮||

విధినా మస్త్ర-యుక్తేన రూఞాపి మథితాపి చ |

ప్రయచ్ఛతి ఫలం భూమిరరణీవ హుతాశనమ్ || ౧.౨౩౯||

ప్రజానాం పాలనం శస్యం స్వర్గ-కోశస్య వర్ధనమ్ ।

పీడనం ధర్మ-నాశాయ పాపాయాశనే స్థితమ్ ॥ ౧.౨౪౦॥

గోపాలేన ప్రజాధేనోర్విత్త-దుగ్ధం శనైః శనైః ।

పాలనాత్ పోషణాద్ధ్రాహ్యం న్యాయ్యాం వృత్తిం సమాచరేత్ ॥ ౧.౨౪౧॥

అజామివ ప్రజాం మోహాద్యో హన్యాత్ పృథివీ-పతిమ్ ।

తస్యైకా జాయతే తృప్తిర్న ద్వివీతీయా కథశ్చన ॥ ౧.౨౪౨॥

ఫలార్థీ నృపతిర్లోకాన్ పాలయేద్యత్నమాస్థితః ।

దాన-మానాది-తోయేన మాలాకారోఽఙ్కరాన్ ఇవ ॥ ౧.౨౪౩॥

నృప-దీపో ధన-స్నేహం ప్రజాభ్యః సంహరన్నపి ।

ఆస్తర-స్థైర్గుణైః శుభ్రైర్లక్ష్మణే వైవ కేనచిత్ ॥ ౧.౨౪౪॥

యథా గౌర్ధహ్యతే కాలే పాల్యతే చ తథా ప్రజాః ।

సిచ్యతే చీయతే వైవ లతా పుష్ప-ఫల-ప్రదా ॥ ౧.౨౪౫॥

యథా బీజాఙ్కరః సూక్ష్మః ప్రయత్నేనాభిరక్షితః ।

ఫల-ప్రదో భవేత్ కాలే తద్వల్లోకః సురక్షితః ॥ ౧.౨౪౬॥

హిరణ్య-ధాన్య-రత్నాని యానాని వివిధాని చ ।

తథాన్యదపి యత్ కిఞ్చిత్ ప్రజాభ్యః స్యాన్ మహీపతేః ॥ ౧.౨౪౭॥

లోకానుగ్రహ-కర్తారః ప్రవర్ధనే నరేశ్వరాః ।

లోకానాం సజ్జయాచైవ క్షయం యాన్తి న సంశయః ॥ ౧.౨౪౮॥

అథ తేషాం తద్వచనమాకర్ణ్య భాసురక ఆహ-అహో సత్యమభిహితం భవద్భిః । పరం

యది మమోపవిష్టస్యాత్త నిత్యమేవ నైకః శ్వాపదః సమాగమిష్యతి । తన్ నూనం సర్వానపి

భక్షయిష్యామి । అథ తే తథైవ ప్రతిజ్ఞాయ నిర్వృతి-భాజస్తత్రైవ వనే నిర్భయాః పర్యటన్తి

। ఏకశ్చ ప్రతిదినం క్రమేణ యాతి । వృద్ధో వా, వైరాగ్య-యుక్తో వా, శోక-గ్రస్తో వా, పుత్ర-

కలత్ర-నాశ-భీతో వా, తేషాం మధ్యాత్ తస్య భోజనార్థం మధ్యాహ్న-సమయ ఉపతిష్ఠతే ।

అథ కదాచిజ్ జాతి-క్రమాచ్చశకస్యావసరః సమాయాతః । స సమస్త-మృగైః

ప్రేరితోఽనిచ్చన్నపి మన్తం మన్తం గత్వా తస్య వధోపాయం చిన్తయన్ వేలాతిక్రమం

కృత్వావ్యాకులిత-హృదయో యావద్గచ్ఛతి తావన్-మార్గే గచ్ఛతా కూపః సన్దృష్టః ।

యావత్ కూపోపరి పాతి తావత్ కూప-మధ్య ఆత్మనః ప్రతిబిమ్బం దదర్శ । దృష్ట్వా

చ తేన హృదయే చిన్తితమ్-యద్భావ్య ఉపాయోఽస్తి । ఆహం భాసురకం ప్రకోష్య
స్వ-బుద్ధ్యాస్మిన్ కూపే పాతయిష్యామి ।

అథాసౌ దిన-శేషే భాసురక-సమీపం ప్రాప్తః । సింహోఽపి వేలాతిక్రమేణ క్షుత్తామ-కణ్ఠః
కోపావిష్టః సృక్కణీ పరిలేలిహద్య్యచిన్తయత్-అహో ! ప్రతారాహారాయ నిఃసత్త్వం వనం
మయా కర్తవ్యమ్ । ఏవం చిన్తయతస్తస్య శశకో మన్దం మన్దం గత్వా ప్రణమ్య తస్యాగ్రే
స్థితః । అథ తం ప్రజ్వలితాత్మా భాసురకో భర్త్యయన్న ఆహ-రే శశకాధమ ఏకస్తావత్
త్వం లఘుః ప్రాప్తోఽపరతో వేలాతిక్రమేణ । తదస్మాదపరాధాత్ త్వాం నిపాత్య ప్రాతః
సకలానపి మృగ-కులానుచ్ఛేదయిష్యామి ।

అథ శశకః సవినయం ప్రోవాచ-స్వామిన్ ! నాపరాధో మమ । న చ సత్త్వానామ్ ।
తచ్ఛూన్యతాం కారణమ్ ।

సింహ ఆహ-సత్వరం నివేదయ యావన్ మమ దంష్ట్రాన్తర్గతో న భవాన్ భవిష్యతి ఇతి ।
శశక ఆహ-స్వామిన్, సమస్త-మృగైరద్య జాతి-క్రమేణ మమ లఘుతరస్య ప్రస్తావం విజ్ఞాయ
తతోఽహం పంచ-శశకైః సమం ప్రేషితః । తతశ్చాహమాగచ్ఛన్నస్తరాలే మహతా
కేనచిదపరేణ సింహేన వివరాన్ నిర్గత్యాభిహితః-అభీష్ట-దేవతాం స్మరత ।

తతో మయాభిహితమ్-వయం స్వామినోన్ భాసురక-సింహస్య సకాశమాహారార్థం
సమయ-ధర్మేణ గచ్ఛామః ।

తతస్సేనాభిహితమ్-యదేవం తర్హి మదీయమేతద్వనమ్ । మయా సహ సమయ-ధర్మేణ
సమస్తైరపి శ్వాపదైర్వర్జితవ్యమ్ । చోర-రూపీ స భాసురకః । అథ యది సోఽత్ర రాజా ।
విశ్వాస-స్థానే చతురః శశకానత్ర ధృత్వా తమాహూయ ద్రుతతరమాగచ్ఛ । యేన యః
కశ్చిదావయోర్మధ్యాత్ పరాక్రమేణ రాజా భవిష్యతి స సర్వాన్ ఏతాన్ భక్షయిష్యతి ఇతి
।

తతోఽహం తేనాదిష్టః స్వామి-సకాశమభ్యాగతః । ఏతద్వేలా వ్యతిక్రమ-కారణమ్ । తదత్ర
స్వామీ ప్రమాణమ్ ।

తచ్ఛూన్యత్వా భాసురక ఆహ-భద్ర, యదేవం తత్ సత్వరం దర్శయ మే తం చౌర-సింహః
యేనాహం మృగ-కోపం తస్యోపరి ఉప్త్యా స్వస్థో భవామి । ఉక్తం చ-
భూమిర్మిత్రం హిరణ్యం చ విగ్రహస్య ఫల-త్రయమ్ ।
నాన్తేకమపి యదేషాం న తం కుర్యాత్ కథञ్చన ॥ ౧.౨౪౯॥

యత్ర న స్యాత్ ఫలం భూరి యత్ర చస్యాత్ పరాభవః ।
న తత్ర మతిమాన్ యుద్ధం సముత్పాద్య సమాచరేత్ ॥ ౧.౨౫౦॥

శశక ఆహ-స్వామిన్ ! సత్యమిదమ్ । స్వ-భూమి-హేతోః పరిభవాచ్చ యుధ్యన్తే
క్షత్రియాః । పరం స దుర్గాశ్రయః దుర్గాన్ నిష్క్రమ్య వయం తేన విష్కంభితాః । తతో

దుర్గస్థో దుఃసధ్యో భవతి రిపుః | ఉక్తం చ-

న గజానాం సహస్రేణ న చ లక్షేణ వాజినామ్ | యత్ కృత్యం సిద్ధ్యతి రాజ్ఞాం దుర్గేజ్జైకేన
విగ్రహే || ౧.౨౫౧|| శతమేకోఽపి సన్ధతే ప్రాకారస్థో ధనుర్ధరః | తస్మాద్దుర్గం ప్రశంసన్తి
సీతీశాస్త్రవిచక్షణాః || ౧.౨౫౨|| పురా గురోః సమాదేశాద్ధిరణ్యకశిపోర్భయాత్ | శక్రేణ
విహితం దుర్గం ప్రభావాద్విశ్వకర్మణః || ౧.౨౫౩|| తేనాపి చ వరో దత్తో యస్య దుర్గం
స భూపతిః | విజయీ స్యాత్ తతో భూమౌ దుర్గాణి స్యుః సహస్రశః || ౧.౨౫౪||
దంష్ట్రావిరహితో నాగో మదహీనో యథా గజః | సర్వేషాం జాయతే వశ్యో దుర్గహీనస్తథా
న్యపః || ౧.౨౫౫||

తచ్చుత్వా భాసురక ఆహ | భద్ర దుర్గస్థమపి దర్శయ తం చౌర-సింహం యేన
వ్యాపాదయామి | ఉక్తం చ-

జాత-మాత్రం న యః శత్రుం రోగం చ ప్రశమం నయేత్ | మహాబలోఽపి తేనైవ వృద్ధిం
ప్రాప్య స హన్యతే || ౧.౨౫౬||

తథా చ- ఉత్తిష్టమానస్తు పరో నోపేక్ష్యః పథ్యమిచ్ఛతా | సమా హి శ్చైరామ్నాతౌ
వర్త్యస్తావామయః స చ || ౧.౨౫౭||

ఆపి చ- ఉపేక్షితః క్షీణ-బలోఽపి శత్రుః ప్రమాద-దోషాత్ పురుషైర్మదాన్తైః | సాధ్యోఽపి
భూత్వా ప్రథమం తతోఽసావసాధ్యతాం వ్యాధిరివ ప్రయాతి || ౧.౨౫౮||

తథా చ- ఆత్మనః శక్తిముద్వీక్ష్య మనోత్సాహం చ యో వ్రజేత్ | బహూన్ హన్తి స ఏకోఽపి
క్షత్రియాన్ భార్గవో యథా || ౧.౨౫౯||

శశక ఆహ-అస్తేతత్ | తథాపి బలవాన్ స మయా దృష్టః | తన్ న యుజ్యతే స్వామినస్తస్య
తస్య సామర్థ్యమవిదిత్వా గన్తుమ్ | ఉక్తం చ- అవిదిత్వాత్మనః శక్తిం పరస్య చ సముత్సుకః
| గచ్ఛన్నభిముఖో వహ్నా నాశం యాతి పతజ్గవత్ || ౧.౨౬౦|| యో బలాత్
ప్రోన్నతం యాతి నిహన్తుం సబలోఽపరిమ్ | విమదః స నివర్తేత శీర్ణ-దన్తో గజో యథా ||
౧.౨౬౧||

భాసురక ఆహ-భోః కిం తవానేన వ్యాపారేణ | దర్శయ మే తం దుర్గస్థమపి |

అథ శశక ఆహ-యదేవం తర్హాగచ్ఛతు స్వామి | ఏవముక్తాగ్రే వ్యవస్థితః |

తతశ్చ తేనాగచ్ఛతా యః కూపో దృష్టోఽభూత్ తమేవ కూపమాసాద్య భాసురకమాహ-
స్వామిన్ కన్త ప్రతాపం సోఢుం సమర్థః ? త్వాం దృష్ట్వా దూరతోఽపి చౌర-సింహః ప్రవిష్టః
స్వం దుర్గమ్ | తదాగచ్ఛ యథా దర్శయామీతి | భాసురక ఆహ-దర్శయ మే దుర్గమ్ |
తదను దర్శితస్తేన కూపః | తతః సోఽపి మూర్ఖః సింహః కూప-మధ్య ఆత్మ-ప్రతిబిమ్బం

జల-మధ్య-గతం దృష్ట్యా సింహ-నాదం ముమోచ | తతః ప్రతిశబ్దేన కూప-మధ్యాద్ధ్వ-
గుణతరో నాదః సముత్థితః |

అథ తేన తం శత్రుం మత్వాత్మానం తస్యోపరి ప్రక్షిప్య ప్రాణాః పరిత్యక్తాః | శశకోఽపి
హృష్ట-మనాః సర్వ-మృగాన్ ఆనన్యతైః సహ ప్రశస్యమానో యథా-సుఖం తత్ర వనే నివసతి
స్మ | అతోఽహం బ్రవీమి-యస్య బుద్ధిర్బలం తస్య ఇతి |

తద్యది భవాన్ కథయతి తత్ తత్రైవ గత్వా తయోః స్వ-బుద్ధి-ప్రభావేణ మైత్రీ-భేదం కరోమి
|

కరటక ఆహ-భద్ర! యదేవం తర్హి గచ్ఛ | శివాస్తే పస్థానః సన్తు | యథాభిప్రేతమనుష్ఠీయతామ్
|

అథ దమనకః సజ్జీవక-వియుక్తం పిఙ్గలకమవలోక్య తత్రాన్తరే ప్రణమ్యాగ్రే సముపవిష్టః |
పిఙ్గలకోఽపి తమాహ-భద్ర, కిం చిరాద్దృష్టః ?

దమనక ఆహ-స కఞ్చిద్దేవ-పాదానామస్మాభిః ప్రయోజనమ్ | తేనాహం నాగచ్ఛామి
| తథాపి రాజ-ప్రయోజన-విनाశమవలోక్య సన్దహ్యామాన-హృదయో వ్యాకులతయా
స్వయమేవాభ్యాగతో వక్తుమ్ | ఉక్తం చ-

ప్రియం వా యది వా ద్వేష్యం శుభం వా యది వా శుభమ్ |

అపృష్టోఽపి హితం వక్ష్యేద్యస్య నేచ్ఛేత్ పరాభవమ్ || ౧.౨౬౨||

అథ తస్య సాభిప్రాయం వచనమాకర్ణ్య పిఙ్గలక ఆహ-కిం వక్తు-మనా భవాన్ ? తత్
కథ్యతాం యత్ కథనీయమస్తి |

స ప్రాహ-దేవ సజ్జీవకో యుష్మత్-పాదానాముపరి ద్రోహ-బుద్ధిరితి | విశ్వాస-గతస్య
మమ విజనే ఇదమాహ-భో దమనక ! దృష్టా మయాస్య పిఙ్గలకస్య సారాసారతా |
తదహమేనం హత్వా సకల-మృగాధిపత్యం త్వత్-సాచివ్య-పదపీ-సమన్వితం కరిష్యామి
| పిఙ్గలకోఽపి తద్వజ్ర-సార-ప్రహార-సదృశం దారుణం వచః సమాకర్ణ్య మోహముపగతో
న కిఞ్చిదపుక్తవాన్ | దమనకోఽపి తస్య తమాకారమాలోక్య చిన్తితవాన్-అయం తావత్
సజ్జీవక-నిబద్ధ-రాగః | తన్ నూనమనేన మన్త్రిణా రాజా విनाశమవాప్సృతి ఇతి | ఉక్తం చ-
ఏకం భూమి-పతిః కరోతి సచివం రాజ్యే ప్రమాణం యదా తం మోహోచ్ఛ్రయతే మదః స
చ మదాద్ధాన్యేన నిర్విద్యతే |

నిర్విణ్ణస్య పదం కరోతి హృదయే తస్య స్వతన్త్ర-స్పృహో-స్వాతన్త్ర్య-స్పృహయా తతః స
న్యపతేః ప్రాణానభిద్రుహ్యతి || ౧.౨౬౩||

తత్ కిమత్ర యుక్తమితి | పిఙ్గలకోఽపి చేతనాం సమాసాద్య కథమపి తమాహ-
సజ్జీవకస్తావత్ ప్రాణ-సమో భృత్యః | స కథం మమోపరి ద్రోహ-బుద్ధిం కరోతి |

దమనక ఆహ-దేవ, భృత్యోఽభృత్య ఇతనేకాన్తికమేతత్ | ఉక్తం చ-

న సోఽస్తి పురుషో రాజ్ఞాం యో న కామయతే శ్రియమ్ |

అశక్తౌ ఏవ సర్వత్ర నరేంద్ర్యం పర్యుపాసతే || ౧.౨౬౪||

పిఙ్గలక ఆహ-భద్ర, తథాపి మమ తస్యోపరి చిత్త-వృత్తిర్న వికృతిం యాతి | అథవా
సాధ్యదముచ్యతే-

అనేక-దోష-దుష్టస్య కాయః కస్య న వల్లభః |

కుర్వన్నపి వ్యలీకాని యః ప్రియః ప్రియ ఏవ సః || ౧.౨౬౫||

దమనక ఆహ-అత ఏవాయం దోషః | ఉక్తం చ-

యస్మిన్న ఏవాధికం చక్షురారోపయతి పార్థివః |

అకులీనః కులీనో వా స శ్రియా భాజనం నరః || ౧.౨౬౬||

అపరం కేన గణ-విశేషేణ స్వామీ సజ్జీవకం నిర్గుణకమపి నికటే ధారయతి | అథ
దేవ, యదేవం చిన్తయసి మహా-కాయోఽయమ్ | అనేన రిపూన్ వ్యాపాదయిష్యామి |
తదస్మాన్ న సిద్ధ్యతి, యతోఽయం శప్ప-భోజీ | దేవ-పాదానాం పునః శత్రవో మాంసాశినః
| తద్రిపు-సాధనమస్య సాహాయ్యేన న భవతి | తస్మాదేనం దూషయిత్వా హన్యతామితి |
పిఙ్గలక ఆహ-

ఉక్తో భవతి యః పూర్వం గుణవాన్ ఇతి సంసది |

తస్య దోషో న వక్తవ్యః ప్రతిజ్ఞా-భంగ-భీరుణా || ౧.౨౬౭||

అన్యచ్ఛ | మయాస్య తవ వచనేనాభయ-ప్రదానం దత్తమ్ | తత్ కథం స్వయమేవ
వ్యాపాదయామి | సర్వథా సజ్జీవకోఽయం సుహృదస్మాకమ్ | న తం ప్రతి కశ్చిన్
మన్యురితి | ఉక్తం చ-

ఇతః స దైత్యః ప్రాప్త-శ్రీర్నేత ఏవార్హతి క్షయమ్ |

విష-వృక్షోఽపి సంవర్ధ్య స్వయం ఛేత్తుమసామ్పుతమ్ || ౧.౨౬౮||

ఆదౌ న వా ప్రణయినాం ప్రణయో విధేయో

దత్తోఽథవా ప్రతిదినం పరిపోషణీయః |

ఉత్తిప్య యత్ క్షిపతి తత్ ప్రకరోతి లజ్ఞాం

భూమా స్థితస్య పతనాద్భయమేవ నాస్తి || ౧.౨౬౯||

ఉపకారిషు యః సాధుః సాధుత్వే తస్య కో గుణః |

అపకారిషు యః సాధుః స సాధుః సద్భిరుచ్యతే || ౧.౨౭౦||

తద్ద్రోహ-బుద్ధేరపి మయాస్య న విరుద్ధమాచరణీయమ్ |

దమనక ఆహ-స్వామిన్ ! నైష రాజ-ధర్మో యద్ద్రోహ-బుద్ధిరపి క్షమ్యతే | ఉక్తం చ-

తుల్యార్థం తుల్య-సామర్థ్యం మర్మజ్ఞం వ్యవసాయినమ్ |

అర్థ-రాజ్య-హారం భృత్యం యో న హన్యాత్ స హన్యతే || ౧.౨౧౧||

అపరం త్వయాస్య సఖిత్యాత్ సర్వోఽపి రాజ-ధర్మః పరిత్యక్తః రాజ-ధర్మాభావాత్
సర్వోఽపి పరిజనో విరక్తిం గతః | యః సజ్జీవకః శప్ప-భోజీ | భవాన్ మాంసాదః
| తవ ప్రకృతయశ్చ యత్ తవావధ్యవ్యసాయ-బాహ్యం కుతస్తాసాం మాంసాశనమ్ |
యద్రహితాస్త్యాం త్యక్త్వా యాస్యన్తి | తతోఽపి త్వం విసప్త ఏవ | అస్య సజ్జిత్యా పునస్తే
న కదాచిదాఖేటకే మతిర్భవిష్యతి | ఉక్తం చ-

యాద్భూతైః నేవ్యతే భృత్యైర్యాదృశాంశోఽపనేవతే |

కదాచిన్ నాత్ర సనేహస్తాదృగ్భవతి పూరుషః || ౧.౨౧౨||

తథా చ-

సస్తప్తాయసి సంస్థితస్య పయసో నామాపి న జ్ఞాయతే

ముక్త-కారతయా తదేవ నలినీ-పత్ర-స్థితం రాజతే |

స్యాతౌ సాగర-శుక్తి-కుక్షి-పతితం తజ్ జాయతే మాక్తికం

ప్రాయేణాధమ-మధ్యమోత్తమ-గుణః సంవాసతో జాయతే || ౧.౨౧౩||

తథా చ-

అసతాం సజ్గ-దోషేణ సతీ యాతి మతిర్భ్రమమ్ |

ఏక-రాత్రిప్రవాసేన కాష్ఠం ముజ్జో ప్రలమ్భితమ్ || ౧.౨౧౪||

అత ఏవ సన్తో నీచ-సజ్గం వర్జయన్తి | ఉక్తం చ-

న హవిజ్ఞాత-శీలస్య ప్రదాతవ్యః ప్రతిశ్రయః |

మత్-కుణస్య చ దోషేణ హతా మన్-విసర్పిణీ || ౧.౨౧౫||

పిజ్జలక ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౯ మన్-విసర్పిణీ-నామ-యూకా-కథా

అస్తి కస్యచిన్ మహీపతేర్మనోరమం శయన-స్థానమ్ | తత్ర శ్వేతతర-పట-యుగల-మధ్య-
సంస్థితా మన్-విసర్పిణీ యూకా ప్రతివసతి స్మ | సా చ తస్య మహీపతే రక్తమాస్వాదయన్తి
సుఖేన కాలం నయమానా తిష్ఠతి | అన్యే-ద్యుశ్చ తత్ర శయనే క్వచిద్భ్రామ్యన్నగ్నిముఖో
నామ మత్కుణః సమాయాతః | అథ తం దృష్ట్వా సా విషణ్ణ-వదనా ప్రోవాచ |
భోఽగ్నిముఖ కుతస్త్యమత్రానుచిత-స్థానే సమాయాతః | తద్వావన్ న కశ్చిదేవ్శ్చి

తావచ్చిస్తుం గమ్యతామితి । స ఆహ-భగవతి గృహాగతస్యాసాధోరపి వైతద్యుజ్యతే
వక్తుమ్ । ఉక్తం చ-

ఏహాగచ్చ సమావిశాసనమిదం కస్మాచ్చిరాద్భృత్యనే కా వార్తేతి సుదుర్బలోఽసి కుశలం
ప్రితోఽస్మి తే దర్శనాత్ ।

ఏవం యే సముపాగతాన్ ప్రణయినః ప్రత్యాలపంతాదరాత్ తేషాం యుక్తమశక్కితేన మనసా
హర్యాణి గన్తుం సదా ॥ ౧.౨౭౬ ॥

అపరం మయానేక-మానుషాణామనేక-విధాని రుధిరాణాస్వాదితానాహార-దోషాత్
కటు-తిక్త-కషాయాష్ట-రసాస్వాదాని న చ కదాచిన్ మధుర-రక్తం సమాస్వాదితమ్ ।
తద్యది త్వం ప్రసాదం కరోషి తదస్య నృపతేర్వివిధ-వ్యజ్ఞానాన్న-పాన-చోష్య-లేహ్య-
స్వాద్వాహార-వశాదస్య శరీరే యన్ మిష్టం రక్తం సజ్ఞాతం తదాస్వాదనేన సౌఖ్యం
సమాప్తయామి జిహ్వయా ఇతి । ఉక్తం చ- రజ్జుస్య నృపతేర్వాపి జిహ్వ-సౌఖ్యం
సమం స్మృతమ్ । తన్-మాత్రం చ స్మృతం సారం తదర్థం యతతే జనః ॥ ౧.౨౭౭ ॥

యదేవ న భవేల్లోకే కర్మ జిహ్వ-ప్రతుష్టిదమ్ । తన్ న భృతోః భవేత్ కశ్చిత్
కస్యచిద్వశగోఽథ వా ॥ ౧.౨౭౮ ॥ యదసత్యం వదేన్ మర్త్యో యద్వాసేవ్యం చ
నేవతే । యద్గచ్ఛతి విదేశం చ తత్ సర్వముదరార్థతః ॥ ౧.౨౭౯ ॥

తన్ మయా గృహాగతేన బుభుక్షయా పిడ్యమానేనాపి త్వత్-సకాశాద్భోజనమర్థసియమ్
। తన్ న త్వయైకాకిన్యాస్య భూపతే రక్త-భోజనం కర్తుం యుజ్యతే ।

తచ్చుత్వా మన్దవిసర్పిణాహ-భో మత్కుణ ! అస్య నృపతేర్నిద్రా-వశం గతస్య
రక్తమాస్వాదయామి ।

పునస్త్యమగ్నిముఖశ్చపలశ్చ-తద్యది మయా సహ రక్త-పానం కరోషి తత్ తిష్ఠ ।
అభీష్టతర-రక్తమాస్వాదయ । సోఽబ్రవీత్-భగవతేవం కరిష్యామి । యావత్ త్వం
నాస్వాదయసి ప్రథమం నృప-రక్తం తావన్ మమ దేవ-గురు-కృతః శపథః స్వాద్యది
తదాస్వాదయామి । ఏవం తయోః పరస్పరం వదతోః స రాజా తచ్చయనమాసాద్య
ప్రసుప్తః । అథాసౌ మత్కుణో జిహ్వ-తౌలోత్కృష్టౌత్సుక్యాజ్ఞే జాగ్రతమపి తం మహీ-
పతిమదశత్ । అథ వా సాధ్యిదముచ్యతే । స్వభావో నోపదేశేన శక్యతే కర్తుమన్యథా ।
సుతప్తమపి పాసీయం పునర్గచ్ఛతి శీతతామ్ ॥ ౧.౨౮౦ ॥ యది స్యాచ్ఛీతలో వహ్నిః
శీతాంశుర్దహనాత్మకః । న స్వభావోఽత్ర మర్త్యానాం శక్యతే కర్తుమన్యథా ॥ ౧.౨౮౧ ॥

అథాసౌ మహీపతిః సూచ్యగ్-విద్ధ ఇవ తచ్చయనం త్యక్తా తత్-క్షణాదేవోత్థితః । అహో
జ్ఞాయతామత్ర ప్రచ్ఛాదన-పటే మత్కుణో యూకా వా నూనం తిష్ఠతి యేనాహం దష్ట ఇతి
। అథ యే కఙ్కుకినస్తత్ర స్థితాస్తే సత్వరం ప్రచ్ఛాదన-పటం గృహీత్వా సూక్ష్మ-దృష్ట్యా

వీణాం చక్రః | అత్రాన్తరే స మత్కుణశ్చాపల్యాత్ ఖట్యాన్తం ప్రవిష్టః సా మన్దవిసర్పిణపి
 వస్త్ర-సన్యస్తగ్రతా తైర్బ్రష్టా వ్యాపాదితా చ | అతోఽహం బ్రవీమి-న హవిజ్ఞాత-శీలస్య ఇతి |
 ఏవం జ్ఞాత్వా త్వయిష వధ్యః | నో చేత్ త్వాం వ్యాపాదయిష్యతీతి | ఉక్తం చ-
 త్యక్తాశ్చాభ్యన్తరా యేన బాహ్యశ్చాభ్యన్తరీకృతాః |
 స ఏవ మృత్యుమాప్నోతి యథా రాజా కకుద్ధ్యుమః || ౧.౨౨-౨||

పిఙ్గలక ఆహ-కథమేతత్ ?
 సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౦ చణ్డరవ-నామ-శ్చృగాల-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే చణ్డరవో నామ శ్చృగాలః ప్రతివసతి స్మ | స కదాచిత్
 క్షుధావిష్టో జిహ్వ-తౌల్యాన్ నగర-మధ్యే ప్రవిష్టః | అథ తం నగర-వాసినః సారమేయా
 అవలోక్య సర్వతః శబ్దాయమానాః పరిధావ్య తీక్ష్ణ-దంష్ట్రాగ్రైర్భక్షితుమారభాః |
 సోఽపి తైర్భక్ష్యమాణః ప్రాణ-భయాత్ ప్రత్యాసన్న-రజక-గృహం ప్రవిష్టః | తత్ర సీలీ-
 రస-పరిపూర్ణం మహా-భాణ్డం సజ్జికృతమాసీత్ | తత్ర సారమేయైరాక్రాన్తో భాణ్డ-మధ్యే
 పతితః | అథ యావన్ నిష్కాన్తస్తావన్ సీలీ-వర్ణః సజ్ఞాతః | తత్రాపరే సారమేయాస్తం
 శ్చృగాలమజానన్తో యథాభీష్ట-దిశం జగ్ముః | చణ్డరవోఽపి దూరతరం ప్రదేశమాసాద్య
 కాననాభిముఖం ప్రతస్థే | న చ సీల-వర్ణేన కదాచిన్ నిజ-రజస్త్యజ్యతే | ఉక్తం చ-
 వజ్ర-లేపస్య మూర్ఘస్య నారీణాం కర్కటస్య చ | ఏకో గ్రహస్తు మీనానాం
 సీలీమధ్యపయోర్యథా || ౧.౨౨-౩||

అథ తం హర-గల-గరల-తమాల-సమ-ప్రభమపూర్వం సత్త్వమవలోక్య సర్వే సింహ-
 వ్యాఘ్ర-ద్వీపి-వృక-ప్రభృతయోఽరణ్య-నివాసినో భయ-వ్యాకులిత-చిత్తాః సమంతాత్
 పలాయన-క్రియాం కుర్వన్తి | కథయన్తి చ-న జ్ఞాయతేఽస్య కీదృగ్విచేష్టితం పౌరుషం చ
 | తద్దూరతరం గచ్ఛామః | ఉక్తం చ-
 న యస్య చేష్టితం విద్యాన్ న కులం న పరాక్రమమ్ |
 న తస్య విశ్వసేత్ ప్రాజ్ఞో యదీచ్ఛేచ్ఛిచ్చియమాత్మనః || ౧.౨౨-౪||

చణ్డరవోఽపి భయ-వ్యాకులితాన్ విజ్ఞాయేదమాహ-భో భోః శ్వాపదాః ! కిం యూయం
 మాం దృష్టైవ సన్తస్తా వ్రజథ | తన్ న భేతవ్యమ్ | అహం బ్రహ్మణాద్య స్వయమేవ
 సృష్ట్యాభిహితః-యచ్ఛాపదానాం కశ్చిద్రాజా నాస్తి తత్ త్వం మయాద్య సర్వ-శ్వాపద-
 ప్రభుత్వేఽభిషిక్తః కకుద్ధ్యమాభిధః | తతో గత్వా క్షితి-తలే తాన్ సర్వాన్ పరిపాలయేతి

। తతోఽహమత్రాగతః । తన్ మమ చ్చత్ర-చ్ఛాయాయాం సర్వైరపి శ్వాపదైర్వర్తితవ్యమ్
। అహం కకుద్ద్యమో నామ రాజా త్రైలోక్యేఽపి సజ్జాతః ।

తమచ్ఛుత్వా సింహ-వ్యాఘ్ర-పురః-సరాః శ్వాపదాః స్వామిన్ ప్రభో సమాదిశేతి వదన్తస్తం
పరివన్తుః । అథ తేన సింహస్యామాత్య-పదవీ ప్రదత్తా । వ్యాఘ్రస్య శయ్యా-పాలకత్వమ్
। ద్వీపిసస్తామ్బులాధికారః । వృకస్య ద్వార-పాలకత్వమ్ । యే చాత్మీయాః
శ్శృగాలాస్తైః సహాలప-మాత్రమపి న కరోతి । శ్శృగాలాః సర్వేఽపధర్మ-చన్ద్రం దత్త్వా
నిఃసారితాః । ఏవం తస్య రాజ్య-క్రీయయాం వర్తమానస్య తే సింహాదయో మృగాన్
వ్యాపాద్య తత్-పురతః ప్రక్షిపన్తి । సోఽపి ప్రభు-ధర్మేణ సర్వేషాం తాన్ ప్రవిభజ్య
ప్రయచ్ఛతి ।

ఏవం గచ్ఛతి కాలే కదాచిత్ తేన సమాగతేన దూర-దేశే శబ్దాయమానస్య శ్శృగాల-
వృన్దస్య కోలాహలోఽశ్రావి । తం శబ్దం శ్రుత్వా పులకిత-తనరానన్దాశ్రు-పూర్ణ-నయన
ఉత్థాయ తార-స్వరేణ విరోతుమారబ్ధవాన్ । అథ తే సింహాదయన్తం తార-స్వరమాకర్ణ్య
శ్శృగాలోఽయమితి మత్వా లజ్జాయాధో-ముఖాః క్షణం స్థిత్వా ప్రోచుః-భోః ! వాహితా
వయమనేన క్షుద్ర-శ్శృగాలేన । తద్వధ్యతామితి ।

సోఽపి తదాకర్ణ్య పలాయితమిచ్ఛన్త్ర స్థాన ఏవ సింహాదిభిః ఖణ్ణశః కృతో మృతశ్చ ।
అతోఽహం బ్రవీమి-త్యక్తాశ్చాభ్యన్తరా యేన ఇతి ।
తదాకర్ణ్య పిఙ్గలక ఆహ-భో దమనక ! కః ప్రత్యయోఽత్ర విషయే యత్ స మమోపరి
దుష్ట-బుద్ధిః ।

స ఆహ-యదద్య మమాగ్రే తేన నిశ్చయః కృతో యత్ ప్రభాతే పిఙ్గలకం వధిష్యామి
। తదత్రైవ ప్రత్యయః । ప్రభాతేఽవసర-వేలాయామారక్త-ముఖ-నయనః స్ఫురితాధరో
దిశోఽవలోకయన్నుచిత-స్థానోపవిష్టస్తావం క్రూర-దృష్ట్యా విలోకయిష్యతి । ఏవం జ్ఞాత్వా
యదుచితం తత్ కర్తవ్యమ్ । ఇతి కథయిత్వా సజ్జీవక-సకాశం గతన్తం ప్రణమ్యాపవిష్టః ।
సజ్జీవకోఽపి సోద్యేగాకారం మన్ద-గత్యా సమాయాన్తం తముద్యేక్ష్య సాదరతరమువాచ-
భోమిత్ర ! స్వాగతమ్ । చిరాద్దృష్టోఽసి । అపి శివం భవతః । తత్ కథయ యేనాదేయమపి
తుభ్యం గృహాగతాయ ప్రయచ్ఛామి । ఉక్తం చ-
తే ధన్యాస్తే వివేక-జ్ఞాస్తే సభ్యా ఇహ భూతలే ।

ఆగచ్ఛన్తి గృహే యేషాం కార్యార్థం సుహృదో జనాః ॥ ౧.౨౮౫ ॥

దమనక ఆహ-భోః ! కథం శివం సేవక-జనస్య ।
సమ్పత్తయః పరాయతాః సదా చిత్తమనిర్వృతమ్ ।
స్వ-జీవితేఽపవిశ్వాసస్తేషాం యే రాజ-సేవకాః ॥ ౧.౨౮౬ ॥

తథా చ-

సేవయా ధనమిచ్చద్భిః సేవకైః పశ్య యత్ కృతమ్ |
 స్వాతన్త్ర్యం యచ్చరీరస్య మూఢైస్తదపి హారితమ్ || ౧.౨౦౭||
 తావజ్ జన్మాతి-దుఃఖాయ తతో దుర్గతతా సదా |
 తత్రాపి సేవయా వృత్తిరహో దుఃఖ-పరమ్పరా || ౧.౨౦౮||
 జీవన్తోఽపి మృతాః పంచ శ్రూయన్తే కిల భారతే |
 దరిద్రో వ్యాధితో మూర్ఖః ప్రవాసీ నిత్య-సేవకః || ౧.౨౦౯||
 నాశ్నాతి స్వచ్ఛయోత్సుక్యాద్వినిద్రో న ప్రబుధ్యతే |
 న నిఃశక్యం వచో బ్రూతే సేవకోఽపత్ర జీవతి || ౧.౨౧౦||
 సేవా శ్వ-వృత్తిరాఖ్యాతా యైస్తైర్మిథ్యా ప్రజల్పితమ్ |
 స్వచ్ఛన్దం చరతి స్వాత్ర సేవకః పర-శాసనాత్ || ౧.౨౧౧||
 భూ-శయ్యా బ్రహ్మచర్యం చ కృశత్వం లఘు-భోజనమ్ |
 సేవకస్య యతేర్వద్వద్విశేషః పాప-ధర్మజః || ౧.౨౧౨||
 శీతాతపాది-కష్టాని సహతే యాని సేవకః |
 ధనాయ తాని చాల్యాని యది ధర్మాన్ న ముచ్యతే || ౧.౨౧౩||
 మృదునాపి సువృత్తేన సుశ్లిష్టేనాపి హారిణా |
 మోదకేనాపి కిం తేన నిష్పత్తిర్యస్య సేవయా || ౧.౨౧౪||
 సజ్జీవక ఆహ-అథ భవాన్ కిం వక్తు-మనాః ?
 సోఽబ్రవీత్-మిత్ర సచివానాం మన్త్ర-భేదం న యుజ్యతే | ఉక్తం చ-
 యో మన్త్రం స్వామినో భిద్యాత్ సాచివ్యే సన్-నియోజితః |
 స హత్యా నృప-కార్యం తత్ స్వయం చ నరకం వ్రజేత్ || ౧.౨౧౫||
 యేన యస్య కృతో భేదః సచివేన మహిపతేః |
 తేనాశ్ర-వధస్తస్య కృత ఇతాహ నారదః || ౧.౨౧౬||
 తథాపి మయా తవ స్నేహ-పాశ-బద్ధేన మన్త్ర-భేదః కృతః | యతన్త్ర్యం మమ వచనేనాత్ర
 రాజ-కులే విశ్వస్త్రః ప్రవిష్టశ్చ | ఉక్తం చ-
 విశ్రమాభద్యస్య యో మృత్యుమవాప్నోతి కథిష్యన్ |
 తస్య హత్యా తదుత్థా సా ప్రాహేదం వచనం మనుః || ౧.౨౧౭||
 తత్ తవోపరి పిఙ్గలకోఽయం దుష్ట-బుద్ధిః కథితం చాద్యానేన మత్-పురతశ్చతుష్కర్ణతయా-
 యత్ ప్రభాతే సజ్జీవకం హత్యా సమస్త-మృగ-పరివారం చిరాత్ తృప్తిం నేష్యామి |

తతః స మయోక్తః-స్వామిన్ ! న యుక్తమిదం యన్ మిత్ర-ద్రోహేణ జీవనం క్రియతే । ఉక్తం చ-

అపి బ్రహ్మ-వధం కృత్వా ప్రాయశ్చిత్తేన శుభ్యతి ।
తదర్థేన విచిరేన న కథంశ్చిత్ సుహృద్గుహః ॥ ౧.౨౯౮ ॥

తతస్తేనాహం సమర్షణోక్తః-భో దుష్ట-బుద్ధే, సజ్జీవకస్తావచ్చష్ప-భోజీ, వయం మాంసాశినః ।
తదస్మాకం స్వాభావికం వైరమితి కథం రిపురుపేక్ష్యతే ? తస్మాత్ సామాదిభిరుపాయైర్వన్యతే
। న చ హతే తస్మిన్ దోషః స్యాత్ । ఉక్తం చ-
దత్త్వాపి కన్యకాం వైరీ నిహన్తవ్యో విపశ్చితా ।
అన్యోపాయైరశక్యో యో హతే దోషో న విద్యతే ॥ ౧.౨౯౯ ॥

కృత్యాకృత్యం న మన్యేత క్షత్రియో యుధి సజ్గతః ।
ప్రసప్తో ద్రోణ-పుత్రేణ ధృష్టద్యుమ్నః పురా హతః ॥ ౧.౩౦౦ ॥

తదహం తస్య నిశ్చయం జ్ఞాత్వా త్వత్-సకాశమిహాగతః । సామ్ప్రతం మే నాస్తి విశ్వాస-
ఘాతక-దోషః । మయా సుగుప్త-మన్తస్తవ నివేదితః । అథ యత్ తే ప్రతిభాతి తత్ కురుష్వ
ఇతి । అథ సజ్జీవకస్తస్య తద్వజ్ర-పాత-దారుణం వచనం శ్రుత్వా మోహముపగతః । అథ
చేతనాం లభ్యా సవైరాగ్యమిదమాహ-భో సాధ్విదముచ్యతే-
దుర్జన-గమ్యా నార్యః ప్రాయేణాస్నేహవాన్ భవతి రాజా ।
కృపణానుసారి చ ధనం మేఘో గిరి-దుర్గ-వర్షీ చ ॥ ౧.౩౦౧ ॥

అహం హి సమ్మతో రాజ్ఞో య ఏవం మన్యతే కుఢీః ।
బలీవర్ధః స విజ్ఞేయో విషాణ-పరివర్జితః ॥ ౧.౩౦౨ ॥

వరం వనం వరం భైక్షం వరం భారోపజీవనమ్ ।
వరం వ్యాధిర్మనుష్యాణాం నాధికారేణ సమ్పదః ॥ ౧.౩౦౩ ॥

తద్యుక్తం మయా కృతం తదనేన సహ మైత్రీ విహితా । ఉక్తం చ-
యయోరేవ సమం విత్తం యయోరేవ సమం కులమ్ ।
తయోర్మైత్రీ వివాహశ్చ న తు పుష్ట-విపుష్టయోః ॥ ౧.౩౦౪ ॥

తథా చ-
మృగా మృగైః సజ్గమనువ్రజన్తి
గావశ్చ గోభిస్తురగాస్తురగైః ।
మూర్ఖాశ్చ మూర్ఖైః సుధియః
సుధీభిః సమాన-శిల-వ్యసనేన సఖ్యమ్ ॥ ౧.౩౦౫ ॥

తద్యది గత్వా తం ప్రసాదయామి, తథాపి న ప్రసాదం యాస్యతి | ఉక్తం చ-
 నిమిత్తముద్దిశ్య హి యః ప్రకుప్యతి
 ధ్రువం స తస్యాపగమే ప్రశామ్యతి |
 అకారణ-ద్వేష-పరో హి యో భవేత్
 కథం నరస్తం పరితోషయతి || ౧.3౦౬ ||

అహో సాధు చేదముచ్యతే-
 భక్తానాముపకారిణాం పర-హిత-వ్యాపార-యుక్తాత్మనాం
 సేవా-సంవ్యవహార-తత్త్వ-విదుషాం ద్రోహ-చ్యుతానామపి |
 వ్యాపత్తిః స్థలితాస్తరేషు నియతా సిద్ధిర్భవేద్వా న వా
 తస్మాదముప్వతేరివావని-పతేః సేవా సదా శక్కినీ || ౧.3౦౭ ||

తథా చ-
 భావ-స్నిగ్ధైరుపకృతమపి ద్వేష్యతాం యాతి లోకే
 సాక్షాదన్యైరపకృతమపి ప్రీతయే చోపయాతి |
 దుర్గాహ్యత్వాన్ నృపతి-మనసాం నైక-భావాశ్రయాణాం
 సేవా-ధర్మః పరమ-గహనో యోగినామపగమ్యః || ౧.3౦౮ ||

తత్ పరిజ్ఞాతం మయా మత్-ప్రసాదమసహమానైః సమీపవర్తిభిరేష పిఙ్గలకః ప్రకోపితః |
 తేనాయం మమాదోషస్యాపేవం వదతి | ఉక్తం చ-
 ప్రభోః ప్రసాదమన్యస్య న సహస్తిహా సేవకాః |
 సపత్న్యై ఇవ సజ్కృద్ధాః సపత్న్యైః సుకృతైరపి || ౧.3౦౯ ||

భవతి చైవం యద్గుణవత్సు సమీప-వర్తిషు గుణ-హీనానాం న ప్రసాదో భవతి | ఉక్తం చ-
 గుణవత్తర-పాత్రేణ ఛాద్యన్తే గుణీనాం గుణాః |
 రాత్రౌ దీప-శిఖా-కాన్తిర్న భానావుదితే సతి || ౧.3౧౦ ||

దమనక ఆహ-భో మిత్ర ! యదేవం తన్ నాస్తి తే భయమ్ | ప్రకోపితోఽపి స దుర్జన్తైస్తవ
 వచన-రచనయా ప్రసాదం యాస్యతి |
 స ఆహ-భోః ! న యుక్తముక్తం భవతా | లఘూనామపి దుర్జనానాం మధ్యే వస్తుం న శక్యతే
 | ఉపాయాన్తరం విధాయ తే నూనం ఘ్నున్తి | ఉక్తం చ-
 బహువః పణ్డితాః క్షుద్రాః సర్వే మాయోపజీవినః |
 కుర్మ్యః కృత్యమకృత్యం వా ఉష్ట్యే కాకాదయో యథా || ౧.3౧౧ ||

దమక ఆహ-కథమేతత్ ?
 సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౧ మదోత్కట-సింహ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్ధేశే మదోత్కటో నామ సింహః ప్రతివస తి స్మ | తస్య చానుచరా
అన్యే ద్వీపి-వాయస-గోమాయవః సన్తి | అథ కదాచిత్ తైరితస్తతో భ్రమద్భిః సార్థాద్భ్రష్టః
క్రథనకో నామోష్టో దృష్టః | అథ సింహ ఆహ-అహో అపూర్వమిదం సత్త్వమ్ | తజ్జ
జ్ఞాయతాం కిమేతదారణ్యకం గ్రామ్యం వేతి |

తచ్ఛ్రుత్వా వాయస ఆహ-భోః స్వామిన్ ! గ్రామ్యోఽయముష్ట్య-నామా జీవ-విశేషస్తవ
భోజ్యః | తద్వ్యాపాద్యతామ్ | సింహ ఆహ-నాహం గృహమాగతం హన్మి | ఉక్తం
చ- గృహం శత్రుమపి ప్రాప్తం విశ్వస్తమకుతోభయమ్ | యో హన్యాత్ తస్య పాపం
స్యాచ్ఛతబ్రాహ్మణఘాతజమ్ || ౧.౩౧౨ ||

తదభయ-ప్రదానం దత్త్వా మత్-సకాశమానీయతాం యేనాస్యాగమ-కారణం పృచ్ఛామి |
అథాసౌ సర్వైరపి విశ్వాస్యాభయ-ప్రదానం దత్త్వా మదోత్కట-సకాశమానీతః
ప్రణమ్యోపవిష్టశ్చ | తతస్తస్య పృచ్ఛతస్తేనాత్మ-వృత్తాన్తః సార్థ-భ్రంశ-సముద్భవో నివేదితః
| తతః సింహనోక్తమ్-భోః క్రథనక ! మా త్వం గ్రామం గత్వా భూయోఽపి భారోద్వహన-
కష్ట-భాగీ భూయాః | తదత్రైవారణ్యే నిర్విశజ్కో మరకత-సదృశాని శర్షాగ్రాణి భక్షయన్
మయా సహ సదైవ వస | సోఽపి తథేతుక్త్వా తేషాం మధ్యే విచరన్ న కుతోఽపి భయమితి
సుఖేనాస్తే |

తథాన్యేద్యుర్మదోత్కటస్య మహా-గజేనారణ్య-చారిణా సహ యుద్ధమభవత్ |
తతస్తస్య దస్త-ముసల-ప్రహారైర్వ్యాధా సజ్ఞాతా | వ్యధితః కథమపి ప్రాణైర్న వియుక్తః
| అథ శరీరాసామర్థ్యాన్ న కుత్రచిత్ పదమపి చలితుం శక్నోతి | తే సర్వే
కాకాదయోఽపప్రభుత్వేన క్షుధావిష్టాః పరం దుఃఖం భేజః | అథ తాన్ సింహః ప్రాహ-
భోః ! అన్విష్యతాం కుత్రచిత్ కిఞ్చిత్ సత్త్వం యేనాహమేతామపి దశాం ప్రాప్తస్తద్ధత్వా
యుష్మద్భోజనం సమ్పాదయామి |

అథ తే చత్వారోఽపి భ్రమితుమారభౌ యావన్ న కిఞ్చిత్ సత్త్వం పశ్యన్తి తావద్వాయస-
శ్చృగాలౌ పరస్పరం మన్తయతః | శ్చృగాల ఆహ-భో వాయస ! కిం ప్రభూత-భ్రాన్తేన |
అయమస్మాకం ప్రభోః క్రథనకో విశ్వస్తస్తిష్ఠతి | తదేనం హత్వా ప్రాణ-యాత్రాం కుర్మః |
వాయస ఆహ-యుక్తముక్తం భవతా | పరం స్వామినా తస్యాభయ-ప్రదానం దత్తమాస్తే న
వధ్యోఽయమితి |

శ్చృగాల ఆహ-భో వాయస ! అహం స్వామినం విజ్ఞాప్య తథా కరష్యే యథా స్వామీ
వధం కరిష్యతి | తత్ తిష్ఠన్తు భవన్తోఽత్రైవ, యావదహం గృహం గత్వా ప్రభోరాజ్ఞాం
గృహీత్వా చాగచ్ఛామి |

ఏవమభిధాయ సత్వరం సింహముద్ధిశ్య ప్రస్థితః | అథ సింహమాసాద్యేదమాహ-స్వామిన్
! సమస్తం వనం ఖ్రాన్త్యా వయమాగతాః | న కిఞ్చిత్ సత్త్వమాసాదితమ్ | తత్ కిం కుర్మో
వయమ్ | సమ్ప్రతి వయం బుభుక్షయా పదమేకమపి ప్రచలితుం న శక్నుమః | దేవోఽపి
పథ్యాశీ వర్తతే | తద్యది దేవాదేశో భవతి తత్ క్రథనక-పిశితేనాద్య పథ్య-క్రియా క్రియతే |
అథ సింహస్తస్య తద్ధారుణం వచనమాకర్ణ్య సకోపమిదమాహ-ధిక్ పాపాధమ ! యదేవం
భూయోఽపి వదసి | తతస్త్యాం తత్-క్షణమేవ వధిష్యామి | తతో మయా తస్యాభయం
ప్రదత్తమ్ | తత్ కథం వ్యాపాదయామి | ఉక్తం చ-

న గో-ప్రదానం న మహీ-ప్రదానం న చాన్న-దానం హి తథా ప్రధానమ్ | యథా వదన్తిహ
బుధాః ప్రధానం సర్వ-ప్రదానేష్యభయ-ప్రదానమ్ || ౧.౩౧౩||

తచ్చుత్వా శృగాల ఆహ-స్వామిన్ యదభయప్రదానం దత్త్వా వధః క్రియతే తదేష దోషో
భవతి | పునర్యది దేవపాదానాం భక్త్యా సాత్మనో జీవితవ్యం ప్రయచ్ఛతి తన్ న దోషః
| తతో యది స స్వయమేవాత్మానం వధాయ నియోజయతి తద్వధ్యోఽన్యథాస్మాకం
మధ్యాదేకతమో వధ్య ఇతి యతో దేవపాదాః పథ్యాశినః క్షున్నిరోధాదన్త్యాం దశాం
యాస్యన్తి | తత్ కిమేతైః ప్రాణైరస్మాకం యే స్వామ్యర్థే న యాస్యన్తి | అపరం
పశ్చాదపస్మాభిర్వహ్ని-ప్రవేశః కార్యో యది స్వామి-పాదానాం కిఞ్చిదనిష్ఠం భవిష్యతి |
ఉక్తం చ- యస్మిన్ కులే యః పురుషః ప్రధానః స సర్వ-యత్నైః పరిరక్షణీయః | తస్మిన్
వినష్టే స్వ-కులం వినష్టం న నాభి-భజ్నే హరకా వహన్తి || ౧.౩౧౪||

తదాకర్ణ్య మదోత్కట ఆహ-యదేవం తత్ కురుష్య యద్రోచతే |

తచ్చుత్వా స సత్వరం గత్వా తాన్ ఆహ-భోః ! స్వామినో మహతవస్థా వర్తతే | తత్ కిం
పర్యటితేన ? తేన వినా కోఽత్రాస్మాన్ రక్షయిష్యతి ? తద్గత్వా తస్య క్షుద్రోగాత్ పర-లోకం
ప్రస్థితస్యాత్మ-శరీర-దానం కుర్మో యేన స్వామి-ప్రసాదస్య అన్పణతాం గచ్ఛామః | ఉక్తం
చ-

ఆపదం ప్రాప్నుయాత్ స్వామీ యస్య భృత్యస్య పశ్యతః |

ప్రాణేషు విద్యమానేషు స భృత్యో నరకం వ్రజేత్ || ౧.౩౧౫||

తదనన్తరం తే సర్వే బాష్ప-పూరిత-దృశో మదోత్కటం ప్రణమ్యోపవిష్టాః | తాన్
దృష్ట్వా మదోత్కట ఆహ-భోః ! ప్రాప్తం దృష్టం వా కిఞ్చిత్ సత్త్వమ్ | అథ తేషాం
మధ్యాత్ కాకః ప్రోవాచ-స్వామిన్ ! వయం తావత్ సర్వత్ర పర్యటితాః పరం న కిఞ్చిత్
సత్త్వమాసాదితం దృష్టం వా | తదద్య మాం భక్షయిత్వా ప్రాణాన్ ధారయతు స్వామీ,
యేన దేవస్యాశ్వాసనం భవతి మమ పునః స్వర్గ-ప్రాప్తిరితి | ఉక్తం చ-

స్వామ్యర్థే యస్యజ్ఞేత్ ప్రాణాన్ భృత్యో భక్తి-సమన్వితః | స పరం పదమాప్నోతి జరా-
మరణ-వరితమ్ || ౧.౩౧౬||

తచ్చుత్వా శ్చుగాల ఆహ-భోః ! స్వల్ప-కాయో భవాన్ । తవ భక్షణాత్ స్వామినస్తావత్
ప్రాణ-యాత్రా న భవతి । అపరో దోషశ్చ తావత్ సముత్పద్యతే । ఉక్తం చ-
కాక-మాంసం తథోచ్చిష్టం స్తోకం తదపి దుర్బలమ్ ।
భక్షితేనాపి కిం తేన యేన తృప్తిర్న జాయతే ॥ ౧.౩౧౭ ॥

తద్దర్శితా స్వామి-భక్తిర్భవతా గతం చ ఆనృణ్యం భర్తు-విణ్ణస్య ప్రాప్తశ్చోభయ-లోకే సాధు-
వాదః । తదపసరాగ్రతః । అహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి । తథానుష్ఠితే శ్చుగాలః
సాదరం ప్రణమ్యోపవిష్టః ప్రాహ-స్వామిన్ ! మాం భక్షయిత్వాద్య ప్రాణ-యాత్రాం విధాయ
మమోభయ-లోక-ప్రాప్తిం కురు । ఉక్తం చ-
స్వామ్యాయత్రాః సదా ప్రాణా భృత్యానామర్జితా ధనైః । యతస్తతో న దోషోఽస్తి తేషాం
గ్రహణ-సమ్భవః ॥ ౧.౩౧౮ ॥

అథ తచ్చుత్వా ద్వీపాహ-భోః సాధూక్తం భవతా పునర్భవానపి స్వల్ప-కాయః స్వ-
జాతిశ్చ నఖాయుధత్వాదభక్ష్య ఏవ । ఉక్తం చ- నాభక్ష్యం భక్షయేత్ ప్రాజ్ఞః ప్రాణైః కణ్ఠ-
గత్తైరపి । విశేషాత్ తదపి స్తోకం లోక-ద్వయ-వినాశకమ్ ॥ ౧.౩౧౯ ॥

తద్దర్శితం త్వయాత్మనః కౌలీన్యమ్ । అథ వా సాధు చేదముచ్యతే- ఏతదర్థం కులీనానాం
నృపాః కుర్వన్తి సజ్గహమ్ । ఆది-మధ్యావసానేషు న తే గచ్ఛన్తి విక్రియామ్ ॥ ౧.౩౨౦ ॥

తదపసరాగ్రతః, యేనాహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి । తథానుష్ఠితే ద్వీపీ
ప్రణమ్య మదోత్కటమాహ-స్వామిన్ ! క్రియతామద్య మమ ప్రాణైః ప్రాణ-యాత్రా ।
దీయతామక్షయో వాసః స్వర్గే । మమ విస్తార్యతాం క్షితి-తలే ప్రభూతం యశః । తన్
నాత్ర విస్మయః కార్యః । ఉక్తం చ- మృతానాం స్వామినః కార్యే భృత్యానామనువర్తినామ్
। భవేత్ స్వర్గే అక్షయో వాసః కీర్తిశ్చ ధరణీ-తలే ॥ ౧.౩౨౧ ॥

తచ్చుత్వా క్రథనకశ్చిన్తయామాస-ఏతైస్తావత్ సర్వైరపి శోభా-వాక్యానుక్తాని న చైకోఽపి
స్వామినా వినాశితః । తదహమపి ప్రాప్త-కాలం వక్ష్యామి చిత్రకం యేన మద్యచనమేతే
త్రయోఽపి సమర్థయన్తి । ఇతి నిశ్చిత్త్య ప్రోవాచ-భోః సత్యముక్తం భవతా పరం భవానపి
నఖాయుధః । తత్ కథం భవన్తం స్వామీ భక్షయతి । ఉక్తం చ- మనసాపి స్వజాత్యానాం
యోఽనిష్ఠాని ప్రచిన్తయేత్ । భవన్తి తస్య తానేవ ఇహ లోకే పరత్ర చ ॥ ౧.౩౨౨ ॥

తదపసరాగ్రతః, యేనాహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి । తథానుష్ఠితే క్రథనకోఽగ్రే స్థిత్యా
ప్రణమ్యోవాచ-స్వామిన్ ! ఏతేఽభక్ష్యాస్తవ తన్ మమ ప్రాణైః ప్రాణ-యాత్రా విధీయతాం
యేన మమోభయ-లోక-ప్రాప్తిర్భవతి । ఉక్తం చ-

న యజ్ఞానోఽపి గచ్ఛన్తి తాం గతిం నైవ యోగినః | యాం యాన్తి ప్రోజ్ఞిత-ప్రాణాః
స్వామ్యుర్దే నేవకోత్తమాః || ౧.౩౨౩||

ఏవమభిహితే తాభ్యాం శ్చగౌల-చిత్రకాభ్యాం విదారితోభయ-కుక్షిః క్రథనకః
ప్రాణానత్యాక్షీత్ | తతశ్చ తైః క్షుద్ర-పణ్డతైః సర్వైర్భక్షితః |

అతోఽహం బ్రవీమి-బహవః పణ్డతాః క్షుద్రాః ఇతి |

తద్భద్ర క్షుద్ర-పరివారోఽయం తే రాజా మయా సమ్యగ్జాతః | సతామనేవ్యం చ | ఉక్తం
చ-

అశుద్ధ-ప్రకృతౌ రాజ్ఞి జనతా నానురజ్యతే |

యథా గృధ్ర-సమాసన్నః కలహంసః సమాచరేత్ || ౧.౩౨౪||

తథా చ-

గృధ్రాకారోఽపి నేవ్యః స్వాద్ధంసాకారైః సభాసదైః |

హంసాకారోఽపి సన్త్యాజ్యో గృధ్రాకారైః స తైర్నృపః || ౧.౩౨౫||

తన్ నూనం మమోపరి కేనచిద్దురజ్జనేనాయం ప్రకోపితః, తేనైవం వదతి | అథవా భవతేతత్
| ఉక్తం చ-

మృదునా సలిలేన ఖన్యమా

నాన్యవద్ధృష్యన్తి గిరేరపి స్థలాని |

ఉపజాపవిదాం చ కర్ణ-జాపైః

కిము చేతాంసి మృదూని మానవానామ్ || ౧.౩౨౬||

కర్ణ-విషేణ చ భగ్నుః కిం కిం న కరోతి బాలిశో లోకః |

క్షపణకతామపి ధత్తే పిబతి సురాం నరక-పాలేన || ౧.౩౨౭||

అథవా సాధ్వీదముచ్యతే-

పాదాహతోఽపి దృఢ-దణ్ణ-సమాహతోఽపి

యం దంష్ట్రయా స్పృశతి తం కిల హన్తి సర్పః |

కోఽపేష ఏవ పిశునోగ్ర-మనుష్య-ధర్మః

కర్ణే పరం స్పృశతి హన్తి పరం సమూలమ్ || ౧.౩౨౮||

తథా చ-

అహో ఖల-భుజ్జస్య విపరీతో వధ-క్రమః |

కర్ణే లగతి చాన్యస్య ప్రాజైరన్యో వియుజ్యతే || ౧.౩౨౯||

తదేవం గతేఽపి కిం కర్తవ్యమితహం త్వాం సుహృద్భావాత్ పృచ్ఛామి |

దమనక ఆహ-తద్దేశాన్తర-గమనం యుజ్యతే | నైవం-విధస్య కుస్వామినః సేవాం విధాతుమ్
| ఉక్తం చ-

గురోరపవలిప్తస్య కార్యాకార్యమజానతః |

ఉత్పథ-ప్రతిపన్నస్య పరిత్యాగో విధీయతే || ౧.33౦||

సజ్జీవక ఆహ-అస్మాకముపరి స్వామిని కుపితే గన్తుం న శక్యతే, న చాన్యత్ర గతానామపి
నిర్వృతిర్భవతి | ఉక్తం చ-

మహతాం యోఽపరాధ్యేన దూరస్థోఽస్మీతి నాశ్వనేత్ |

దీర్ఘౌ బుద్ధిమతో బాహూ తాభ్యాం హింసతి హింసకమ్ || ౧.33౧||

తద్యుద్ధం ముక్త్యా మే నాన్యదసిత్ శ్రేయస్కరమ్ | ఉక్తం చ-

న తాన్ హి త్తిరైస్తపసా చ లోకాన్

స్వర్గైశ్చో దాన-శతైః సువృత్తైః |

క్షణేన యాన్ యాన్తి రణేషు ధీరాః

ప్రాణాన్ సముజ్ఘన్తి హి యే సుశీలాః || ౧.33౨||

మృతైః సమ్ప్రాప్యతే స్వర్గో జీవద్భిః కీర్తిరుత్తమా |

తదుభావపి శూరాణాం గుణావేతౌ సుదుర్లభౌ || ౧.333||

లలాట-దేశే రుధిరం స్రవత్ తు

శూరస్య యస్య ప్రవిశేచ్ఛ వక్త్రే |

తత్ సోమపానేన సమం భవేచ్ఛ

సక్లామ-యజ్ఞే విధివత్ ప్రదిష్టమ్ || ౧.33౪||

తథా చ-

హోమార్చైర్విధివత్ ప్రదాన-విధినా సద్విప్ర-వృన్దార్చనైర్

యజ్ఞైర్భూరి-సుదక్షిణైః సువిహితైః సమ్ప్రాప్యతే యత్ ఫలమ్ |

సత్-తీర్థాశ్రమ-వాస-హోమ-నియమైశ్చాన్ద్రాయణాద్వైః కృతైః

పుష్కస్తత్-ఫలమాహవే వినిహితైః సమ్ప్రాప్యతే తత్-క్షణాత్ || ౧.33౫||

తదాకర్ణ్య దమనకశ్చిన్తయామాస-యుద్ధాయ కృత-నిశ్చయోఽయం దృశ్యతే దురాత్మా

| తద్యది కదాచిత్ తీక్ష్ణ-శృగాలాభ్యాం స్వామినం ప్రహరిష్యతి తన్ మహాననర్థః

సమృత్స్యతే | తదేనం భూయోఽపి స్వ-బుద్ధ్యా ప్రబోధ్య తథా కరోమి, యథా దేశాన్తర-

గమనం కరోతి | ఆహ చ-భో మిత్ర ! సమ్యగభిహితం భవతా | పరం కః స్వామి-

భృత్యయోః సక్లామః | ఉక్తం చ-

బలవన్తం రిపుం దృష్ట్వా కిలాత్మానం ప్రగోపయేత్ |
బలవద్భిశ్చ కర్తవ్యా శరచ్చన్ద్ర-ప్రకాశతా || ౧.33౬||

అన్యచ్ఛ-
శత్రోర్విక్రమమజ్ఞాత్వా వైరమారభతే హి యః |
స పరాభవమాప్నోతి సముద్రప్ టిట్టిభాద్యథా || ౧.33౭||

సంజీవక ఆహ-కథమేతత్ ?
సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౨ టిట్టిభ-దమృతీ-కథా

కస్మింశ్చిత్ సముద్రైక-దేశే టిట్టిభ-దమృతీ వసతః | తతో గచ్ఛతి కాల ఋతు-
సమయమాసాద్య టిట్టిభీ గర్భమాధత్త | ఆసన్న-ప్రసవా సతీ సా టిట్టిభమూచే-భోః
కాన్త ! మమ ప్రసవ-సమయో వర్తతే | తద్విచిన్త్యతాం కిమపి నిరుపద్రవం స్థానం యేన
తత్రాహమణ్ణక-మోక్షణం కరోమి |

టిట్టిభః ప్రాహ-భద్రే రమ్యోఽయం సముద్ర-ప్రదేశః | తదత్రైవ ప్రసవః కార్యః |
సా ప్రాహ-అత్ర పూర్ణిమా-దినే సముద్ర-వేలా చరతి | సా మత్త-గజేన్ద్రానపి సమాకర్షతి |
తద్దురమన్యత్ర కిన్చిత్ స్థానమన్విష్యతామ్ |

తచ్ఛ్చృత్వా విహస్య టిట్టిభ ఆహ-భద్రే న యుక్తముక్తం భవత్యా | కా మాత్రా సముద్రస్య
యా మమ దూషయిష్యతి ప్రసూతిమ్ | కిం న శ్రుతం భవత్యా-
బద్ధ్వామృర-చర-మార్గం వ్యపగత-ధూమం సదా మహద్భయదమ్ |
మన్ద-మతిః కః ప్రవిశతి హుతాశనం స్వేచ్ఛయా మనుజః || ౧.33౮||

మత్యేభ-కుమ్భ-విదలన-కృత-శ్రమం సుప్తమన్తక-ప్రతిమమ్ |
యమ-లోక-దర్శనేచ్ఛుః సింహాః బోధయతి కో నామ || ౧.33౯||

కో గత్వా యమ-సదనం స్వయమన్తకమాదిశతజాత-భయః |
ప్రాణానపహర మత్తో యది శక్తిః కాచిదస్మి తవ || ౧.3౪౦||

ప్రాలేయ-లేశ-మిశ్రే మరుతి ప్రాభాతికే చ వాతి జడే |
గుణ-దోష-జ్ఞః పురుషో జలేన కః శీతమపనయతి || ౧.3౪౧||

తస్మాద్విశ్రద్ధాత్త్రైవ గర్భం ముచ్ఛ | ఉక్తం చ-
యః పరాభవ-సన్తస్తః స్వ-స్థానం సన్త్యజేన్ నరః |
తేన చేత్ పుత్రిణీ మాతా తద్వన్య్యా కేన కథ్యతే || ౧.3౪౨||

తచ్చుత్వా సముద్రశ్చిన్నయామాస-అహో గర్వః పక్షి-కీటస్యాస్య । అథ వా
సాధ్వీదముచ్యతే-

ఉత్తిప్య టిట్టిభః పాదావాస్తే భ గభయాద్ధివః ।

స్వ-చిత్త-కల్పితో గర్వః కస్య నాత్రాపి విద్యతే ॥ ౧.౩౪౩॥

తన్ మయాస్య ప్రమాణం కుతూహలాదపి ద్రష్టవ్యమ్ । కిం మమైషోఽణ్ణాపహారే
కృతే కరిష్యతి । ఇతి చిన్నయిత్వా స్థితః । అథ ప్రసవానస్తరం ప్రాణయాత్రార్థం
గతాయాష్ టిట్టిభ్యాః సముద్రో వేలావ్యాజేనాణ్ణానపజహార । అథాయాతా సా టిట్టిభీ
ప్రసవస్థానం శూన్యమవలోక్య ప్రలపన్తి టిట్టిభిరమూచే-భో మూర్ఖ ! కథితమాసీన్ మయా
తే యత్ సముద్రవేలయా అణ్ణానాం వినాశో భవిష్యతి తద్ధూరతరం వ్రజావః పరం
మూఢతయాహుక్కారమాశ్రిత్య మమ వచనం న కరోషి । అథవా సాధ్వీదముచ్యతే ।

సుహృదాం హితకామానాం న కరోతీహ యో వచః । స కూర్మ ఇవ దుర్బుద్ధిః
కాష్ఠాదభ్రష్టో వినశ్యతి ॥ ౧.౩౪౪॥

టిట్టిభ ఆహ-కథమేతత్ ? సాబ్రవీత్-

కథా ౧౩ కమ్బుగ్రీవాఖ్య-కూర్మ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిజ్జే జలాశయే కమ్బు-గ్రీవో నామ కచ్చపః । తస్య చ సజ్కుట-వికట-నామ్ని
మిత్రే హంస-జాతీయే పరమ-స్నేహ-కోటిమాశ్రితే నిత్యమేవ సరస్తీరమాసాద్య తేన సహనేక-
దేవర్షి-మహర్షీణాం కథాః కృత్వాస్త-మయ-వేలాయాం స్వ-నీడా-సంశ్రయం కురుతః ।
అథ గచ్చతా కాలేనావృష్టి-వశాత్ సరః శనైః శనైః శోషమగమత్ । తతస్తద్దుఃఖ-దుఃఖితౌ
తావూచతుః-భో మిత్ర ! జమ్బూల-శేషమేతత్-సరః సజ్జాతమ్ । తత్ కథం భవాన్ భవిష్యతీతి
వ్యాకులత్వం నో హృది వర్తతే ।

తచ్చుత్వా కమ్బుగ్రీవ ఆహ-భోః, సామ్ప్రతం నాస్తస్మాకం జీవితవ్యం జలాభావాత్ ।

తథాపుపాయశ్చిన్న్యతామితి । ఉక్తం చ-

త్యాజ్యం న ధైర్యం విధురేఽపి కాలే

ధైర్యాత్ కదాచిద్గతిమాప్పుయాత్ సః ।

యథా సముద్రేఽపి చ పోత-భజ్జే

సాంయాత్రికో వాఞ్ఞాతి తర్తుమేవ ॥ ౧.౩౪౫॥

అపరం చ-

మిత్రార్థే బాన్ధవార్థే చ బుద్ధిమాన్ యతతే సదా ।

జాతాస్వాపత్స యత్సేన జగదేదం వచో మనుః ॥ ౧.౩౪౬॥

తదాసీయతాం కాచిద్ధృఢ-రజ్జురఘు-కాష్ఠం వా । అన్విష్యతాం చ ప్రభూత-జల-సనాథం
సరః, యేన మయా మధ్య-ప్రదేశే దన్తైర్గ్రహీతే సతి యువాం కోటి-భాగయోస్తత్-కాష్ఠం
మయా సహితం సక్లహ్య తత్-సరో నయథః ।

తాహుచతుః-భో మిత్ర ! ఏవం కరిష్యావః । పరం భవతా మాన-వ్రతేన స్థాతవ్యమ్ । నో చేత్
తప కాష్ఠాత్ పాతో భవిష్యతి ।

తథానుష్ఠితే గచ్ఛతా కమ్బుగ్రీవేణాధోభాగ-వ్యవస్థితం కిఞ్చిత్ పురమాలోకితమ్ । తత్ర
యే పౌరాస్తే తథా నీయమానం విలోక్య సవిస్మయమిదమూచుః-అహో చక్రాకారం కిమపి
పక్షిభ్యాం నీయతే । పశ్యత పశ్యత ।

అథ తేషాం కోలాహలమాకర్ణ్య కమ్బుగ్రీవ ఆహ-భోః ! కిమేష కోలాహలః ? ఇతి వక్తు-మనా
అర్థోక్తే పతితః పౌరైః ఖణ్ణశః కృతశ్చ । అతోఽహం బ్రవీమి-సుహృదాం హిత-కామానామితి
। తథా చ-

అనాగత-విధాతా చ ప్రత్యుత్పన్న-మతిస్తథా ।

ద్వావేతా సుఖమేధేతే యద్భవిష్యో వినశ్యతి ॥ ౧.౩౪౭॥

టిట్టిభి ఆహ-కథమేతత్ ?

సాబ్రవీత్-

కథా ౧౪ అనాగత-విధాతాది-మత్స్య-త్రయ-కథా

కస్మింశ్చిజ్జే జలాశయేఽనాగత-విధాతా ప్రత్యుత్పన్న-మతిర్యదృవిష్యశ్చేత్పి త్రయో
మత్స్యః సన్ని । అథ కదాచిత్ తం జలాశయం దృష్ట్వా గచ్ఛద్భిర్మత్స్య-జీవిభిరుక్తమ్-
యదహో బహు-మత్స్యోఽయం ప్రాదః । కదాచిదపి నాస్మాభిరన్వేషితః । తదద్య
తావదాహార-వృత్తిః సజ్ఞాతా । సన్ధ్యా-సమయశ్చ సంవృత్తః । తతః ప్రభాతేఽత్రాగస్తవ్యమితి
నిశ్చయః ।

అతస్తేషాం తత్-కులిశ-పాతోపమం వచః సమాకర్ణ్యానాగత-విధాతా సర్వాన్ మత్స్యాన్
ఆహూయేదమూచే-అహో, శ్రుతం భవద్భిర్యన్ మత్స్య-జీవిభిరభిహితమ్ । తద్రాత్రాపపి
గమ్యతాం కిఞ్చిన్ నికటం సరః । ఉక్తం చ-

అశక్తైర్బలినః శత్రోః కర్తవ్యం ప్రపలాయనమ్ ।

సంశ్రితవ్యోఽథవా దుర్గో నాన్యాయ తేషాం గతిర్భవేత్ ॥ ౧.౩౪౮॥

తన్ నూనం ప్రభాత-సమయే మత్స్య-జీవినోఽత్ర సమాగమ్య మత్స్య-సజ్జయం కరిష్యన్తి ।
ఏతన్ మమ మనసి వర్తతే । తన్ న యుక్తం సామ్ప్రతం షణ్ణమపత్రావస్థాతుమ్ । ఉక్తం చ-
విద్యమానా గతిర్యేషామన్యత్రాపి సుఖావహా ।

తే న పశ్యన్తి విద్వాంసో దేహ-భక్తం కుల-క్షయమ్ ॥ ౧.౩౪౯॥

తదాకర్ణ్య ప్రత్యుత్పన్న-మతిః ప్రాహ-అహో సత్యమభిహితం భవతా । మమాపభీష్టమేతత్
 । తదన్యత్ర గమ్యతామితి । ఉక్తం చ-
 పర-దేశ-భయాత్ భీతా బహు-మాయా నపుంసకాః ।
 స్వ-దేశే నిధనం యాన్తి కాకాః కాపురుషా మృగాః ॥ ౧.3౫౦॥

యస్యాస్తి సర్వత్ర గతిః స కస్మాత్
 స్వ-దేశ-రాగేణ హి యాతి నాశమ్ ।
 తాతస్య కూపోఽయమితి బ్రువాణాః
 ఊర-జలం కాపురుషాః పిబన్తి ॥ ౧.3౫౧॥

అథ తత్ సమాకర్ణ్య ప్రోచ్చైర్విహస్య యద్భవిష్యః ప్రోవాచ-అహో, న భవద్భ్యాం మన్రితం
 సమ్యగేతదితి, యతః కిం వాజ్ఞ-మాత్రేణాపి తేషాం పితృ-పైతామహికమేతత్ సరస్వత్కుం
 యుజ్యతే । యదాయః-క్షయోఽస్తి తదన్యత్ర గతానామపి మృత్యుర్భవిష్యతేవ । ఉక్తం
 చ-

అరక్షితం తిష్ఠతి దైవ-రక్షితం
 సురక్షితం దైవ-హతం వినశ్యతి ।
 జీవతనాథోఽపి వనే వినరీతః
 కృత-ప్రయతోఽపి గృహే న జీవతి ॥ ౧.3౫౨॥

తదహం న యాస్యామి భవద్భ్యాం చ యత్ ప్రతిభాతి తత్ కర్తవ్యమ్ ।
 అథ తస్య తం నిచ్చయం జ్ఞాత్వానాగత-విధాతా ప్రత్యుత్పన్న-మతిశ్చ నిష్కానో సహ
 పరిజనేన । అథ ప్రభాతే తైర్మత్స్య-జీవిభిర్జాలైస్తజ్జ్ జలాశయమాలోడ్య యద్భవిష్యేణ సహ
 తత్-సరో నిర్మత్స్యతాం నీతమ్ । అతోఽహం బ్రవీమి-అనాగత-విధాతా చేతి ।
 తచ్చుత్వా టిట్టిభి ఆహ-భద్రే, కిం మాం యద్భవిష్య-సదృశం సమాభవయసి । తత్ పశ్య
 మే బుద్ధి-ప్రభావం యావదేనం దుష్ట-సముద్రం స్వ-చక్షాంశోషయామి ।
 టిట్టిభాహ-అహో కన్తే సముద్రేణ సహ విగ్రహాః । తన్ న యుక్తమస్యోపరి కోపం కర్తుమ్
 । ఉక్తం చ-

పుంసామసమర్థానామపద్రవాయాత్మనో భవేత్ కోపః ।
 పిఠరం జ్వలదతిమాత్రం నిజ-పార్శ్వాన్ ఏవ దహతితరామ్ ॥ ౧.3౫3॥

తథా చ-
 అవిదిత్వాత్మనః శక్తిం పరస్య న సముత్సుకః ।
 గచ్ఛన్నభిముఖో వహ్నా నాశం యాతి పతజ్వత్ ॥ ౧.3౫౪॥

టిట్టిభ ఆహ-ప్రియే, మా మైవం వద | యేషాముత్సాహ-శక్తిర్భవతి తే స్వల్పా అపి గురూన్
విక్రమస్తే | ఉక్తం చ-

విశేషాత్ పరిపూర్ణస్య యాతి శత్రోరమర్షణః |

ఆభిముఖ్యం శశాఙ్కస్య యథాద్యాపి విధుస్తుదః || ౧.౩౫౫ ||

తథా చ- ప్రమాణాదధికస్యాపి గణ్ణ-శ్యామ-మద-చ్యుతేః | పదం మూర్ధ్ని సమాధత్తే కేసరీ
మత్త-దన్నినః || ౧.౩౫౬ ||

తథా చ-

బాలస్యాపి రవేః పాదాః పతన్తుపరి భూభృతామ్ |

తేజసా సహ జాతానాం వయః కుత్రోపయుజ్యతే || ౧.౩౫౭ ||

హస్తా స్థూలతరః స చాఙ్కశ-వశః కిం హస్తీ-మాత్రోఽఙ్కశో

దీపే ప్రజ్వలితే ప్రణశ్యతి తమః కిం దీప-మాత్రం తమః |

వజ్రేణాపి హతాః పతన్తి గిరయః కిం వజ్ర-మాత్రో గిరిన్

తేజో యస్య విరాజతే స బలవాన్ స్థూలేషు కః ప్రత్యయః || ౧.౩౫౮ ||

తదనయా చఙ్ఘ్వాస్య సకలం తోయం శుష్క-స్థలతాం నయామి |

టిట్టిభాహ-భోః కాన్త ! యత్ర జాహ్నవీ నవ-నదీ-శతాని గృహీత్వా నిత్యమేవ ప్రవిశతి, తథా
సిన్ధుశ్చ | తత్ కథం త్వమష్టాదశ-నదీ-శతైః పూర్యమాణం తం విప్రుష-వాహిన్యా చఙ్ఘ్వా
శోషయిష్యసి ? తత్ కిమశ్రద్ధో యేనోక్తేన |

టిట్టిభ ఆహ-ప్రియే !

అనిర్వేదః శ్రియో మూలం చఙ్ఘ్వుర్మై లోహ-సన్నిభా |

అహో-రాత్రాణి దీర్ఘాణి సముద్రః కిం న శుష్యతి || ౧.౩౫౯ ||

దురధిగమః పర-భాగో యావత్ పురుషేణ పౌరుషం న కృతమ్ |

జయతి తులామధిరూఢో భాస్వాసపి జలద-పటలాని || ౧.౩౬౦ ||

టిట్టిభాహ-యది త్వయావశ్యం సముద్రేణ సహ విగ్రహానుష్ఠానం కార్యమ్ | తదన్యాసపి
విహాజ్గమాన్ ఆహలూయ సుహృజ్-జన-సహిత ఏవం సమాచర | ఉక్తం చ-

బహూనామపసారాణాం సమ్వాయో హి దుర్జయః |

తృణైరావేష్ట్యతే రజ్జుర్యథా నాగోఽపి బద్ధ్యతే || ౧.౩౬౧ ||

తథా చ-

చటకాకాష్ఠ-కూటేన మక్షికా-దర్దురైస్తథా |

మహాజన-విరోధేన కుఙ్కరః ప్రలయం గతః || ౧.౩౬౨ ||

టిట్టిభ ఆహ-కథమేతత్ ?
సా ప్రాహ-

కథా ౧౫ కుజ్జర-చటక-దమ్పతీ-కథా

కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే చటక-దమ్పతీ తమాల-తరు-కృత-నిలయో ప్రతివసతః స్మ । అథ
తయోర్గచ్ఛతా కాలేన సంతతిరభవత్ । అన్యస్మిన్నహని ప్రమత్తో వన-గజః కశ్చిత్ తం
తమాల-వృక్షం ఘర్మార్తశ్చాయార్థీ సమాశ్రితః । తతో మదోక్త-ఋషాత్ తాం తస్య శాఖాం
చటకాశ్రితాం పుష్కరాగ్రేణాకృష్య బభజ్జు । తస్యా భజ్గేన చటకాణ్ణాని సర్వాణి విశిర్ణాని ।
ఆయుఃశేషతయా చ చటకౌ కథమపి ప్రాణైర్న వియుక్తౌ ।
అథ చటకా సాణ్ణ-భజ్గభిభూతా ప్రలాపాన్ కుర్వాణా న కిశ్చిత్ సుఖమాససాద ।
అత్రాన్తరే తస్యాస్తాన్ ప్రలాపాన్ శ్రుత్వా కాష్ఠ-కూటో నామ పక్షీ తస్యాః పరమ-సుహృత్-
తద్దుఃఖ-దుఃఖితోఽభ్యేత్య తామువాచ-భగవతి ! కిం వృథా ప్రలాపేన । ఉక్తం చ-
నష్టం మృతమతిక్రాన్తం నానుశోచన్తి పణ్డితాః ।
పణ్డితానాం చ మూర్ఖాణాం విశేషోఽయం యతః స్మృతః ॥ ౧.౩౬౩ ॥

తథా చ-

అశోచ్యానీహ భూతాని యో మూఢస్తాని శోచతి ।
తద్దుఃఖాలభతే దుఃఖం ద్వావనర్థో నిషేవతే ॥ ౧.౩౬౪ ॥

అన్యచ్ఛ-

శ్లేష్మాశ్రు బాన్ధవైర్ముక్తం ప్రేతో భుజ్కే-యతోఽవశః ।
తస్మాన్ న రోదితవ్యం హి క్రియాః కార్యాశ్చ శక్తితః ॥ ౧.౩౬౫ ॥

చటకా ప్రాహ-అన్వేతత్ । పరం దుష్ట-గజేన మదాన్ మమ సన్తాన-క్షయః కృతః ।
తద్యది మమ త్వం సుహృత్-సత్యస్తదస్య గజాపసదస్య కోఽపి వధోపాయశ్చిన్త్యతామ్ ।
యస్యానుష్ఠానేన మే సంతతి-నాశ-దుఃఖమపసరతి । ఉక్తం చ-
ఆపది యేనోపకృతం యేన చ హానితం దశాసు విషమాసు ।
ఉపకృత్య తయోరుభయోః పునరపి జాతం నరం మన్యే ॥ ౧.౩౬౬ ॥

కాష్ఠ-కూట ఆహ-భగవతి, సత్యమభిహితం భవత్యా । ఉక్తం చ-
స సుహృద్వ్యసనే యః స్యాదన్య-జాత్యుద్భవోఽపి సన్ ।
వృద్ధో సర్వోఽపి మిత్రం స్యాత్ సర్వేషామేవ దేహినామ్ ॥ ౧.౩౬౭ ॥

స సుహృద్వ్యసనే యః స్యాత్ స పుత్రో యస్తు భక్తిమాన్ ।
స భృత్యో యో విధేయజ్ఞః సా భార్యా యత్ర నిర్వృతిః ॥ ౧.౩౬౮ ॥

తత్ పశ్య మే బుద్ధి-ప్రభావమ్ | పరం మమాపి సుహృద్భూతా వీణారవా నామ మక్షికాన్తి
| తత్ తామాహూయాగచ్ఛామి, యేన స దురాత్మా దుష్ట-గజో బధ్యతే |

అథాసౌ చటకయా సహ మక్షికామాసాద్య ప్రోవాచ-భద్రే, మమేష్టేయం చటకా కేనచిద్దుష్ట-
గజేన పరాభూతాణ్ణ-స్ఫోటనేన | తత్ తస్య వధోపాయమనుతిష్ఠతో మే సాహాయ్యం
కర్తుమర్హసి |

మక్షికాపాహ-భద్ర ! కిముచ్యతేఽత్ర విషయే | ఉక్తం చ-
పునః ప్రత్యుపకారాయ మిత్రాణాం క్రియతే ప్రియమ్ |
యత్ పునర్మిత్ర-మిత్రస్య కార్యం మిత్రైర్న కిం కృతమ్ || ౧.౩౬౯ ||

సత్యమేతత్ | పరం మమాపి భేకో మేఘనాదో నామ మిత్రం తిష్ఠతి | తమపాహూయ
యథోచితం కుర్మః | ఉక్తం చ-
హితైః సాధు-సమాచారైః శాస్త్రజ్ఞైర్మృతి-శాలిభిః |

కథఞ్చీన న వికల్పన్తే విద్యద్భిశ్చిన్తితా నయాః || ౧.౩౭౦ ||

అథ తే త్రయోఽపి గత్వా మేఘనాదస్యాగ్రే సమస్తం వృత్తాన్తం నివేద్య తస్థుః | అథ స
ప్రోవాచ-కియన్ మాత్రోఽసౌ వరాకో గజో మహాజనస్య కుపితస్యాగ్రే | తన్ మదీయో
మన్తః కర్తవ్యః | మక్షికే, త్వం గత్వా మధ్యాహ్న-సమయే తస్య మదోద్ధతస్య గజస్య కర్ణే
వీణా-రవ-సదృశం శబ్దం కురు | యేన శ్రవణ-సుఖ-లాలసో నిమీలిత-నయనో భవతి |
తతశ్చ కాష్ఠ-కూట-చఞ్ఞాన్వి స్ఫోటిత-నయనోఽన్ధీభూతస్తృషారో మమ గర్త-తటాశ్రితస్య
సపరికరస్య శబ్దం శ్రుత్వా జలాశయం మత్వా సమభ్యేతి | తతో గర్తమాసాద్య పతిష్ఠ్యతి
పంచుత్వం యాస్యతి చేతి | ఏవం సమవాయః కర్తవ్యో యథా వైర-సాధనం భవతి |

అథ తథానుష్ఠితే స మత్త-గజో మక్షికా-గేయ-సుఖాన్ నిమీలిత-నేత్రః కాష్ఠ-కూట-హృత్-
చక్షుర్మధ్యాహ్న-సమయే భ్రామ్యన్ మణ్ణాక-శబ్దానుసారీ గచ్ఛన్ మహతీం గర్తమాసాద్య
పతితో మృతశ్చ | అతోఽహం బ్రవీమి-చటకా కాష్ఠ-కూటేన ఇతి |

టిట్టిభ ఆహ-భద్రే, ఏవం భవతు | సుహృద్వర్గ-సముదాయేన సహ సముద్రం శోషయిష్యామి
| ఇతి నిశ్చిన్త్య బక-సారస-మయూరాదీన్ సమాహూయ ప్రోవాచ-భోః పరాభూతోఽహం
సముద్రేణాణ్ణకాపహరేణ | తచ్చిన్త్యతామస్య శోషణోపాయః |

తే సమ్మన్త్య ప్రోచుః-అశక్తా వయం సముద్ర-శోషణే | తత్ కిం వృథా ప్రయాసేన | ఉక్తం
చ-

అబలః ప్రోన్నతం శత్రుం యో యాతి మద-మోహితః |
యుద్ధార్థం స నివర్తేత శీర్ణ-దన్తో యథా గజః || ౧.౩౭౧ ||

తదస్మాకం స్వామీ వైనతేయోఽస్తి । తస్మై సర్వమేతత్-పరిభవ-స్థానం నివేద్యతామ్, యేన
స్వజాతి-పరిభవ-కుపితో వైరాన్యణ్యం గచ్ఛతి । అథవత్రావలేపం కరిష్యతి తథాపి నాస్తి
వో దుఃఖమ్ । ఉక్తం చ-

సుహృది నిరన్తర-రచితే గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కలత్రే ।
స్వామిని శక్తి-సమేతే నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవతి ॥ ౧.౩౭౨॥

తద్యామో వినతేయ-సకాశం యతోఽసావస్మాకం స్వామీ ।
తథానుష్ఠితే సర్వే తే పక్షిణో విషణ్ణ-వదనా బాష్ప-పూరిత-దృశో వైనతేయ-సకాశమాసాద్య
కరుణ-స్వరేణ పూత్కర్తుమారభ్వాః-అహో ! అబ్రహ్మణ్యమబ్రహ్మణ్యమ్ ! అధునా
సదాచారస్య టిట్టిభస్య భవతి నాథే సతి సముద్రేణాణ్ణానపహృతాని తత్-ప్రనష్టమధునా
పక్షి-కులమ్ । అన్యేఽపి స్వేచ్ఛయా సముద్రేణ వ్యాపాదిష్యంతే । ఉక్తం చ-
క్వ కస్య కర్మ సంవీక్ష్య కరోతన్యోఽపి గర్హితమ్ ।
గతానుగతికో లోకో న లోకః పారమార్థికః ॥ ౧.౩౭౩॥

చాటు-తస్కర-దుర్వృత్తైస్తథా సాహసికాదిభిః ।
పీడ్యమానాః ప్రజా రక్ష్యః కటూచ్ఛద్మాదిభిస్తథా ॥ ౧.౩౭౪॥

ప్రజానాం ధర్మ-షడ్-భాగో రాజ్ఞో భవతి రక్షితుః ।
అధర్మాదపి షడ్-భాగో జాయతే యో న రక్షతి ॥ ౧.౩౭౫॥

ప్రజా-పీడన-సంతాపాత్ సముద్భూతో హుతాశనః ।
రాజ్ఞః శ్రియం కులం ప్రాణాన్ నాదగ్ధ్వా వినివర్తతే ॥ ౧.౩౭౬॥

రాజా బన్ధరబన్ధనాం రాజా చక్షురచక్షుషామ్ ।
రాజా పితా చ మాతా చ సర్వేషాం న్యాయ-వర్తినామ్ ॥ ౧.౩౭౭॥

ఫలార్థీ పార్థివో లోకాన్ పాలయేద్యత్సమాస్థితః ।
దాస-మానాది-తోయేన మాలాకారోఽఙ్కురాన్ ఇవ ॥ ౧.౩౭౮॥

యథా బీజాఙ్కురః సూక్ష్మః ప్రత్యేనాభిరక్షితః ।
ఫల-ప్రదో భవేత్ కాలే తద్వల్లోకః సురక్షితః ॥ ౧.౩౭౯॥

హిరణ్య-ధాన్య-రత్నాని యానాని వివిధాని చ ।
తథాన్యదపి యత్ కిచ్ఛిత్ ప్రజాభ్యః స్యాన్ నృపస్య తత్ ॥ ౧.౩౮౦॥

అభైవం గరుడః సమాకర్ణ్య తద్దుఃఖ-దుఃఖితః కోపావిప్లవృష్ట వ్యచిన్తయత్-అహో !
సత్యముక్తమేతైః పక్షిభిః । తదద్య గత్యా తం సముద్రం శోషయామః ।

ఏవం చిన్తయతస్తస్య విష్ణు-దూతః సమాగత్యాహ-భో గరుత్మాన్ ! భగవతా
నారాయణేనాహం తవ పార్శ్వే ప్రేషితః । దేవ-కార్యాయ భగవనమరావత్యాం యాస్యతీతి
। తత్ సత్వరమాగమ్యతామ్ ।

తచ్చుత్వా గరుడః సాభిమానం ప్రాహ-భో దూత ! కిం మయా కుభృత్యేన భగవాన్
కరిష్యతి । తద్గత్వా తం వద యదన్యో భృత్యో వాహనాయ్సుమత్-స్థానే క్రియతామ్ ।
మదీయో సమస్కారో వాచ్యో భగవతః । ఉక్తం చ-
యో న వేత్తి గుణాన్ యస్య న తం సేవేత పణ్డితః ।
న హి తస్మాత్ ఫలం కిञ్చిత్ సుకృష్టాదూషరాదివ ॥ ౧.౩౮౧॥

దూత ఆహ-భో వైనతేయ ! కదాచిదపి భగవన్తం ప్రతి త్వయా వైతదభిహితమీదృక్ । తత్
కథయ, కిం తే భగవతాపమాన-స్థానం కృతమ్ ?

గరుడ ఆహ-భగవదాశ్రయ-భూతేన సముద్రేణాస్మత్ టిట్టిభాణ్ణానపహృతాని । తద్వది
నిగ్రహం న కరోతి తదహం భగవతో న భృత్య ఇతేష నిశ్చయస్త్యయా వాచ్యః ।
తద్ధృతతరం గత్వా భవతా భగవతః సమీపే వక్తవ్యమ్ ।

అథ దూత-ముఖేన ప్రణయ-కుపితం వైనతేయం విజ్ఞాయ సమ్మాన-పురఃసరం
తమానయామి । ఉక్తం చ-
భక్తం శక్తం కులీనం చ న భృత్యమవమానయేత్ ।
పుత్రవల్లలయేన్ నిత్యం య ఇచ్ఛేచ్ఛియమాత్మనః ॥ ౧.౩౮౨॥

అన్యచ్ఛ-

రాజా తుష్టోఽపి భృత్యానామర్థ-మాత్రం ప్రయచ్ఛతి ।

తే తు సమ్మానితాస్తస్య ప్రాణైరపుపకుర్వతే ॥ ౧.౩౮౩॥

ఇతేవం సమృధార్య రుక్మ-పురే వైనతేయ-సకాశం సత్వరమగమత్ । వైనతేయోఽపి
గృహాగతం భగవన్తమవలోక్య త్రపాథోముఖః ప్రణమ్యోవాచ-భగవన్ ! త్వదాశ్రయోన్మత్తేన
సముద్రేణ మమ భృత్యాస్యాణ్ణానపహృత్య మమాపమానో విహితః । పరం భగవల్-
లజ్జయా మయా విలమిబ్బతమ్ । నో చేదేనమహం స్థలాన్తరమద్వైవ నయామి । యతః
స్వామి-భయాచ్ఛృవణోఽపి ప్రహారో న దీయతే । ఉక్తం చ-

యేన స్వాల్లఘుతా వాథ పీడా చిత్తే ప్రభోః క్వచిత్ ।

ప్రాణ-త్యాగేఽపి తత్ కర్మ న కుర్యాత్ కుల-నేవకః ॥ ౧.౩౮౪॥

తచ్చుత్వా భగవాన్ ఆహ-భో వైనతేయ ! సత్యమభిహితం భవతా । ఉక్తం చ-

భృత్యాపరాధజో దణః స్వామినో జాయతే యతః ।

తేన లజ్జాపి తస్యోత్థా న భృత్యస్య తథా పునః ॥ ౧.౩౮౫॥

తదాగచ్ఛ యేనాణ్ణాని సముద్రాదాదాయ టిట్టిభం సమ్భావయావః । అమరావతీం చ గచ్ఛావః ।

తథానుష్ఠితే సముద్రో భగవతా నిర్భర్యాస్యగ్నైయం శరం సన్ధ్యాయాభిహితః-భో దురాత్మన్ ! దీయంతాం టిట్టిభాణ్ణాని । నో చేత్ స్థలతాం త్వాం నయామి ।

తతః సముద్రేణ సభయేన టిట్టిభాణ్ణాని తాని ప్రదత్తాని । టిట్టిభేనాపి భార్యాయై సమర్పితాని । అతోఽహం బ్రవీమి-శత్రోర్బలమవిజ్ఞాయ ఇతి । తస్మాత్ పురుషేణోద్యమో న త్యాజ్యః ।

తదాకర్ణ్య సజ్జీవకస్తమేవ భూయోఽపి పప్రచ్ఛ-భో మిత్ర ! కథం జ్ఞేయో మయాసౌ దుష్ట-బుద్ధిరితి । ఇయన్తం కాలం యావదుత్తరోత్తర-స్నేహేన ప్రసాదేన చాహం దృష్టః । న కదాచిత్ తద్వికృతిర్దృష్టా । తత్ కథ్యతాం యేనాహమాత్మ-రక్షార్థం తద్వధాయోద్యమం కరోమి ।

దమనక ఆహ-భద్ర, కిమత్ర జ్ఞేయమ్ ? ఏష తే ప్రత్యయః । యది రక్ష-నేత్రస్త్రిశిఖాం భ్రూకుటిం దధానః సృక్కణీ పరిలేలిహన్ త్వాం దృష్ట్వా భవతి, తద్దుష్ట-బుద్ధిః । అన్యథా సుప్రసాదశ్చేతి । తదాజ్ఞాపయ మామ్ । స్వాశ్రయం ప్రతి గచ్ఛామి । త్వయా చ యథాయం మస్త్ర-భేదో న భవతి తథా కార్యమ్ । యది నిశాముఖం ప్రాప్య గన్తుం శక్నోషి తద్దేశ-త్యాగః కార్యః । యతః-

త్యజేదేకం కులస్యార్థే గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్ ।

గ్రామం జనపదస్యార్థే స్వాత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్ ॥ ౧.౩౮౬ ॥

ఆపదర్థే ధనం రక్షేద్ధారాన్ రక్షేద్ధనైరపి ।

ఆత్మానం సతతం రక్షేద్ధారైరపి ధనైరపి ॥ ౧.౩౮౭ ॥

బలవతాభిభూతస్య విదేశ-గమనం తదనుప్రవేశో వా నీతిః । తద్దేశ-త్యాగః కార్యః । అథవాత్మా సామాదిభిరుపాయైరాభరక్షణీయః । ఉక్తం చ-

అపి పుత్ర-కలత్రైర్వా ప్రాణాన్ రక్షేత పణ్ణితః ।

విద్యమానైర్యతస్తైః స్యాత్ సర్వం భూయోఽపి దేహినామ్ ॥ ౧.౩౮౮ ॥

తథా చ-

యేన కేనాపుపాయేన శుభేనాపశుభేన వా ।

ఉద్ధరేద్దీనమాత్మానం సమర్థో ధర్మమాచరేత్ ॥ ౧.౩౮౯ ॥

యో మాయాం కురుతే మూఢః ప్రాణ-త్యాగే ధనాదిషు ।

తస్య ప్రాణాః ప్రణశ్యన్తి తైర్నుష్టైర్నుష్టమేవ తత్ ॥ ౧.౩౯౦ ॥

ఏవమభిధాయ దమనకః కరటక-సకాశమగమత్ | కరటకోఽపి తమాయాస్తం దృష్ట్వా
ప్రోవాచ-భద్ర ! కిం కృతం తత్రభవతా ?

దమనక ఆహ-మయా తావన్ నీతి-బీజ-నిర్వాపణం కృతమ్ | పరతో దైవ-విహితాయత్తమ్
| ఉక్తం చ-

పరాజ్ముఖేఽపి దైవేఽత్ర కృత్యం కార్యం విపశ్చితా |

ఆత్మ-దోష-విनाశాయ స్వ-చిత్త-స్తమభినాయ చ || ౧.౩౯౧ ||

తథా చ-

ఉద్యోగినం పురుష-సింహముపైతి లక్ష్మీర్

దైవేన దేయమితి కాపురుషా వదన్తి |

దైవం నిహత్య కురు పౌరుషమాత్మ-శక్త్యా యత్నే కృతే యది న సిద్ధ్యతి కోఽత్ర దోషః ||

౧.౩౯౨ ||

కరటక ఆహ-తత్ కథయ కీదృక్ త్వయా నీతి-బీజం నిర్వాపితమ్ |

సోఽబ్రవీత్-మయాన్యోన్యం తాభ్యాం మిథ్యా-ప్రజల్పేన భేదస్తథా విహితో యథా
భూయోఽపి మస్త్రయన్తావేక-స్థాన-స్థితౌ న ద్రక్ష్యసి |

కరటక ఆహ-అహో, న యుక్తం భవతా విహితం యత్ పరస్పరం తౌ స్నేహార్థ-
హృదయౌ సుఖశ్రయౌ కోప-సాగరే ప్రక్షిప్తౌ | ఉక్తం చ-

ఆవిరుద్ధం సుఖ-స్థం యో దుఃఖ-మార్గే నియోజయేత్ |

జన్మ-జన్మాన్తరే దుఃఖీ స నరః స్యాదనంశయమ్ || ౧.౩౯౩ ||

అపరం త్వం యద్భేద-మాత్రేణాపి హృష్టస్తదపయుక్తమ్, యతః సర్వతోఽపి జనో
విరూప-కరణే సమర్థో భవతి నోపకర్తుమ్ | ఉక్తం చ-

ఘాతయితుమేవ నీచః పర-కార్యం వేత్తి న ప్రసాదయితుమ్ |

పాతయితుమస్తి శక్తిర్వాయోర్వృక్షం న చోన్నమితుమ్ || ౧.౩౯౪ ||

దమనక ఆహ-అనభిజ్ఞో భవాన్ నీతి-శాస్త్రస్య, తేనైతద్బ్రువీషి | ఉక్తం చ యతః-

జాత-మాత్రం న యః శత్రుం వ్యాధిం చ ప్రశమం నయేత్ |

మహా-బలోఽపి తేనైవ వృద్ధిం ప్రాప్య స హన్యతే || ౧.౩౯౫ ||

తచ్ఛత్ర-భూతోఽయమస్మాకం మస్త్రి-పదాహరణాత్ | ఉక్తం చ-

పితృ-పైతామహం స్థానం యో యస్యాత్ర జిగీషతే |

స తస్య సహజః శత్రురుచ్ఛేద్యోఽపి ప్రియే స్థితః || ౧.౩౯౬ ||

తన్ మయా స ఉదాసీనతయా సమాసితోఽభయ-ప్రదానేన యావత్ తావదహమపి తేన
సాచివ్యాత్ ప్రచ్యావితః | అథవా సాధ్యదముచ్యతే-

దద్యాత్ సాధుర్వది నిజ-పదే దుర్జనాయ ప్రవేశం
 తన్-నాశాయ ప్రభవతి తతో వాఙ్చమానః స్వయం సః ।
 తస్మాద్దేయో విపుల-మతిభిర్నావకాశోఽధమానాం
 జారాపి స్యాద్గృహ-పతిరితి శ్రూయతే వాక్యతోఽత్ర ॥ ౧.౩౯౭॥

తేన మయా తస్యోపరి వధోపాయ ఏవ విరచ్యతే । దేశ-త్యాగాయ వా భవిష్యతి । తచ్చ
 త్వాం ముక్తాన్యో న జ్ఞాస్యతి । తదుక్తమేతత్ తే స్వార్థాయానుష్ఠితమ్ । ఉక్తం చ-
 నిశ్చింశం హృదయం కృత్వా వాణీమిక్షు-రసోపామామ్ ।
 ఏకలోఽత్ర న కర్తవ్యో హన్యాత్ తత్రాపకారిణమ్ ॥ ౧.౩౯౮॥

అపరం మృతోఽపస్మాకం భోజ్యో భవిష్యతి । తదేకం తావద్వర-సాధనమ్ । అపరం
 సాచివ్యం చ భవిష్యతి తృప్తిశ్చేతి । తద్గుణ-త్రయేఽస్మిన్న ఉపస్థితే కస్మాన్ మాం
 దూషయసి త్వం జాడ్య-భావాత్ । ఉక్తం చ-
 పరస్య పీడనం కుర్వన్ స్వార్థ-సిద్ధిం చ పణ్ణితః ।
 మూఢ-బుద్ధిర్న భక్షేత వనే చతురకో యథా ॥ ౧.౩౯౯॥

కరటక ఆహ-కథమేతత్ ?
 స ఆహ-

కథా ౧౬ వజ్ర-దంష్ట్ర-నామ-సింహ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే వజ్ర-దంష్ట్రో నామ సింహః । తస్య చతురక-క్రవ్యముఖ-నామానౌ
 శ్చృగాల-వృకౌ భృత్య-భూతౌ సదైవానుగతౌ తత్రైవ వనే ప్రతివసతః । అథాన్య-
 దినే సింహేన కదాచిదాసన్న-ప్రసవా ప్రసవ-వేదనయా స్వ-యూథాద్భ్రాష్టోష్ఠృపవిష్టా
 కస్మింశ్చిద్వన-గహనే సమాసాదితా । అథ తాం వ్యాపాద్య యావదుదరం
 స్ఫోటయతి, తావజ్ జీవన్ లఘు-దాసేరక-శిశుర్నిష్కాన్తః । సింహోఽపి దాసేరక్యాః
 పిశితేన సపరివారః పరాం తృప్తిముపాగతః । పరం స్నేహద్బాల-దాసేకం త్యక్తం
 గృహమానీయేదమువాచ-భద్ర, న తేఽస్తి మృత్యోర్భయం మత్తో నాన్యస్మాదపి । తతః
 స్వేచ్ఛయాత్ర వనే భ్రామ్యతామితి । యతస్తే శఙ్క-సదృశౌ కర్ణౌ । తతః శఙ్క-కర్ణో నామ
 భవిష్యతి ।
 ఏవమనుష్ఠితే చత్వారోఽపి న ఏక-స్థానే విహారిణః పరస్పరమనేక-ప్రకార-గోష్ఠి-
 సుఖమనుభవన్తస్త్విన్దై । శఙ్క-కర్ణోఽపి యౌవన-పదవీమారూఢః క్షణమపి న తం
 సింహం ముఙ్చతి ।

అథ కదాచిద్వజ్ర-దంష్ట్రస్య కేనచిద్వన్యేన మత్త-గజేన సహ యుద్ధమభవత్ | తేన మద-
వీర్యాత్ న దస్త-ప్రహారైస్తథా క్షత-శరీరో విహితో యథా ప్రవలితుం న శక్నోతి | తదా క్షుత్-
క్షామ-కణ్ఠస్తాన్ ప్రోవాచ-భోః ! అన్విష్యతాం కిఞ్చిత్ సత్త్వం యేనాహమేవం స్థితోఽపి తం
వ్యాపాద్యాత్మనో యుష్మాకం చ క్షుత్-ప్రణాశం కరోమి |

తచ్చుత్వా తే త్రయోఽపి వనే సన్ధ్యా-కాలం యావద్భాన్తాః, పరం న కిఞ్చిత్
సత్త్వమాసాదితమ్ | అథ చతురకశ్చిన్తయామాస-యది శఙ్కకర్ణోఽయం వ్యాపాద్యేత
తతః సర్వేషాం కతిచిద్దినాని తృప్తిర్భవతి | పరం నైనం స్వామీ మిత్రత్వాదాశ్రయ-
సమాశ్రితత్వాచ్చ వినాశయిష్యతి | అథవా బుద్ధి-ప్రభావేణ స్వామినం ప్రతిబోధ్య తథా
కరిష్యే యథా వ్యాపాదయిష్యతి | ఉక్తం చ-

అవధ్యం వాధవాగమ్యమకృత్యం నాస్తి కిఞ్చన |

లోకే బుద్ధిమతామత్ర తస్మాత్ తాం యోజయామహమ్ || ౧.౪౦౦||

ఏవం విచిన్త్య శఙ్కకర్ణమిదమాహ-భోః శఙ్కకర్ణ ! స్వామీ తావత్ పథ్యం వినా క్షుధయా
పరిపీడ్యతే | స్వామ్య-భావాదస్మాకమపి ద్రువం వినాశ ఏవ | తతో వాక్యం కిఞ్చిత్
స్వామ్యర్థే వదిష్యామి | తచ్చూయతామ్ |

శఙ్కకర్ణ ఆహ-భోః శీఘ్రం నివేద్యతాం, యేన తే వచనం శీఘ్రం నిర్వికల్పం కరోమి |
అపరం స్వామినోహితే కృతే మయా సుకృత-శతం కృతం భవిష్యతి |

అథ చతురక ఆహ-భో భద్ర ! ఆత్మ-శరీరం ద్విగుణ-లాభేన స్వామినే ప్రయచ్చ, యేన తే
ద్విగుణం శరీరం భవతి | స్వామినః పునః ప్రాణ-యాత్రా భవతి |

తదాకర్ణ్య శఙ్కకర్ణః ప్రాహ-భద్ర ! యదేవం తన్ మదీయ-ప్రయోజనమేతదుచ్యతామ్ |
స్వామ్యర్థః క్రియతామితి | పరమత్ర ధర్మః ప్రతిభూః ఇతి |

తే విచిన్త్య సర్వే సింహ-సకాశమాజగ్ముః | తతశ్చతురక ఆహ-దేవ ! న కిఞ్చిత్ సత్త్వం
ప్రాప్తమ్ | భగవాన్ ఆదిత్యోఽపస్తం గతః | తద్వది స్వామీ ద్విగుణం శరీరం ప్రయచ్చతి
| తతః శఙ్కకర్ణోఽయం ద్విగుణ-వృద్ధ్యా స్వ-శరీరం ప్రయచ్చతి ధర్మ-ప్రతిభువా |

సింహ ఆహ-భోః, యదేవం తత్ సున్దరతరమ్ | వ్యవహారస్యాస్య ధర్మః ప్రతిభూః
క్రియతామితి |

అథ సింహ-వచనానంతరం వృక-శ్చృగాలాభ్యాం విదారితోభయ-కుక్షిః శఙ్కకర్ణః
పంచుత్సముపాగతః |

అథ వజ్ర-దంష్ట్రశ్చతురకమాహ-భోశ్చతురక ! యావదహం నదీం గత్వా స్నానం
దేవతార్చన-విధిం కృత్వాగచ్ఛామి, తావత్ త్వయాత్రాపమత్తేన భాష్యమితుక్త్వా నద్యాం
గతః |

అథ తస్మిన్ గతే చతురకశ్చిన్నయామాస-కథం మమైకాకినో భోజ్యోఽయముష్టో భవిష్యతి
ఇతి విచిన్త్య క్రవ్యముఖమాహ-భోః క్రవ్యముఖ ! క్షుధాలర్భవాన్ । తద్వావదసా స్వామీ
నాగచ్ఛతి, తావత్ త్వమస్యోష్ఠ్యస్య మాంసం భక్షయ । అహం త్వాం స్వామినో నిర్దోషం
ప్రతిపాదయిష్యామి ।

సోఽపి తచ్ఛ్రుత్వా యావత్ కిఞ్చిన్ మాంసమాస్వాదయతి తావచ్ఛతురకేణోక్తమ్-భోః
క్రవ్యముఖ ! సమాగచ్ఛతి స్వామీ । తత్ త్వక్త్వేనం దూరే తిష్ఠ, యేనాస్య భక్షణం న
వికల్పయతి ।

తథానుష్ఠితే సింహః సమాయాతో యావదుష్ట్యం పశ్యతి తావద్దిక్షీకృత-హృదయో
దాసేరకః । తతో భృకుటిం కృత్వా పరుషతరమాహ-అహో కేనైష ఉష్ఠ్య ఉచ్ఛిష్టతాం
నీతో, యేన తమపి వ్యాపాదయామి ।

ఏవమభిహితే క్రవ్యముఖశ్చతురక-ముఖమవలోకయతి । అథ చతురకో విహస్యోవాచ-
భోః ! మామనాదృత్య పిశితం భక్షయిత్వాధునా మన్-ముఖమవలోకయసి ।
తదాస్వాదయాస్య దుర్ణయ-తరోః ఫలమితి ।

తదాకర్ణ్య క్రవ్యముఖో జీవ-నాశ-భయాద్ధూర-దేశం గతః । ఏతస్మిన్నస్తరే తేన మార్గేణ
దాసేరక-సార్థో భారాక్రాన్తః సమాయాతః । తస్యాగ్రేసరోష్ఠ్యస్య కణ్ఠే మహతి ఘణ్ణా బద్ధా
। తస్యాః శబ్దం దురతోఽపాకర్ణ్య సింహో జమ్బుకమాహ-భద్ర, జ్ఞాయతాం కిమేష రౌద్రః
శబ్దః శ్రూయతేఽశ్రుత-పూర్వః ?

తచ్ఛ్రుత్వా, చతురకః కిఞ్చిద్వనాస్తరం గత్వా సత్వరమభ్యుపేత్య ప్రోవాచ-స్వామిన్ !
గమ్యతాం గమ్యతాం యది శక్నోషి గన్తమ్ ।

సోఽబ్రవీత్-భద్ర, కిమేవం మాం వ్యాకులయసి । తత్ కథయ కిమేతత్ ? ఇతి చతురక ఆహ-
స్వామిన్, ఏష ధర్మరాజస్తవోపరి కుపితః । యదనేనాకాలే దాసేరకోఽయం మదీయో
వ్యాపాదితః । తత్ సహస్ర-గుణముష్ట్యమస్య సకాశాద్గ్రహిష్యామి । ఇతి నిశ్చిన్త్య బృహన్-
మానమాదాయాగ్రేసరస్యోష్ఠ్యస్య గ్రీవాయాం ఘణ్ణాం బద్ధాః బధ్య-దాసేరక-సక్తానపి పితృ-
పితామహాన్ ఆదాయ వైర-నిర్యాతనార్థమాయాత ఏవ ।

సింహోఽపి తచ్ఛ్రుత్వా సర్వతో దూరాదేవావలోక్య మృతముష్ట్యం పరిత్యజ్య ప్రాణ-
భయాత్ ప్రణష్టః । చతురకోఽపి శనైః శనైస్తస్యోష్ఠ్యస్య మాంసం భక్షయామాస ।
అతోఽహం బ్రవీమి-పరసయ పీడనం కుర్వన్ (౩౯౯) ఇతి ।

అథ దమనకే గతే సజ్జీవకశ్చిన్నయామాస-అహో కిమేతన్ మయా కృతమ్ ?
యచ్ఛ్చాద్దోఽపి మాంసాశితస్తస్యానుగః సంవృత్తః । అథవా సాధ్యదముచ్యతే-
అగమ్యాని పుమాన్ యాతి యోఽనేవ్యాంశ్చ నిషేవతే ।

స మృత్యుమపగృహ్ణాతి గర్భమశ్వతరీ యథా ॥ ౧.౪౦౧ ॥

తత్ కిం కరోమి ? క్వ గచ్ఛామి ? కథం మే శాన్తిర్భవిష్యతి ? అథవా తమేవ పిఙ్గలకం
గచ్ఛామి । కదాచిన్ మాం శరణాగతం రక్షతి । ప్రాణైర్న వియోజయతి । యత ఉక్తం చ-
ధర్మార్థం యతతామపీహ విపదో దేవాద్యది స్యుః క్వచిత్

తత్ తాసాముపశాన్తయే సుమతిభిః కారోశ్య విశేషాన్ నయః ।

లోకే ఖ్యాతిముపాగతాత్ర సకలే లోకోక్తిరేషా యతో

దగ్ధానాం కిల వహ్నినా హిత-కరః సేకోఽపి తస్యోద్భవః ॥ ౧.౪౦౨॥

తథా చ-

లోకేఽథవా తను-భృతాం నిజ-కర్మ-పాకం

నిత్యం సమాశ్రితవతాం సుహిత-క్రియాణామ్ ।

భావార్జితం శుభమథాపశుభం నికామం

యద్భావి తద్భవతి నాత్ర విచార-హేతుః ॥ ౧.౪౦౩॥

అపరం చాన్యత్ర గతస్యాపి మే కస్యచిద్దుష్ట-సత్త్వస్య మాంసాశినః సకాశాన్

మృత్యుర్భవిష్యతి । తద్వరం సింహాత్ । ఉక్తం చ-

మహద్భిః స్పర్ధమానస్య విపదేవ గరీయసీ ।

దస్త-భక్తేఽపి నాగానాం శ్లాఘ్యా గిరి-విదారణే ॥ ౧.౪౦౪॥

తథా చ-

మహతోఽపి క్షయం లభ్యా శ్లాఘ్యం నీచోఽపి గచ్ఛతి ।

దానార్థీ మధుపో యద్వద్గజ-కర్ణ-సమాహతః ॥ ౧.౪౦౫॥

ఏవం నిశ్చిత్వ స స్థిత-గతిం మన్దం గత్వా సింహాశ్రయం పశ్యన్నపరత్-అహో,

సాధ్విదముచ్యతే-

అన్తర్లీన-భుజ్జమం గృహమివాన్తఃస్థోగ్ర-సింహం వనం

గ్రాహోక్తిర్ణమివాభిరామ-కమల-చ్ఛాయా-సనాథం సరః ।

కాలేనార్య-జనాపవాద-పిశునైః క్షుద్ధైరనార్యైః శ్రితం

దుఃఖేన ప్రవిగాహ్యతే సచకితం రాజ్ఞాం మనః సామయమ్ ॥ ౧.౪౦౬॥

ఏవం పరన్ దమనకోక్తాకారం పిఙ్గలకం దృష్ట్వా ప్రచకితః సంవృత-శరీరో దూరతరం

ప్రణామ-కృతిం వినాపువవిష్టః । పిఙ్గలకోఽపి తథావిధం తం విలోక్య దమనక-వాక్యం

శ్రద్ధధానః కోపాత్ తస్యోపరి పపాత ।

అథ సజ్జీవకః ఖర-నఖ-వికర్తిత-పృష్ఠః శృఙ్గాభ్యాం తదుదరముల్లిఖ్య కథమపి

తస్మాదవతః శృఙ్గాభ్యాం హస్తుమిచ్ఛన్ యుద్ధాయావస్థితః । అథ ద్వావపి తౌ పుష్పిత-

పలాశ-ప్రతిమౌ పరస్పర-వధ-కాఙ్క్షణౌ దృష్ట్వా కరటకో దమనకమాహ-భో మూఢ-మతే !

అనయోర్విరోధం వితన్వతా త్వయా సాధు న కృతమ్ | న చ త్వం నీతి-తత్త్వం వేత్సి |
నీతివిద్భిరుక్తం చ-

కార్యాణుత్తమ-దణ్ణ-సాహస-ఫలానాయాస-సాధ్యాని యే ప్రీత్యా సంశమయన్తి నీతి-
కుశలాః సామ్నైవ తే మన్త్రిణః |

నిఃసారాలృ-ఫలాని యే త్వవిధినా వాఙ్ఞన్తి దణ్ణోద్యమైస్

తేషాం దుర్నయ-చేష్టితైర్నరపతేరారోప్యతే శ్రీస్తులామ్ || ౧.౪౦౭||

తద్యది స్వామ్యుభిహతో భవిష్యతి తత్ కిం తస్మియ-మన్త-బుద్ధ్యా క్రియతే | అథ సజ్జీవకో
న బద్యతే తథాపభవ్యమ్ | యతః ప్రాణ-సన్దేహాత్ తస్య చ వధః | తన్ మూఢ! కథం త్వం
మన్త్రి-పదమభిలషసి | సామ-సిద్ధిం న వేత్సి | తద్వృథా మనోరథోఽయం తే దణ్ణరుచేః |
ఉక్తం చ-

సామాది-దణ్ణ-పర్యన్తో నయః ప్రోక్తః స్వయమ్భువా |

తేషాం దణ్ణస్తు పాపీయాంస్తుం పశ్చాద్వినియోజయేత్ || ౧.౪౦౮||

తథా చ-

సామ్నైవ యత్ర సిద్ధిర్న తత్ర దణ్ణో బుధేన వినియోజ్యః |

పిత్తం యది శర్కరయా శామ్యతి కోఽర్థః పటోలేన || ౧.౪౦౯||

తథా చ-

ఆదౌ సామ ప్రయోక్తవ్యం పురుషేణ విజానతా |

సామ-సాధ్యాని కార్యాణి విక్రియాం యాన్తి న క్వచిత్ || ౧.౪౧౦||

న చన్ద్రేణ న చాఉషధ్యా న సూర్యేణ న వహ్నినా |

సామ్నైవ విలయం యాతి విద్యేష-ప్రభవం తమః || ౧.౪౧౧||

తథా యత్ త్వం మన్త్రిత్వమభిలషసి, తదపయుక్తమ్ | యతస్త్వం మన్త్రి-గతిం న
వేత్సి | యతః పంచ-విధో మన్తః | స చ కర్మణామారమ్భాపాయః, పురుష-
ద్రవ్య-సమ్పత్, దేశ-కాల-విభాగః, వినిపాత-ప్రతీకారః, కార్య-సిద్ధిశ్చేతి | సోఽయం
స్వామ్యమాత్యయోరేకతమస్య కిం వా ద్వయోరపి వినిపాతః సముత్పద్యతే లగ్నః
| తద్యది కాచిచ్ఛక్తిరస్తి తద్విచిన్యతాం వినిపాత-ప్రతీకారః | భిన్న-సన్ధానే హి మన్త్రిణాం
బుద్ధి-పరీక్షా | తన్ మూర్ఖ! తత్ కర్తుమసమర్థత్వం యతో విపరీత-బుద్ధిరసి | ఉక్తం చ-
మన్త్రిణాం భిన్న-సన్ధానే భిషజాం సాన్నిపాతికే |

కర్మణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా సుస్థే కో వా న పణ్డితః || ౧.౪౧౨||

అన్యచ్ఛ-

ఘాతయితుమేవ నీచః పర-కార్యం వేత్తి న ప్రసాధయితుమ్ |

పాతయితుమేవ శక్తిర్నాఖోరుద్ధర్తుమన్న-పిటకమ్ || ౧.౪౧౩||

అథవా న తే దోషోఽయమ్ | స్వామినో దోషః | యస్తే వాక్యం శ్రద్ధధాతి | ఉక్తం చ-
నరాధిపా నీచ-జనానువర్తినో

బుధోపదిష్టేన పథా న యాన్తి యే |

విశస్త్రతో దుర్గమ-మార్గ-నిర్గమం

సమస్త-సమ్భాధమనర్థ-పజ్జారమ్ || ౧.౪౧౪||

తద్యది త్వమస్య మస్త్రీ భవిష్యసి తదాన్యోఽపి కశ్చిన్ నాస్య సమీపే సాధు-జనః సమేష్యతి
| ఉక్తం చ-

గుణాలయోఽపసన్ మస్త్రీ నృపతిర్నాధిగమ్యతే |

ప్రసన్న-స్వాదు-సలిలో దుష్ట-గ్రాహ్యో యథా ప్రాదః || ౧.౪౧౫||

తథా చ శిష్ట-జన-రహితస్య స్వామినోఽపి నాశో భవిష్యతి | ఉక్తం చ-

చిత్రాస్వాద-కథైర్భృత్యైరనాయాసిత-కార్ముకైః |

యే రమన్తే నృపాన్తేషాం రమన్తే రిపవః శ్రియా || ౧.౪౧౬||

తత్ కిం మూర్ఖోపదేశేన | కేవలం దోషో న గుణః | ఉక్తం చ-

నానామ్యం నమతే దారు నాశ్మని స్యాత్ క్షుర-క్రియా |

సూచీ-ముఖం విజానీహి నాశిష్యాయోపశ్యతే || ౧.౪౧౭||

దమనక ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౭ వానర-యూథ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిత్ పర్వతైక-దేశే వానర-యూథమ్ | తచ్చ కదాబిద్ధేమస్త-సమయేఽతికరోర-
వాత-సంస్పర్క-వేపమాన-కలేవరం తుషార-వర్షోద్ధత-ప్రవర్ష-ఘన-ధారా-నిపాత-

సమాహతం న కథజ్ఞీచ్ఛాన్తిమగమత్ | అథ కేచిద్వానరా వహ్ని-కణ-సదృశాని
గుజ్జా-ఫలానవచిత్య వహ్ని-వాఞ్చాయా ఘాతుర్వస్తః సమన్తాత్ తస్థుః |

అథ సుచీముఖో నామ పక్షీ తేషాం తం వృథాయాసమవలోక్య ప్రోవాచ-భోః, సర్వే మూర్ఖా
యూయమ్ | నైతే వహ్ని-కణాః గుజ్జా-ఫలాని ఏతాని | తత్ కిం వృథా శ్రమేణ |

నైతస్మాచ్ఛీత-రజ్జా భవిష్యతి | తదన్విష్యతాం కశ్చిన్ నిర్వాతో వన-ప్రదేశో గుహా గిరి-
కన్దరం వా | అద్యాపి సబోపా మేథా దృశ్యన్తే |

అథ తేషామేకతమో వృద్ధ-వానరస్తమువాచ-భో మూర్ఖ ! కిం తావదనేన వ్యాపారేణ ।
తద్గమ్యతామ్ । ఉక్తం చ-

ముహుర్విఘ్నైః కర్మాణం ద్యూత-కారం పరాజితమ్ ।

నాలాపయేద్వివేక-జ్ఞో యదీచ్ఛేత్ సిద్ధిమాత్మనః ॥ ౧.౪౧౮ ॥

తథా చ-

ఆఖేటకం వృథాక్లేశం మూర్ఖం వ్యసనసంస్థితమ్ ।

సమాలాపేన యో యుజ్జ్ఞైః స గచ్ఛతి పరాభవమ్ ॥ ౧.౪౧౯ ॥

సోఽపి తమనాదృత్య భూయోఽపి వానరాననవరతమాహ-భోః ! కిం వృథా క్లేశేన ? అథ
యావదసౌ న కథజ్ఞైః ప్రలవన్ విరమతి తావదేనేన వానరేణ వ్యర్థ-శ్రమత్వాత్ కుపితేన
పక్షాభ్యాం గృహీత్వా శిలాయామాస్ఫాలిత ఉపరతశ్చ ।

అతోఽహం బ్రవీమి-నానమ్యం నమతే దారు ఇతాది । తథా చ-

ఉపదేశో హి మూర్ఖాణాం ప్రకోపాయ న శాస్తయే ।

పయః-పానం భుజ్జానాం కేవలం విష-వర్ధనమ్ ॥ ౧.౪౨౦ ॥

అన్యచ్ఛ-

ఉపదేశో న దాతవ్యో యాదృశే తాదృశే నరే ।

పశ్య వానరమూర్ఖేణ సుగృహీ నిర్గృహీకృతా ॥ ౧.౪౨౧ ॥

దమనక ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౮ శమీ-వృక్ష-చటక-దమ్పతీ-కథా

కస్మింశ్చిద్వనే శమీ-వృక్ష-శాఖాలమ్బిత-వనథం కృత్వారణ్య-చటక-దమ్పతీ ప్రతివసతః
స్మ । అథ కదాచిత్ తయోః సుఖ-సంస్థయోర్దేమస్త-మేఘా మన్దం మన్దం వర్షితుమారభ్యః
। అత్రాస్తరే కశ్చిచ్ఛాఖా-మృగో వాతాసార-సమాహతః ప్రోద్ధూషిత-శరీరో దస్తవీణాం
వాదయన్ వేపమానస్తస్యాః శమ్యా మూలమాసాద్యోపవిష్టః । అథ తం తాదృషమవలోక్య
చటకా ప్రాహ-భో భద్ర ! హస్త-పాద-సమోపేతో దృశ్యనే పురుషాకృతిః । శీతేన భిద్యనే
మూఢ కథం న కురుషే గృహమ్ ॥ ౧.౪౨౨ ॥

ఏతచ్ఛృత్వా తాం వానరః సకోపమాహ-అథమే కస్మాన్ న త్వం మౌన-వ్రతా భవసి ?

అహో ధార్షణ్యమస్యాః । అద్య మాముపహసతి-

సూచీ-ముఖి దురాచారా రణ్ణా పణ్ణిత-వాదినీ ।

నాశక్యతే ప్రజల్పస్తీ తత్ కిమేనాం న హన్మహమ్ || ౧.౪౨౩||

ఏవం ప్రలప్య తామాహ-ముగ్ధే ! కిం మమ చిన్తయా తవ ప్రయోజనమ్ ? ఉక్తం చ-
వాచ్యం శ్రద్ధా-సమేతస్య ప్రచ్యుతేశ్చ విశేషతః ।

ప్రోక్తం శ్రద్ధా-విహీనస్య అరణ్య-రుదితోపమమ్ || ౧.౪౨౪||

తత్ కిం బహునా తావత్ । కులాయ-స్థితయా తయా పునరపభిహితః । స తావత్ తాం
శమీమారుహ్య తస్యాః కులాయం శతధా ఖణ్ణశోఽకరోత్ । అతోఽహం బ్రవీమి-ఉపదేశో
న దాతవ్యః ఇతి ।

తన్ మూర్ఖ ! శిక్షాపితోఽపి న శిక్షితస్త్వమ్ । అథవా న తే దోషోఽస్తి యతః సాధోః శిక్షా
గుణాయ సమృద్ధ్యతే, నాసాధోః । ఉక్తం చ-

కిం కరోతేవ పాణ్ణిత్యమస్థానే వినియోజితమ్ ।

అన్యకార-ప్రతిచ్యన్నే ఘటే దీప ఇవాహితః || ౧.౪౨౫||

తద్వ్యర్థ-పాణ్ణిత్యమాశ్రిత్య మమ వచనమశృణ్వన్న ఆత్మనః శాన్తిమపి వేత్సి । తన్
నూనమపజాతస్త్వమ్ । ఉక్తం చ-

జాతః పుత్రోఽనుజాతశ్చ అతిజాతస్తథైవ చ ।

అపజాతశ్చ లోకేఽస్మిన్ మన్తవ్యాః శాస్త్ర-వేదిభిః || ౧.౪౨౬||

మాతృ-తుల్య-గుణో జాతస్త్వనుజాతః పితుః సమః ।

అతిజాతోఽధికస్తస్మాదపజాతోఽధమాధమః || ౧.౪౨౭||

అపాత్మనో వినాశం గణయతి న ఖలః పర-వ్యసన-హృష్టః ।

ప్రాయో మన్తక-నాశే సమర-ముఖే నృత్యతి కబన్ధః || ౧.౪౨౮||

అహో, సాధ్వీదమువ్యతే-

ధర్మ-బుద్ధిః కుబుద్ధిశ్చ ద్వావేతౌ విదితౌ మమ ।

పుత్రేణ వ్యర్థ-పాణ్ణిత్యాత్ పితా ధూమేన ఘాతితః || ౧.౪౨౯||

దమనక ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౯ ధర్మ-బుద్ధి-పాప-బుద్ధి-కథా

కస్మింశ్చిద్దేశే ధర్మబుద్ధిః పాపబుద్ధిశ్చ ద్వే మిత్రే ప్రతివసతః । అథ కదాచిత్ పాపబుద్ధినా
చిన్తితం యదహం తావన్ మూర్ఖో దారిద్ర్యోపేతశ్చ । తదేనం ధర్మబుద్ధిమాదాయ దేశాన్తరం
గత్వా అస్యాశ్రయేణార్థోపార్జనాం కృత్వైనమపి వజ్ఞుయిత్యా సుఖీభవామి ।

అథాన్యస్మిన్నహని పాపబుద్ధిర్ధర్మబుద్ధిం ప్రాహ-భో మిత్ర ! వార్ధక-భావే కిం త్వాత్మ-
విచేష్టితం స్మరసి । దేశాన్తరమదృష్ట్వా కాం శిష్ట-జనస్య వార్తాం కథయిష్యసి ? ఉక్తం చ-
దేశాన్తరేషు బహు-విధ-భాషా-వేషాది యేన న జ్ఞాతమ్ ।

భ్రమతా ధరణీ-పీఠే తస్య ఫలం జన్మనో వ్యర్థమ్ ॥ ౧.౪౩౦॥

తథా చ-

విద్యాం విత్తం శిల్పం తావన్ నాప్నోతి మానవః సమ్యక్ ।

యావద్యుజతి న భూమౌ దేశాద్దేశాన్తరం హృష్టః ॥ ౧.౪౩౧॥

అథ తస్య తద్వచనమాకర్ణ్య ప్రహృష్ట-మనాస్తేనైవ సహ గురు-జనానుజ్ఞాతః శుభేఽహని
దేశాన్తరం ప్రస్థితః । తత్ర చ ధర్మబుద్ధి-ప్రభావేణ భ్రమతా పాపబుద్ధినా ప్రభూతతరం
విత్తమాసాదితమ్ । తతశ్చ తౌ ద్వావపి ప్రభూతోపార్జిత-ద్రవ్యౌ ప్రహృష్టౌ స్వ-గృహం
ప్రతౌత్సుక్యేన ప్రస్థితౌ । ఉక్తం చ-

ప్రాప్త-విద్యార్థ-శిల్పానాం దేశాన్తర-నివాసినామ్ ।

క్రోశ-మాత్రోఽపి భూ-భాగః శత-యోజనవద్భవేత్ ॥ ౧.౪౩౨॥

అథ స్వ-స్థాన-సమీప-వర్తినా పాపబుద్ధినా ధర్మబుద్ధిరభిహితః-భద్ర ! న సర్వమేతద్ధనం
గృహం ప్రతి నేతుం యుజ్యతే । యతః కుటుంబునో బాన్ధవాశ్చ ప్రార్థయిష్యంతే ।
తదత్రైవ వన-గహనే క్వాపి భూమౌ నిక్షిప్య కిఞ్చిన్ మాత్రమాదాయ గృహం ప్రవిశావః ।
భూయోఽపి ప్రయోజనే సజ్ఞాతే తన్-మాత్రం సమేత్యాస్మాత్ స్థానాన్ నేష్యావః । ఉక్తం
చ-

న విత్తం దర్శయేత్ ప్రాజ్ఞః కస్యచిత్ స్వల్పమపహో ।

మునేరపి యతస్తస్య దర్శనాచ్ఛలతే మనః ॥ ౧.౪౩౩॥

తథా చ-

యథామిషం జలే మత్స్యైర్భక్ష్యతే శ్వాపదైర్భువి ।

ఆకాశే పక్షిభిశ్చైవ తథా సర్వత్ర విత్తవాన్ ॥ ౧.౪౩౪॥

తదాకర్ణ్య ధర్మబుద్ధిరాహ-భద్ర ఏవం క్రియతామ్ । తథానుష్ఠితే ద్వావపి తౌ స్వ-గృహం
గత్వా సుఖేన సంస్థితవన్తౌ । అథాన్యస్మిన్నహని పాపబుద్ధిర్నిశిధేఽటవ్యాం గత్వా తత్
సర్వం విత్తం సమాదాయ గర్తం పూరయిత్వా స్వ-భవనం జగామ ।

అథాన్యేద్యుర్ధర్మబుద్ధిం సమేత్య ప్రోవాచ-సఖే బహు-కుటుంబా వయం విత్తాభావాత్
సీదామః । తద్గత్వా తత్ర స్థానే కిఞ్చిన్ మాత్రం ధనమానయావః ।
సోఽబ్రవీత్-భద్ర, ఏవం క్రియతామ్ ।

అథ ద్వావపి గత్వా తత్ స్థానం యావత్ ఖనతస్తావద్రిక్తం భాణ్డం దృష్టవన్తౌ | అత్రాన్తరే
పాపబుద్ధిః శిరస్తాడయన్ ప్రోవాచ-భో ధర్మబుద్ధే ! త్వయా హృతమేతద్ధనం, నాన్యేన |
యతో భూయోఽపి గర్తాపూరణం కృతమ్ | తత్ ప్రయచ్ఛ మే తస్సార్థమ్ | అన్యథాహం
రాజ-కులే నివేదయిష్యామి |

స ఆహ-భో దురాత్మన్ ! మా మైవం వద | ధర్మబుద్ధిః ఖల్వహమ్ | నైతచ్ఛౌర-కర్మ
కరోమి | ఉక్తం చ-

మాతృవత్ పర-దారాణి పర-ద్రవ్యాణి లోష్టవత్ |

ఆత్మవత్ సర్వ-భూతాని వీక్షన్తే ధర్మ-బుద్ధయః || ౧.౪౩౫||

ఏవం ద్వావపి వివదమానౌ ధర్మాధికారిణం గతో ? ప్రోచతుశ్చ పరస్పరం దూషయన్తౌ |
అథ ధర్మాధికరణాధిష్ఠిత-పురుషైర్దివ్యార్థం యావన్ నియోజితౌ తావత్ పాపబుద్ధిరాహ-
అహో న సమ్యగ్-దృష్టో న్యాయః | ఉక్తం చ-

వివాదే అన్విష్యతే పత్రం తదభావేఽపి సాక్షిణః |

సాక్షభావాత్ తతో దివ్యం ప్రవదన్తి మనీషిణః || ౧.౪౩౬||

తదత్ర విషయే మమ వృక్ష-దేవతాః సాక్షి-భూతాస్త్విష్టన్తి | తా అపావయోరేకతరం చౌరం
సాధుం వా కరిష్యన్తి | అథ తైః సర్వైరభిహితమ్-భో యుక్తముక్తం భవతా | ఉక్తం చ-
అన్యజోఽపి యదా సాక్షీ వివాదే సమృజాయతే |

న తత్ర యుజ్యతే (విద్యతే) దివ్యం కిం పునర్వన-దేవతాః || ౧.౪౩౭||

తదస్మాకమపత్ర విషయే మహత్ కౌతూహలం వర్తతే | ప్రత్యూష-సమయే
యువాభ్యామపస్మాభిః సహ తత్ర వనోద్దేశే గన్తవ్యమితి | ఏతస్మిన్నన్తరే పాపబుద్ధిః స్వ-
గృహం గత్వా స్వ-జనకమువాచ-తాత, ప్రభూతోఽయం మయార్థో ధర్మబుద్ధేశోఽపిరితః |
స చ తవ వచనేన పరిణతిం గచ్ఛతి | అన్యథాస్మాకం ప్రాణైః సహ యాస్యతి |

స ఆహ-వత్స, ద్రుతం వద యేన ప్రోచ్య తద్ధృవ్యం స్థిరతాం నయామి |

పాపబుద్ధిరాహ-తాత, అస్తి తత్-ప్రదేశే మహా-శమీ | తస్యాం మహత్ కోటరమస్తి | తత్ర
త్వం సామృతమేవ ప్రవిశ | తతః ప్రభాతే యదాహం సత్య-శ్రావణం కరోమి, తదా త్వయా
వాచ్యం యద్ధర్మబుద్ధిశ్చౌర ఇతి |

తథానుష్ఠితే ప్రత్యూషే స్నాత్వా పాపబుద్ధిః ధర్మబుద్ధి-పురః-సరో ధర్మాధికరణకైః సహ
తాం శమీమభ్యేత్య తార-స్వరేణ ప్రోవాచ |

ఆదిత్యవన్త్యావనితోఽనలశ్చ ద్యౌర్భూమిరాపో హృదయం యమశ్చ | అహశ్చ రాత్రిశ్చ
ఉభే చ సన్ధ్యే ధర్మో హి జానాతి సరస్య వృత్తమ్ || ౧.౪౩౮||

భగవతి వన-దేవతే ! ఆవయోర్మధ్యే యశ్చౌర తత్ కథయత |

అథ పాపబుద్ధి-పితా శమీ-కోటర-స్థః ప్రోవాచ-భో, ధర్మబుద్ధినా హృతమేతద్ధనమ్ |
 తదాకర్ణ్య సర్వే తే రాజ-పురుషా విస్మయోత్సుల్ల-లోచనా యావద్ధర్మబుద్ధేర్విత్త-
 హరణోచితం నిగ్రహం శాస్త్ర-దృష్ట్యావలోకయన్తి తావద్ధర్మబుద్ధినా తచ్ఛమీ-కోటరం
 వహ్ని-భోజ్య-ద్రవ్యైః పరివేష్ట్య వహ్నినా సన్ధిపితమ్ | అథ జ్వలతి తస్మిన్ శమీ-
 కోటరే-ర్థ-ధర్మ-శరీరః సుఖితేక్షణః కరుణం పరిదేవయన్ పాపబుద్ధి-పితా నిశ్చక్రామ |
 తతశ్చ త్రైః సర్వైః పృష్టః-భో కిమిదమ్ ?
 ఇతుక్తే ఇదం సర్వం కుకృత్యం పాపబుద్ధేః కారణాజ్ జాతమితుక్త్వా మృతః | తతస్తే రాజ-
 పురుషాః పాపబుద్ధిం శమీ-శాఖాయాం ప్రతిలమ్బ్య ధర్మబుద్ధిం ప్రశంస్యేదమూచుః- అహో
 సాధ్వీదముచ్యతే-
 ఉపాయం చిన్తయేత్ ప్రాజ్ఞస్తథాపాయమపి చిన్తయేత్ |
 పశ్యతో బక-మూర్ఖస్య నకులైర్భక్షితాః సుతాః || ౧.౪౩౯||
 ధర్మ-బుద్ధిః ప్రాహ-కథమేతత్ ?
 తే ప్రోచుః-

కథా ౨౦ కృష్ణ-సర్ప-కథా

ఆస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే బహు-బక-సనాథో వట-పాదపః | తస్య కోటరే కృష్ణ-సర్పః
 ప్రతివసతి స్మ | స చ బక-బాలకానజాత-పక్షానపి సదైవ భక్షయన్ కాలం నయతి |
 అథైకో బకస్తేన భక్షితానపత్యాని దృష్ట్వా శిశు-వైరాగ్యాత్ సరస్తీరమాసాద్య బాష్ప-పూరైత-
 నయనో-ధో-ముఖస్తిష్ఠతి | తం చ తాదృక్-చేష్టితమవలోక్య కులీరకః ప్రోవాచ-మామ
 కిమేవం రుద్యతే భవతాద్య ?
 స ఆహ-భద్ర కిం కరోమి ? మమ మన్ద-భాగ్యస్య బాలకాః కోటర-నివాసినా సర్పేణ భక్షితాః
 | తద్దుఃఖ-దుఃఖితో-హం రోదిమి | తత్ కథయ మే యదస్తి కశ్చిదుపాయస్తద్వినాశాయ
 | తదాకర్ణ్య కులీరకశ్చిన్తయామాస-అయం తావదస్మత్-సహజ-వైరీ | తథోపదేశం
 ప్రయచ్ఛామి సత్యాన్మతం యథాన్యే-పి బకాః సర్వే సజ్జయమాయాన్తి | ఉక్తం చ-
 నవనీత-సమాం వాణీం కృత్వా చిత్తం తు నిర్ణయమ్ |
 తథా ప్రబోధ్యతే శత్రుః సాన్వయో మ్రియతే యథా || ౧.౪౪౦||

ఆహ చ-మామ, యదేవం తన్ మతస్య-మాంస-ఖణ్డాని నకులస్య బిల-ద్వారాత్ సర్ప-
 కోటరం యావత్ ప్రక్షిప యథా నకులస్తన్-మార్గేణ గత్వా తం దుష్ట-సర్పం వినాశయతి
 |

అథ తథానుష్ఠితే మత్స్య-మాంసానుసారిణా నకులేన తం కృష్ణ-సర్పం నిహత్య తేఽపి తద్వృక్షాశ్రయాః సర్వే బకాశ్చ శనైః శనైర్భక్షితాః । అతో వయం బ్రూమః-ఉపాయం చిన్తయేదితి ।

ఏవం మూఢ ! త్వయాపపాయశ్చిన్తితో నోపాయః పాప-బుద్ధివత్ । తన్ న భవసి త్వం సజ్జనః । కేవలం పాప-బుద్ధిరసి । జ్ఞాతో మయా స్వామినః ప్రాణ-సన్దేహానయనాత్ । ప్రకటికృతం త్వయా స్వయమేవాత్మనో దుష్టత్వం కౌటిల్యం చ । అథవా సాధ్యదముచ్యతే-

యత్నాదపి కః పశ్యేచ్ఛిఖినామాహార-నిఃసరణ-మార్గమ్ ।

యది జలద-ధ్వని-ముదితాస్త ఏవ మూఢా న నృత్యేయః ॥ ౧.౪౪౧॥

యది త్వం స్వామినమేనాం దశాం నయసి తదస్మద్విధస్య కా గణనా ? తస్మాన్ మమాసన్నేన భవతా న భావ్యమ్ । ఉక్తం చ-

తులాం లోహ-సహస్రస్య యత్ర ఖాదన్తి మూషకాః ।

రాజంస్తత్ర హరేచ్ఛ్యనో బాలకం నాత్ర సంశయః ॥ ౧.౪౪౨॥

దమనక ఆహ-కథమేతత్ ? సోఽబ్రవీత్-

కథా ౨౧ జిర్ణధన-నామ-వణిక్-పుత్ర-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే జిర్ణధనో నామ వణిక్-పుత్రః । స చ ద్రవ్య-క్షయాద్దేశాన్తర-గమన-మనా వ్యచిన్తయత్-

యత్ర దేశే అథ వా స్థానే భోగాన్ భుక్త్వా స్వవీర్యతః ।

తస్మిన్ విభవహీనో యో వనేత్ స పురుషాధమః ॥ ౧.౪౪౩॥

తథా చ-

యేనాహజ్కారయుక్తేన చిరం విలసితం పురా ।

దీనం వదతి తత్రైవ యః పరేషాం స నిన్దితః ॥ ౧.౪౪౪॥

తస్య చ గృహే సహస్ర-లోహ-భార-ఘటితా పూర్వ-పురుషోపార్జితా తులాసీత్ । తాం వ కస్యవిద్వేష్టినో గృహే నిక్షేప-భూతాం కృత్వా దేశాన్తరం ప్రస్థితః । తతః సుచిరం కాలం దేశాన్తరం యథేచ్ఛయా భ్రాన్త్వా పునః స్వ-పురమాగత్య తం శ్రేష్ఠినమువాచ-భోః శ్రేష్ఠిన్ ! దీయతాం మే సా నిక్షేప-తులా ।

స ఆహ-భో ! నాస్తి సా త్వదీయా తులా । మూషికైర్భక్షితా ।

జిర్ణధన ఆహ-భోః శ్రేష్ఠిన్ ! నాస్తి దోషస్తే యది మూషికైర్భక్షితేతి । ఈదృగేవాయం సంసారః । న కిచ్ఛాదత్ర శాశ్వతమస్తి । పరమహం నద్యాం స్నానార్థం గమిష్యామి ।

తత్ త్వమాత్మీయం శిశుమేనం ధనదేవ-నామానం మయా సహ స్నానోపకరణ-హస్తం
ప్రేషయేతి ।

సోఽపి చౌర్య-భయాత్ తస్య శక్కి-తః స్వ-పుత్రమువాచ-వత్స, పితృవ్యోఽయం తవ
స్నానార్థం నద్యాం యాస్యతి । తద్గమ్యతామనేన సార్థం స్నానోపకరణమాదాయేతి ।
అహో సాధ్వీదముచ్యతే-

న భక్త్యా కస్యచిత్ కోఽపి ప్రియం ప్రకురుతే నరః ।

ముక్త్యా భయం ప్రలోభం వా కార్య-కారణమేవ వా ॥ ౧.౪౪౫॥

తథా చ-

అత్యాదరో భవేద్యత్ర కార్య-కారణ-వర్జితః ।

తత్ర శక్కి-ప్రకర్తవ్యా పరిణామేఽసుఖావహా ॥ ౧.౪౪౬॥

అథాసౌ వణిక్-శిశుః స్నానోపకరణమాదాయ ప్రహృష్ట-మనాస్తేనాభ్యాగతేన సహ
ప్రస్థితః । తథానుష్ఠితే వణిక్ స్నాత్వా తం శిశుం నదీ-గుహాయాం ప్రక్షిప్య తద్ద్వారం
బృహచ్ఛిలయాచ్ఛాద్య సత్వరం గృహమాగతః । పృష్టశ్చ తేన వణిజా-భోఽభ్యాగత
తత్ కథ్యతాం కుత్ర మే శిశుర్వస్త్యయా సహ నదీం గతః ఇతి ।

స ఆహ-నదీ-తటాత్ స శ్యేనేన హృత ఇతి ।

శ్రేష్ఠాహ-మిథ్యా-వాదిన ! కిం క్వచిచ్ఛ్యేనో బాలం హర్తుం శక్నోతి ? తత్ సమర్పయ మే
సుతమ్, అన్యథా రాజ-కులే నివేదయిష్యామీతి ।

స ఆహ-భోః సత్యవాదిన ! యథా శ్యేనో బాలం న నయతి తథా మూషికా అపి లోహ-భార-
ఘటితాం తులాం న భక్షయన్తి । తదర్పయ మే తులాం యది దారకేణ ప్రయోజనమ్ ।
ఏవం చివదమానౌ ద్వావపి రాజ-కులం గతో ।

తత్ర శ్రేష్ఠీ తార-స్వరేణ ప్రోవాచ-భోఽబ్రహ్మణ్యమబ్రహ్మణ్యమ్ । మమ శిశురనేన
చౌరేణాపహృతః ।

అథ ధర్మధికారిణస్తమూచుః-భోః సమర్పయతాం శ్రేష్ఠీ-సుతః ।

స ఆహ-కిం కరోమి ? పశ్యతో మే నదీ-తటాచ్ఛ్యేనేనాపహృతః శిశుః ।

తచ్చుత్వా తే ప్రోచుః-భో న సత్యమభిహితం భవతా । కిం శ్యేనః శిశుం హర్తుం సమర్థో
భవతి ?

స ఆహ-భో భోః శ్రూయతాం మద్వచః ।

తులాం లోహ-సహస్రస్య యత్ర ఖాదన్తి మూషికాః ।

రాజంస్తత్ర హరేచ్ఛ్యేనో బాలకం నాత్ర సంశయః ॥ ౧.౪౪౭॥

తే ప్రోచుః-కథమేతత్ ?

తతః శ్రేష్ఠీ సభ్యానామగ్రే సర్వం వృత్తాన్తం నివేదయామాస | తతస్త్వైర్విహస్య ద్వావపి తౌ
 పరస్పరం సమ్భాధ్య తులా-శిశు-ప్రదానేన సన్తోషితౌ |
 అతోఽహం బ్రవీమి-తులాం లోహ-సహస్రస్య ఇతి | తన్ మూర్ఖ ! సజ్జీవక-
 ప్రసాదమసహమానేన త్వయైతత్ కృతమ్ | అహో సాధ్యిదముచ్యతే-
 ప్రాయేణాత్ర కులాన్వితం కుకులజాః శ్రీ-వల్లభం దుర్భగా
 దాతారం కృపణా ఋజునన్మజవో విత్తే స్థితం నిర్ధనాః |
 వైరూపోఽపహృతాశ్చ కాన్త-వపుషం ధర్మాశ్రయం పాపినో
 నానా-శాస్త్ర-విచక్షణం చ పురుషం నిన్దన్తి మూర్ఖాః సదా || ౧.౪౪౮ ||

తథా చ-

మూర్ఖాణాం పణ్డీతా ద్వేష్యా నిర్ధనానాం మహాధనాః |
 వ్రతినః పాప-శిలానామసతీనాం కుల-స్త్రియః || ౧.౪౪౯ ||

తన్ మూర్ఖ త్వయా హితమపహితం కృతమ్ | ఉక్తం చ-
 పణ్డీతోఽపి వరం శత్రుర్న మూర్ఖో హిత-కారకః |
 వానరేణ హతో రాజా విప్రాశ్చిరేణ రక్షితాః || ౧.౪౫౦ ||

దమనక ఆహ-కథమేతత్ ?
 సోఽబ్రవీత్-

కథా ౨౨ నృప-సేవక-వానర-కథా

కస్యచిద్రాజ్ఞో నిత్యం వానరోఽతిభక్తి-పరోఽఙ్గ-సేవకోఽన్తః-పురే అపప్రతిషిద్ధ-
 ప్రసరోఽతివిశ్వాస-స్థానమభూత్ | ఏకదా రాజ్ఞో నిద్రాం గతస్య వానరే వ్యజనం
 సీత్వా వాయుం విదధతి రాజ్ఞో వక్షః-స్థలోపరి మక్షికోపవిష్టా | వ్యజనేన
 ముహుర్ముహుర్నిషిధ్యమానాపి పునః పునస్తత్ర ఏవోపవిశతి | తతస్తేన స్వభావ-చపలేన
 మూర్ఖేణ వానరేణ క్రుద్ధేన సతా తీక్ష్ణం ఖడ్గమాదాయ తస్యా ఉపరి ప్రహారో విహితః | తతో
 మక్షికోఽఠ్ఠీయ గతా, పరం తేన శిత-ధారేణాసినా రాజ్ఞో వక్షో ద్విధా జాతం రాజా మృతశ్చ
 | తస్మాచ్చిరాయురిచ్చతా నృపేణ మూర్ఖోఽనుచరో న రక్షణీయః |
 అపరమేకస్మిన్ నగరే కోఽపి విప్రో మహా-విద్వాన్ పరం పూర్వ-జన్మ-యోగేన చారో
 వర్తతే | తస్మిన్ పురేఽన్య-దేశాదాగతాంశ్చతురో విప్రాన్ బహూని వస్తూని విక్రీణతో
 దృష్ట్వా చిన్తితవాన్-అహో కేనోపాయేనైషాం ధనం లభే | ఇతి విచిన్త్య తేషాం పురోఽనేకాని
 శాస్త్రోక్తాని సుభాషితాని చాతిప్రియాణి మధురాణి వచనాని జల్పతా తేషాం మనసి
 విశ్వాసముత్పాద్య సేవా కర్తుమారభా | అథవా సాధ్యిదముచ్యతే-

అసతీ భవతి సలజ్ఞా ఞారం నీరం చ శీతలం భవతి ।

దమ్భి భవతి వివేకీ ప్రియవక్తా భవతి ధూర్తజనః ॥ ౧.౪౫౧॥

అథ తస్మిన్ సేవాం కుర్వతి తైర్విప్రైః సర్వ-వస్తూని విక్రీయ బహు-మూల్యాని రత్నాని క్రీతాని । తతస్తాని జ్ఞప్త-మధ్యే తత్-సమక్షం ప్రక్షిప్య స్వ-దేశం ప్రతి గన్తుముద్యమో విహితః । తతః స ధూర్త-విప్రస్తాన్ విప్రాన్ గన్తుముద్యతాన్ ప్రేక్ష్య చింతా-వ్యాకులిత-మనాః సజ్ఞాతః-అహో ధనమేతన్ న కిచ్ఛాన్ మమ చటితమ్ । అధైభిః సహ యామి । పథి క్వాపి విషం దత్త్వైతాన్ నిహత్య సర్వ-రత్నాని గృహ్లామి । ఇతి విచిన్త్య తేషామగ్రే సకరుణం విలప్యేదమాహ-భో మిత్రాణి ! యూయం మామేకాకినం ముక్త్యా గన్తుముద్యతాః । తన్ మే మనో భవద్భిః సహ స్నేహ-పాశేన బద్ధం భవద్విరహ-నామ్నైవాకులం సజ్ఞాతం యథా ధృతిం క్వాపి న ధత్తే । యూయమనుగ్రహం విధాయ సహాయ-భూతం మామపి సహైవ నయత ।

తద్వచః శ్రుత్వా తే కరుణార్ధ-చిత్తాస్తేన సమమేవ స్వ-దేశం ప్రతి ప్రస్థితాః । అథాధ్వని తేషాం పంచానామపి పల్లి-పుర-మధ్యే వ్రజతాం ధ్యాజ్ఞాః కథయతుమారబ్ధాః-రే రే కిరాతాః ! ధావత ధావత । సపాద-లక్ష-ధనినో యాన్తి । ఏతాన్ నిహత్య ధనం నయత ।

తతః కిరాతైర్ధ్యాజ్ఞ-వచనమాకర్ణ్య సత్వరం గత్వా తే విప్రా లగుడ-ప్రహారైర్జర్జరీ-కృత్య వస్త్రాణి మోచయిత్వా విలోకితాః, పరం ధనం కిచ్ఛాన్ న లబ్ధమ్ । తదా త్రైః కిరాతైరభిహితమ్-భోః పాన్థాః ! పురా కదాపి ధ్యాజ్ఞ-వచనమనృతం నాసీత్ । తతో భవతాం సన్నిధౌ క్వాపి ధనం విద్యతే తదర్పయత । అన్యథా సర్వేషామపి వధం విధాయ చర్మ విదార్య ప్రత్యక్తం ప్రేక్ష్య ధనం నేష్యామః ।

తదా తేషామీదృశం వచనమాకర్ణ్య చౌర-విప్రేణ మనసి చిన్తితమ్-యదైషాం విప్రాణాం వధం విధాయాజ్ఞం విలోక్య రత్నాని నేష్యన్తి తదాపి మాం వధిష్యన్తి తతోఽహం పూర్వమేవాత్మానమరత్నం సమర్చ్యైతాన్ ముజ్ఞామి । ఉక్తం చ-
మృత్యోర్భిభేషి కిం బాల న స భీతం విముఞ్చతి ।

అద్య వాబ్ధ-శతాన్తే వా మృత్యుర్వై ప్రాణీనాం ద్రువః ॥ ౧.౪౫౨॥

తథా చ-

గవార్థే బ్రాహ్మణార్థే చ ప్రాణ-త్యాగం కరోతి యః ।

సూర్యస్య మణ్డలం భిత్త్వా స యాతి పరమాం గతిమ్ ॥ ౧.౪౫౩॥

ఇతి నిశ్చిన్త్యాభిహితం-భోః కిరాతాః ! యదేవం తతో మాం పూర్వం నిహత్య విలోకయత । తతస్సైస్తథానుష్ఠితే తం ధన-రహితమవలోక్యాపరే చత్వారోఽపి ముక్తాః ।

అతోఽహం బ్రవీమి-పణ్ణితోఽపి వరం శత్రుః ఇతి | అధైవం సంవదతోః సజ్జీవకః క్షణమేకం
 పీఙ్గలకేన సహ యుద్ధం కృత్వా తస్య ఖర-నఖర-ప్రహారాభిహితో గతాసుర్వసున్ధరా-పీఠే
 నిపపాత | అథ తం గతాసుమవలోక్య పిఙ్గలకస్తద్గుణ-స్మరణార్ధ్య-హృదయః ప్రోవాచ-
 భోః, అయుక్తం మయా పాపేన కృతం సజ్జీవకం వ్యాపాదయతా | యతో విశ్వాస-
 ఘాతాదన్యన్ నాస్తి పాపతరం కర్మ | ఉక్తం చ-
 మిత్ర-ద్రోహీ కృతఘ్నుశ్చ యశ్చ విశ్వాస-ఘాతకః |
 తే నరా నరకం యాన్తి యావచ్చన్య-దివాకరౌ || ౧.౪౫౪||

భూమి-క్షయే రాజ-వినాశ ఏవ
 భృత్యస్య వా బుద్ధిమతో వినాశే |
 నో యుక్తముక్తం హనయోః సమత్వం
 నష్టాపి భూమిః సులభా న భృత్యాః || ౧.౪౫౫||

తథా మయా సభా-మధ్యే స సదైవ ప్రశంసితః | తత్ కిం కథయిష్యామి తేషామగ్రతః |
 ఉక్తం చ-
 ఉక్తో భవతి యః పూర్వం గుణవాన్ ఇతి సంసది |
 న తస్య దోషో వక్తవ్యః ప్రతిజ్ఞా-భంగ-భీరుణా || ౧.౪౫౬||

ఏవం-విధం ప్రలపన్తం దమనకః సమేత్య సహర్షమిదమాహ-దేవ, కాతరతమస్తవైష న్యాయో
 యద్ద్రోహ-కారిణం శష్య-భుజం హత్వేత్థం శోచసి | తన్ నైతదుపపన్నం భూభుజామ్ |
 ఉక్తం చ-
 పితా వా యది వా భ్రాతా పుత్రో భార్యాథవా సుహృత్ |
 ప్రాణ-ద్రోహం యదా గచ్ఛేద్దస్తవ్యో నాస్తి పాతకమ్ || ౧.౪౫౭||

తథా చ-
 రాజా ఘృణీ బ్రాహ్మణః సర్వ-భక్షీ
 స్త్రీ చాత్రపా దుష్టమతిః సహాయః |
 ప్రేష్యః ప్రతీపోఽధికృతః ప్రసాదీ
 త్యాజ్యా అమీ యశ్చ కృతం న వేత్తి || ౧.౪౫౮||

అపి చ-
 సత్యాన్యతా చ పరుషా ప్రియ-వాదినీ చ
 హింస్రా దయాలురపి చార్థ-పరా వదాన్యా |
 భూరి-వ్యథా ప్రచుర-చిత్త-సమాగమా చ
 వేశ్యాఙ్గనేవ నృప-నీతిరనేక-రూపా || ౧.౪౫౯||

అపి చ-

అకృతోపద్రవః కశ్చిన్ మహానపి న పూజ్యతే ।

పూజయన్తి నరా నాగాన్ న తార్క్ష్యం నాగ-ఘాతినమ్ ॥ ౧.౪౬౦॥

తథా చ-

అశోచ్యానన్వశోచస్త్యం ప్రజ్ఞా-వాదాంశ్చ భాషనే ।

గతాసూనగతాసూంశ్చ నానుశోచన్తి పణ్డితాః ॥ ౧.౪౬౧॥

ఏవం తేన సమ్బోధితః పిఙ్గలకః సజ్జీవక-శోకం త్యక్త్వా దమనక-సాచివ్యేన రాజ్యమకరోత్
|

ఇతి శ్రీ-విష్ణు-శర్మ-విరచితే పంచతస్త్రే మిత్ర-భేదో నామ ప్రథమం తస్త్రమ్ ॥ ౧॥

పంచతన్త్రమ్

౨. మిత్ర-సమ్ప్రాప్తిః

అథ మిత్ర-సమ్ప్రాప్తిః

అధేదమారభ్యతే మిత్ర-సమ్ప్రాప్తిర్నామ ద్వివీచితీయం తన్త్రమ్ | యస్యాయమాద్యః శ్లోకః-
అసాధనా ఆపి ప్రాజ్ఞా బుద్ధిమనోత్ బహు-శ్రుతాః |

సాధయంతాశు కార్యాణి కార్యాణు-మృగ-కూర్మవత్ || ౨.౧||

తద్యథానుశ్రూయతే-

ప్రస్తావనా-కథా లఘుపతనక-చిత్రగ్రీవ-వృత్తాన్తః

ఆస్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరమ్ | తస్య నాతిదూరస్థో
మహోచ్ఛాయవాన్ నానా-విహజ్గోపభుక్త-ఫలః కీటైరావృత-కోటరశ్చాయాశ్వాసిత-
పథిక-జన-సమూహో న్యగ్రోధ-పాదపో మహాన్ | అథవా యుక్తమ్-

ఛాయా-సుప్త-మృగః శకున్త-నివహైర్విష్యగ్-విలుప్త-చ్ఛదః

కీటైరావృత-కోటరః కపి-కులైః స్కన్ధే కృత-ప్రశ్రయః |

విశ్లేబ్ధం మధుపైర్నిపీత-కుసుమః శ్లాఘ్యః స ఏవ ద్రుమః

సర్వాఙ్కైర్బహు-సత్త్వ-సజ్గు-సుఖదో భూ-భార-భూతోఽపరః || ౨.౨||

తత్ర చ లఘుపతనకో నామ వాయసః ప్రతివసతి స్మ | స కదాచిత్ ప్రాణ-యాత్రార్థం
పురముద్దిశ్య ప్రచలితో యావత్ పశ్యతి, తావజ్ జాల-హస్తోఽతికృష్ట-తనుః సుఘటిత-చరణ
ఊర్ధ్వ-కేశో యమ-కింకారాకారో నరః సమ్ముఖో బభూవ | అథ తం దృష్ట్వా శక్కి-త-మనా
వ్యచిన్తయత్-యదయం దురాత్మాద్య మమాశ్రయ-వట-పాదప-సమ్ముఖోఽభ్యేతి | తన్ న
జ్ఞాయతే కిమద్య వట-వాసినాం విహజ్గమానాం సజ్జయో భవిష్యతి న వా |

ఏవం బహువిధం విచిన్త్య తత్-క్షణాన్ నివృత్య తమేవ బట-పాదపం గత్వా సర్వాన్
విహజ్గమాన్ ప్రోవాచ-భోః ! ఆయం దురాత్మా లుబ్ధకో జాల-తణ్ణుల-హస్తః సమభ్యేతి |

తత్ సర్వథా తస్య న విశ్వసనీయమ్ | ఏష జాలం ప్రసార్య తణ్ణులాన్ ప్రక్షేప్స్యతి | తే
తణ్ణులా భవద్భిః సర్వైరపి కాలకూట-సదృశా ద్రష్టవ్యాః |

ఏవం వదతస్తస్య స లుబ్ధకస్తత్ర బట-తల ఆగత్య జాలం ప్రసార్య సిన్ధు-వార-
సదృశాన్స్తణ్ణులాన్ ప్రక్షిప్య నాతిదూరం గత్వా నిభృతః స్థితః | అథ యే పక్షిణస్తత్ర

స్థితాస్తే లఘు-పతనక-వాక్యార్థలయా నివారితాస్తాంస్తన్దులూన్ హాలాహాలాఙ్కరాన్ ఇవ
పీక్షమాణా నిభృతాస్తస్థుః ।

అత్రాస్తరే చిత్రగ్రీవో నామ కపోతరాజః సహస్ర-పరివారః ప్రాణ-యాత్రార్థ-పరిభ్రమంస్తాంస్తన్దులూన్
దూరతోఽపి పశ్యన్ లఘుపతనకేన నివార్యమాణోఽపి జిహ్వో-తాల్యాదృష్ణక్షణార్థమపతత్
। సపరివారో నిబద్ధశ్చ । అథవా సాధ్యదముచ్యతే-
జిహ్వో-తాల్య-ప్రసక్తానాం జల-మధ్య-నివాసినామ్ ।
అచిన్దితో వధోఽఙ్గానాం మీనానామివ జాయతే ॥ ౨.౩॥

అథవా దైవ-ప్రతిపతికూలతయా భవతేవమ్ । న తస్య దోషోఽస్తి । ఉక్తం చ-
పౌలస్త్యః కథమన్య-దార-హరణే దోషం న విజ్ఞాతవాన్
రామేణాపి కథం న హేమ-హరిణస్యాసమ్భవో లక్షితః ।
అక్షైశ్చాపి యుధిష్ఠిరేణ సహసా ప్రాప్తో హనర్థః కథం
ప్రత్యాసన్న-విపత్తి-మూఢ-మనసాం ప్రాయో మతిః క్షీయతే ॥ ౨.౪॥

తథా చ-
కృతాస్త-పాశ-బద్ధానాం దైవోపహత-చేతసామ్ ।
బద్ధయః కుబ్జ-గామినోః భవన్తి మహతామపి ॥ ౨.౫॥

అత్రాస్తరే లుబ్ధకస్తాన్ బద్ధాన్ విజ్ఞాయ ప్రహృష్ట-మనాః ప్రోద్యత-యష్టిస్తద్వధార్థం ప్రధావితః
। చిత్రగ్రీవోఽపాత్మానం సపరివారం బద్ధం మత్వా లుబ్ధకమాయాన్తం దృష్ట్వా తాన్
కపోతాన్ ఊచే-అహో, న భేతవ్యమ్ । ఉక్తం చ-
వ్యసనేష్యేవ సర్వేషు యస్య బుద్ధిర్న హీయతే ।
స తేషాం పారమభ్యేతి తత్-ప్రభావాదసంశయమ్ ॥ ౨.౬॥

సమ్మత్తౌ చ విపత్తౌ చ మహతామేక-రూపతా ।
ఉదయే సవితా రక్తో రక్తశ్చాస్త-మయే తథా ॥ ౨.౭॥

తత్ సర్వే వయం హేలయోడ్డీయ సపాశ-జాలా అస్యాదర్శనం గత్వా ముక్తిం ప్రాప్నుమః ।
నో చేద్భయ-విక్లవాః సన్తో హేలయా సముత్పాతం న కరిష్యథ । తతో మృత్యుమవాప్స్యథ
। ఉక్తం చ-

తన్త్రవోఽపాయతా నిత్యం తన్త్రవో బహులాః సమాః ।
బహూన్ బహుత్వాదాయాసాన్ సహస్త్రితుపమా సతామ్ ॥ ౨.౮॥

తథానుష్ఠితే లుబ్ధకో జాలమాదాయాకాశే గచ్ఛతాం తేషాం పృష్ఠతో భూమిస్థోఽపి
పర్యధావత్ । తత ఊర్ధ్వాననః శ్లోకమేనమపరత్ ।

జాలమాదాయ గచ్ఛన్తి సంహతాః పక్షిణోఽపమీ ।

యావచ్ఛ వివదిష్యన్తే పతిష్యన్తి న సంశయః ॥ ౨.౯॥

లఘుపతనకోఽపి ప్రాణ-యాత్రా-క్రియాం త్యక్తౌ కిమత్ర భవిష్యన్తితి కుతూహలాత్ తత్-
పృష్టతోఽనుసరతి । అథ దృష్టేరగోచరతాం గతాన్ విజ్ఞాయ లుబ్ధకో నిరాశః శ్లోకమపఠన్
నివృత్తశ్చ-

నహి భవతి యన్ న భావ్యం భవతి చ భావ్యం వినాపి యత్నేన ।

కరతల-గతమపి నశ్యతి యస్య హి భవితవ్యతా నాస్తి ॥ ౨.౧౦॥

తథా చ-

పరాజ్యుఖే విధౌ చేత్ స్యాత్ కథశ్చిద్ద్రవిణోదయః ।

తత్ సోఽన్యదపి సజ్గుహ్య యాతి శఙ్ఖ-నిధిర్యథా ॥ ౨.౧౧॥

తదాస్తాం తావద్విహజ్జామిష-లోభో యావత్ కుటుంబ-వర్తనోపాయ-భూతం జాలమపి మే
నష్టమ్ । చిత్తగ్రీవోఽపి లుబ్ధకమదర్శనీభూతం జ్ఞాత్వా తాన్ ఉవాచ-భోః ! నివృత్తః స
దురాత్మా లుబ్ధకః । తత్ సర్వైరపి స్వస్థైర్గమ్యతాం మహిలారోప్యస్య ప్రాగ్-ఉత్తర-దిగ్-
భాగే । తత్ర మమ సుహృద్ధిరణ్యకో నామ మూషకః సర్వేషాం పాశ-చ్ఛేదం కరిష్యతి ।
ఉక్తం చ-

సర్వేషామేవ మర్త్యానాం వ్యసనే సముపస్థితే ।

వాఙ్-మాత్రేణాపి సాహాయ్యం మిత్రాదన్యో న సన్దధే ॥ ౨.౧౨॥

ఏవం తే కపోతాశ్చిత్తగ్రీవేణ సమ్బాధితా మహిలారోప్యే నగరే హిరణ్యక-బిల-దుర్గం ప్రాప్తుః
। హిరణ్యకోఽపి సహస్ర-ముఖ-బిల-దుర్గం ప్రవిష్టః సన్నకుతోభయః సుఖేనాస్త । అథవా
సాధ్వీదముచ్యతే-

దంష్ట్రా-విరహితః సర్వో మద-హీనో యథా గజః ।

సర్వేషాం జాయతే వశ్యో దుర్గ-హీనస్తథా నృపః ॥ ౨.౧౩॥

తథా చ-

న గజానాం సహస్రేణ న చ లక్షేణ వాజినామ్ ।

తత్ కర్మ సిద్ధ్యతే రాజ్ఞాం దురేణైకేన యద్రణే ॥ ౨.౧౪॥

శతమేకోఽపి సన్దత్యే ప్రాకారస్థో ధనుర్ధరః ।

తస్మాద్దుర్గం ప్రశంసన్తి నీతి-శాస్త్ర-విదో జనాః ॥ ౨.౧౫॥

అథ చిత్తగ్రీవో బిలమాసాద్య తార-స్వరేణ ప్రోవాచ-భో భో మిత్ర హిరణ్యక ! సత్వరమాగచ్ఛ
। మహతీ మే వ్యసనావస్థా వర్తతే ।

తచ్చుత్వా హిరణ్యకోఽపి బిల-దుర్గాన్తర్గతః సన్ ప్రోవాచ-భోః ! కో భవాన్ ?
కిమర్థమాయాతః ? కిం కారణమ్ ? కీదృక్ తే వ్యసనావస్థానామ్ ? తత్ కథ్యతామితి
|

తచ్చుత్వా చిత్రగ్రీవ ఆహ-భోః ! చిత్రగ్రీవో నామ కపోత-రాజోఽహం తే సుహృత్ | తత్
సత్వరమాగచ్ఛ | గురుతరం ప్రయోజనమస్తి | తదాకర్ణ్య పులకిత-తనుః ప్రహృష్టాత్మా
స్థిర-మనాస్త్యవమాణో నిష్క్రాంతః | అథవా సాధ్యిదముచ్యతే-

సుహృదః స్నేహ-సమ్పన్నా లోచనానన్ద-దాయినః |

గృహే గృహవతాం నిత్యం నాగచ్ఛన్తి మహాత్మనామ్ || ౨.౧౬ ||

ఆదిత్యస్యోదయం తాత తామ్బూలం భారతీ కథా |

ఇష్టా భార్యా సుమిత్రం చ అపూర్వాణి దినే దినే || ౨.౧౭ ||

సుహృదో భవనే యస్య సమాగచ్ఛన్తి నిత్యశః |

చిత్రే చ తస్య సౌఖ్యస్య న కిష్కృత్ ప్రతిమం సుఖమ్ || ౨.౧౮ ||

అథ చిత్రం గ్రీవం సపరివారం పాశ-బద్ధమాలోక్య హిరణ్యకః సవిషాదమిదమాహ-భోః,
కిమేతత్ ?

స ఆహ-భోః, జానన్నపి కిం పృచ్ఛసి ? ఉక్తం చ యతః-

యస్మాచ్చ యేన చ యదా చ యథా చ యచ్చ

యావచ్చ యత్ర చ శుభాశుభమాత్మ-కర్మ |

తస్మాచ్చ తేన చ తదా చ తథా చ తచ్చ

తావచ్చ తత్ర చ కృతాన్త-వశాదుపైతి || ౨.౧౯ ||

తత్ ప్రాప్తం మయైతద్బన్ధనం జిహ్వా-లౌల్యాత్ | సామ్ప్రాప్తం త్వం సత్వరం పాశ-
విమోక్షం కురు | తదాకర్ణ్య హిరణ్యకః ప్రాహ-

అర్ధార్ధాద్యోజన-శతాదామిషం వీక్షతే ఖగః |

సోఽపి పార్శ్వ-స్థితం దైవాద్బన్ధనం న చ పశ్యతి || ౨.౨౦ ||

తథా చ-

రవి-నిశాకరయోర్గృహ-పీడనం

గజ-భుజ్జ-విహజ్జమ-బన్ధనమ్ |

మతిమతాం చ నిరీక్ష్య దరిద్రతా

విధిరహో బలవాన్ ఇతి మే మతిః || ౨.౨౧ ||

తథా చ-

వ్యోమైకాన్త-విచారిణోఽపి విహగాః సమ్ప్రాప్నువన్తాపదం

బధ్యస్తే నిపుణైరగాధ-సలిలాన్ మీనాః సముద్రాదపి ।

దుర్నితం కిమిహస్తి కిం చ సుకృతం కః స్థాన-లాభే గుణః

కాలః సర్వ-జనాన్ ప్రసారిత-కరో గృహ్లాతి దూరాదపి ॥ ౨.౨౨॥

ఏవముక్త్యా చిత్తగ్రీవస్య పాశం ఛేత్తుముద్యతం స తమాహ-భద్ర, మా మైవం కురు । ప్రథమం మమ భృత్యానాం పాశ-చ్ఛేదం కురు । తదను మమాపి చ ।

తచ్చుత్వా కుపితో హిరణ్యకః ప్రాహ-భోః ! న యుక్తముక్తం భవతా । యతః స్వామినోఽనన్తరం భృత్యాః ।

స ఆహ-భద్ర, మా మైవం వద । మదాశ్రయాః సర్వ ఏతే వరాకాః । అపరం స్వ-కుటుమ్బం పరిత్యజ్య సమాగతాః । తత్ కథమేతావన్-మాత్రమపి సమ్మానం న కరోమి । ఉక్తం చ-యః సమ్మానం సదా ధత్తే భృత్యానాం క్షితిపోఽధికమ్ ।

విత్తాభావేఽపి తం దృష్ట్వా తే త్యజన్తి న కర్షిభిత్ ॥ ౨.౨౩॥

తథా చ-

విశ్వాసః సమ్పదాం మూలం తేన యూథపతిర్గజః ।

సింహో మృగాధిపత్యేఽపి న మృగైః పరివార్యతే ॥ ౨.౨౪॥

అపరం మమ కదాచిత్ పాశ-చ్ఛేదే కుర్వతస్తే దన్త-భగ్నో భవతి । అథవా దురాత్మా లుబ్ధకః సమ్ప్యతి । తన్ నూనం నరక-పాత ఏవ । ఉక్తం చ-

సదాచారేషు భృత్యేషు సంసీదత్సు చ యః ప్రభుః ।

సుఖీ స్యాన్ నరకం యాతి పరత్రేహ చ సీదతి ॥ ౨.౨౫॥

తచ్చుత్వా ప్రహృష్టో హిరణ్యకః ప్రాహ-భోః, వేద్యుహం రాజ-ధర్మమ్ । పరం మయా తవ పరీక్షా కృతా । తత్ సర్వేషాం పూర్వం పాశ-చ్ఛేదం కరిష్యామి । భవానపనేన బహు-కపోత-పరివారేణ భవిష్యతి । ఉక్తం చ-

కారుణ్యం సంవిభాగశ్చ యథా భృత్యేషు లక్ష్యతే ।

చిత్తేనానేన తే శక్యో త్రైలోక్యస్యాపి నాథతా ॥ ౨.౨౬॥

ఏవముక్త్యా సర్వేషాం పాశ-చ్ఛేదం కృత్వా హిరణ్యకశ్చిత్తగ్రీవమాహ-మిత్ర, గమ్యతామధునా స్వాశ్రయం ప్రతి । భూయోఽపి వ్యసనే ప్రాప్తే సమాగన్తవ్యమితి ।

తాన్ సమ్ప్రేష్య పునరపి దుర్గం ప్రవిష్టః । చిత్తగ్రీవోఽపి సపరివారః స్వాశ్రయమగమత్ ।

అథవా సాధ్యదమువ్యతే-

మిత్రవాన్ సాధయత్థాన్ దుఃసాధ్యానపి వై యతః ।

తస్మాన్ మిత్రాణి కుర్వీత సమానానేవ చాత్మనః ॥ ౨.౨౭॥

లఘుపతనకోఽపి వాయసః సర్వం తం చిత్రగ్రీవ-బంధు-మోక్షమవలోక్య విస్మితమనా
వ్యచిన్తయత్-అహో బుద్ధిరస్య హిరణ్యకస్య శక్తిశ్చ దుర్గ-సామగ్రీ చ | తదీదృగవ విధి-
విహాణ్ణానాం బంధన-మోక్షాత్మకః | అహం చ న కస్యచిద్విశ్వసిమి చల-ప్రకృతిశ్చ |
తదాపేనం మిత్రం కరోమి | ఉక్తం చ-

అపి సమూర్ణతా-యుక్తైః కర్తవ్యాః సుహృదో బుధైః |
నదీశః పరిపూర్ణోఽపి చన్ద్రోదయమపేక్షతే || ౨.౨౮||

ఏవం సమృద్ధార్య పాదపాదవతీర్య బిల-ద్వారమాశ్రిత్య చిత్రగ్రీవవచ్ఛబ్దేన హిరణ్యకం
సమాహూతవాన్-ఏహాహి భో హిరణ్యక, ఏహి |

తచ్ఛబ్దం శ్రుత్వా హిరణ్యకో వ్యచిన్తయత్-కిమన్యోఽపి కశ్చిత్ కపోతో బంధన-శేషస్తిష్ఠతి
యేన మాం వ్యాహరతి | ఆహ చ-భోః ! కో భవాన్ ?

స ఆహ-అహం లఘుపతనకో నామ వాయసః |

తచ్ఛ్రుత్వా విశేషాదన్తర్లినో హిరణ్యక ఆహ-భోః ! ద్రుతం గమ్యతామస్మాత్ స్థానాత్ |
వాయస ఆహ-అహం తవ పార్శ్వే గురు-కార్యేణ సమాగతః | తత్ కిం న క్రియతే మయా
సహ దర్శనమ్ ?

హిరణ్యక ఆహ-న మేఽస్తి త్వయా సహ సజ్జమేన ప్రయోజనమితి |

స ఆహ-భోః ! చిత్రగ్రీవస్య మయా తవ సకాశాత్ పాశ-మోక్షణం దృష్టమ్ | తేన మమ
మహతీ ప్రీతిః సజ్ఞాతా | తత్ కదాచిన్ మమాపి బంధనే జాతే తవ పార్శ్వాన్ ముక్తైర్భవిష్యతి
| తత్ క్రియతాం మయా సహ మైత్రీ |

హిరణ్యక ఆహ-అహో త్వం భోక్తా | అహం తే భోజ్య-భూతః | తత్ కా త్వయా సహ
మమ మైత్రీ ? తద్గమ్యతామ్ | మైత్రీ విరోధ-భావాత్ కథమ్ ? ఉక్తం చ-

యయోరేవ సమం విత్తం యయోరేవ సమం కులమ్ |

తయోర్మైత్రీ వివాహశ్చ న తు పుష్ట-విపుష్టయోః || ౨.౨౯||

తథా చ-

యో మిత్రం కురుతే మూఢ ఆత్మనోఽసదృశం కుఢిః |

హీనం వాపథికం వాపి హాస్యతాం యాతసౌ జనః || ౨.౩౦||

తద్గమ్యతామితి |

వాయస ఆహ-భో హిరణ్యక ! ఏషోఽహం తవ దుర్గ-ద్వార ఉపవిష్టః | యది త్వం మైత్రీ
న కరోషి తతోఽహం ప్రాణ-మోక్షణం తవాగ్రే కరిష్యామి | అథవా ప్రాయోపవేశనం మే
స్యాత్ ఇతి |

హిరణ్యక ఆహ-భోః ! త్వయా వైరిణా సహ కథం మైత్రీం కరోమి ? ఉక్తం చ-

వైరిణా న హి సన్ధధ్యాత్ సుశ్లేషేనాపి సన్ధినా ।

సుతప్తమపి పాసీయం శమయతేవ పావకమ్ ॥ ౨.౩౧॥

వాయస ఆహ-భోః ! త్వయా సహ దర్శనమపి నాస్తి । కుతో వైరమ్ ? తత్ కిమనుచితం వదసి ?

హిరణ్యక ఆహ-ద్వివిధం వైరం భవతి । సహజం కృత్రిమం చ । తత్ సహజ-వైరీ త్వమస్మాకమ్ । ఉక్తం చ-

కృత్రిమం నాశమభ్యేతి వైరం ద్రాక్ కృత్రిమైర్గుణైః ।

ప్రాణ-దానం వినా వైరం సహజం యాతి న క్షయమ్ ॥ ౨.౩౨॥

వాయస ఆహ-భోః ! ద్వివిధస్య వైరస్య లక్షణం శ్రోతుమిచ్ఛామి । తత్ కథ్యతామ్ ।

హిరణ్యక ఆహ-భోః ! కారణేన నిర్వృతం కృత్రిమమ్ । తత్-తదర్హోపకార-కరణాద్గచ్ఛతి । స్వాభావికం పునః కథమపి న గచ్ఛతి । తద్యథా నకుల-సర్పాణాం, శష్పభుజ్-నఖాయుధానాం, జల-వహ్స్వీః, దేవ-దైత్యానాం, సారమేయ-మార్జరాణాం, ఈశ్వర-దరిద్రాణాం, సపత్నీనాం, సింహ-గజానాం, లుబ్ధక-హరిణానాం, శ్రోత్రియ-భ్రష్ట-క్రియాణాం, మూర్ఖ-పణ్డితానాం, పత్నిత్రతా-కులటానాం, సజ్జన-దుర్జనానామ్ । న కశ్చిత్ కేనాపి వ్యాపాదితః, తథాపి ప్రాణాన్ సంతాపయన్తి ।

వాయస ఆహ-భోః ! అకారణమేతత్ । శ్రూయతాం మే వచనమ్-

కారణాన్ మిత్రతామేతి కారణాద్యాతి శత్రుతామ్ ।

తస్మాన్ మిత్రత్వమేవాత్ర యోజ్యం వైరం న ధీమతా ॥ ౨.౩౩॥

తస్మాత్ కురు మయా సహ సమాగమం మిత్ర-ధర్మార్థమ్ ।

హిరణ్యక ఆహ-భోః, శ్రూయతాం నీతి-సర్వస్వమ్-

సకృద్దుష్టమపీష్టం యః పునః సన్ధాతుమిచ్ఛతి ।

స మృత్యుముపగృహ్ణాతి గర్భమశ్వతరీ యథా ॥ ౨.౩౪॥

అథవా గుణవానహం, న మే కశ్చిద్వైర-యాతనాం కరిష్యతి । ఏతదపి న సమ్భావ్యమ్ । ఉక్తం చ-

సింహో వ్యాకరణస్య కర్తురహరత్ ప్రాణాన్ పిర్యాన్ పాణినేరీ

మీమాంసా-కృతమున్మమాథ సహసా హస్తీ మునిం జైమినిమ్ ।

ఛన్దో-జ్ఞాన-నిధిం జఘాన మకరో వేలా-తటే పిఙ్గలం

అజ్ఞానావృత-చేతసామతిరుషా కోఽర్హస్తిరశ్చాం గుణైః ॥ ౨.౩౫॥

వాయస ఆహ-అస్తేతత్ । యథాపి శ్రూయతామ్-

ఉపకారాచ్చ లోకానాం నిమిత్తాన్ మృగ-పక్షిణామ్ ।

భయాల్లోభాచ్చ మూర్ఖాణాం మైత్రీ స్యాద్ధర్మనాత్ సతామ్ || ౨.౩౬ ||

మృద్ధుట ఇవ సుఖభేద్యో దుఃసన్ధానశ్చ దుర్జనో భవతి |
సుజనస్తు కనక-ఘట ఇవ దుర్భేదః సుకర-సన్నిశ్చ || ౨.౩౭ ||

ఇక్షోరగ్రాత్ క్రమశః పర్వణి పర్వణి యథా రస-విశేషః |
తద్వత్ సజ్జన-మైత్రీ-విపరీతానాం తు విపరీతా || ౨.౩౮ ||

తథా చ-

ఆరమ్భ-గుర్వీ క్షయిణీ క్రమేణ లఘ్వి పురా వృద్ధిమతీ చ పశ్యాత్ |
దినస్య పూర్వార్ధ-పరార్ధ-భిన్నా ఛాయేవ మైత్రీ ఖల-సజ్జనానామ్ || ౨.౩౯ ||

తత్ సాధురహమ్ | అపరం త్వాం శపథాదిభిర్నిర్భయం కరిష్యామి |
స ఆహ-న మేఽస్తి తే శపథైః ప్రత్యయః | ఉక్తం చ-
శపథైః సన్నితస్యాపి న విశ్వాసం వ్రజేదీపోః |

శ్రూయతే శపథం కృత్వా వృత్రః శక్రేణ సూదితః || ౨.౪౦ ||

న విశ్వాసం వినా శత్రుర్దేవానామపి సిధ్యతి |
విశ్వాసాత్ త్రిదశేంద్రిణ దితేర్గర్భో విదారితః || ౨.౪౧ ||

అన్యచ్ఛ-

బృహస్పతేరపి ప్రాజ్ఞస్తస్మాన్ వైవాత్ర విశ్వసేత్ |
య ఇచ్ఛేదాత్మనో బుద్ధిమాయుష్యం చ సుఖాని చ || ౨.౪౨ ||

తథా చ-

సుసూక్ష్మేణాపి రన్ద్రేణ ప్రవిశ్యాభ్యన్తరం రిపుః |
నాశయేచ్చ శనైః పశ్యాత్ ప్లవం సలిల-పూరవత్ || ౨.౪౩ ||

న విశ్వనేదవిశ్వస్తే విశ్వస్తేఽపి న విశ్వసేత్ |
విశ్వాసాద్భయముత్పన్నం మూలానపి నికృన్తతి || ౨.౪౪ ||

న బధ్యతే హవిశ్వస్తో దుర్భలోఽపి బలోత్కృతైః |
విశ్వస్తాశ్చాశు బధ్యన్తే బలవన్తోఽపి దుర్బలైః || ౨.౪౫ ||

సుకృత్యం విష్ణు-గుప్తస్య మిత్రాప్తిర్భార్గవస్య చ |
బృహస్పతేరవిశ్వాసో నీతిర్సన్నిష్ఠిధా స్థితః || ౨.౪౬ ||

తథా చ-

మహతాపర్ధ-సారేణ యో విశ్వసీతి శత్రుషు |

భార్యాను సువిరక్తాను తదన్తం తస్య జీవితమ్ || ౨.౪౭||

తచ్చుత్వా లఘుపతనకోఽపి నిరుత్తరశ్చిన్తయామాస-అహో, బుద్ధి-ప్రాగల్భ్యమస్య నీతి-
విషయే | అథవా స ఏవాస్యోపరి మైత్రీ-పక్షపాతః | స ఆహ-భో హిరణ్యక !

సతాం సాప్తపదం మైత్రమితాహుర్విబుధా జనాః |

తస్మాత్ త్వం మిత్రతాం ప్రాప్తో వచనం మమ తచ్చుణు || ౨.౪౮||

దుర్గస్థేనాపి త్వయా మయా సహ నిత్యమేవాలాపో గుణ-దోష-సుభాషిత-గోష్ఠి-కథాః
సర్వదా కర్తవ్యాః, యదేవం న విశ్వసిషి |

తచ్చుత్వా హిరణ్యకోఽపి వ్యచిన్తయత్-విదగ్ధ-వచనోఽయం దృశ్యతే లఘుపతనకః
సత్య-వాక్యశ్చ తద్వ్యక్తమనేన మైత్రీ-కరణమ్ | పరం కదాచిన్ మమ దుర్గే చరణ-పాతోఽపి
న కార్యః | ఉక్తం చ-

భీత-భీతైః పురా శత్రుర్మన్తం మన్తం విసర్పతి |

భూమా ప్రహేలయా పశ్చాజ్ జార-హస్తోఽఙ్గనాస్వివ || ౨.౪౯||

తచ్చుత్వా వాయస ఆహ-భద్ర, ఏవం భవతు | తతః-ప్రభృతి తౌ ద్వావపి సుభాషిత-
గోష్ఠి-సుఖమనుభవన్తౌ తిష్ఠతః | పరస్పరం కృతోపకారౌ కాలం నయతః |
లఘుపతనకోఽపి మాంస-శకలాని మేధ్యాని బలిశేషాణన్యాని వాత్సల్యాహృతాని
పక్వాన్న-విశేషాణి హిరణ్యకార్థమానయతి | హిరణ్యకోఽపి తణ్ణులానన్యాంశ్చ
భక్ష్య-విశేషాల్లఘుపతనకార్థం రాత్రావాహృత్య తత్-కాలాయాతస్యార్పయతి | అథవా
యుజ్యతే ద్వయోరపేతత్ | ఉక్తం చ-

దదాతి ప్రతిగృహ్లాతి గుహ్యమాఖ్యాతి పృచ్ఛతి |

భుక్త్యై భోజాయతే చైవ షడ్-విధం ప్రీతి-లక్షణమ్ || ౨.౫౦||

నోపకారం వినా ప్రీతిః కథంశ్చిత్ కస్యచిద్భవేత్ |

ఉపయాచిత-దానేన యతో దేవా అభీష్టదాః || ౨.౫౧||

తావత్ ప్రీతిర్భవేత్లోకే యావద్దానం ప్రదీయతే |

వతస్యః క్షీర-క్షయం దృష్ట్వా పరిత్యజతి మాతరమ్ || ౨.౫౨||

పశ్య దానస్య మాహాత్మ్యం సద్యః ప్రత్యయ-కారకమ్ |

యత్-ప్రభావాదపి ద్వేషో మిత్రతాం యాతి తత్-క్షణాత్ || ౨.౫౩||

పుత్రాదపి ప్రియతరం ఖలు తేన దానం

మన్యే పశోరపి వివేక-వివర్జితస్య |

దత్తే ఖలే తు నిఖిలం ఖలు యేన దుగ్ధం

నిత్యం దదాతి మహిషీ ససుతాపి పశ్య ॥ ౨.౫౪ ॥

కిం బహునా-

ప్రీతిం నిరస్తరాం కృత్వా దుర్భేద్యాం సఖ-మాంసవత్ |

మూషకో వాయసశ్చైవ గతో కృత్రిమ-మిత్రతామ్ ॥ ౨.౫౫ ॥

ఏవం స మూషకస్తదుపకార-రజ్జోతస్తథా విశ్వస్తో యథా తస్య పక్ష-మధ్యే ప్రవిష్టస్తేన సహ సర్వదైవ గోష్ఠీం కరోతి | ఆధాన్యస్మిన్నహని వాయసోఽశ్రు-పూర్ణ-నయనః సమభ్యేత్య సగద్గదం తమువాచ-భద్ర హిరణ్యక, విరక్తిః సజ్ఞాతా మే సామ్ప్రతం దేశస్యాస్యాపరి తదన్యత్ర యాస్యామి |

హిరణ్యక ఆహ-భద్ర కిం విరక్తేః కారణమ్ |

స ఆహ-భద్ర, శ్రూయతామ్ | అత్ర దేశే మహత్యానావృష్ట్యా దుర్భిక్షం సజ్ఞాతమ్ | దుర్భిక్షత్వాజ్ జనో బుభుక్షా-పీడితః కోఽపి బలి-మాత్రమపి న ప్రయచ్ఛతి | అపరం గృహే గృహే బుభుక్షిత-జన్యైర్విహజ్ఞానాం బన్ధనాయ పాశాః ప్రగుణీకృతాః సన్తి | అహమపాయుఃశేషతయా పాశేన బద్ధ ఉద్ధరితోఽస్మి | ఏతద్విరక్తేః కారణమే తేనాహం విదేశం చలిత ఇతి బాష్ప-మోక్షం కరోమి |

హిరణ్యక ఆహ-అథ భవాన్ క్వ ప్రస్థితః ?

స ఆహ-అస్తి దక్షిణా-పథే వన-గహన-మధ్యే మహాసరః | తత్ర త్వతోఽధికః పరమ-సుహృత్ కూర్మో మన్థరకో నామ | స చ మే మత్స్య-మాంస-ఖణ్డాని దాస్యతి | తద్భక్షణాత్ తేన సహ సుభాషిత-గోష్ఠీ-సుఖమనుభవన్ సుఖేన కాలం నేష్యామి | నాహమత్ర విహజ్ఞానాం పాశ-బన్ధనేన క్షయం ద్రష్టుమిచ్ఛామి | ఉక్తం చ-

అనావృష్టి-హతే దేశే సస్యే చ ప్రలయం గతే |

ధన్యాస్తాత న పశ్యన్తి దేశ-భగ్గం కుల-క్షయమ్ ॥ ౨.౫౬ ॥

కోఽతిభారః సమర్థానాం కిం దూరం వ్యవసాయినామ్ |

కో విదేశః సవిద్యానాం కః పరః ప్రియ-వాదినామ్ ॥ ౨.౫౭ ॥

విద్వత్త్వం చ నృపత్వం చ నైవ తుల్యం కదాచన |

స్వ-దేశే పూజ్యతే రాజా విద్వాన్ సర్వత్ర పూజ్యతే ॥ ౨.౫౮ ॥

హిరణ్యక ఆహ-యదేవం తదహమపి త్వయా సహ గమిష్యామి | మమాపి మహద్దుఃఖం వర్తతే |

వాయస ఆహ-భోః ! తవ కిం దుఃఖమ్ ? తత్ కథయ |

హిరణ్యక ఆహ-భోః ! బహు వక్తవ్యమస్తత్ర విషయే | తత్రైవ గత్వా సర్వం సవిస్తరం కథయిష్యామి |

వాయస ఆహ-అహం తావదాకాశ-గతిః । తత్ కథం భవతో మయా సహ గమనమ్ ?
 స ఆహ-యది మే ప్రాణాన్ రక్షసి తదా స్వ-పృష్ఠమారోప్య మాం తత్ర ప్రాపయిష్యసి ।
 నాన్యథా మమ గతిరస్తి ।

తచ్చుత్వా సానన్దం వాయస ఆహ-యదేవం తద్ధన్యోఽహం యద్భవతాపి సహ తత్ర
 కాలం నయామి । అహం సమ్ప్రతాదికానషావుడ్డిన-గతి-విశేషాన్ వేద్మి । తత్ సమారోహ
 మమ పృష్ఠం, యేన సుఖేన త్వాం తత్-సరః ప్రాపయామి ।

హిరణ్యక ఆహ-ఉడ్డినానాం నామాని శ్రోతుమిచ్ఛామి ।

స ఆహ-

సమాప్తం విప్ర-పాతం చ మహా-పాతం నిపాతనమ్ ।

వక్రం తిర్యక్ తథా చోర్ధ్వమష్టమం లఘు-సంజ్ఞకమ్ ॥ ౨.౫౯ ॥

తచ్చుత్వా హిరణ్యకస్తత్-క్షణాదేవ తదుపరి సమారూఢః । సోఽపి శనైః శనైస్తమాదాయ
 సమ్ప్రతోడ్డిన-స్థితిః క్రమేణ తత్-సరః ప్రాప్తః । తతో లఘుపతనకం మూషకాధిష్ఠితం
 విలోక్య దూరతోఽపి దేశ-కాల-విద-సామాన్య-కాకోఽయమితి జ్ఞాత్వా సత్వరం మన్థరకో
 జలే ప్రవిష్టః । లఘుపతనకోఽపి తీరస్థ-తరు-కోటరే హిరణ్యకం ముక్త్యా శాఖాగ్రమారుహ్య
 తార-స్వరేణ ప్రోవాచ-భో మన్థరక ! ఆగచ్ఛాగచ్ఛ । తవ మిత్రమహం లఘుపతనకో నామ
 వాయసశ్చిరాత్ సోత్కణ్ఠః సమాయాతః । తదాగత్యాలిక్లయ మామ్ । ఉక్తం చ-
 కిం చన్దనైః సకర్షూరైస్తుహినైః కిం చ శీతలైః ।

సర్వే తే మిత్ర-గాత్రస్య కలాం నార్హన్తి షోడశీమ్ ॥ ౨.౬౦ ॥

తథా చ-

కేనామృతమిదం సృష్టం మిత్రమితక్షర-ద్వయమ్ ।

ఆపదాం చ పరిత్రాణం శోక-సన్తాప-భేషజమ్ ॥ ౨.౬౧ ॥

తచ్చుత్వా నిపుణతరం పరిజ్ఞాయ సత్వరం సలిలాన్ నిష్క్రమ్య పులకిత-తనూనన్దాశ్రు-
 పూరిత-నయనో మన్థరకః ప్రోవాచ-ఏహేహి మిత్ర, ఆలిక్లయ మామ్ । చిర-కాలాన్ మయా
 త్వం న నమ్యక్ పరిజ్ఞాతః । తేనాహం సలిలాన్తః-ప్రవిష్టః । ఉక్తం చ-
 యస్య న జ్ఞాయతే వీర్యం న కులం న విచేష్టితమ్ ।

న తేన సన్గతిం కుర్యాదితువాచ బృహస్పతిః ॥ ౨.౬౨ ॥

ఏవముక్తే లఘుపతనకో వృక్షాదవతీర్య తమాలిక్లితవాన్ । అథవా సాధ్వీదముక్తమ్-

అమృతస్య ప్రవాహైః కిం కాయ-జాలన-సమ్భవైః ।

చిరాన్ మిత్ర-పరిష్యజ్ఞో యోఽసౌ మూల్య-వివర్జితః ॥ ౨.౬౩ ॥

ఏవం ద్వాపపి తౌ విహితాలిజ్జితౌ పరస్పరం పులకిత-శరీరీ వృక్షాదధః సముపవిష్టౌ
ప్రోచతురాత్మ-చరిత్ర-వృత్తాన్తమ్ | హిరణ్యకోఽపి మన్థరకస్య ప్రణామం కృత్వా
వాయసాభ్యాశే సముపవిష్టః | అథ తం సమాలోక్య మన్థరకో లఘుపతనకమాహ-
భోః హిరణ్యకో నామ మూషకోఽయమ్ | మమ సుహృద్విస్మితీయమివ జీవితమ్ | తత్
కిం బహునా-

పర్జన్యస్య యథా ధారా యథా వ దివి తారకాః |
సికతా-రేణవో యద్వత్ సజ్జ్యయా పరివర్జితా || ౨.౬౪||

గుణాః సజ్జ్య-పరిత్యక్తాస్తద్వదస్య మహాత్మనః |
పరం నిర్వేదమాపన్నః సమాప్నోస్తోఽయం తవాన్తికమ్ || ౨.౬౫||

మన్థరక ఆహ-కిమస్య వైరాగ్య-కారణమ్ ?
వాయస ఆహ-పుష్టో మయా, పరమనేనాభిహితం, యద్బహు వక్తవ్యమితి | తత్
తత్రైవ గతః కథయిష్యామి | మమాపి న నివేదితమ్ | తద్భద్ర హిరణ్యక ! ఇదాసిం
నివేద్యతాముభయోరపావయోస్తదాత్మనో వైరాగ్య-కారణమ్ |
సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧ హిరణ్యక-తామ్రచూడ-కథా

అస్తి దక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరమ్ | తస్య నాతిదూరే మతాయతనం
భగవతః శ్రీ-మహాదేవస్య | తత్ర చ తామ్రచూడో నామ పరివ్రాజకః ప్రతివసతి స్మ | స చ
నగరే భిక్షాటనం కృత్వా ప్రాణ-యాత్రాం సమాచరతి | భిక్షా-శేషం చ తత్రైవ భిక్షా-పాత్రే
నిధాయ తద్భిక్షా-పాత్రం నాగదన్తేఽవలమ్బ్య పశ్చాద్రాతౌ స్వపితి | ప్రత్యూషే చ తదన్నం
కర్మకరాణాం దత్త్వా సమ్యక్ తత్రైవ దేవతాయతనే సమ్మార్జనోపలేపన-మణ్ణనాదికం
సమాజ్ఞాపయతి | అన్యస్మిన్నహని మమ బాన్ధవైర్నివేదితమ్-స్వామిన్, మతాయతనే
సిద్ధమన్నం మూషక-భయాత్ తత్రైవ భిక్షా-పాత్రే నిహితం నాగదన్తేఽవలమ్బితం తిష్ఠతి
సదైవ | తద్వయం భక్షయితుం న శక్నుమః | స్వామిసః పునరాగమ్య కిమపి నాస్తి |
తత్ కిం వృథాటనేనాన్యత్ర | అద్య తత్ర గత్వా యథేచ్ఛం భుజ్జామహే తవ ప్రసాదాత్ |
తదాకర్ణ్యాహం సకల-యూథ-పరివృతస్తత్-క్షణాదేవ తత్ర గతః | ఉత్పత్య చ తస్మిన్ భిక్షా-
పాత్రే సమారూఢః | తత్ర భక్ష్య-విశేషాణి సేవకేభ్యో దత్త్వా పశ్చాత్ స్వయమేవ భక్షయామి
| సర్వేషాం తృప్తౌ జాతాయాం భూయః స్వ-గృహం గచ్ఛామి | ఏవం నిత్యమేవ తదన్నం
భక్షయామి | పరివ్రాజకోఽపి యథా-శక్తి రక్షతి | పరం యదైవ నిద్రాన్తరితో భవతి,
తదాహం తత్రారుహ్యోత్మ-కృత్యం కరోమి | అథ కదాచిత్ తేన మమ రక్షణార్థం మహాన్

యత్నుః కృతః | జర్జర-వంశః సమాసీతః | తేన సుప్తోఽపి మమ భయాద్భిక్షా-పాత్రం
తాడయతి | అహమవభిక్షితేఽపన్నే ప్రహార-భయాదపసర్పామి | ఏవం తేన సహ సకలాం
రాత్రిం విగ్రహ-పరస్య కాలో వ్రజతి |

అథాన్యస్మిన్నహని తస్య మలే బృహత్స్పిజ్జ్-నామా పరివ్రాజకస్తస్య సుహృత్ తీర్థ-
యాత్రా-ప్రసజ్జేన పాన్థః ప్రాఘుణికః సమాయాతః | తం దృష్ట్వా ప్రత్యుత్థాన-విధినా
సమ్భావ్య ప్రతిపత్తి-పూర్వకమభ్యాగత-క్రియయా నియోజితః | తతశ్చ రాత్రావేకత్ర కుశ-
సంస్తరే ద్వావపి ప్రసుప్తౌ ధర్మ-కథాం కథయితుమారభౌ |

అథ బృహస్పిక్-కథా-గోష్ఠీషు స తామ్రచూడో మూషక-త్రాసార్థం వ్యాక్షిప్త-మనా జర్జర-
వంశేన భిక్షా-పాత్రం తాడయంస్తస్య శూన్యం ప్రతివచనం ప్రయచ్ఛతి | తన్-మయో న
కిచ్ఛిదుదాహరతి | అథాసావభ్యాగతః పరం కోపముపాగతస్తమువాచ-భోస్తామ్రచూడ !
పరిజ్ఞాతః న త్వం సమ్యక్ సుహృత్ | తేన మయా సహ సాహ్లాదం న జల్పసి | తద్రాత్రావపి
త్వదీయం మరం త్యక్త్యాన్యత్ర మజ్ఞో యాస్యామి | ఉక్తం చ-

ఏహాగచ్ఛ సమావిశాసనమిదం కస్మాచ్చిరాద్ధృశ్యనే కా వారేతి సుదుర్బలోఽసి కుశలం
ప్రీతోఽస్మి తే దర్శనాత్ |

ఏవం యే సముపాగతాన్ ప్రణయినః ప్రత్యాలపంతాదరాత్ తేషాం యుక్తమశక్కితేన మనసా
హర్యాణి గన్తుం సదా || ౨.౬౬ ||

గృహీ యత్రాగతం దృష్ట్వా దిశో వీక్షేత వాపథః |
తత్ర యే సదనే యాన్తి తే శ్ంజ-రహితా వృషాః || ౨.౬౭ ||

సాభ్యుత్థాన-క్రియా యత్ర నాలాపా మధురాక్షరాః |
గుణ-దోష-కథా వైవ తత్ర హర్మ్యం న గమ్యతే || ౨.౬౮ ||

తదేక-మఠ-ప్రాప్త్యాపి త్వం గర్వితః | త్వక్తః సుహృత్-స్నేహః | వైతద్వేత్సి యత్ త్వయా
మఠాశ్రయ-వ్యాజేన నరకోపార్జనం కృతమ్ | ఉక్తం చ-
నరకాయ మతిస్తే చేత్ పౌరోహిత్యం సమాచార |
వర్షం యావత్ కిమన్యేన మఠ-చింతాం దిన-త్రయమ్ || ౨.౬౯ ||

తన్-ముఖం, శోచితవ్యస్త్యం గర్వం గతః | తదహం త్వదీయం మఠం పరిత్యజ్య
యాస్యామి |

అథ తచ్చుత్వా భయ-త్రస్త-మనస్తామ్రచూడస్తమువాచ-భో భగవన్ ! మైవం వద |
న త్వత్-సమోఽన్యో మమ సుహృత్ కశ్చిదస్తి | పరం తచ్చూయతాం గోష్ఠి-
తైశ్చిల్య-కారణమ్ | ఏష దురాత్మా మూషకః ప్రోన్నత-స్థానే ధృతమపి భిక్షా-

పాత్రముత్త్వత్వారోహతి, భిక్షాశేషశ్చ తత్రస్థం భక్షయతి । తదభావాదేవ మలే మార్జన-
క్రియాపి న భవతి । తన్ మూషక
ముహుర్ముహుస్తాడయామి । నాన్యత్ కారణమితి । అపరమేతత్ కుతూహలం పశ్యాస్య
దుర్తాత్మనో యన్ మార్జార-మర్కటాదయోఽపి తిరస్కృతా అస్యోత్పతనేన ।
బృహత్స్పిగాహ-అథ జ్ఞాయతే తస్య బిలం కస్మింశ్చిత్ ప్రదేశే ।
తామ్రచూడ ఆహ-భగవన్ న వేద్మి సమ్యక్ ।
స ఆహ-నూనం నిధానస్యోపరి తస్య బిలమ్ । నిధానోష్మణా ప్రకూర్దతే । ఉక్తం చ-
ఊష్యాపి విత్తజో వృద్ధిం తేజో నయతి దేహినామ్ ।
కిం పునస్తస్య సమ్భాగస్త్యాగ-ధర్మ-సమన్వితః ॥ ౨.౭౦॥

తథా చ-

నాకస్మాచ్ఛాణ్డీలీ మాతర్విక్రీణాతి తిలైస్తిలాన్ ।
లుళ్ళితాన్ ఇతరైర్యేన హేతురత్ర భవిష్యతి ॥ ౨.౭౧॥

తామ్రచూడ ఆహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా ౨ తిలమార్జ-విక్రయ-కథా

యదాహం కస్మింశ్చిత్ స్థానే ప్రావృత్-కాలే వ్రత-గ్రహణ-నిమిత్తం కళ్ళిద్బ్రాహ్మణం
వాసార్థం ప్రార్థితవాన్ । తతశ్చ తద్వచనాత్ తేనాపి శుశ్రూషితః సుఖేన దేవార్చన-
పరస్తిష్ఠామి । అథాన్యస్మిన్నూపాని ప్రత్యూషే ప్రబుద్ధోఽహం బ్రాహ్మణ-బ్రాహ్మణీ-సంవాదే
దత్తావధానః శ్చోణోమి । తత్ర బ్రాహ్మణ ఆహ-బ్రాహ్మణీ, ప్రభాతే దక్షిణాయన-
సంక్రాంతిరనంత-దాస-ఫలదా భవిష్యతి । తదహం ప్రతిగ్రహార్థం గ్రామాంతరం యాస్యామి ।
త్వయా బ్రాహ్మణస్యైకస్య భగవతః సూర్యస్యోద్దేశేన కిళ్ళిద్భోజనం దాతవ్యమితి ।
అథ తచ్చుత్వా బ్రాహ్మణీ పరుషతర-వచనైస్తం భర్త్యయమానా ప్రాహ-కుతస్తే
దారిద్ర్యోపహతస్య భోజన-ప్రాప్తిః । తత్ కిం లజ్జస ఏవం బ్రువాణః । అపి చ న మయా
తవ హస్త-లగ్నయా క్వచిదపి లబ్ధం సుఖమ్ । న మిష్ఠాన్నస్యాస్వాదనమ్ । న చ
హస్త-పాద-కణ్ఠాది-భూషణమ్ ।
తచ్చుత్వా భయ-త్రస్తోఽపి విప్రో మన్తం మన్తం ప్రాహ-బ్రాహ్మణీ ! నైతద్వ్యజ్యతే వక్తుమ్ ।
ఉక్తం చ-
గ్రాసాదపి తదర్థం చ కస్మాన్ నో దీయతేఽర్థిషు ।
ఇచ్ఛానురూపో విభవః కదా కస్య భవిష్యతి ॥ ౨.౭౨॥

ఈశ్వరా భూరి-దానేన యల్లభన్తే ఫలం కిల ।
 దరిద్రస్తవ్చ కాకిణ్యా ప్రాప్నుయాదితి న శ్రుతిః ॥ ౨.౭౩॥
 దాతా లఘురపి సేవ్యో భవతి న కృపణో మహానపి సమృద్ధ్యా ।
 కూపోఽన్తః-స్వాదు-జలః ప్రీత్యై లోకస్య న సముద్రః ॥ ౨.౭౪॥

తథా చ-

అకృత-త్యాగ-మహిమ్నాం మిథ్యా కిం రాజ-రాజ-శబ్దేన ।
 గోప్తారం న నిధీనాం మహాయన్తి మహేశ్వరం విబుధాః ॥ ౨.౭౫॥

అపి చ-

సదా దాన-పరిక్షీణః శస్త్ర ఏవ కరీశ్వరః ।
 ఆదానః పీన-గాత్రోఽపి నిన్ద్య ఏవ హి గర్దభః ॥ ౨.౭౬॥
 సుశీలోఽపి సువృత్తోఽపి యాతదానాదధో ఘటః ।
 పునః కుబ్జాపి కాణాపి దానాదుపరి కర్కటీ ॥ ౨.౭౭॥
 యచ్ఛన్ జలమపి జలదో వల్లభతామేతి నకల-లోకస్య ।
 నిత్యం ప్రసారిత-కరో మిత్రోఽపి న వీక్షితుం శక్యః ॥ ౨.౭౮॥

ఏవం జ్ఞాత్వా దరిద్ర్యాభిభూతైరపి స్వల్పాత్ స్వల్పతరం కాలే పాత్రే చ దేయమ్ । ఉక్తం చ-

సత్-పాత్రం మహతీ శ్రద్ధా దేశే కాలే యథోచితే ।
 యద్దీయతే వివేక-జ్ఞైస్తదనన్తాయ కల్పతే ॥ ౨.౭౯॥

తథా చ-

అతితృష్ణా న కర్తవ్యా తృష్ణాం నైవ పరిత్యజేత్ ।
 అతితృష్ణాభిభూతస్య శిఖా భవతి మస్తకే ॥ ౨.౮౦॥

బ్రాహ్మణాహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా ౩ శవర-శూకర-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే కశ్చిత్ పులిన్దః । స చ పాపర్థిం కర్తుం వనం ప్రతి ప్రస్థితః ।
 అథ తేన ప్రసర్పతా మహానజ్జ-న-పర్వత-శిఖరాకారః క్రోడః సమాసాదితః । తం దృష్ట్వా
 కర్ణాన్తాకృష్ట-నిశిత-సాయకేన సమాహతః । తేనాపి కోపావిష్టేన చేతసా బాలేన్దు-ద్యుతినా
 దంష్ట్రాగ్రేణ పాటితోదరః పులిన్దో గతాసుర్భూతలేఽపతత్ ।

అథ లుబ్ధకం వ్యాపాద్య శూకరోఽపి శర-ప్రహార-వేదనయా పంచతన్మం గతః ।
 ఏతస్మిన్నన్తరే కశ్చిదాసన్న-మృత్యుః శృగాల ఇతస్తతో నిరాహారతయా పీడితః
 పరిభ్రమంస్తం ప్రదేశమాజగామ । యావద్వరాహ-పులిన్దౌ ద్వాపపి పశ్యతి తావత్ ప్రహృష్టో
 వ్యచిన్నయత్-భోః ! సానుకూలో మే విధిః । తేనైతదపచిన్నితం భోజనముపస్థితమ్ । అథవా
 సాధ్వీదముక్తమ్-

అకృతేఽపుద్యమే పుంసామన్య-జన్మ-కృతం ఫలమ్ ।
 శుభాశుభం సమభ్యేతి విధినా సన్నియోజితమ్ ॥ ౨.౮౦॥

తథా చ-

యస్మిన్ దేశే చ కాలే చ వయసా యాదృశేన చ ।
 కృతం శుభాశుభం కర్మ తత్ తథా తేన భుజ్యతే ॥ ౨.౮౧॥

తదహం తథా భక్షయామి యథా బహూనహాని మే ప్రాణ-యాత్రా భవతి । తత్ తావదేనం
 స్నాయు-పాశం ధనుష్కోటి-గతం భక్షయామి । ఉక్తం చ-
 శనైః శనైశ్చ భోక్తవ్యం స్వయం విత్తముపార్జితమ్ ।
 రసాయనమివ ప్రాజ్ఞైర్లాలయా న కదాచన ॥ ౨.౮౩॥

ఇతేవం మనసా నిశ్చిత్వ చాప-ఘటిత-కోటిం ముఖ-మధ్యే ప్రక్షిప్య స్నాయుం భక్షితుం
 ప్రవృత్తః । తతశ్చ త్రుటితే పాశే తాలు-దేశం విదార్య చాప-కోటిర్మస్తక-మధ్యేన నిష్కాన్తా
 । సోఽపి తద్వదేనయా తత్-క్షణాన్తన్ మృతః । అతోఽహం బ్రహ్మిమి-అతిత్పష్టా న కర్తవ్యా
 ఇతి ।

స పునరపాహ-బ్రాహ్మణీ, న శ్రుతం భవత్యా ।
 ఆయుః కర్మ చ విత్తం చ విద్యా నిధనమేవ చ ।
 పశ్చైచతాని హి సృజ్యన్తే గర్భస్థస్యైవ దేహినః ॥ ౨.౮౪॥

అథైవం సా తేన ప్రబోధితా బ్రాహ్మణాహ-యదేవం తదస్తి మే గృహే స్తోకస్తిల-రాశిః ।
 తతస్తిలాన్ లుళ్ళిత్యా తిల-చూర్ణేన బ్రాహ్మణం భోజయిష్యామి ఇతి ।
 తతస్తద్వచనం శ్రుత్వా బ్రాహ్మణో గ్రామం గతః । సాపి తిలానుష్ఠోదకేన సమ్మర్ష్య కుటిత్వా
 సూర్యాతపే దత్తవతి । అత్రాన్తరే తస్యా గ్ఢ-కర్మ-వ్యగ్రాయాస్తిలానాం మధ్యే కశ్చిత్
 సారమేయో మూత్రోత్పర్గం చకార । తం దృష్ట్వా సా చిన్నితవతి-అహో నైపుణ్యం పశ్య
 పరాజ్ముఖీభూతస్య విధిః । యదేతే తిలా అభోజ్యాః కృతాః । తదహమేతాన్ సమాదాయ
 కస్యచిత్ గృహం గత్వా లుళ్ళితైరలుళ్ళితాన్ ఆనయామి । సర్వోఽపి జనోఽనేన
 విధినా ప్రదాస్యతి ఇతి ।

అథ యస్మిన్ గృహేఽహం భిక్షార్థం ప్రవిష్టస్తత్ర గృహే సాపి తిలాన్ ఆదాయ ప్రవిష్టా
విక్రయం కర్తుమ్ | ఆహ చ-గృహ్ణాతు కశ్చిదలంకృతైర్లుఙ్ఘితాన్తిలాన్ |

అథ తద్గృహ-గృహిణీ-గృహం ప్రవిష్టా యావదలంకృతైర్లుఙ్ఘితాన్ గృహ్ణాతి తావదస్యాః
పుత్రేణ కామన్దకీ-శాస్త్రం దృష్ట్వా వ్యాపూతమ్-మాతః ! అగ్రాహ్యః ఖల్విమే తిలాః | నాస్యా
అలంకృతైర్లుఙ్ఘితా గ్రాహ్యః | కారణం కింఙ్ఘిదభిషక్యతి | తేనైషాలంకృతైర్లుఙ్ఘితాన్
ప్రయచ్ఛతి |

తచ్ఛుత్వా అయా పరిత్యక్తాస్తే తిలాః | అతోఽహం బ్రవీమి-నాకస్మాచ్ఛాణ్డీలీ-మాతః ఇతి
|

ఏతదుక్త్వా స భూయోఽపి ప్రాహ-అథ జ్ఞాయతే తస్య క్రమణ-మార్గః |

తామ్రచూడ ఆహ-భగవన్, జ్ఞాయతే | యత ఏకాకీ న సమాగచ్ఛతి, కిన్త్వసంఖ్య-యూథ-
పరివృతః పశ్యతో మే పరిభ్రమన్న్ ఇతస్తతః సర్వ-జనేన సహాగచ్ఛతి యాతి చ |

అభ్యాగత ఆహ-అస్తి కింఙ్ఘిత్ ఖనిత్రకమ్ |

స ఆహ-బాధమస్తి | ఏషా సర్వ-లోహ-మయీ స్వ-హస్తికా |

అభ్యాగత ఆహ-తర్హి ప్రత్యూషే త్వయా మయా సహ స్థాతవ్యమ్ | యేన ద్వావపి జన-
చరణ-మలినాయాం భూమా తత్-పదానుసారేణ గచ్ఛావః | మయాపి తద్వచనమాకర్ణ్య
చిన్తితమహో వినష్టోఽస్మి, యతోఽస్య సాభిప్రాయ-వచాంసి శ్రూయన్తే | నూనం, యథా
నిధానం జ్ఞాతం తథా దుర్గమపస్మాకం జ్ఞాస్యతి | ఏతదభిప్రాయాదేవ జ్ఞాయతే | ఉక్తం చ-
సకృదపి దృష్ట్వా పురుషం విబుధా జానన్తి సారతాం తస్య |

హస్త-తులయాపి నిపుణాః పల-ప్రమాణా విజానన్తి || ౨.౮౫ ||

వాఙ్మౌవ సూచయతి పూర్వతరం భవిష్యం

పుంసాం యదన్య-తనుజం త్వశుభం శుభం వా |

విజ్ఞాయతే శిశురజాత-కలాప-చిహ్నః

ప్రత్యుదగ్ధైరపసరన్ సరలః కలాపీ || ౨.౮౬ ||

తతోఽహం భయ-తస్త-మనాః సపరివారో దుర్గ-మార్గం పరిత్యజ్యాన్య-మార్గేణ గన్తుం
ప్రవృత్తః | సపరిజనో యావదగ్రతో గచ్ఛామి తావత్ సమ్ముఖో బృహత్కాయో మార్జారః
సమాయాతి | స చ మూషక-వృన్దమవలోక్య తన్-మధ్యే సహసోత్పవాత | అథ
తే మూషకా మాం కుమార్గ-గామినమవలోక్య గర్హయన్తో హత-శేషా రుధిర-ప్లావిత-
వసున్ధరాస్తమేవ దుర్గం ప్రవిష్టాః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

ఛిత్వా పాశమపాస్య కూట-రచనాం భక్త్వా బలాద్వాగురాం

పర్యవ్రాగ్ని-శిఖా-కలాప-జటిలాన్ నిర్గత్య దూరం వనాత్ |

వ్యాధానాం శర-గోచరాదపి జవేనోత్పత్య ధావన్ మృగః

కూపాన్తః-పతితః కరోతు విధురే కిం వా విధౌ పౌరుషమ్ || ౨.౮౭||

అథాహమేకోఽన్యత్ర గతః | శేషా మూఢతయా తత్రైవ దుర్గే ప్రవిష్టాః | అత్రాన్తరే స దుష్ట-
పరివ్రాజకో రుధిర-బిన్దు-చర్చితాం భూమిమవలోక్య తేనైవ దుర్గ-మార్గణాగత్యోపస్థితః |
యదుత్పాహీ సదా మర్త్యః పరాభవతి యజ్జ్ జనాన్ |

యదుద్ధతం వదేద్వాక్యం తత్ సర్వం విత్తజం బలమ్ || ౨.౮౮||

అథాహం తచ్చుత్వా కోపావిష్టో భిక్షా-పాత్రముద్దిశ్య విశేషాదుత్కూర్షితోఽప్రాప్త ఏవ
భూమౌ నిపతితః | తచ్చుత్వాసౌ మే శత్రుర్విహస్య తామ్రచూడమువాచ-భోః ! పశ్య
పశ్య కౌతూహలమ్ | ఆహ చ-

అర్థేన బలవాన్ సర్వోఽపర్థ-యుక్తః స పణ్ణితః |

పశ్యైనం మూషకం వ్యర్థం సజాతేః సమతాం మతమ్ || ౨.౮౯||

తత్ స్వపిహి త్వం గత-శక్యః | యదస్యోత్పతన-కారణం తదావయోర్హస్త-గతం జాతమ్
| అథవా సాధ్యదముచ్యతే-

దంష్ట్రా-విరహితః సర్వో మద-హీనో యథా గజః |

తథార్థేన విహీనోఽత్ర పురుషో నామ-ధారకః || ౨.౯౦||

తచ్చుత్వాహం మనసా విచిన్తితవాన్-యతోఽఙ్గులి-మాత్రమపి కూర్దన-శక్తిర్నాస్తి తద్ధిగర్థ-
హీనస్య పురుషస్య జీవితమ్ | ఉక్తం చ-

అర్థేన చ విహీనస్య పురుషస్యాల్య-మేధసః |

వ్యుచ్చిద్యన్తే క్రియాః సర్వా గ్రీష్మే కుసరితో యథా || ౨.౯౧||

యథా కాక-యవాః ప్రోక్తా యథారణ్య-భవాస్తిలాః |

నామ-మాత్రా న సిద్ధౌ హి ధన-హీనాస్తథా నరాః || ౨.౯౨||

సన్తోఽపి న హి రాజన్తే దరిద్రస్యేతరే గుణాః |

ఆదిత్య ఇవ భూతానాం శ్రీరుణానాం ప్రకాశినీ || ౨.౯౩||

న తథా బాధ్యతే లోకే ప్రకృత్యా నిర్ధనో జనః |

యథా ద్రవ్యాణి సమ్రూప్య తైర్విహీనోఽనుఖే స్థితః || ౨.౯౪||

శుష్క-స్య కీట-ఖాతస్య వహ్ని-దగ్ధస్య సర్వతః |

తరోరపూషరస్థస్య వరం జన్మ న చార్థినః || ౨.౯౫||

శక్య-నీయా హి సర్వత్ర నిష్ప్రతాపా దరిద్రతా |

ఉపకర్తుమపి హి ప్రాప్తం నిఃస్వం సన్త్యజ్య గచ్ఛతి || ౨.౯౬||

ఉన్నమోన్నమ్య తత్రైవ దరిద్రాణాం మనోరథాః ।

పతన్తి హృదయే వ్యర్థా విధవాస్త్రీస్తనా ఇవ ॥ ౨.౯౭ ॥

వ్యక్తేఽపి వాసరే నిత్యం దౌర్గత్య-తమసావృతః ।

అగ్రతోఽపి స్థితో యత్నాన్ న కేనాపీహ దృశ్యతే ॥ ౨.౯౮ ॥

ఏవం విలప్యాహం భగ్నోత్సాహస్తన్-నిధానం గణ్ణోపధానీకృతం దృష్ట్వా స్వం
దుర్గం ప్రభాతే గతః । తతశ్చ మద్భృత్యాః ప్రభాతే గచ్ఛన్తో మిథో జల్పన్తి-అహో,
అసమర్థోఽయముదర-పూరణేఽస్మాకమ్ । కేవలమస్య పృష్ఠ-లగ్నానాం విడాలాది-
విపత్తయః తత్ కిమనేనారాధితేన ? ఉక్తం చ-

యత్-సకాశాన్ న లాభాః స్యాత్ కేవలాః స్యుర్విపత్తయః ।

స స్యాపి దూరతస్యాజ్యో విశేషాదనుజీవిభిః ॥ ౨.౯౯ ॥

ఏవం తేషాం వచాంసి శ్రుత్వా స్వ-దుర్గం ప్రవిష్టోఽహమ్ । యావన్ న కశ్చిన్ మమ
సమ్ముఖేఽభ్యేతి తావన్ మయా చిన్తితమ్-ధిగియం దరిద్రతా । అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
మృతో దరిద్రః పురుషో మృతం మైథునమప్రజమ్ ।

మృతమశ్రోత్రియం శ్రాద్ధం మృతో యజ్ఞస్త్యదక్షిణమ్ ॥ ౨.౧౦౦ ॥

వ్యథయన్తి పరం చేతో మనోరథ-శత్రైర్జనాః ।

నానుష్ఠానైర్దనైర్దీనాః కులజాః విధవా ఇవ ॥ ౨.౧౦౧ ॥

దౌర్గత్యం దేహినాం దుఃఖమపమాన-కరం పరమ్ ।

యేన స్వైరపి మన్యన్తే జీవన్తోఽపి మృతా ఇవ ॥ ౨.౧౦౨ ॥

దైన్యస్య పాత్రతామేతి పరాభృతేః పరం పదమ్ ।

విపదామాశ్రయః శశ్వద్దౌర్గత్య-కలుషీ-కృతః ॥ ౨.౧౦౩ ॥

లజ్జన్తే బాన్ధవాస్తేన సమ్బన్ధం గోపయన్తి చ ।

మిత్రాణమిత్రతాం యాన్తి యస్య న స్యుః కపర్దకాః ॥ ౨.౧౦౪ ॥

మూర్తం లాఘవమేవైతదపాయానామిదం గృహమ్ ।

పర్యాయో మరణస్యాయం నిర్ధనత్వం శరీరిణామ్ ॥ ౨.౧౦౫ ॥

అజా-ధూలిరివ త్రస్తైర్మార్జనీ-రేణువజ్జ్ జనైః ।

దీప-ఖటోఽత్థ-చ్ఛాయేవ త్యజ్యతే నిర్ధనో జనః ॥ ౨.౧౦౬ ॥

శౌచావశిష్టయాపస్తి కిఞ్చిత్ కార్యం క్వచిన్ మృదా ।

నిర్ధనేన జనేనైవ న తు కిఞ్చిత్ ప్రయోజనమ్ ॥ ౨.౧౦౭ ॥

అధనో దాతు-కామోఽపి సమ్ప్రాప్తో ధనినాం గృహమ్ |
 మన్యతే యాచకోఽయం ధిగ్ధారిద్ర్యం ఖలు దేహినామ్ || ౨.౧౦౮||
 స్వ-విత్త-హరణం దృష్ట్వా యో హి రక్షతసూన్ నరః |
 పితరోఽపి న గృహ్ణాన్తి తద్దత్తం సలిఆజ్ఞాలిమ్ || ౨.౧౦౯||

తథా చ-

గవార్థే బ్రాహ్మణార్థే చ స్త్రీ-విత్త-హరణే తథా |
 ప్రాణాన్స్యజతి యో యుద్ధే తస్య లోకాః సనాతనాః || ౨.౧౧౦||

ఏవం నిశ్చిత్స రాత్రౌ తత్ర గత్వా నిద్రావశముపాగతస్య పేటాయాం మయా ఛిద్రం కృతం
 యావత్, తావత్ ప్రబుద్ధో దుష్ట-తాపసః | తతశ్చ జర్జర-వంశ-ప్రహారేణ శిరసి తాడితః
 కథశ్చైదాయుః-శేషతయా నిర్గతోఽహమ్, న మృతశ్చ | ఉక్తం చ-
 ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యో
 దేవోఽపి తం లజ్ఘయితుం న శక్తః |
 తస్మాన్ న శోచామి న విస్మయో మే
 యదస్మదీయం న హి తత్ పరేషామ్ || ౨.౧౧౧||

కాక-కూర్మౌ పృచ్ఛతః-కథమేతత్ ?
 హిరణ్యక ఆహ-

కథా ౪ సాగరదత్త-కథా

ఆస్తి కస్మింశ్చిన్ నగరే సాగరదత్తో నామ వణిక్ | తత్-సూనునా రూపక-శతేన
 విక్రీయమాణం పుస్తకం గృహీతమ్ | తస్మింశ్చ లిఖితమస్తి-
 ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యో
 దేవోఽపి తం లజ్ఘయితుం న శక్తః |
 తస్మాన్ న శోచామి న విస్మయో మే
 యదస్మదీయం న హి తత్ పరేషామ్ || ౨.౧౧౧||

తద్దృష్ట్వా సాగరదత్తేన తనుజః పుష్టః-పుత్ర, కియతా మూర్ఖేనైతత్ పుస్తకం గృహీతమ్ ?
 సోఽబ్రవీత్-రూపక-శతేన |

తచ్చుత్వా సాగరదత్తోఽబ్రవీత్-ధిజ్ఞూర్ఘ! త్వం లిఖితక-శ్లోకం రూపక-శతేన యద్గృహ్ణాసి,
 ఏతయా బుద్ధ్యా కథం ద్రవ్యోపార్జనం కరిష్యసి | తదద్య-ప్రభృతి త్వయా మే గృహే న
 ప్రవేష్టవ్యమ్ |

ఏవం నిర్భర్త్య గృహాన్ నిఃసారితః । స చ తేన నిర్వేదేన విప్రకృష్టం దేశాన్తరం
గత్వా కిమపి నగరమాసాద్యావస్థితః । అథ కతిపయ-దివసైస్తన్-నగర-నివాసిना కేనచిదసౌ
పృష్టః-కుతో భవాన్ ఆగతః ? కిం నామ-ధేయో వా ? ఇతి ।

అసౌవబ్రవీత్-ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్య ఇతి । అథాన్యేనాపి పృష్టేనానేన తథైవోత్తరం
దత్తమ్ । ఏవం చ తస్య నగరస్య మధ్యే ప్రాప్తవ్యమర్థ ఇతి తస్య ప్రసిద్ధ-నామ జాతమ్ ।

అథ రాజ-కన్యా చన్ద్రవతీ నామాభినవ-రూప-యావన-సమ్పన్నా సఖీ-ద్వితీయైకస్మిన్
మహోత్సవ-దివసే నగరం నిరీక్షమాణాస్తి । తత్త్రివ చ కశ్చిద్రాజ-పుత్రో-తీవ-రూప-
సమ్పన్నో మనోరమశ్చ కథమపి తస్యా దృష్టి-గోచరే గతః । తద్దర్శన-సమ-కాలమేవ
కుసుమ-బాణాహతయా తయా నిజ-సఖ్యభిహితా-సఖి ! యథా కిలానేన సహ సమాగమో
భవతి తథాద్య త్వయా యతితవ్యమ్ ।

ఏవం చ శ్రుత్వా సా సఖీ తత్-సకాశం గత్వా శీఘ్రమబ్రవీత్-యదహం చన్ద్రవత్యా తవాన్తికం
ప్రేషితా । భణితం చ త్వాం ప్రతి తయా యన్ మమ త్వద్దర్శనాన్ మనోభవేన పశ్చిమావస్థా
కృతా । తద్దృది శీఘ్రమేవ మదన్తికే న సమేష్మసి తదా మే మరణం శరణమ్ ।

ఇతి శ్రుత్వా తేనాభిహితం-యదవశ్యం మయా తత్రాగస్తవ్యం, తత్ కథయ కేనోపాయేన
ప్రవేష్టవ్యమ్ ?

అథ సఖ్యాభిహితమ్-రాత్రౌ సౌధావలమ్బితయా దృఢ-వరత్రయా త్వయా తత్రారోధవ్యమ్
।

సో-బ్రవీత్-యదేవం నిశ్చయో భవత్యాస్తదహమేవం కరిష్యామి ।
ఇతి నిశ్చిత్య సఖీ చన్ద్రవతీ-సకాశం గతా । అథాగతాయాం రజన్యాం స రాజ-పుత్రః స్వ-
చేతసా వ్యచిన్తయత్-అహో మహదకృత్యమేతత్ । ఉక్తం చ-
గురోః సుతాం మిత్ర-భార్యాం స్వామి-సేవక-గేహినీమ్ ।
యో గచ్ఛతి పుమాన్లోకే తమాహుర్భ్రూహ్మ-ఘాతినమ్ ॥ ౨.౧౧౨ ॥

అపరం చ-
అయశః ప్రాప్యతే యేన యేన చాధో-గతిర్భవేత్ ।
స్వార్థావృత్తీ భ్రశ్యతే యేన తత్ కర్మ న సమాచరేత్ ॥ ౨.౧౧౩ ॥

ఇతి సమ్యగ్విచార్య తత్-సకాశం న జగము । అథ ప్రాప్తవ్యమర్థః పర్యటన్ ధవల-గృహ-
పార్శ్వే రాత్రావలమ్బిత-వరత్రాం దృష్ట్వా కౌతుకావిష్ట-హృదయస్తామాలమ్బ్యభిరూఢః
। తయా చ రాజ-పుత్ర్యా స ఏవాయమితాశ్వస్త-చిత్తయా స్నాన-ఖాదన-
పానాచ్ఛాదనాదినా సమ్మాన్య తేన సహ శయన-తలమాశ్రితయా తదజ్ఞ-సంస్పర్శ-
సజ్ఞాత-హర్ష-రోమాఞ్చిత-గాత్రయోక్తం-యుష్మద్దర్శన-మాత్రాసురక్తయా మయాత్మా

ప్రదత్తోఽయమ్ | త్వద్వర్ణమన్యో భర్తా మనసపి మే న భవిష్యతి ఇతి | తత్ కస్మానమ్యః
సహ న బ్రవీషి ?

సోఽబ్రవీత్- ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః |

ఇతుక్తే తయాన్యోఽయమితి మత్వా ధవల-గృహోదుత్తార్య ముక్తః | స తు ఖణ్ణ-పాశకః
ప్రాప్తః | తావదసౌ ఖణ్ణ-దేవ-కులే గత్వా సుప్తః | అథ తత్ర కయాచిత్ స్వైరిణ్యా
దత్త-సజ్కే-తకో యావద్దణ్ణ-పాశకః ప్రాప్తః, తావదసౌ పూర్వ-సుప్తస్తేన దృష్టో రహస్య-
సంరక్షణార్థమభిహితశ్చ-కో భవాన్ ?

సోఽబ్రవీత్-ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః |

ఇతి శ్రుత్వా దణ్ణ-పాశకేనాభిహితమ్-యచ్ఛాన్యం దేవ-గృహమిదమ్ | తదత్ర మదీయ-
స్థానే గత్వా స్వపిహి |

తథా ప్రతిపద్య స మతిర్విపర్యాసాదన్య-శయనే సుప్తః | అథ తస్య రక్షకస్య కన్యా
వినయవతీ నామ రూప-యావన-సమ్పన్నా కన్యాపి పురుషస్యానురక్తా సజ్కే-తం దత్త్వా
తత్ర శయనే సుప్తాసీత్ | అథ సౌ తమాయాతం దృష్ట్వా స ఏవాయమస్మద్వల్లభ
ఇతి రాత్రౌ ఘనతరాన్ధకార-వ్యామోహితోత్థాయ భోజనాచ్ఛాదనాది-క్రియాం కారయత్వా
గాన్ధర్వ-వివాహేనాత్మానం వివాహయిత్వా తేన సమం శయనే స్థితా వికసిత-వదన-కమలా
తమాహ-కిమద్యాపి మయా సహ విశ్రద్ధం భవాన్ న బ్రవీతి |

సోఽబ్రవీత్-ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః |

ఇతి శ్రుత్వా తయా చిన్తితమ్-యత్ కార్యమసమీక్షితం క్రియతే తస్యేదృక్-ఫల-
విపాకో భవతి ఇతి | ఏవం విమృశ్య సవిషాదయా తయా నిఃసారితోఽసౌ | స చ
యావద్విఘ్నే-మార్గేణ గచ్ఛతి తావదన్య-విషయ-వాసీ వర-కీర్తిర్నామ వరో మహతా
వాద్య-శబ్దేనాగచ్ఛతి | ప్రాప్తవ్యమర్థోఽపి తైః సమం గన్తుమారబ్ధః |

అథ యావత్ ప్రత్యాసన్నే లగ్న-సమయే రాజ-మార్గాసన్న-శ్రేష్ఠి-గృహ-ద్వారే రచిత-
మణ్ణప-వేదికాయాం కృత-కౌతుక-మగ్గల-వేశా వణిక్-సుతాన్తి తావన్ మద-మత్తో
హస్త్యారోహకం హత్వా ప్రణశ్యజ్-జన-కోలాహలేన లోకమాకులయంస్తమవోద్దేశం ప్రాప్తః
| తం చ దృష్ట్వా సర్వే వరానుయాయినో వరేణ సహ ప్రణశ్య దిశో జగ్ముః |

అథాస్మిన్నవసరే భయ-తరల-లోచనామేకాకినీం కన్యామవలోక్య-మా భైషిః | అహం
పరిత్రాతేతి సుధీరం స్థిరీకృత్య దక్షిణ-పాణౌ సజ్గృహ్య మహా-సాహసికతయా
ప్రాప్తవ్యమర్థః పురుష-వాక్యైర్వస్తి నం నిర్భర్తితవాన్ | తతః కథమపి దైవ-యోగాదపాయే
హస్తిని ససుహృద్బాన్ధవేనాతిక్రాన్త-లగ్న-సమయే వర-కీర్తిర్నాగత్య తావత్ తాం
కన్యామన్య-హస్త-గతాం దృష్ట్వాభిహితమ్-భోః శ్వశుర, విరుద్ధమిదం త్వయానుష్ఠితం
యన్ మహ్యం ప్రదాయ కన్యాన్యస్మై ప్రదత్తా ఇతి |

సోఽబ్రవీత్-భోః ! అహమపి హస్తి-భయ-పలాయితోభవద్భిః సహాయాతో న జానే కిమిదం
వృతమితభిధాయ దుహితరం ప్రప్లుమారబ్ధః-వత్సే, న త్వయా సున్దరం కృతమ్ | తత్
కథ్యతాం కోఽయం వృత్తాన్తః |

సోఽబ్రవీత్-యదహమనేన ప్రాణ-సంశయార్ద్రక్షితా, తదేనం ముక్త్యా మమ జీవన్త్యా నాన్యః
పాణిం గ్రహీష్యతి ఇతి |

అనేన వార్తా-వ్యతికరేణ రజసి వ్యష్టా | అథ ప్రాతస్తత్ర సజ్జాతే మహా-జన-సమవాయే
వార్తా-వ్యతికరం శ్రుత్వా రాజ-దుహితా తముద్దేశమాగతా | కర్ణ-పరమ్పరయా శ్రుత్వా
దణ్ణపాశక-సుతాపి తత్రైవాగతా | అథ తం మహాజన-అమవాయం శ్రుత్వా రాజాపి తత్ర
ఏవాజగామ |

ప్రాప్తవ్యమర్థం ప్రాహ-భోః విశబ్ధం కథయ | కీదృశోఽసౌ వృత్తాన్తః ? అథ సోఽబ్రవీత్-
ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః ఇతి |

రాజ-కన్యా స్మృత్వా ప్రాహ-దేవోఽపి తం లజ్జయితుం న శక్త ఇతి |

తతో దణ్ణపాశక-సుతాబ్రవీత్-తస్మాన్ న శోచామి న విస్మయో మే ఇతి |

తమఖిలలోక-వృత్తాన్తమాకర్ణ్య వణిక్-సుతాబ్రవీత్-యదస్మదీయం న హి తత్ పరేషామితి
|

తతోఽభయ-దానం దత్త్వా రాజా పృథక్ పృథగ్వృత్తాన్తాన్ జ్ఞాత్వావగత-తత్త్వస్సస్మై
ప్రాప్తవ్యమర్థాయ స్వ-దుహితరం సబహు-మానం గ్రామ-సహస్రేణ సమం సర్వాలక్ష్కార-
పరివార-యుతాం దత్త్వా త్వం మే పుత్రోఽసీతి నగర-విదితం తం యావరాజ్యేఽభిషిక్తవాన్
| దణ్ణ-పాసకేనాపి స్వ-దుహితా స్వ-శక్త్యా వస్త్ర-దానాదినా సమ్భావ్య ప్రాప్తవ్యమర్థాయ
ప్రదత్తా |

అథ ప్రాప్తవ్యమర్థేనాపి స్వీయ-పితృ-మాతరౌ సమస్త-కుటుమ్బావృతౌ తస్మిన్ నగరే
సమ్మాన-పురఃసరం సమాసీతౌ | అథ సోఽపి స్వ-గోత్రేణ సహ వివిధ-భోగానుపభుజ్ఞానః
సుఖేనావస్థితః | అతోఽహం బ్రవీమి-ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః ఇతి |

తదేతత్ సకలం సుఖ-దుఃఖమనుభూయ పరం విషాదమపాగతోఽనేన మిత్రేణ
త్వత్-సకాశమాసీతః | తదేతన్ మే వైరాగ్య-కారణమ్ | మన్థరక ఆహ-భద్ర భవతి
సుహృదయమసన్దిగ్ధం యః క్షుత్-క్షామోఽపి శత్రు-భూతం త్వాం భక్ష్య-స్థానే స్థితమేవం
పుష్టమారోప్యానయతి న మార్గేఽపి భక్షయతి | ఉక్తం చ యతః-

వికారం యాతి నో చిత్తం విత్తే యస్య కదాచన |

మిత్రం స్యాత్ సర్వ-కాలే చ కారయేన్ మిత్రముత్తమమ్ || ౨.౧౦౪ ||

విద్వద్భిః సుహృదామత్ర చిహ్నైరేతైరసంశయమ్ |

పరీక్షా-కరణం ప్రోక్తం హోమాగ్నిరివ పణ్ణితైః || ౨.౧౦౫ ||

తథా చ-

ఆపత్-కాలే తు సమ్ప్రాప్తే యన్ మిత్రం మిత్రమేవ తత్ |

వృద్ధి-కాలే తు సమ్ప్రాప్తే దుర్జనోఽపి సుహృద్భవేత్ || ౨.౧౧౬ ||

తన్ మమాపద్యాస్య విషయే విశ్వాసః సముత్పన్నో యతో నీతి-విరుద్ధేయం మైత్రీ

మాంసాశిఖిర్వాయసైః సహ జలచరాణామ్ | అథవా సాధ్యదముచ్యతే-

మిత్రం కోఽపి న కస్యాపి నితాన్తం న చ వైర-కృత్ |

దృశ్యతే మిత్ర-విధ్వస్తాత్ కార్యాద్వైరీ పరీక్షితః || ౨.౧౧౭ ||

తత్ స్వాగతం భవతః | స్వ-గృహ-వదాస్యతామత్ర సరస్వీరే | యచ్చ విత్-నాశో విదేశ-

వాసశ్చ తే సజ్జాతస్తత్ర విషయే సన్తాపో న కర్తవ్యః | ఉక్తం చ-

అభ్రచ్చాయా ఖల-ప్రీతిః సముద్రాన్తే చ మేదినీ |

అల్పేనైవ వినశ్యన్తి యౌవనాని ధనాని చ || ౨.౧౧౮ ||

అత ఏవ వివేకినో జితాత్మానో ధన-స్పృహం న కుర్వన్తి | ఉక్తం చ-

సుసంజ్ఞితైరీవనవత్ సురక్షితైర్

నిజేఽపి దేహే న వియోజితైః క్వచిత్ |

పుంసో యమాన్తం వ్రజతోఽపి నిష్ఠురైర్

ఏత్తైర్ధనైః పంచుపదీ న దీయతే || ౨.౧౧౯ ||

అన్యచ్చ-

యథామిషం జలే మత్స్యైర్భుక్ష్యతే శ్వాపదైర్భువి |

ఆకాశే పక్షిభిశ్చైవ తథా సర్వత్ర విత్తవాన్ || ౨.౧౨౦ ||

నిర్దోషమపి విత్తాఢ్య దోషైర్వోజయతే నృపః |

నిధనః ప్రాప్త-దోషోఽపి సర్వత్ర నిరుపద్రవః || ౨.౧౨౧ ||

అర్థానామర్జనం కార్యం వర్ధనం రక్షణం తథా |

భక్ష్యమాణో నిరాదాయః సుమేరురపి హీయతే || ౨.౧౨౨ ||

అర్థార్థీ యాని కష్టాని మూఢోఽయం సహతే జనః |

శతాంశేనాపి మోక్షార్థీ తాని చేన్ మోక్షమాప్నుయాత్ || ౨.౧౨౩ ||

కో ధీరస్య మనస్వినః స్వ-విషయః కో వా విదేశః స్మృతో

యం దేశం శ్రయతే తమేవ కురుతే బాహు-ప్రతాపార్జితమ్ |

యద్దంష్ట్రానఖలాఙ్గుల-ప్రహరణైః సింహో వనం గాహతే

తస్మిన్ ఏవ హత-ద్విపేన్ద్ర-రుధిరైస్త్పష్టాం ఛినతాత్మనః || ౨.౧౨౪||

అర్థ-హీనః పరే దేశే గతోఽపి యః ప్రజ్ఞావాన్ భవతి స కథంకృదపి న సీదతి | ఉక్తం చ-
కోఽతిభారః సమర్థానాం కిం దూరం వ్యవసాయినామ్ |

కో విదేశః సువ్యానాం కః పరః ప్రియ-వాదినామ్ || ౨.౧౨౫||

తత్ ప్రజ్ఞా-నిధిర్భవాన్ న ప్రాకృత-పురుష-తుల్యః | అథవా-

ఉత్సాహ-సమృన్నమద్ధీర్ఘ-సూత్రం క్రియా-విధిజ్ఞం వ్యసనేష్వసక్తమ్ |

శూరం కృతజ్ఞం దృఢ-సౌహృదం చ- లక్ష్మీః స్వయం వాఙ్చుతి వాస-హేతోః ||
౨.౧౨౬||

అపరం ప్రాప్తోఽపర్థః కర్మ-ప్రాప్త్యా నశ్యతి | తదేతావన్తి దినాని త్వదీయమాసీత్ |

ముహూర్తమపనాత్మీయం భోక్తుం న లభ్యతే | స్వయమాగతమపి విధినాపహ్రాయతే |

అర్థస్యోపార్జనం కృత్వా వైవాభాగ్యః సమశ్నుతే |

అరణ్యం మహదాసాద్య మూఢః సోమిలకో యథా || ౨.౧౨౭||

హిరణ్యక ఆహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా x సోమిలక-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే సోమిలకో నామ కౌలికో వసతి స్మ | సోఽనేక-విధ-పట్ట-
రచనారణ్యేతాని పార్థివోచితాని సదైవ వస్త్రాణుత్పాదయతి | పరం తస్య చానేక-విధ-
పట్ట-రచన-నిపుణస్యాపి న భోజనాచ్చాదనాభ్యధికం కథమపర్థ-మాత్రం సమృద్యతే |

అథాన్యే తత్ర సామాన్య-కౌలికాః స్థూల-వస్త్ర-సమ్పాదన-విజ్ఞానినో మహర్థి-సమృన్నాః
| తానవలోక్య స స్వ-భార్యామాహ-ప్రియే ! పశ్యేతాన్ స్థూల-పట్ట-కారకాన్ ధన-కనక-
సమృద్ధాన్ | తదధారణకం మమైతత్ స్థానమ్ | తదన్యత్రోపార్జనాయ గచ్ఛామి | సా
ప్రాహ-భోః ప్రియతమ ! మిథ్యా ప్రలపితమేతద్వదన్యత్ర-గతానాం ధనం భవతి, స్వ-స్థానే న
భవతి | ఉక్తం చ-

ఉత్పతన్తి యదాకాశే నిపతన్తి మహీతలే |

పక్షిణాం తదపి ప్రాప్త్యా నాదత్తముపతిష్ఠతి || ౨.౧౨౮||

తథా చ-

న హి భవతి యన్ న భావ్యం

భవతి చ భావ్యం వినాపి యత్సేన |

కర-తల-గతమపి నశ్యతి

యస్య తు భవితవ్యతా నాస్తి || ౨.౧౨౯||

యథా ధేను-సహస్రేషు వత్సో విన్దతి మాతరమ్ |

తథా పూర్వ-కృతం కర్మ కర్తారమనుగచ్ఛతి || ౨.౧౩౦||

శేతే సహ శయానేన గచ్ఛన్తమనుగచ్ఛతి |

నరాణాం ప్రాక్తనం కర్మ తిష్ఠతి తు సహాత్మనా || ౨.౧౩౧||

యథా ఛాయా-తపౌ నిత్యం సుసమ్బద్ధౌ పరస్పరమ్ |

ఏవం కర్మ చ కర్తా చ సంశ్లిష్ఠావితరేతరమ్ || ౨.౧౩౨||

కౌలిక ఆహ-ప్రియే ! న సమ్యగభిహితం భవత్యా | వ్యవసాయం వినా న కర్మ ఫలతి |

ఉక్తం చ-

యథైకేన న హస్తేన తాలికా సమ్మృపద్యతే |

తథోద్యమ-పరిత్యక్తం న ఫలం కర్మణః స్మృతమ్ || ౨.౧౩౩||

పశ్య కర్మ-వశాత్ ప్రాప్తం భోజ్యకాలేఽపి భోజనమ్ |

హస్తోద్యమం వినా వక్త్రే ప్రవిశేన్ న కథిచ్ఛన || ౨.౧౩౪||

తథా చ-

ఉద్యోగినం పురుష-సింహముపైతి లక్ష్మీర్

దైవేన దేయమితి కాపురుషా వదన్తి |

దైవం నిహత్య కురు పౌరుషమాత్మ-శక్త్యా యత్నే కృతే యది న సిద్ధ్యతి కోఽత్ర దోషః ||

౨.౧౩౫||

తథా చ ఉద్యమేన హి సిద్ధ్యన్తి కార్యాణి న మనోరథైః | న హి సుప్తస్య సింహస్య విశన్తి

వదనే మృగాః || ౨.౧౩౬|| ఉద్యమేన వినా రాజన్ న సిద్ధ్యన్తి మనోరథాః | కాతరా ఇతి

జల్పన్తి యద్భావ్యం తద్భవిష్యతి || ౨.౧౩౭||

స్వ-శక్త్యా కుర్వతః కర్మ న చేత్ సిద్ధిం ప్రయచ్ఛతి |

నోపాలభ్యః పుమాన్స్తత్ర దైవాన్తరిత-పౌరుషః || ౨.౧౩౮||

తన్ మయావశ్యం దేశాన్తరం గన్తవ్యమ్ |

ఇతి నిశ్చిన్త్య వర్ధమాన-పురం గత్వా తత్ర వర్ష-త్రయం స్థిత్యా సువర్ణ-శత-త్రయోపార్జనం

కృత్వా భూయః స్వ-గృహం ప్రస్థితః | అథార్ధ-పథే గచ్ఛతస్తస్య కదాచిదటవ్యాం

పర్వటతో భగవాన్ రవిరస్తముపాగతః | తత్ర చ వ్యాల-భయాత్ స్థూలతర-వట-స్కన్ధ

ఆరూహ్య ప్రసుప్తో యావత్ తిష్ఠతి తావన్ నిశీధే ద్వా పురుషౌ రౌద్రాకారౌ పరస్పరం జల్పంతావశ్యణోత్ ।

తత్త్రైక ఆహ-భోః కర్తః త్వం కిం సమ్యజ్ను వేత్సి యదస్య సోమిలకస్య భోజనాచ్ఛాదనాదృతేఽధికా సమృద్ధిర్నాస్తి । తత్ కిం త్వయాస్య సువర్ణ-శత-త్రయం దత్తమ్ ।

స ఆహ-భోః కర్మన్ మయావశ్యం దాతవ్యం వ్యవసాయినాం తత్ర చ తస్య పరిణతిస్త్యదాయత్యేతి । అథ యావదసౌ కౌలికః ప్రబుద్ధః సువర్ణ-గ్రన్థిమవలోకయతి తావద్దిక్తం పశ్యతి ।

తతః సాక్షేపం చింతయామాస । అహో కిమేతత్ ? మహతా కష్టనోపార్జితం విత్తం హేలయా క్వాపి గతమ్ । యద్యవ్యర్థ-శ్రమోఽకించునః కథం స్వ-పత్న్యా మిత్రాణాం చ ముఖం దర్శయిష్యామి । ఇతి నిశ్చిత్వ తదేవ పత్రనం గతః । తత్ర చ వర్ష-మాత్రేణాపి సువర్ణ-శత-పంచకముపార్జ్య భూయోఽపి స్వ-స్థానం ప్రతి ప్రస్థితః । యావదర్థ-పథే భూయోఽటవీ-గతస్య భగవాన్ భానురస్తజ్జాగామాథ సువర్ణ-నాశ-భయాత్ సుశ్రాన్తోఽపి న విశ్రామ్యతి కేవలం కృత-గృహోత్కణః సత్వరం వ్రజతి । అత్రాన్తరే ద్వా పురుషౌ తాదృషౌ దృష్టి-దేశే సమాగచ్ఛన్తౌ జల్పన్తౌ చ శ్యణోతి । తత్త్రైకః ప్రాహ-భోః కర్తః ! కిం త్వయైతస్య సువర్ణ-శత-పంచకం దత్తమ్ ? తత్ కిం న వేత్సి యద్భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికమస్య కింఞ్చ నాస్తి ।

స ఆహ-భోః కర్మన్ ! మయావశ్యం దేయం వ్యవసాయినామ్ । తస్య పరిణామస్త్యదాయత్యః । తత్ కిం మాముపాలమ్భయసి ?

తచ్చుత్వా సోమిలకో యావద్గ్రన్థిమవలోకయతి తావత్ సువర్ణం నాస్తి । తతః పరం దుఃఖమాపన్నో వ్యచింతయత్-అహో కిం మమ ధన-రహితస్య జీవితేన ? తదత్ర వట-వృక్ష ఆత్మానముద్బధ్య ప్రాణాన్స్త్యజామి ।

ఏవం నిశ్చిత్వ దర్భ-మయీం రజ్జుం విధాయ స్వ-కణ్ఠే పాశం నియోజ్య శాఖాయామాత్మానం నిబధ్య యావత్ ప్రక్షిపతి తావదేకః పుమాన్ ఆకాశ-స్థ ఏవేదమాహ-భో భోః సోమిలక ! మైవం సాహసం కురు । అహం తే విత్తాపహారకో న తే భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికం వరాటికామపి సహామి । తద్గచ్ఛ స్వ-గృహం ప్రతి । అన్యచ్ఛ భవదీయ-సాహసేనాహం తుష్టః । తథా మే న స్యాద్యవ్యర్థం దర్శనమ్ । తత్ ప్రార్థ్యతామభీష్టో వరః కశ్చిత్ ।

సోమిలక ఆహ-యదేవం తద్దేహి మే ప్రభూతం ధనమ్ ।

స ఆహ-భోః ! కిం కరిష్యసి భోగ-రహితేన ధనేన యత్సవ భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికా ప్రాప్తిరపి నాస్తి ? ఉక్తం చ-

కిం తయా క్రియతే లక్ష్మ్యా యా వధూరివ కేవలా ।
యా న వేశ్యేవ సామాన్యా పథికైరుపభుజ్యతే ॥ ౨.౧౩౯॥

సోమిలక ఆహ-యదపి భోగో నాస్తి తథాపి భవతు మే ధనమ్ । ఉక్తం చ-
కృపణోఽపకులీనోఽపి సదా సంశ్రిత-మానుషైః ।
సేవ్యతే స నరో లోకే యస్య స్యాద్విత్త-సంభవయః ॥ ౨.౧౪౦॥

తథా చ-
శిథిలౌ చ సుబద్ధౌ చ పతతః పతతో న వా ।
నిరీక్షితౌ మయా భద్రే దశ వర్షాణి పంచ చ ॥ ౨.౧౪౧॥
పురుష ఆహ-కిమేతత్ ?
సోఽబ్రవీత్-

కథా ౬ తీక్షణ-విషాణ-శృంగాల-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే తీక్షణవిషాణో నామ మహా-వృషభో వసతి । స చ మదాతిరేకాత్
పరిత్యక్త-నిజ-యూతః శృంగాభ్యాం నదీ-తటాని విదారయన్ స్వేచ్ఛయా మరకత-
సదృశాని శషాణి భక్షయన్సరణ్య-చరో బభూవ । అథ తత్రైవ వనే ప్రలోభకో నామ
శృంగాలః ప్రతివసతి స్మ । స కదాచిత్ స్వ-భార్యయా సహ నదీ-తీరే సుఖోపవిష్టస్తిష్ఠతి
। అత్రాన్తరే స తీక్షణవిషాణో జలార్థం తదేవ పులినమవతీర్ణః । తతశ్చ తస్య లమ్బమానౌ
వృషణావాలోక్య శృంగాల్యా శృంగాలోఽభిహితః-స్వామిన్ ! పశ్యాస్య వృషభస్య
మాంస-పిణ్డౌ లమ్బమానౌ యథా స్థితౌ । తతః క్షణేన ప్రహరేణ వా పతిష్యతః । ఏవం
జ్ఞాత్వా భవతా పృష్ట-యాయినా భావ్యమ్ ।

శృంగాల ఆహ-ప్రియే ! న జ్ఞాయతే కదాచిదేతయోః పతనం భవిష్యతి వా న వా । తత్
కిం వృథా శ్రమాయ మాం నియోజయసి ? అత్ర-స్థస్తావజ్ జలార్థమాగతాన్ మూషకాన్
భక్షయిష్యామి సమం త్వయా । మార్గోఽయం యతస్తేషామ్ । అథ యదా త్వాం
ముక్త్యాస్య తీక్షణవిషాణస్య వృషభస్య పృష్టే గమిష్యామి తదాగత్యాస్యః కశ్చిదేతత్ స్థానం
సమాశ్రయిష్యతి । నైతద్భుజ్యతే కర్తుమ్ । ఉక్తం చ-
యో ధ్రువాణి పరిత్యజ్యాధ్రువాణి నిషేవతే ।
ధ్రువాణి తస్య నశ్యన్తి అధ్రువం నష్టమేవ చ ॥ ౨.౧౪౨॥

శృంగాలాహ-భోః కాపురుషస్తస్యం యత్ కిञ్చిత్ ప్రాప్తం తేనాపి సన్తోషం కరోషి । ఉక్తం
చ-
సుపూరా స్యాత్ కునదికా సుపూరో మూషికాజ్జాలిః ।

సుసన్తృప్తః కాపురుషః స్వల్పకేనాపి తుష్యతి || ౨.౧౪౩||

తస్మాత్ పురుషేణ సదైవోత్సాహవతా భావ్యమ్ | ఉక్తం చ-
యత్రోత్సాహ-సమారమ్భో యత్రాలస్య-వినిగ్రహః |
నయ-విక్రమ-సంయోగస్తత్ర శ్రీరచలా ధ్రువమ్ || ౨.౧౪౪||

తద్దైవమితి సఞ్చిన్త్య త్యజేన్ నోద్యోగమాత్మనః |
అనుయోగం వినా తైలం తిలానాం నోపజాయతే || ౨.౧౪౫||

అన్యచ్ఛ-
యః స్లోకేనాపి సన్తోషం కురుతే మన్దధీరనః |
తస్య భాగ్య-విహీనస్య దత్తా శ్రీరపి మార్జ్యతే || ౨.౧౪౬||

యచ్ఛ త్వం వదసి | ఏతౌ పతిష్యతో న వేతి | తదపయుక్తమ్ | ఉక్తం చ-
కృత-నిశ్చయినో వన్ద్యాస్తుజ్జిమా నోపభుజ్యతే |
చాతకః కో వరాకోఽయం యస్యేన్ద్రో వారివాహకః || ౨.౧౪౭||

అపరం మూషక-మాంసస్య నిర్విణ్ణాహమ్ | ఏతౌ చ మాంస-పిణ్ణౌ పతన-ప్రాయౌ దృశ్యేతే
| తత్ సర్వథా నాన్యథా కర్తవ్యమితి | అథాసౌ తదాకర్ణ్య మూషక-ప్రాప్తి-స్థానం పరిత్యజ్య
తీక్ష్ణవిషాణస్య పృష్ఠమన్వగచ్ఛత్ | అథ వా సాధ్యిదముచ్యతే-
తావత్ స్యాత్ సర్వ-కృత్యేషు పురుషోఽత్ర స్వయం ప్రభుః |
స్త్రీ-వాక్యాఙ్క-శ-విక్షణ్ణో యావన్ నో ద్రియతే బలాత్ || ౨.౧౪౮||

అకృత్యం మన్యతే కృత్యం అగమ్యం మన్యతే సుగమ్ |
అభక్ష్యం మన్యతే భక్ష్యం స్త్రీ-వాక్య-ప్రేరితో నరః || ౨.౧౪౯||

ఏవం స తస్య పృష్ఠతః సభార్యః పరిభ్రమంశ్చిర-కాలమనయత్ | న చ తయోః
పతనమభూత్ | తతశ్చ నిర్వేదాత్ పంచదశే వర్షే శ్చృగాలః స్వభార్యామాహ-శిథిలౌ చ
సుబద్ధౌ చ (౧౪౯) ఇత్యాది |

తయోస్తత్-పశ్చాదపి పాతో న భవిష్యతి | తత్ తదేవ స్వ-స్థానం గచ్ఛావః | అతోఽహం
బ్రవీమి-శిథిలౌ చ సుబద్ధౌ చ (౧౪౯) ఇతి |

పురుష ఆహ-యదేవం తద్గచ్ఛ భూయోఽపి వర్ధమాన-పురమ్ | తత్ర ద్వౌ వణిక్-పుత్రౌ
వసతః | ఏకో గుప్త-ధనః | ద్వితీయ ఉపభుక్త-ధనః | తతస్తయోః స్వరూపం బుద్ధైకస్య
వరః ప్రార్థనీయః | యది తే ధనేన ప్రయోజనమభక్షితేన తతస్త్వామపి గుప్త-ధనం కరోమి |
అథవా దత్త-భోగ్యేన ధనేన తే ప్రయోజనం తదుపభుక్త-ధనం కరోమితి | ఏవముక్త్యాదర్శనం
గతః |

సోమిలకోఽపి విస్మిత-మనా భూయోఽపి వర్ధమాన-పురం గతః । అథ సన్ధ్యా-సమయే
 శ్రాన్తః కథమపి తత్-పురం ప్రాప్తో గుప్తధన-గృహం పృచ్ఛన్ కృచ్ఛాల్లభ్యాష్టమిత-
 సూర్యే ప్రవిష్టః । అథాసౌ భార్యా-పుత్ర-సమేతేన గుప్తధనేన నిర్భర్త్యమానో హతాద్గృహం
 ప్రవిశ్యోపవిష్టః । తతశ్చ భోజన-వేలాయాం తస్యాపి భక్తి-వర్జితం కిञ్చిదశనం దత్తమ్
 । తతశ్చ భుక్త్వా తత్రైవ యావత్ సుప్తో నిశీధే పశ్యతి తావత్ తావపి ద్వౌ పురుషౌ
 పరస్పరం మన్తయతః । తత్రైక ఆహ-భోః కర్తః ! కిం త్వయాస్య గుప్తధనస్యాన్యోఽధికో
 వ్యయో నిర్మితో యత్ సోమిలకస్యానేన భోజనం దత్తమ్ । తదయుక్తం త్వయా కృతమ్
 ।

స ఆహ-భోః కర్మన్ ! న మమాత్ర దోషః । మయా పురుషస్య లాభ-ప్రాప్తిర్దాతవ్యా ।
 తత్-పరిణతిః పునస్తద్దాయత్రేతి । అథాసౌ యావదుత్తిష్ఠతి తావద్గుప్తధనో వినూచికయా
 భిద్యమానో రుజాభిభూతః క్షణం తిష్ఠతి । తతో ద్విషతీయేఽహ్ని తద్దోషేణ కృతోపవాసః
 సజ్ఞాతః ।

సోమిలకోఽపి ప్రభాతే తద్గృహాన్ నిష్క్రమ్య ఉపభుక్తధన-గృహం గతః । తేనాపి
 చాఖ్యుష్ణాదినా సత్-కృతో విహిత-భోజనాచ్ఛాదన-సమ్మానస్తస్యైవ గృహే భవ్య-
 శయ్యామారుహ్య సుష్వాప । తతశ్చ నిశీధే యావత్ పశ్యతి తావత్ తావేవ ద్వౌ
 పురుషౌ మిథో మన్తయతః । అత్ర తయోరేక ఆహ-భోః కర్తః ! అనేన సోమిలకస్యాపకారం
 కుర్వతా ప్రభూతో వ్యయః కృతః । తత్ కథయ కథమస్యాధారక-విధిర్భవిష్యతి । అనేన
 సర్వమేతద్వ్యవహారక-గృహాత్ సమానీతమ్ ।

స ఆహ-భోః కర్మన్ ! మమ కృత్యమేతత్ । పరిణతిస్తద్దాయత్రేతి । అథ ప్రభాత-
 సమయే రాజ-పురుషో రాజ-ప్రసాదజం విత్తమాదాయ సమాయాత ఉపభుక్త-ధనాయ
 సమర్పయామాస ।

తద్దృష్ట్వా సోమిలకశ్చిన్తయామాస । సञ్చయ-రహితోఽపి వరమేష ఉపభుక్తధనో నాసౌ
 కదర్యో గుప్తధనః । ఉక్తం చ-

అగ్నిహోత్ర-ఫలా వేదాః శీల-వృత్త-ఫలం శ్రుతమ్ ।
 రతి-పుత్ర-ఫలా దారా దత్త-భుక్త-ఫలం ధనమ్ ॥ ౨.౧౫౦ ॥

తద్విధాతా మాం దత్త-భుక్త-ధనం కరోతు । న కార్యం మే గుప్తధనేన । తతః సోమిలకో
 దత్తభుక్తధనః సజ్ఞాతః । అతోఽహం బ్రవీమి-అర్థస్యోపార్జనం కృత్వా ఇతి ।

గృహ-మధ్య-నిఖాతేన ధనేన ధనినో యది ।
 భవామః కిం న తేనైవ ధనేన ధనినో వయమ్ ॥ ౨.౧౫౧ ॥

తద్భద్ర ! హిరణ్యకైవం జ్ఞాత్వా ధన-విషయే సంతాపో న కార్యః । అథ విద్యమానమపి ధనం
 భోజ్య-బన్ధ్యతయా తదవిద్యమానం మన్తవ్యమ్ । ఉక్తం చ-

ఉపారీతానామర్థానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణమ్ |
తడాగోదర-సంస్థానాం పరీవాహ ఇవామ్భసామ్ || ౨.౧౫౨||

తథా చ-

ఉపారీతానామర్థానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణమ్ |
తడాగోదర-సంస్థానాం పరీవాహ ఇవామ్భసామ్ || ౨.౧౫౩||

అన్యచ్చ- దానం భోగో నాశస్తిస్రో గతయో భవన్తి విత్తస్య | యో న దదాతి న భుక్త్యై తస్య
తృతీయా గతిర్భవతి || ౨.౧౫౪||

ఏవం జ్ఞాత్వా వివేకినా న స్థిత్యర్థం విత్తోపార్జనం కర్తవ్యం యతో దుఃఖాయ తత్ | ఉక్తం
చ-

ధనాదికేషు విద్యన్తే యేఽత్ర మూర్ఖాః సుఖాశయాః |
తప్త-గ్రీష్మేణ నేవన్తే శైత్యార్థం తే హుతాశనమ్ || ౨.౧౫౫||

సర్వాః పిబన్తి పవనం న చ దుర్బలాస్తే
శుష్కైస్తుజ్జైర్వన-గజా బలినో భవన్తి |
కస్తైః ఫలైర్ముని-వరా గమయన్తి కాలం
సన్తోష ఏవ పురుషస్య పరం నిధానమ్ || ౨.౧౫౬||

సన్తోషామృత-తృప్తానాం యత్ సుఖం శాస్త్ర-చేతసామ్ |
కుతస్తద్ధన-లుబ్ధానామితశ్చేతశ్చ ధావతామ్ || ౨.౧౫౭||

పీయూషమివ సన్తోషం పిబతాం నిర్వృతిః పరా |
దుఃఖం నిరన్తరం పుంసామసన్తోషవతాం పునః || ౨.౧౫౮||

నిరోధాచేతసోఽక్షాణి నిరుద్ధానఖిలానపి |
ఆచ్ఛాదితే రవో మేఘైః సచ్ఛాన్నాః స్యుర్గభస్తయః || ౨.౧౫౯||

వాఞ్శా-విచ్ఛేదనం ప్రాహుః స్వాస్థ్యం శాంతా మహర్షయః | వాఞ్శా నివర్తతే నార్జైః
పిపాసేవాగ్ని-సేవనైః || ౨.౧౬౦|| అనిన్ద్యమపి నిన్దన్తి స్తువన్తస్తుత్యముచ్చక్తైః |
స్వాపతేయ-కృతే మర్త్యాః కిం కిం నామ న కుర్వతే || ౨.౧౬౧||

ధర్మార్థం యస్య విత్తేహ తస్యాపి న శుభావహా |
ప్రక్షాలనాద్ధి పఙ్క-స్య దూరాదస్పర్శనం వరమ్ || ౨.౧౬౨||

దానేన తుల్యో నిధిరస్తి నాన్యో
లోభాచ్చ నాన్యోఽస్తి పరః పృథివ్యామ్ |

విభూషణం శీల-సమం న చాన్యత్
సన్తోష-తుల్యం ధనమస్తి నాన్యత్ || ౨.౧౬౩||

దారిద్ర్యస్య పరా మూర్తిర్యన్ మాన-ద్రవిణాలృతా |
జరధవ-ధనః శర్వస్తథాపి పరమేశ్వరః || ౨.౧౬౪||

ఏవం జ్ఞాత్వా భద్ర త్వయా సన్తోషః కార్య ఇతి | మన్థరకవచనమాకర్ణ్య వాయస ఆహ-భద్ర
మన్థరకో యదేవం వదతి తత్ త్వయా చిత్తే కర్తవ్యమ్ | అథవా సాధ్యదముచ్యతే-
సులభాః పురుషా రాజన్ సతతం ప్రియ-వాదినః |
అప్రియస్య చ పథ్యస్య వక్తా శ్రోతా చ దుర్లభః || ౨.౧౬౬||

అప్రియాణిపి పథ్యాని యే వదన్తి నృణామిహ |
త ఏవ సుహృదః ప్రోక్తా అన్యే స్యుర్నామ-ధారకాః || ౨.౧౬౭||

అథైవం జల్పతాం తేషాం చిత్రాణో నామ హరిణో లుబ్ధక-త్రాసితస్తస్మిన్న ఏవ సరసి
ప్రవిష్టః | అథాయాన్తం ససమ్భృమమవలోక్య లఘుపతనకో వృక్షమారూఢః | హిరణ్యకః
శరస్తమ్భం ప్రవిష్టః | మన్థరకః సలిలాశయమాస్థితః | అథ లఘుపతనకో మృగం
సమ్యక్ పరిజ్ఞాయ మన్థరకమువాచ-ఏహేహి సఖే మన్థరక ! మృగోఽయం తృషారోఽత్ర
సమాయాతః సరసి ప్రవిష్టః | తస్య శబ్దోఽయం న మానుష-సమ్భవ ఇతి |
తచ్చుత్వా మన్థరకో దేశ-కాలోచితమాహ-భో లఘుపతనక ! యథాయం మృగో దృశ్యతే
ప్రభూతముచ్యసముద్యహన్న ఉద్భాన్త-దృష్ట్యా పృష్ఠతోఽవలోకయతి తన్ న తృషార
ఏష నూనం లుబ్ధక-త్రాసితః | తజ్ఞ జ్ఞాయతామస్య పృష్ఠే లుబ్ధకా ఆగచ్ఛన్తి న వేతి | ఉక్తం
చ-

భయ-త్రస్తో నరః శ్వాసం ప్రభూతం కురుతే ముహుః |
దిశోఽవలోకయతేవ న స్వాస్యం వ్రజతి క్వచిత్ || ౨.౧౬౮||

తచ్చుత్వా చిత్రాణ్ ఆహ-భో మన్థరక ! జ్ఞాతం త్వయా సమ్యజ్ఞే త్రాస-కారణమ్
| అహం లుబ్ధక-శర-ప్రహారాదుద్ధారితః కృచ్ఛేణాత్ర సమాయాతః | మమ యూథం
తైర్లుబ్ధకైర్వాపాదితం భవిష్యతి | తచ్చరణాగతస్య మే దర్శయ కిఞ్చిదగమ్యం స్థానం
లుబ్ధకానామ్ |

తదాకర్ణ్య మన్థరక ఆహ-భోశ్చిత్రాణ్ ! శ్రూయతాం నీతి-శాస్త్రమ్ |
ద్వాపుపాయావిహ ప్రోక్తౌ విముక్తౌ శత్రు-దర్శనే |
హస్తయోశ్చాలనాదేకో ద్వితీయః పాద-వేగ-జః || ౨.౧౬౯||

తద్గమ్యతాం శీఘ్రం ఘనం వనం యావదద్యాపి నాగచ్ఛన్తి తే దురాత్మానో లుబ్ధకాః |

అత్రాన్తరే లఘుపతనకః సత్వరమభ్యుపేతోవచ-భో మన్ధరక ! గతాన్తే లుబ్ధకాః స్వ-
 గృహోన్ముఖాః ప్రచుర-మాంస-పిణ్డ-ధారిణః । తచ్చిత్త్రాణ్ణ ! త్వం విశ్రద్ధో జలాద్భూహిర్భవ
 । తతన్తే చత్వారోఽపి మిత్ర-భావమాశ్రితాస్తస్మిన్ సరసి మధ్యాహ్న-సమయే వృక్ష-
 చ్చాయాధస్తాత్ సుభాషిత-గోష్ఠి-సుఖమనుభవన్తః సుఖేన కాలం నయన్తి । అథవా
 యుక్తమేతదుచ్యతే-

సుభాషిత-రసాస్వాద-బద్ధ-రోమాశ్చ-కశ్చుకమ్ ।

వినాపి సజ్గమం స్త్రీణాం కవీనాం సుఖమేధతే ॥ ౨.౧౭౦॥

సుభాషిత-మయ-ద్రవ్య-సజ్గహం న కరోతి యః ।

స తు ప్రస్తావ-యజ్ఞేషు కాం ప్రదాస్యతి దక్షిణామ్ ॥ ౨.౧౭౧॥

తథా చ-

సకృదుక్తం న గృహ్లాతి స్వయం వా న కరోతి యః ।

యస్య సముపి కా నాన్తి కుతస్తస్య సుభాషితమ్ ॥ ౨.౧౭౨॥

అథైకస్మిన్నహని గోష్ఠి-సమయే మృగో నాయాతః । అథ తే వ్యాకులీభూతాః పరస్పరం
 జల్పితుమారభాః । అహో కిమద్య సుహృన్ న సమాయాతః । కిం సింహాదిభిః
 క్వచిద్వ్యాపాదిత ఉత లుబ్ధకైరథ వానలే ప్రపతితో గర్తా-విషమే వా నవ-తృణ-లౌల్యాదితి
 । అథవా సాధ్యదముచ్యతే-

స్వ-గృహోద్యాన-గతేఽపి స్నిగ్ధైః పాపం విశక్యతే మోహాత్ ।

కిము దృష్ట-బహ్వపాయ-ప్రతిభయ-కాన్తార-మధ్య-స్థే ॥ ౨.౧౭౩॥

అథ మన్ధరకో వాయసమాహ-భో లఘుపతనకాహం హిరణ్యకశ్చ తావద్వావపశక్తౌ
 తస్యాన్వేషణం కర్తుం మన్దగతిత్వాత్ । తద్గత్వా త్వమరణ్యం శోధయ యది కుత్రచిత్
 తం జీవన్తం పశ్యసీతి ।

తదాకర్ణ్య లఘుపతనకో నాతిదూరే యావద్గచ్ఛతి తావత్ పవ్వల-తీరే చిత్రాణ్ణః కూట-
 పాశ-నియన్త్రితస్త్వతి । తం దృష్త్వా శోక-వ్యాకులీత-మనాస్తమవోచత్ । భద్ర కిమిదమ్ ?
 చిత్రాణ్ణోఽపి వాయసమవతోక్య విశేషేణ దుఃఖిత-మనా భూవ । అథవా యుక్తమేతత్-
 ఆపి మన్దత్వమాపన్నో నష్టో వాపిష్ట-దర్శనాత్ ।

ప్రాయేణ ప్రాణినాం భూయో దుఃఖావేగోఽధికో భవేత్ ॥ ౨.౧౭౪॥

తతశ్చ వాష్పావసానే చిత్రాణ్ణో లఘుపతనకమాహ-భో మిత్ర సజ్ఞాతోఽయం తావన్ మమ
 మృత్యుః । తద్యుక్తం సమృన్నం యద్భవతా సహ మే దర్శనం సజ్ఞాతమ్ । ఉక్తం చ-
 ప్రాణాత్సయే సముత్పన్నే యది స్యాన్ మిత్ర-దర్శనమ్ ।

తద్వాభ్యాం సుఖ-దం పశ్చాజ్ జీవతోఽపి మృతస్య చ ॥ ౨.౧౭౫॥

తత్ క్షన్తవ్యం యన్ మయా ప్రణయాత్ సుభాషిత-గోష్ఠిష్యభిహితమ్ | తథా హిరణ్యక-
మన్ధరకౌ మమ వాక్యాద్వాచ్యో |

అజ్ఞానాజ్ఞానతో వాపి దురుక్తం యదుదాహృతమ్ |

మయా తత్ క్షమ్యతామద్య ద్వాభ్యామపి ప్రసాదతః || ౨.౧౭౬ ||

తచ్చుత్వా లఘుపతనక ఆహ-భద్ర న భేతవ్యమన్మద్విధైర్మిత్రైర్విద్యమానైః |
యావదహం ద్రుతతరం హిరణ్యకం గృహీత్వాగచ్ఛామి | ఆపరం యే సత్-పురుషా
భవన్తి తే వ్యసనే న వ్యాకులత్వముపయాన్తి | ఉక్తం చ-

సమ్పది యస్య న హర్షో విపది విషాదో రణే న భీరుత్వమ్ | తం భువన-త్రయ-తిలకం
జనయతి జననీ సుతం విరలమ్ || ౨.౧౭౭ ||

ఏవముక్తైః లఘుపతనకశ్చిత్రాణ్ణమాశ్వాస్య యత్ర హిరణ్యక-మన్ధరకౌ తిష్ఠతస్తత్ర గత్వా
సర్వం చిత్రాణ్ణ-పాశ-పతనం కథితవాన్ | హిరణ్యకం చ చిత్రాణ్ణ-పాశ-మోక్షణం ప్రతి
కృత-నిశ్చయం పృష్ఠమారోప్య భూయోఽపి సత్వరం చిత్రాణ్ణ-సమీపే గతః | సోఽపి
మూషకమవలోక్య కిఞ్చిజ్ఞే జీవితాశయా సంశ్లిష్ట ఆహ-

ఆపన్-నాశాయ విబుధైః కర్తవ్యాః సుహృదోఽమలాః |

న తరతాపదం కశ్చిద్యోఽత్ర మిత్ర-వివర్జితః || ౨.౧౭౮ ||

హిరణ్యక ఆహ-భద్ర త్వం తావన్ నీతి-శాస్త్ర-జ్ఞో దక్ష ఇతి | తత్ కథమత్ర కూట-పాశే
పతితః ?

స ఆహ-భో న కాలోఽయం వివాదస్య | తన్ న యావత్ స పాపాత్మా లుబ్ధకః సమభ్యేతి
తావద్ద్రుతతరం కర్తయేమం మత్-పాద-పాశమ్ |

తదాకర్ణ్య విహస్యాహ హిరణ్యకః-కిం మయపి సమాయాతే లుబ్ధకాద్భిభేషి తతః శాస్త్రం
ప్రతి మహతీ మే విరక్తిః సమ్పన్నా యద్భవద్విధా అపి నీతి-శాస్త్ర-విద ఏతామవస్థాం
ప్రాప్నువన్తి | తేన త్వాం పృచ్ఛామి |

స ఆహ-భద్ర కర్మణా బుద్ధిరపి హన్యతే | ఉక్తం చ-

కృతాన్త-పాశ-బద్ధానాం దైవోపహత-చేతసామ్ |

బుద్ధయః కుబ్జ-గామినోఽభవన్తి మహతామపి || ౨.౧౭౯ ||

విధాత్రా రచితా యా సా లలాటేఽక్షర-మాలికా |

న తాం మార్జయితుం శక్తాః స్వ-శక్త్యాపతిపణ్ణితాః || ౨.౧౮౦ ||

ఏవం తయోః ప్రవదతోః సుహృద్వ్యసన-సన్తప్త-హృదయో మన్థరకః శనైః శనైస్తం ప్రదేశమాజగామ | తం దృష్ట్వా లఘుపతనకో హిరణ్యకమాహ-అహో న శోభనమాపతితమ్ | హిరణ్యక ఆహ-కిం న లుబ్ధకః సమాయాతి ?

స ఆహ-ఆస్తాం తావల్లబ్ధక-వార్తా | ఏష మన్థరకః సమాగచ్ఛతి | తదనీతిరనుష్ఠితానేన యతో వయమపస్య కారణాన్ నూనం వ్యాపాదనం యాస్యామో యది స పాపాత్మా లుబ్ధకః సమాగమిష్యతి | తదహం తావత్ ఖముత్పతిష్యామి | త్వం పునర్బలం ప్రవిష్యాత్మానం రక్షయిష్యసి | చిత్రాజ్ఞోఽపి వేగేన దిగ్-అన్తరం యాస్యతి | ఏష పునర్జలచరః స్థలే కథం భవిష్యతీతి వ్యాకులోఽస్మి | అత్రాన్తరే ప్రాప్తోఽయం మన్థరకః | హిరణ్యక ఆహ-భద్ర, న యుక్తమనుష్ఠితం భవతా యదత్ర సమాయాతః | తద్భూయోఽపి ద్రుతతరం గమ్యతాం యావదసౌ లుబ్ధకో న సమాయాతి |

మన్థరక ఆహ-భద్ర, కిం కరోమి ? న శక్నోమి తత్ర-స్థో మిత్ర-వ్యసనాగ్ని-దాఘం సోఢుమ్ | తేనాహమత్రాగతః | అథవా సాధ్యిదముచ్యతే-

దయిత-జన-విప్రయోగో విత్త-వియోగశ్చ సహ్యాః స్యుః |

యది సుమహాషధ-కల్పో వయస్య-జన-సజ్జమో న స్యాత్ || ౨.౧౮౧||

వరం ప్రాణ-పరిత్యాగో న వియోగో భవాద్మతైః |

ప్రాణా జన్మాన్తరే భూయో న భవన్తి భవద్విధాః || ౨.౧౮౨||

ఏవం తస్య ప్రవదత ఆకర్ణ-పూరిత-శరాసనో లుబ్ధకోఽపుపాగతః | తం దృష్ట్వా మూషకేణ తస్య స్నాయు-పాశస్తత్-క్షణాత్ ఖణ్ణితః | అత్రాన్తరే చిత్రాజ్ఞః సత్వరం పృష్టమవలోకయన్ ప్రధావితః | లఘుపతనకో వృక్షమారూఢః | హిరణ్యకశ్చ సమీప-వర్తి బిలం ప్రవిష్టః | అథాసౌ లుబ్ధకో మృగ-గమనాదీషణ్ణ-వదనో వ్యర్థ-శ్రమస్తం మన్థరకం మన్తం మన్తం స్థల-మధ్యే గచ్ఛన్తం దృష్టవాన్ | అచిన్తయచ్చ-యదపి కురజ్ఞో ధాత్రాపహృతస్తథాపయం కూర్మ ఆహారార్థం సమ్పాదితః | తదద్యాస్యామిషేణ మే కుటుమ్పస్యాహార-నిర్వృత్తిర్భవిష్యతి |

ఏవం విచిన్త్య తం దర్శిత్విః సౌఛ్ఛద్య ధనుషు సమారోప్య స్కన్ధే కృత్వా గృహం ప్రతి ప్రస్థితః | అత్రాన్తరే తం నీయమానమవలోక్య హిరణ్యకో దుఃఖాకులః పర్యదేవయత్-కష్టం భోః కష్టమాపతితమ్ |

ఏకస్య దుఃఖస్య న యావదన్తం

గచ్ఛామహం పారమివార్ణవస్య |

తావద్దీప్తీయం సముపస్థితం మే చిద్రేష్యనర్థా బహులీ-భవన్తి || ౨.౧౮౩||

తావదస్థలతం యావత్ సుఖం యాతి సమే పథి |

స్థలితే చ సముత్పన్నే విషమే చ పదే పదే ॥ ౨.౧౦౪॥

యన్ నమ్రం సరలం చాపి యచ్ఛాపత్సు న సీదతి ।

ధనుర్మిత్రం కలత్రం చ దుర్లభం శుద్ధ-వంశజమ్ ॥ ౨.౧౦౫॥

న మాతరి న దారేషు న సోదర్యే న చాత్మజే ।

విశ్రమ్భస్తాదృశః పుంసాం యాదృశ్మిత్రే నిరన్తరే ॥ ౨.౧౦౬॥

యది తావత్ కృతాన్తేన మే ధన-నాశో విహితస్తన్-మార్గ-శ్రాన్తస్య మే విశ్రామ-భూతం మిత్రం

కస్మాదపహృతమ్ । అపరమపి మిత్రం పరం మన్ధరక-సమం న స్యాత్ । ఉక్తం చ-

అసమ్పత్తౌ పరో లాభో గుహ్యస్య కథనం తథా ।

ఆపద్విమోక్షణం వైవ మిత్రస్యైతత్ ఫల-త్రయమ్ ॥ ౨.౧౦౭॥

తదస్య పశ్చాన్ నాన్యః సుహృన్ మే । తత్ కిం మమోపరనవరతం వ్యసన-శరైర్వర్షతి

హస్త విధిః । యత ఆదౌ తావద్విత్త-నాశస్తతః పరివార-భ్రంశస్తతో దేశ-త్యాగస్తతో మిత్ర-

వియోగ ఇతి । అథవా స్వరూపమేతత్ సర్వేషామేవ జన్మానాం జీవిత-ధర్మస్య । ఉక్తం

చ-

కాయః సన్నిహితాపాయః సమ్పదః పదమాపదామ్ ।

సమాగమాః సాపగమాః సర్వముత్పాది భజ్జురమ్ ॥ ౨.౧౦౮॥

తథా చ-

క్షతే స్రహారా నిపతన్తభీక్షం

ధన-క్షయే వర్ధతి జాతరాగ్నిః ।

ఆపత్సు వైరాణి సముదభవన్తి

చ్ఛిద్రేష్వనర్థా బహులీ-భవన్తి ॥ ౨.౧౦౯॥

అహో సాధూక్తం కేనాపి ।

ప్రాప్తే భయే పరిత్రాణం ప్రీతి-విశ్రమ్భ-భాజనమ్ ।

కేన రత్నమిదం సృష్టం మిత్రమితక్షర-ద్వయమ్ ॥ ౨.౧౧౦॥

అత్రాన్తరే ఆక్రన్త-పరో చిత్రాంజ-లఘుపతనకౌ తత్రైవ సమాయాతౌ । అథ హిరణ్యక ఆహ-

అహో కిం వృథా-ప్రలపితేన । తద్భావదేష మన్ధరకో దృష్టి-గోచరాన్ న నీయతే తావదస్య

మోక్షోపాయశ్చిన్త్యతామితి । ఉక్తం చ-

వ్యసనం ప్రాప్య యో మోహాత్ కేవలం పరిదేవయేత్ ।

క్రన్తనం వర్ధయతేవ తస్యాన్తం నాధిగచ్ఛతి ॥ ౨.౧౧౧॥

కేవలం వ్యసనస్యాక్తం భేషజం నయ-పణ్ణితైః ।

తస్యోచ్చేద-సమారమ్భో విషాద-పరివర్జనమ్ || ౨.౧౯౨ ||

అన్యచ్ఛ-

అతీత-లాభస్య సురక్షణార్థం
భవిష్య-లాభస్య చ సజ్గమార్థమ్ |
ఆపత్-ప్రపన్నస్య చ మోక్షణార్థం

యన్ మన్యతేఽసౌ పరమో హి మన్తః || ౨.౧౯౩ ||

తచ్చుత్వా వాయస ఆహ-భో యదేవం తత్ క్రియతాం మద్వచః | ఏష చిత్రాజ్ఞోఽస్య మార్గే
గత్వా కింశ్చైత్ పల్వలమాసాద్య తస్య తీరే నిశ్చేతనో భూత్వా పతతు | అహమపస్య
శిరసి సమారుహ్య మన్తైశ్చఞ్చు-ప్రహారైః శిర ఉల్లేఖిష్యామి యేనాసౌ లుబ్ధకోఽముం
మృతం మత్వా మమ చఞ్చు-ప్రహార-ప్రత్యయేన మన్థరకం భూమౌ ఉప్తాస్య మృగార్థే
ధావతి | అత్రాన్తరే త్వయా దర్భ-మయ-బన్ధన-వేష్టనాని ఖణ్ణనీయాని యేనాసౌ మన్థరకో
ద్రుతతరం పల్వలం ప్రవిశతి |

చిత్రాజ్ఞః ప్రాహ-భో భద్రోఽయం దృష్టో మన్తస్త్యయా | నూనం మన్థరకో ముక్తో మన్తవ్యః
| ఉక్తం చ-

సిద్ధిం వా యది వాసిద్ధిం చిత్తోత్సాహో నివేదయేత్ |

ప్రథమం సర్వ-జన్తూనాం ప్రాజ్ఞో వేత్తి న చేతరః || ౨.౧౯౪ ||

తత్ తదేవం క్రియతామ్ | తథాసంపితే స లుబ్ధకస్తథైవ మార్గాసన్న-పల్వల-తీరస్థం
చిత్రాజ్ఞం వాయస-సనాథమద్రాక్షీత్ | తం దృష్ట్వా హర్షిత-మనా వ్యచిన్తయత్ | నూనం
పాశ-వేదనయా వరాకోఽయం మృగో గత్వాయుః-శేష-జీవితః పాశం త్రోటయిత్వా
కథమపేతద్వనాన్తరం ప్రవిష్టో యావన్ మృతః | తద్వశోఽయం మే కచ్చపః
సుయన్త్రితత్వాత్ | తదేనమపి తావద్గృహ్ణామీతవర్ధాయ కచ్చపం భూ-తలే ప్రక్షిప్య
మృగముపార్దవత్ |

అత్రాన్తరే హిరణ్యకేన వజ్రోపమ-దంష్ట్రా-ప్రహారేణ తద్దర్భ-వేష్టనం తత్-క్షణాత్
ఖణ్ణశః కృతమ్ | మన్థరకోఽపి తృణ-మధ్యాన్ నిష్క్రమ్య పల్వలం ప్రవిష్టః |
చిత్రాజ్ఞోఽపప్రాప్తస్యాపి తస్యోత్థాయ వాయసేన సహ ద్రుతం ప్రసప్టః | అత్రాన్తరే విలక్షో
విషాద-పరో నివృత్తో లుబ్ధకో యావత్ పశ్యతి తావత్ కచ్చపోఽపి గతః | తతశ్చ
తత్రోపవిశ్యేమం శ్లోకమపఠత్-

ప్రాప్తో బన్ధనమపయం గురు-మృగస్తావత్ త్వయా మే హృతః

సమ్ప్రాప్తః కమఠః స చాపి నియతం నష్టస్తవాదేశతః |

క్షుత్-క్షామోఽత్ర వనే భ్రమామి శిశుకైస్త్వక్తః సమం భార్యయా

యచ్ఛాన్యన్ న కృతం కృతాన్త కురుతే తచ్ఛాపి సహ్యం మయా ॥ ౨.౧౯౫॥

ఏవం బహు-విధం విలప్య స్వ-గృహం గతః । అథ తస్మిన్ దూరీ-భూతే సర్వేఽపి
తే కాక-కూర్మ-మృగాఖవః పరమానన్ద-భాజో మిలిత్వా పరస్పరమాలిఙ్గ్య పునర్జాతాన్
ఇవాత్మనో మన్యమానస్తదేవ సరః ప్రాప్య మహా-సుఖేన సుభాషిత-గోష్ఠి-వినోదం కుర్వంతః
కాలం నయన్తి స్మ । ఏవం జ్ఞాత్వా వివేకినా మిత్ర-సంకృహః కార్యః । తథా మిత్రేణ
సహావ్యాజేన వర్తితవ్యమ్ । ఉక్తం చ-

యో మిత్రాణి కరోతత్ర న కౌటిల్యేన వర్తతే ।

తైః సమం న పరాభూతిం సమ్ప్రాప్నోతి కథఞ్చన ॥ ౨.౧౯౬॥

ఇతి శ్రీ-విష్ణు-శర్మ-విరచితే పఞ్చతన్త్రే మిత్ర-సమ్ప్రాప్తిర్నామ ద్వితీయం తన్త్రం సమాప్తమ్
॥ ౨ ॥

పంచతన్త్రమ్

3. కాకోలూకీయమ్

అథ తృతీయం తన్త్రమథ కాకోలూకీయమ్ ।
ప్రస్తావనా కథా మేఘవర్ణారిమర్దన-వృత్తాస్తవః
అథేదమారభ్యతే కాకోలూకీయం నామ తృతీయం తన్త్రమ్ । యస్యాయమాద్యః శ్లోకః-
న విశ్వనేత్ పూర్వ-విరోధితస్య
శత్రోశ్చ మిత్రత్వముపాగతస్య ।
దగ్ధాం గుహాం పశ్య ఉలూక-పూర్ణాం
కాక-ప్రణీతేన హుతాశనేన ॥ 3.౧॥

తద్యథానుశ్రుయతే-అస్తి దక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరమ్ । తస్య
సమీపస్థో-నేక-శాఖాసనాథో-తిఘనతర-పత్ర-చ్ఛన్నో న్యగ్రోధ-పాదపో-స్తి । తత్ర
చ మేఘ-వర్ణో నామ వాయు-రాజో-నేక-కాక-పరివారః ప్రతివసతి స్మ । స తత్ర
విహిత-దుర్గ-రచనః సపరిజనః కాలం నయతి । తథాన్యో-రి-మర్దనో నామోలూక-
రాజో-సంఖ్యో-లూక-పరివారో గిరి-గుహ-దుర్గాశ్రయః ప్రతివసతి స్మ । స చ రాత్రావభ్యేత్య
సదైవ తస్య న్యగ్రోధస్య సమన్తాత్ పరిభ్రమతి । అథోలూకరాజః పూర్వ-విరోధ-వశాద్యం
కఞ్చిద్వాయు-స-సమాసాదయతి । తం వ్యాపాద్య గచ్ఛతి । ఏవం నిత్యాభిగమనాచ్ఛవైః
శనైస్తేన్ న్యగ్రోధ-పాదపద్దుర్గం తేన సమన్తాన్ నిర్వాయసం కృతమ్ । అథవా భవతేవమ్ ।
ఉక్తం చ-

య ఉపేక్షేత శత్రుం స్వం ప్రసరన్తం యదృచ్ఛయా ।
రోగం చాలస్య-సంయుక్తః స శనైస్తేన హన్యతే ॥ 3.౨॥

తథా చ-
జాత-మాత్రం న యః శత్రుం వ్యాధిం చ ప్రశమం నయేత్ ।
మహాబలో-పి తేనైవ వృద్ధిం ప్రాప్య స హన్యతే ॥ 3.3॥

అథాన్యేద్యుః స వాయు-రాజః సర్వాన్ సవివాన్ ఆహూయ ప్రోవాచ-భోః !
ఉత్కృటస్తావదస్మాకం శత్రురుద్యమ-సమ్పన్నశ్చ కాలవిచ్ఛ నిత్యమేవ నిశాగమే
సమేత్యాస్మత్-వక్ష-కదనం కరోతి । తత్ కథమస్య ప్రతివిఘాతవ్యమ్ ? వయం తావద్రాత్రౌ

న పశ్యామః | న చ దివా దుర్గం విజానీమో యేన గత్వా ప్రహరామః | తదత్ర కిం
యుజ్యతే సస్తి-విగ్రహ-యానాసన-సంశ్రయ-ద్వైధీ-భావానాం మధ్యాత్ | అథ తే ప్రోచుః-
యుక్తమభిహితం దేవేన యదేష ప్రశ్నః కృతః | ఉక్తం చ-
అపృష్టేనాపి వక్తవ్యం సచివేనాత్ర కింఞ్చన |
పృష్టేన తు విశేషేణ వాచ్యం పథ్యం మహీపతేః || 3.౪||

యో న పృష్టో హితం బ్రూతే పరిణామే సుఖావహమ్ |
మన్త్రో న ప్రియ-వక్తా చ కేవలం స రిపుః స్మృతమ్ || 3.౫||

తస్మాదేకాస్తమాసాద్య కార్యో మన్త్రో మహీపతే |
యేన తస్య వయం కుర్మో నియమం కారణం తథా || 3.౬||

ఉక్తం చ-
బలీయసి ప్రణమతాం కాలే ప్రహరతామపి |
సమ్పదో నావగచ్ఛన్తి ప్రతీపమివ నిమ్నగాః || 3.౭||

సత్యాఢ్యో ధార్మికశ్చార్యో బ్రాతృ-సజ్జాతవాన్ బలీ |
అనేక-విజయీ చైవ సన్దేయః స రిపుర్భవేత్ || 3.౮||

సస్తిః కార్యోఽపనార్యేణ విజ్ఞాయ ప్రాణ-సంశయమ్ |
ప్రాణైః సంరక్షితైః సర్వం యతో భవతి రక్షితమ్ || 3.౯||

అనేక-యుద్ధ-విజయీ సన్ధానం యస్య గచ్ఛతి |
తత్-ప్రభావేణ తస్యాశు వశం గచ్ఛన్తరాతయః || 3.౧౦||

సస్తిమిచ్ఛేత్ సమేనాపి సస్తిగో విజయీ యుధి |
న హి సాంశయికం కుర్యాదితువాచ బృహస్పతిః || 3.౧౧||

సస్తిగో విజయో యుద్ధే జనానామిహ యుద్ధ్యతామ్ |
ఉపాయ-త్రితయాదూర్ధ్వం తస్మాద్ద్యుద్ధం సమాచరేత్ || 3.౧౨||

అసన్ధానో మానాన్ధః సమేనాపి హతో భృశమ్ |
ఆమకుమ్భమివాభిత్వా నావతిష్ఠేత శక్తిమాన్ || 3.౧౩||

సమం శక్తిమతా యుద్ధమశక్తస్య హి మృత్యవే |
వృషత్కుమ్భం యథా భిత్వా తావత్ తిష్ఠతి శక్తిమాన్ || 3.౧౪||

అన్యచ్ఛ-
భూమిర్మిత్రం హిరణ్యం వా విగ్రహస్య ఫల-త్రయమ్ |

నాస్తేకమపి యదేషాం విగ్రహం న సమాచరేత్ || 3.౧౫||

ఖనన్న ఆఖు-బిలం సింహః పాషాణ-శకలాకులమ్ |
ప్రాప్నోతి నఖ-భజ్గం హి ఫలం వా మూషకో భవేత్ || 3.౧౬||

తస్మాన్ న స్యాత్ ఫలం యత్ర పుష్టం యుద్ధం తు కేవలమ్ |
న హి తత్ స్వయముత్పాద్యం కర్తవ్యం న కథంశ్చన || 3.౧౭||

బలీయసా సమాక్రాంతో వైతసీం వృత్తిమాశ్రయేత్ |
వాఙ్మన్నభ్రంశినీం లక్ష్మీం న భౌజజ్ఞీ కదాచన || 3.౧౮||

కుర్వన్ హి వైతసీం వృత్తిం ప్రాప్నోతి మహతీం శ్రియమ్ |
భుజజ్గ-వృత్తిమాపన్నో వధమర్హతి కేవలమ్ || 3.౧౯||

కౌర్మం సజ్కోచమాస్థాయ ప్రహారానపి మర్షయేత్ |
కాలే కాలే చ మతిమాన్ ఉత్తిష్ఠేత్ కృష్ణ-సర్పవత్ || 3.౨౦||

ఆగతం విగ్రహం విద్వాన్ ఉపాయైః ప్రశమం నయేత్ |
విజయస్య హానిత్యత్వాద్రభసేన న సమృతేత్ || 3.౨౧||

బలినా సహ యోధవ్యమితి నాస్తి నిదర్శనమ్ |
ప్రతివాతం న హి ఘనః కదాచిదుపసర్పతి || 3.౨౨||

శత్రుణా న హి సన్దధ్యాత్ సుశ్లెష్టేనాపి సన్ధినా |
సుతస్తమపి పానీయం శమయతేవ పావకమ్ || 3.౨౩||

ఉక్తం చ-
సత్య-ధర్మ-విహీనేన న సన్దధ్యాత్ కథంశ్చన |
సుగన్ధితోఽపసాధుత్వాదచిరాద్యాతి విక్రీయామ్ || 3.౨౪||

తస్మాత్ తేన యోధవ్యమితి మే మతిః | ఉక్తం చ యతః-
క్రూరో లుభోఽలసోఽసత్యః ప్రమాదీ భీరురస్థిరః |
మూఢో యోధావమన్తా చ సుఖోచ్ఛేద్యో భవేద్దిపుః || 3.౨౫||

అపరం తేన పరాభూతా వయమ్ | తద్యది సన్ధాన-కీర్తనం కరిష్యామస్తద్భూయోఽత్యస్తం
కోపం కరిష్యతి | ఉక్తం చ-

చతుర్థోపాయ-సాధ్యే తు రిపౌ సాస్త్యమపక్రీయా |
స్వేద్యమామ-జ్వరం ప్రాజ్ఞః కోఽమ్భసా పరిషిఙ్చతి || 3.౨౬||

సామవాదాః సకోపస్య శత్రోః ప్రత్యుత దీపికాః |

ప్రతప్తస్యేవ సహసా సర్పిషస్తోయ-బిన్దవః ॥ 3.౨౭॥

ప్రమాణాభ్యధికస్యాపి మహత్-సత్త్వమధిష్ఠితః ।

పదం మూర్ధ్ని సమాధత్తే కేసరీ మత్త-దన్తినః ॥ 3.౨౮॥

ఉత్సాహ-శక్తి-సమ్పన్నో హన్యాచ్ఛత్రం లఘుర్గురుమ్ ।

యథా కణ్ఠీరవో నాగం భారద్వాజః ప్రచక్షతే ॥ 3.౨౯॥

మాయయా శత్రవో వధ్యా అవధ్యాః స్యుర్భలేన యే ।

యథా స్త్రీ-రూపమాస్థాయ హతో భీమేన కీచకః ॥ 3.30॥

తథా చ-

మృత్యోరివోగ్ర-దణ్డస్య రాజ్ఞో యాన్తి వశం ద్విషః ।

సర్వంసహం తు మన్యస్తే తృణాయ రిపవశ్చ తమ్ ॥ 3.3౧॥

న జాతు శమనం యస్య తేజస్తేజస్వి-తేజసామ్ ।

వృథా జాతేన కిం తేన మాతుర్యోవన-హారిణా ॥ 3.3౨॥

యా లక్ష్మీర్నానులిప్తాజ్ఞీ వైర్శోణిత-కుఙ్కుమైః ।

కాన్తాపి మనసః ప్రీతిం న సా ధత్తే మనస్వినామ్ ॥ 3.33॥

రిపు-రక్తేన సంసిక్తా తత్-స్త్రీనేత్రామ్బుభిస్తథా ।

న భూమిర్యస్య భూపస్య కా శ్లాఘా తస్య జీవితే ॥ 3.3౪॥

బలోత్కటేన దుష్టేన మర్యాదా-రహితేన చ ।

న సన్ధి-విగ్రహౌ వైవ వినా యానం ప్రశస్యతే ॥ 3.3౫॥

ద్విధాకారం భవేద్యానం భవేత్ ప్రాణార్థ-రక్షణమ్ ।

ఏకమన్యజ్ జిగీషోశ్చ యాత్రాలక్షణముచ్యతే ॥ 3.3౬॥

కార్తికే వాథ చైత్రే వా విజిగీషోః ప్రశస్యతే ।

యానముత్కృష్ట-వీర్యస్య శత్రు-దేశే న చాన్యదా ॥ 3.3౭॥

అవస్కన్ధ-ప్రదానస్య సర్వే కాలాః ప్రకీర్తితాః ।

వ్యసనే వర్తమానస్య శత్రోచ్ఛిద్రాన్వితస్య చ ॥ 3.3౮॥

స్వస్థానం సుదృఢం కృత్వా శూరైశ్చాత్మైర్మహాబలైః ।

పర-దేశం తతో గచ్ఛేత్ ప్రణిధి-వ్యాప్తమగ్రతః ॥ 3.3౯॥

అజ్ఞాతపి-వధాసార-తోయ-శస్యో వ్రజేత్ తు యః ।

పర-రాష్ట్రం న భూయః స స్వ-రాష్ట్రమధిగచ్ఛతి || 3.౪౦||

తత్ తే యుక్తం కర్తుమపసరణమ్ | అన్యచ్ఛ-
తన్ న యుక్తం ప్రభో కర్తుం ద్వితీయం యానమేవ చ |
న విగ్రహో న సన్ధానం బలినా తేన పాపినా || 3.౪౧||

అపరం కారణాపేక్షయాపసరణం క్రియతే బుధైః | ఉక్తం చ-
యదపసరతి మేషః కారణం తత్ ప్రహర్షం
మృగ-పతిరపి కోపాత్ సజ్కుచతుత్పతిష్ఠుః |
హృదయ-నిహిత-భావా గూఢ-మస్త్ర-ప్రచారాః
కిమపి విగణయంతో బుద్ధిమన్తః సహన్తే || 3.౪౨||

అన్యచ్ఛ-
బలవన్తం రిపుం దృష్ట్వా దేశ-త్యాగం కరోతి యః |
యుధిష్ఠిర ఇవాప్నోతి పునర్జీవన్ స మేదిసీమ్ || 3.౪౩||

యుధ్యతేఽహజ్కృతిం కృత్వా దుర్బలో యో బలీయసా |
స తస్య వాఙ్ఞాతం కుర్యాదాత్మనశ్చ కుల-క్షయమ్ || 3.౪౪||

తద్బలవతాభియుక్త్యాపసరణ-సమయోఽయం న సన్ధేర్విగ్రహస్య చ | ఏవమనుజీవి-
మస్త్రోఽపసరణస్య |

అథ తస్య వచనమాకర్ణ్య ప్రజీవనమాహ-భద్ర ! త్వమపాత్మనోఽభిప్రాయం వద |
సోఽబ్రవీత్-దేవ ! మమ సన్ధి-విగ్రహ-యానాని త్రీణపి న ప్రతిభాన్తి | విశేషతశ్చాసనం
ప్రతిభాతి | ఉక్తం చ-

నక్రః స్వ-స్థానమాసాద్య గజేన్ద్రమపి కర్షతి |
స ఏవ ప్రచ్యుతః స్థానాచ్ఛనాపి పరిభూయతే || 3.౪౫||

తథా-
అభియుక్తో బలవతా తిష్ఠన్ దుగ్ధే ప్రయత్నవాన్ |
తత్రస్థః సుహృదాహ్వానం కుర్వీతాత్మ-విముక్తయే || 3.౪౬||

యో రిపోరాగమం శ్రుత్వా భయ-సన్తస్త-మానసః |
స్వ-స్థానం హి త్యజేత్ తత్ర న తు భూయో విశేచ్ఛ సః || 3.౪౭||

దంష్ట్రా-విరహితః సర్వో మద-హీనో యథా గజః |
స్థాన-హిసన్తథా రాజా గమ్యః స్యాత్ సర్వ-జన్తుషు || 3.౪౮||

నిజ-స్థాన-స్థితోఽపేకః శతం యోద్ధుం సహేన్ నరః |

శక్తానామపి శత్రూణాం తస్మాత్ స్థానం న సన్త్యజేత్ || 3.౪౯ ||

తస్మాద్ధుర్గం దృఢం కృత్వా సుభటాసార-సంయుతమ్ |

ప్రాకార-పరిఖా-యుక్తం శస్త్రాదిభిరలంకృతమ్ || 3.౫౦ ||

తిష్ఠేన్ మధ్య-గతో నిత్యం యుద్ధాయ కృత-నిశ్చయః | జీవన్ సమప్రాప్తస్యతి రాజ్యం
మృతో వా స్వర్గమేష్యతి || 3.౫౧ || (యుగ్మకమ్)

అన్యచ్ఛ-

బలినాపి న బాధ్యన్తే లఘవోఽపేక-సంశ్రయాః |

విపక్షేణాపి మరుతా యథైక-స్థాన-వీరుధాః || 3.౫౨ ||

మహాసపేకణో వృక్షః బలవాన్ సుప్రతిష్ఠితః |

ప్రసహ్య ఇవ వాతేన శక్యో ధర్షయితుం యతః || 3.౫౩ ||

అథ యే సంహతా వృక్షా సర్వతః సుప్రతిష్ఠితాః |

తే న రౌద్రానిలేనాపి హన్యన్తే హేక-సంశ్రయాత్ || 3.౫౪ ||

ఏవం మనుష్యమపేకం శౌర్యేణాపి సమన్వితమ్ |

శక్యం ద్విషన్తో మన్యన్తే హింసన్తి చ తతః పరమ్ || 3.౫౫ ||

ఏవం ప్రజీవ-మన్త్రః | ఇదమాసన-సంజ్ఞకమ్ |

ఏతత్ సమాకర్ణ్య చిరజ్ఞీవినం ప్రాహ-భద్ర ! త్వమపి స్వాభిప్రాయం వద |

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! షాఢ్గుణ్య-మధ్యే మమ సంశ్రయః సమ్యక్ ప్రతిభాతి | తత్ తస్యానుష్ఠానం
కార్యమ్ | ఉక్తం చ-

అసహాయః సమర్థోఽపి తేజస్వీ కిం కరిష్యతి |

నిర్వాతే జ్వలితో వహ్నిః స్వయమేవ ప్రశామ్యతి || 3.౫౬ ||

సంజ్ఞితః శ్రేయసీ పుంసాం స్వ-పక్షే చ విశేషతః |

తుషైరపి పరిభ్రష్టా న ప్రరోహన్తి తణ్ణులాః || 3.౫౭ ||

తదత్రైవ స్థితేన త్వయా కర్చిత సమర్థః సమాశ్రయణీయః, యో విపత్-ప్రతికారం కరోతి
| యది పున్తస్త్వం స్వ-స్థానం త్యక్త్వాస్యత్ర యాస్యసి | తత్ కోఽపి తే వాజ్-మాత్రేణాపి
సహాయత్వం న కరిష్యతి | ఉక్తం చ, యతః-

వనాని దహతో వహ్నిః సఖీ భవతి మారుతః |

స ఏవ దీప-నాశాయ కృతే కస్యాస్తి సౌహృదమ్ || 3.౫౮ ||

అథవా నైతదేకాన్తం యద్బలినమేకం సమాశ్రయేత్ | లఘూనామపి సంశ్రయో రక్షాయై ఏవ
భవతి | ఉక్తం చ, యతః-

సజ్ఘాతవాన్ యథా వేణుర్నివిడైర్వేణుభిర్వృతః |
 న శక్యేత సముచ్ఛేత్తుం దుర్బలోఽపి యథా నృపః || 3.౫౯ ||

యది పునరుత్తమ-సంశ్రయో భవతి తత్ కిముచ్యతే ? ఉక్తం చ-
 మహాజనస్య సమ్పర్కః కస్య నోన్నతి-కారకః |
 పద్మ-పత్ర-స్థితం తోయం ధత్తే ముక్తా-ఫల-శ్రియమ్ || 3.౬౦ ||

తదేవం సంశ్రయం వినా న కశ్చిత్ ప్రతీకారో భవతి ఇతి మేఽభిప్రాయః | ఏవం చిరజ్ఞోవి-
 మన్తః |
 అధైవమభిహితే స మేఘవర్ణో రాజా చిరన్తనం పితృ-సచివం దీర్ఘాయుషం సకల-సీతి-
 శాస్త్ర-పారగ్గతం స్థిరజివి-నామానం ప్రణమ్య ప్రోవాచ-తాత ! యదేతే మయా పృష్టాః
 సచివాస్తావదత్ర-స్థితస్యాపి తవ తత్-పరీక్షార్థమ్, యేన త్వం సకలం శ్రుత్వా యదుచితం
 తన మే సమాదిశసి | తద్యదుక్తం భవతి తస్మాదేశ్యమ్ |
 స ఆహ-వత్స ! సర్వైరపేత్తైర్నీతి-శాస్త్రాశ్రయముక్తం సచివైః | తదుపయుజ్యతే స్వ-
 కాలోచితం సర్వమేవ | పరమేష ద్వైధీభావస్య కాలః | ఉక్తం చ-
 అవిశ్వాసం సదా తిష్ఠేత్ సన్నినా విగ్రహేణ చ |
 ద్వైధీ-భావం సమాశ్రిత్య పాపే శత్రౌ బలీయసి || 3.౬౧ ||

తచ్ఛత్రం విశ్వాస్యావిశ్వస్వైర్లోభం దర్శయద్భిః సుఖేనోచ్ఛిద్యతే రిపుః | ఉక్తం చ-
 ఉచ్ఛేద్యమపి విద్వాంసో వర్ధయన్తరిమేకదా |
 గుడేన వర్ధితః శ్లేష్మా యతో నిఃశేషతాం వ్రజేత్ || 3.౬౨ ||

తథా చ-
 స్త్రీణాం శత్రోః కుమిత్రస్య పణ్య-స్త్రీణాం విశేషతః |
 యో భవేదేక-భావోఽత్ర న స జీవతి మానవః || 3.౬౩ ||

కృత్యం దేవ-ద్విజాతినామాత్మనశ్చ గురోస్తథా |
 ఏక-భావేన కర్తవ్యం శేషం ద్వైధ-సమాశ్రితమ్ || 3.౬౪ ||

ఏకో భావః సదా శస్త్రో యతీనాం భావితాత్మనామ్ |
 శ్రీ-లుభానాం న లోకానాం విశేషేణ మహీ-భుజామ్ || 3.౬౫ ||

తద్వైధీభావం సంశ్రితస్య తవ స్వ-స్థానే వాసో భవిష్యతి, లోభాశ్రయాచ్చ శత్రుముచ్చాటయిష్యసి
 అపరం-యది కిచ్ఛచ్చిద్రం తస్య పశ్యసి, తద్గత్వా వ్యాపాదయిష్యసి |
 మేఘవర్ణ ఆహ-తాత మయా సోఽవిదిత సంశ్రయః | తత్ కథం తస్య ఛిద్రం జ్ఞాస్యామి ?
 స్థిరజీవాహ-వత్స ! న కేవలం స్థానం, చిధ్రాణపి తస్య ప్రకటీకరిష్యామి ప్రణధిభిః | ఉక్తం చ-

గావో గగ్ధేన పశ్యన్తి వేదైః పశ్యన్తి వై ద్విజాః ।

చారై పశ్యన్తి రాజానశ్చక్షుర్భ్యామితరే జనాః ॥ 3.౬౬॥

ఉక్తం చాత్ర విషయే-

యస్త్రిధాని నిజే పక్షే పర-పక్షే విశేషతః ।

గుప్తైశ్చార్షైర్నైవోపేత్తి న స దుర్గతిమాప్పుయాత్ ॥ 3.౬౭॥

మేఘవర్ణ ఆహ-తాత, కాని తీర్థానుచ్యన్తే ? కతి సజ్ఞ్యాని చ ? కీదృశా గుప్తచరాః ? తత్ సర్వం నివేద్యతామితి ।

స ఆహ-అత్ర విషయే భగవతా నారదేన యుధిష్ఠిరః ప్రోక్తః । యచ్ఛత్ర-పక్షేష్టాదశ-తీర్థాని, స్వ-పక్షే పంచదశ । త్రిభిస్త్రిభిర్గుప్తచరైస్తాని జ్ఞేయాని । తైర్జాతైః స్వ-పక్షః పర-పక్షశ్చ వశ్యో భవతి । ఉక్తం చ నారదేన యుధిష్ఠిరం ప్రతి-

కచ్ఛిద్దష్టదశానేషు స్వ-పక్షే దశ పంచా చ ।

త్రిభిస్త్రిభిరవిజ్ఞాతైర్వేత్తి తీర్థాని చారకైః ॥ 3.౬౮॥

తీర్థ-శబ్దేనాయుక్త-కర్మాభిధీయతే । తద్యది తేషాం కుత్సితం భవతి తత్ స్వామినో-భిఘాతాయ, యది ప్రధానం భవతి తద్వృద్ధయే స్యాదితి । తద్యథా-మస్త్రీ పురోహితః, నేనాపతిః, యువరాజుః, దౌవారికః, అస్త్రాస్వికః, ప్రశాసకః, సమాహర్తు-సన్నిధాతృ-ప్రదేష్టు-జ్ఞాపకాః, సాధనాధ్యక్షః, గజాధ్యక్షః, కోశాధ్యక్షః, దుర్గపాల-కరపాల-సీమాపాల-ప్రోత్క-ట-భృత్యాః । ఏషాం భేదేన ద్రాగ్రిపుః సాధ్యతే । స్వ-పక్షే చ దేవీ, జననీ, కణ్వుకీ, మాలికః, శయ్యా-పాలకః, స్పృశాధ్యక్షః, సాంవత్సరికః, భిషగ్, తామూల-వాహకః, ఆచార్యః, అఙ్గ-రక్షకః, స్థాన-చిన్నకః, ఛత్రధరః, విలాసినీ । ఏషాం వైర-ద్వారేణ స్వ-పక్షే విఘాతః । తథా చ-వైద్య-సాంవత్సరాచార్యాః స్వ-పక్షే-అధికృతాశ్చరాః ।

తథాహి-తుణ్ణికోన్మత్తాః సర్వం జానన్తి శత్రుషు ॥ 3.౬౯॥

తథా చ-

కృత్వా కృత్య-విదస్తీర్థేష్వన్తః ప్రణిధయః పదమ్ ।

విదాఙ్క-ర్వన్తు మహతస్తలం విద్విషదమృసః ॥ 3.౭౦॥

ఏవం మస్త్రీ-వాక్యమాకర్ణ్యాత్తాన్తరే మేఘవర్ణ ఆహ-తాత ! అథ కిం నిమిత్తమేవంవిధం ప్రాణాన్తికం సదైవ వాయసోలూకానాం వైరమ్ ?

స ఆహ-వత్స ! కదాచిద్ధంస-శుక-కోకిల-చాతక-ఉలూక-మయూర-కపాత-పారావత-విష్కీర-ప్రభృతయః సర్వైఃపి పక్షిణః సమేత్య సోద్వేగం మన్తయితుమారభ్యాః । అహో అస్మాకం తావద్వైసతేయో రాజా, స చ వాసుదేవ-భక్తో న కామపి చిన్తామస్మాకం కరోతి

। తత్ కిం తేన వృథాస్వామినా ? యో లుబ్ధక-పాశైర్నిత్యం నిబధ్యమానానాం న రక్షాం విధత్తే । ఉక్తం చ-

యో న రక్షతి విత్రస్తాన్ పీడ్యమానాన్ పరైః సదా ।
జస్తాన్ పార్థివ-రూపేణ స కృతాన్తో న సంశయః ॥ 3.20 ॥

యది న స్యాన్ నరపతిః సమ్యక్ నేతాః తతః ప్రజాః ।
అకర్ణధారా జలధౌ విప్లవేతేహ నౌరివ ॥ 3.21 ॥

షడ్ ఇమాన్ పురుషో జహ్యద్భిన్నాం నావమివార్ణవే ।
అప్రవక్తారమాచార్యమనధీయానం ఋత్విజమ్ ॥ 3.23 ॥

అరక్షితారం రాజానం భార్యాం చాపిర్య-వాదినీమ్ । గ్రామ-కామం చ గోపాలం వన-కామం చ నాపితమ్ ॥ 3.24 ॥ (యుగ్మమ్)

తత్, సశ్చిత్సాన్యః కశ్చిద్రాజా విహజ్గమానాం క్రియతామితి । అథ తైర్భద్రాకారములూకమవలోక్య సర్వైరభిహితమ్-యదేష ఉలూకో రాజాస్మాకం భవిష్యతి, తదానీయంతాం నృపాభిషేక-సమ్బంధినః సమ్భారాః ఇతి ।

అథ సాధితే వివిధ-తీర్థోదకే, ప్రగుణీకృతేఽష్టోత్తర-శత-మూలికా-సజ్ఘాతే ప్రదత్తే సింహాసనే, వర్జితే సప్తద్విప-సముద్ర-భూధర-విచిత్రే ధరిత్రి-మణ్డలే, ప్రస్తారితే వ్యాఘ్ర-చర్మణి ఆపూరితేషు హేమ-కుమ్భేషు దీపేషు వాద్యేషు చ సజ్జీకృతేషు దర్పణాదిషు మాఙ్గల్య-వస్తుషు, పఠత్సు వర్ణి-ముఖ్యేషు, వేదోచ్ఛారణ-పఠేషు సముదిత-ముఖేషు బ్రాహ్మణ్యేషు, గీత-పఠే యువతి-జనే, ఆనీతాయామగ్ర-మహిష్యాం కృకాలికాయామ్, ఉలూకోఽభిషేకార్థం యావత్ సింహాసనే ఉపవిశతి తావత్ కుతోఽపి వాయసః సమాయాతః సోఽచింతయత్-అహో ! కిమేష సకల-పక్షి-సమాగమో మహోత్సవశ్చ ? అథ తే పక్షిణస్తం దృష్ట్వా మిథః ప్రోచుః । పక్షిణాం మధ్యే వాయసశ్చతురః శ్రూయతే । ఉక్తం చ-

నరాణాం నాపితో ధూర్తః పక్షిణాం చైవ వాయసః ।
దంష్ట్రీణాం చ శృగాలస్తు శ్వేభిక్షుస్తపస్వినామ్ ॥ 3.25 ॥

తదస్యాపి వచనం గ్రాహ్యమ్ । ఉక్తం చ-
బహుధా బహుభిః సార్థం చింతితాః సునిరూపితాః ।

కథశ్చిన్ న విలీయన్తే విద్యద్భిశ్చిన్తితా నయాః ॥ 3.26 ॥

అథ వాయసః సమేత్య తాన్ ఆహ-అహో ! కిం మహాజన-సమాగమోఽయం పరమ-మహోత్సవశ్చ ।

తే ప్రోచుః-భోః ! నాస్తి కశ్చిద్విహజ్గమానాం రాజా, తదస్యోలూకస్య విహజ్గ-రాజ్యాభిషేకో నిరూపితస్త్రిపుతి సమస్త-పక్షిభిః । తత్త్వమపి స్వ-మతం దేహి । ప్రస్తావే సమాగతోఽసి ।

అథాసౌ కాకో విహస్యాహ-అహో ! న యుక్తమేతత్ | యన్ మయూర-హంస-కోకిల-
చక్రవాక-శుక-కారణ్ణవ-హారీత-సారసాదిషు పక్షి-ప్రధానేషు విద్యమానేషు దివాన్తస్యాస్య
కరాల-వక్తస్యాభిషేకః క్రియతే | తత్రైతన్ మమ మతమ్ | యతః-

వక్ర-నాసం సుజిహ్మాక్షం క్రూరమప్రియ-దర్శనమ్ |
అన్రుద్ధస్యేదృశం వక్త్రం భవేత్ క్రుద్ధస్య కీదృశమ్ || 3.22 ||

స్వభావ-రౌద్రమత్యుగ్రం క్రూరమప్రియ-వాదినమ్ |
ఉలూకం నృపతిం కృత్వా కా నః సిద్ధిర్భవిష్యతి || 3.23 ||

అపరం వైనతేయే స్వామిని స్థితే కిమేష దివాన్తః క్రియతే రాజా ? తద్యద్యపి గుణవాన్ భవతి,
తథాపేకస్మిన్ స్వామిని స్థితే నాన్యో భూపః ప్రశస్యతే |

ఏక ఏవ హితార్థాయ తేజస్వీ పార్థివో భువః |
యుగాన్త ఇవ భాస్వన్తో బహవోఽత్ర విపత్తయే || 3.24 ||

తత్ తస్య నామ్నాపి యూయం పరేషామగమ్యా భవిష్యథ | ఉక్తం చ-
గురూణాం నామ-మాత్రేఽపి గృహీతే స్వామి-సమృభవే |
దుష్టానాం పురతః క్షేమం తత్-క్షణాదేవ జాయతే || 3.25 ||

తథా చ-
వ్యపదేశేన మహతాం సిద్ధిః సజ్ఞాయతే పరా |
శశినో వ్యపదేశేన వసన్తి శశకాః సుఖమ్ || 3.26 ||

పక్షిణ ఉఃచుః-కథమేతత్ ?
స ఆహ-

కథా ౧ చతుర్దశ-నామ-మహా-గజ-కథా

కస్మింశ్చిద్వనే చతుర్దశో నామ మహా-గజో యూథాధిపః ప్రతివసతి స్మ | తత్ర కదాచిన్
మహతనావృష్టిః సజ్ఞాతా ప్రభూత-వర్షాణి యావత్ | తయా తడాగ-హ్రాద-పల్వల-సరాంసి
శోషమపగతాని | అథ తైః సమస్త-గజైః స గజరాజః ప్రోక్తః-దేవ ! పిపాసాకులా గజ-కలభా
మృత-ప్రాయా అపరే మృతాశ్చ | తదన్విష్యతాం కశ్చిజ్జ్ జలాశయో యత్ర జల-పానేన
స్వస్థతాం వ్రజన్తి |

తతశ్చిరం ధ్యాత్వా తేనాభిహితమన్తి మహా-హ్రాదో వివిక్తే ప్రదేశే స్థల-మధ్య-గతః పాతాల-
గజ్ఞా-జలేన సదైవ పూర్ణః | తత్ తత్ర గమ్యతాం ఇతి |

తథానుష్ఠేః ఇతే పంచురాత్రముపసర్పద్భిః సమాసాదితస్యైః స హ్రాదః । తత్ర స్వేచ్ఛయా
జలమవగాహ్యస్తమనవేలాయాం నిష్కాన్తాః । తస్య చ హ్రాదస్య సమన్తాచ్ఛక-బిలాని
అసంఖ్యాని సుకోమల-భూమౌ తిష్ఠన్తి । తానపి సమస్తైరపి తైర్గజైరితస్తతో భ్రమద్భిః
పరిభగ్నాని । బహవః శశకాః భగ్న-పాద-శిరో-గ్రీవా విహితాః । కేచిన్ మృతాః కేచిజ్
జీవ-శేషా జాతాః ।

అథ గతే తస్మిన్ గజ-యూథే శశకాః సోద్వేగా గజపాద-క్షుణ్ణ-సమావాసాః కేచిద్భగ్న-
పాదాః । అన్యే జ్వరరిత-కలేవరా రుధిర-ప్లుతాః । అన్యే హత-శిశవో బాష్ప-పిహిత-లోచనాః
సమేత్య మిథో మస్త్రం చక్ర-అహో వినష్టా వయమ్ । నిత్యమేవైతద్గజ-యూథమాగమిష్యతి
యతో నాన్యత్ర జలమస్తి । తత్ సర్వేషాం నాశో భవిష్యతి । ఉక్తం చ-

స్పృశన్నపి గజో హన్తి జిస్తున్నపి భుజిజ్గమః ।
హసన్నపి నృపో హన్తి మానయన్నపి దుర్జనః ॥ 3.౮౨॥

తచ్చిన్యతాం కశ్చిదుపాయః । తత్రైకః ప్రోవాచ-గమ్యతాం దేశ-త్యాగేన । కిమన్యత్ ?
ఉక్తం చ మనునా వ్యాసేన చ-

త్యజేదేకం కులస్యార్థే గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్ ।
గ్రామం జనపదస్యార్థే ఆత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్ ॥ 3.౮౩॥

క్షేమ్యాం శస్య-ప్రదాం నిత్యం పశు-వృద్ధి-కరీమపి ।
పరిత్యజేన్ నృపో భూమిమాత్మార్థమవిచారయన్ ॥ 3.౮౪॥

ఆపదర్థే ధనం రక్షేద్ధారాన్ రక్షేద్ధనైరపి ।
ఆత్మానం సతతం రక్షేద్ధారైరపి ధనైరపి ॥ 3.౮౫॥

తతశ్చాన్యే ప్రోచుః-భోః ! పితృ-వైతామహం స్థానం న శక్యతే సహసా త్యక్తుమ్ । తత్
క్రియతాం తేషాం కృతే కాచిద్విభీషికా । యత్ కథమపి దైవాన్ న సమాయాన్తి । ఉక్తం చ-
నిర్విషేణాపి సర్పేణ కర్తవ్యా మహతీ ఫటా ।
విషం భవతు మా వాస్తు ఫటాలోపో భయంకరః ॥ 3.౮౬॥

అథాన్యే ప్రోచుః-యదేవం తత్సేషాం మహద్విభీషికా-స్థానమస్తి యేన నాగమిష్యన్తి
। సా చ చతుర-దూతాయత్తా విభీషికా । యతో విజయదత్తో నామాస్మత్-స్వామీ
శశకశ్చన్య-మణ్ణలే నివసతి । తత్ ప్రేష్యతాం కశ్చిన్ మిథ్యా-దూతో యూథాధిప-
సకాశం యచ్ఛన్యస్తామత్ర హ్రాద ఆగచ్ఛన్తం నిషేధయతి, యతోఽస్మత్-పరిగ్రహోఽస్య
సమన్తాద్వసతి । ఏవమభిహితే శ్రద్ధేయ-వచనాత్ కదాపి నివర్తతే । అథాన్యే ప్రోచుః-యదేవం
తదస్తి లమ్బకర్ణో నామ శశకః । స చ వచన-రచనా-చతురో దూత-కర్మజ్ఞః । స తత్ర
ప్రేష్యతామితి । ఉక్తం చ-

సాకారో నిఃస్పృహో వాగ్మీ నానా-శాస్త్ర-విచక్షణః ।
పర-చిత్తావగంతా చ రాజ్ఞో దూతః స ఇష్యతే ॥ 3.౮౭॥

అన్యచ్ఛ-
యో మూర్ఖం తౌల్య-సమ్పన్నం రాజ-ద్వారికమాచరేత్ ।
మిథ్యా-వాదం విశేషేణ తస్య కార్యం న సిధ్యతి ॥ 3.౮౮॥

తదన్విష్యతాం యదస్మాద్వ్యసనాదాత్మనాం సునిర్ముక్తిః ।
అథాన్యే ప్రోమః-అహో యుక్తమేతత్ । నాన్యః కశ్చిదుపాయోఽస్మాకం జీవితస్య । తథైవ
క్రియతామ్ ।

అథ లమ్బకర్ణో గజ-యూథాధిప-సమీపే నిరూపితో గతశ్చ । తథానుష్ఠితే లమ్బకర్ణోఽపి
గజ-మార్గమాసాద్యాగమ్యం స్థలమారుహ్య తం గజమువాచ-భోః భోః దుష్ట-గజ ! కిమేవం
లీలయా నిఃశక్యయాత్ర చన్ద్ర-హ్రాద ఆగచ్ఛసి ? తన్ నాగస్తవ్యం నివర్త్యతామితి ।
తదాకర్ణ్య విస్మిత-మనా గజ ఆహ-భోః ! కస్త్యమ్ ?

స ఆహ-అహం లమ్బకర్ణో నామ శశకశ్చన్ద్ర-మణ్డలే వసామి । సామ్ప్రుతం భగవతా
చన్ద్రమసా తవ పార్శ్వే ప్రహితో దూతః । జానాతేవ భవాన్ । యథార్థ-వాదినో దూతస్య
న దోషః కరణీయః । దూత-ముఖా హి రాజానః సర్వ ఏవ । ఉక్తం చ-
ఉద్యతేష్యపి శస్త్రేషు బన్ధ-వర్గ-వధేష్యపి ।
పురుషాణిపి జల్పన్తో వధ్యా దూతా న భూభుజా ॥ 3.౮౯॥

తచ్ఛ్రుత్వా స ఆహ-భోః శశక ! తత్ కథయ భగవతశ్చన్ద్రమసః సన్దేశమ్ । యేన సత్వరం
క్రియతే ।

స ఆహ-భవతాతీత-దివసే యూథేన సహగచ్ఛతా ప్రభూతాః శశకా నిపాతితాః । తత్ కిం
న వేత్తి భవాన్ । యన్ మమ పరిగ్రహోఽయమ్ । తద్యది జీవితేన తే ప్రయోజనం తదా
కేనాపి ప్రయోజనేనాపత్ర హ్రాదే నాగస్తవ్యమితి సన్దేశః ।

గజ ఆహ-అథ క్వ వర్తతే భగవాన్ స్వామీ చన్ద్రః ।
స ఆహ-అత్ర హ్రాదే సామ్ప్రుతం శశకానాం భవద్యూథ-మథితానాం హత-శేషాణాం
సమాశ్వాసనాయ సమాయాతస్తిష్ఠతి । అహం పునస్తవాన్తికం ప్రేషితః ।

గజ ఆహ-యదేవం తద్దర్శయ మే తం స్వామినం యేన ప్రణమ్యాన్యత్ర గచ్ఛామి ।
శశక ఆహ-ఆగచ్ఛ మయా సహైకకీ యేన దర్శయామి ।

తథానుష్ఠితే శశకో నిశా-సమయే తం హ్రాద-తీరే నీత్వా జల-మధ్యే స్థితం చన్ద్ర-
బిమ్బమదర్శయత్ । ఆహ చ-భోః ఏష నః స్వామీ జల-మధ్యే సమాధిస్థస్తిష్ఠతి తన్-

నిభృతం ప్రణమ్య వ్రజేతి | నో చేత్, సమాధి-భక్తి-భయాద్భయోఽపి ప్రభూతం కోపం కరిష్యతి |

అథ గజోఽపి త్రస్త-మనాస్తం ప్రణమ్య పునర్గమనాయ ప్రస్థితః | శశకశ్చ తద్దినాదారభ్య సపరివారాః సుఖేన స్వేషు స్థానేషు తిష్ఠన్తి స్మ |

అతోఽహం బ్రవీమి వ్యపదేశేన మహతామితి | ఆపి చ-
క్షుద్రమలసం కాపురుషం వ్యసనినమకృతజ్ఞం జీవిత-కామః |
పుష్ట-ప్రలపన-శీలం స్వామిత్యే నాభియోజయేత్ || 3.౯౦||

తథా చ-
క్షుద్రమర్థపతిం ప్రాప్య న్యాయాన్వేషణ-తత్-పరౌ |
ఉభావపి క్షయం ప్రాప్తౌ పురా శశక-పిష్ఠాలౌ || 3.౯౧||

తే ప్రోచుః-కథమేతత్ ?
స ఆహ-

కథా ౨ శశ-కపిష్ఠాల-కథా

కస్మింశ్చిద్వృక్షే పురాహమవసమ్ | తత్రాధస్తాత్ కోటరే కపిష్ఠాలో నామ చటకః ప్రతివసతి స్మ | అథ సదైవాస్తమనవేలాయామాగతయోర్ద్వయోరనేక-సుభాషిత-గోప్యాయ దేవర్షి-బ్రహ్మర్షి-రాజర్షి-పురాణ-చరిత-కీర్తనేన చ పర్యటన-దృష్టానేక-కౌతూహల-ప్రకథనేన చ పరమ-సుఖమనుభవతోః కాలో వ్రజతి | అథ కదాచిత్ కపిష్ఠాలః ప్రాణ-యాత్రార్థమన్వైశ్చటకైః సహాన్యం పక్వ-శాలి-ప్రాణం దేశం గతః | తతో యావన్ నిశా-సమయేఽపి నాయాతస్తావదహం సోద్వేగ-మనాస్తద్విప్రయోగ-దుఃఖితశ్చిన్రితవాన్-ఆహో కిమద్య కపిష్ఠాలో నాయాతః | కిం కేనాపి పాశేన బద్ధః ? ఆహో స్వీత్ కేనాపి వ్యాపాదితః ? సర్వథా యది కుశలో భవతి, యన్ మాం వినా న తిష్ఠతి |

ఏవం మే చిన్తయతో బహూనన్యాని వ్యతిక్రాన్తాని | తతశ్చ తత్ర కోటరే కదాచిచ్ఛ్రుగో నామ శశకోఽస్తమనవేలాయామాగత్య ప్రవిష్టః | మయాపి కపిష్ఠాల-నిరాశత్వేన న నివారితః | అథాన్యస్మిన్నహని కపిష్ఠాలః శాలి-భక్షణాదతీవ పీవర-తనుః స్వాశ్రయం స్మృత్వా భూయోఽపత్త్రైవ సమాయాతః | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
న తాదృగ్ణాయతే సౌఖ్యమపి స్వర్గే శరీరిణామ్ |

దారిద్ర్యేఽపి హి యాదృక్ స్యాత్ స్వ-దేశే స్వ-పురే గృహే || 3.౯౨||

అథాసౌ కోటరాన్తర్గతం శశకం దృష్ట్వా సాక్షేపమాహ-భోః శశక ! న త్వయా సున్దరం కృతం, యన్ మమావసథ-స్థానే ప్రవిష్టోఽసి | తచ్ఛ్రుం నిష్క్రమ్యతామ్ |

శశక ఆహ-న తవేదం గృహమ్, కిన్తు మమైవ । తత్ కిం మిథ్యా పరుషాణి జల్పసి ? ఉక్తం చ-

వాపి-కూప-తడాగానాం దేవాలయ-కుజన్మనామ్ ।
ఉత్సర్గాత్ పరతః స్వామ్యమపి కర్తుం న శక్యతే ॥ 3.౯3॥

తథా చ-

ప్రత్యక్షం యస్య యద్భుక్తం క్షేత్రాద్యం దశ వత్సరాన్ ।
తత్ర భుక్తిః ప్రమాణం స్వాద్మ సాక్షీ నాక్షరాణి వా ॥ 3.౯౪॥

మానుషాణామయం న్యాయో మునిభిః పరికీర్తితః ।
తిరశ్చాం చ విహణ్గానాం యావదేవ సమాశ్రయః ॥ 3.౯౫॥

తన్ మమైతద్గృహమ్, న తవేతి ।

కపిజ్జాల ఆహ-భోః ! యది స్మృతిం ప్రమాణీకరోషి, తదాగచ్ఛ మయా సహ యేన స్మృతి-
పాఠకం పృష్ట్యా స యస్య దదాతి స గృహ్లాతు ।

తథానుష్ఠితే మయాపి చిన్తితం-కిమత్ర భవిష్యతి ? మయా ద్రష్టవ్యోఽయం న్యాయః
। తతః కౌతుకాదహమపి తావనప్రస్థితః । అత్రాన్తరే తిక్ష్ణదంష్ట్రో నామారణ్య-
మార్జారస్తయోర్వివాదం శ్రుత్వా మార్గాసన్నం నదీ-తటమాసాద్య కృత-కుశోపగ్రహో
నిమీలిత-నయన ఊర్ధ్వ-బాహురర్థ-పాద-స్పృష్ట-భూమిః శ్రీ-సూర్యాభిముఖ ఇమాం
ధర్మోపదేశనామకరోత్-అహో ! అసారోఽయం సంసారః । క్షణ-భంగురాః ప్రాణాః ।
స్వప్న-సదృశః ప్రియ-సమాగమః । ఇన్ద్ర-జాలవత్ కుటుంబ-పరిగ్రహోఽయమ్ ।
తద్ధర్మం ముక్త్యా నాన్య గతిరస్తి । ఉక్తం చ-

అనిత్యాని శరీరాణి విభవో వైవ శాశ్వతః ।

నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః కర్తవ్యో ధర్మ-సంకల్పహః ॥ 3.౯౬॥

యస్య ధర్మ-విహీనాని దినానాయాన్తి యాన్తి చ ।
స లోహకార-భస్మైవ శ్వసన్నపి న జీవతి ॥ 3.౯౭॥

నాచ్ఛాదయతి కౌపీనం న దంశ-మశకాపహమ్ ।
శునః-పుచ్ఛమివ వ్యర్థం పాణ్డిత్యం ధర్మ-వర్జితమ్ ॥ 3.౯౮॥

అన్యచ్ఛ-

పులాకా ఇవ ధాన్యేషు పూతికా ఇవృక్షిషు ।
మశకా ఇవ మర్త్యేషు యేషాం ధర్మో న కారణమ్ ॥ 3.౯౯॥

శ్రేయః పుష్ప-ఫలం వృక్షాద్ధర్మః శ్రేయో ఘృతం స్మృతమ్ ।

శ్రేయస్వైలం చ పుణ్యాకాచ్ఛేచ్ఛయాన్ ధర్మస్తు మానుషాత్ || 3.౧౦౦||

సృష్టా మూత్ర-పురీషార్థమాహారాయ చ కేవలమ్ |
ధర్మ-హీనాః పరార్థాయ పురుషాః పశవో యథా || 3.౧౦౧||

స్తైర్యం సర్వేషు కృత్యేషు శంసంతి నయ-పణ్డితాః |
బహువ్రతాయ-యుక్తస్య ధర్మస్య త్వరితా గతిః || 3.౧౦౨||

సజ్జీవాత్ కథ్యతే ధర్మో జనాః కిం విస్తరేణ వః |
పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పర-పీడనమ్ || 3.౧౦౩||

శ్రూయతాం ధర్మ-సర్వస్వం శ్రుత్వా చైవావధార్యతామ్ |
ఆత్మనః ప్రతికూలాని పరేషాం న సమాచరేత్ || 3.౧౦౪||

అథ తస్య తాం ధర్మోపదేశనాం శ్రుత్వా శశక ఆహ-భోః భోః కపిజ్జల ! ఏష నదీ-తీరే
తపస్వీ ధర్మ-వాదీ తిష్ఠతి | తదేనం పృచ్ఛావః |

కపిజ్జల ఆహ-నను స్వభావతోఽయమస్మాకం శత్రు-భూతః | తద్దూరే స్థిత్యా పృచ్ఛావః
| కదాచిదస్య వ్రత-వైకల్యం సమృద్ధ్యేత | తతో దూరస్థో తావూచతుః-భోస్తపస్వీన్ !
ధర్మోపదేశక ! ఆవయోర్వివాదో వర్తతే | తద్ధర్మ-శాస్త్ర-ద్వారేణాస్మాకం నిర్ణయం కురు
| యో హీనవాదీ స తే భక్ష్య ఇతి |

స ఆహ-భద్రౌ ! మా మైవం వదతమ్ | నివృత్తోఽహం నరక-మార్గాద్ధింసా-కర్మణః |
అహింసైవ ధర్మ-మార్గః | ఉక్తం చ-
అహింసా-పూర్వకో ధర్మో యస్మాత్ సర్వ-హితే రతః |
యూకా-మత్-కుణ-దంశాదీంస్తస్మాత్ తానపి రక్షయేత్ || 3.౧౦౫||

హింసకానపి భూతాని యో హింసతి స నిర్భ్రుణః |
స యాతి నరకం ఘోరం కిం పునర్యః శుభాని చ || 3.౧౦౬||

ఏతేఽపి యే యాజ్ఞికా యజ్ఞ-కర్మణి పశూన్ వ్యాపాదయన్తి తే మూర్ఖాః | పరమార్థం
శ్రుతేర్న జానన్తి | తత్ర కిలైతదుక్తమజయైష్టవ్యమ్ | అజా శ్రీహయస్తావత్ సప్త-వార్షికాః
కథ్యన్తే న పునః పశు-విశేషః | ఉక్తం చ-
వృక్షాంశ్చిత్వా పశూన్ హత్యా కృత్వా రుధిర-కర్దమమ్ |
యదేవం గమ్యతే స్వర్గం నరకం కేన గమ్యతే || 3.౧౦౭||

తన్ నాహం భక్షయామి | పరం జయ-పరాజయ-నిర్ణయం కరిష్యామి | కిన్త్వహం వృద్ధో
దూరాన్ న యథావచ్ఛృణోమి | ఏవం జ్ఞాత్వా మమ సమీప-వర్తినో భూత్వా మమాగ్రే

న్యాయం వదతం, యేన విజ్ఞాయ, వివాద-పరమార్థం వచో వదతో మే పర-లోక-బాధా న
భవతి | ఉక్తం చ-

మానాద్వా యది వా లోభాత్ క్రోధాద్వా యది వా భయాత్ |

యో న్యాయమన్యథా బ్రూతే స యాతి నరకం నరః || 3.౧౦౮||

పంచు పశ్యన్పతే హన్తి దశ హన్తి గవాన్పతే |

శతం కన్యాన్పతే హన్తి సహస్రం పురుషాన్పతే || 3.౧౦౯||

ఉపవిష్టః సభా-మధ్యే యో స వక్తి స్ఫుటం వచః |

తస్మాద్ధూరేణ స త్యాజ్యో న యో వా కీర్తయేద్యతమ్ || 3.౧౧౦||

తస్మాద్విశ్రభౌ మమ కర్ణోపాన్తికే స్ఫుటం నివేదయతమ్ | కిం బహునా, తేన క్షుద్రేణ తథా
తౌ పూర్ణం విశ్వాసితౌ యథా తస్యోత్సృజ్య-వర్తినౌ జాతౌ | తతశ్చ తేనాపి సమ-కాలమేవైకః
పాదాన్తేనాక్రాన్తోఽన్యో దంష్ట్రాక్రకచేన చ తతో గత-ప్రాణౌ భక్షితావతి | అతోఽహం
బ్రవీమి-క్షుద్రమర్థ-పతిం ప్రాప్య (౯౧) ఇతి |

భవన్తోఽపేనం దివాన్ధం క్షుద్రమర్థ-పతిమాసాద్య రాత్ర్యన్ధాః సన్తః శశక-పిఞ్జల-
మార్గేణ యాస్యన్తి | ఏవం జ్ఞాత్వా యదుచితం తద్విధేయమ్ | అథ తస్య
తద్వచనమాకర్ణ్య సాధ్యనేనాభిహితమతుక్తా, భూయోఽపి పార్థివాథం సమేత్య
మన్తయిష్యామహే ఇతి బ్రువాణాః సర్వే పక్షిణో యథాభిమతం జగ్ముః | కేవలమవశిష్టో
భద్రాసనోపవిష్టోఽభిషేకాభిముఖో దివాన్ధః కృకాలికయా సహస్నే | ఆహ చ-కః కోఽత్ర భోః
! కిమద్యాపి న క్రియతే మమాభిషేకః ?

ఇతి శ్రుత్వా కృకాలికయాభిహితమ్-భద్ర ! కుతోఽయం విఘ్నస్తే కాకేన ? గతాశ్చ
సర్వేఽపి విహగా యథేస్పితాసు దిక్షు కేవలమేకోఽయం వాయసోఽవశిష్టస్త్రిష్టతి కేనాపి
కారణేన | తత్ త్వరితముత్తిష్ఠ, యేన త్వాం స్వాశ్రయం ప్రాపయామి |

తచ్చుత్వా సవిషాదములూకో వాయసమాహ-భో భో దుష్టాత్మన్ ! కిం మయా
తేఽపకృతం యద్రాజ్యాభిషేకో మే విఘ్నితః ? తదద్య-ప్రభృతి సాన్యయమావయోర్వైరం
సజ్ఞాతమ్ | ఉక్తం చ-

రోహతే సాయకైర్విధం ఛిన్నం రోహతి చాసినా |

వచో దురుక్తం బీభత్సం న ప్రరోహతి వాక్-క్షతమ్ || 3.౧౧౧||

ఇతేవమభిధాయ కృకాలికయా సహ స్వాశ్రమం గతః | అథ భయ-వ్యాకులో వాయసో
వ్యచిన్తయత్-అహో ! అకారణం వైరమాసాదితం మయా | కిమిదం వ్యాహృతమ్ ? ఉక్తం
చ-

అదేశ-కాలజ్ఞమనాయతి-క్షమం

యదప్రియం లాఘవ-కారి చాత్మనః |
 యోఽత్రాబ్రవీత్ కారణ-వరితం వచో
 న తద్వచః స్యాద్విషమేవ తద్భవేత్ || 3.౧౧౨||

బలోపపన్నోఽపి హి బుద్ధిమాన్ నరః
 పరే నయేన్ న స్వయమేవ వైరితామ్ |
 భిషక్మమాస్తీతి విచిన్త్య భక్షయేద్
 అకారణాత్ కో హి విచక్షణో విషమ్ || 3.౧౧౩||

పరివాదః పరిషది న కథజ్ఞోత్ పణితేన వక్తవ్యః |
 సత్యమపి తన్ న వాచ్యం యదుక్తమసుఖావహం భవతి || 3.౧౧౪||

సుహృద్భిరాపైరసకృద్విచారితం
 స్వయం హి బుద్ధ్యా ప్రవిచారితాశ్రయమ్ |
 కరోతి కార్యం ఖలు యః స బుద్ధిమాన్
 స ఏవ లజ్ఞ్యా యశసాం చ భాజనమ్ || 3.౧౧౫||

ఏవం విచిన్త్య కాకోఽపి ప్రయాతః | తదా-ప్రభృతస్మాభిః సహ కౌశికానామన్వయా-గతం
 వైరమస్తి |

మేఘవర్ణ ఆహ-తాత ! ఏవం గతేఽస్మాభిః కిం క్రియతే ?
 స ఆహ-వత్స ! ఏవం గతేఽపి షాఢ్మణ్యాదపరః స్థూలోఽభిప్రాయోఽస్తి | తమక్లీకృత్య
 స్వయమేవాహం తద్విజయాయ యాస్యామి | రిపూన్ వజ్చయిత్వా వధిష్యామి | ఉక్తం
 చ-

బహు-బుద్ధి-సమాయుక్తాః సువిజ్ఞానా బలోత్కటాన్ |
 శక్తా వజ్చయితుం ధూర్తా బ్రాహ్మణం భాగలదివ || 3.౧౧౬||

మేఘవర్ణ ఆహ-కథమేతత్ ?
 సోఽబ్రవీత్-

కథా 3 మిత్ర-శర్మ-బ్రాహ్మణ-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే మిత్రశర్మా నామ బ్రాహ్మణః కృతాగ్నిహోత్ర-పరిగ్రహః ప్రతివసతి స్మ
 | తేన కదాచిన్ మాఘ-మాసే సౌమ్యానిలే ప్రవాతి, మేఘుచ్చాదితే గగనే మన్తం మన్తం
 ప్రవర్షతి పర్జన్యే, పశు-ప్రార్థనార్థం కింశ్చిద్ధ్రామాన్తరం గత్వా, కశ్చిద్యజమానో యాచితః-
 భో యజమాన ! ఆగామిన్యామమావాస్యాయామహం యజ్ఞ్యామి యజ్ఞమ్ | తద్దేహి మే
 పశుమేకమ్ |

అథ తేన యస్య శాస్త్రోక్తః పీవర-తనుః పశుః ప్రదత్తః । సోఽపి తం సమర్థమితశ్చేతశ్చ
గచ్ఛంతం విజ్ఞాయ స్కన్ధే కృత్వా సత్వరం స్వ-పురాభిముఖః ప్రతస్థే ।

అథ తస్య గచ్ఛతో మార్గే త్రయో ధూర్తాః క్షుత్-శామ-కణ్ఠాః సమ్ముఖా బభూవుః ।
తైశ్చ తాదృశం పీవర-తనుం స్కన్ధ ఆరూఢమాలోక్య, మిథోఽభిహితం-అహో ! అస్య
పశోర్భక్షణాదద్యతనీయో హిమ-పాతో వ్యర్థతాం నీయతే । తదేనం వజ్ఞయిత్వా
పశుమాదాయ శీత-త్రాణం కుర్మః ।

అథ తేషామేకతమో వేశ-పరివర్తనం విధాయ సమ్ముఖో భూత్వాపమార్గేణ
తమాహితాగ్నిమూచే-భో భోః ! బాలాగ్నిహోత్రిన్ ! కిమేవం జన-విరుద్ధం హాస్య-
కార్యమనుష్ఠీయతే ? యదేష సారమేయోఽపవిత్రః స్కన్ధాధిరూఢో నీయతే । ఉక్తం
చ యతః ।

శ్వాస-కుక్కుట-చాణ్డాలాః సమ-స్పర్శాః ప్రకీర్తితాః ।
రాసభోష్ట్రో విశేషేణ తస్మాత్ తాన్ నైవ సంస్పృశేత్ ॥ 3.౧౧౭ ॥

తతశ్చ తేన కోపాభిభూతేనాభిహితమహో ! కిమన్తో భవాన్ ? యత్ పశుం సారమేయత్వేన
ప్రతిపాదయసి ?

సోఽబ్రవీత్-బ్రహ్మన్ ! కోపస్త్వయా న కార్యః । యథేచ్ఛం గమ్యతామ్ ।
అథ యావత్ కింఞ్చిదధ్వనోఽన్తరం గచ్ఛతి, తావద్ద్వితీయో ధూర్తః సమ్ముఖమభ్యుపేత్య
తమువాచ-భోః బ్రహ్మన్ ! కష్టం కష్టమ్ ! యద్యపి వల్లభోఽయం తే మృత-వత్సస్తథాపి
స్కన్ధమారోపయితుమయుక్తమ్ । ఉక్తం చ యతః-

తిర్యగ్చ్ఛాం మానుషం వాపి యో మృతం సంస్పృశేత్ కుఢీః ।
పంచ-గవ్యేన శుధీః స్యాత్ తస్య చాన్ఠాయణేన వా ॥ 3.౧౧౮ ॥

అథాసౌ సకోపమిదమాహ-భోః ! కిమన్తో భవాన్ ? యత్ పశుం మృత-వత్సం వదతి ।
సోఽబ్రవీత్-భగవన్ ! మా కోపం కురు । అజ్ఞానాన్ మయాభిహితమ్ । తత్ త్వమాత్మ-
రుచిం సమాచర ఇతి ।

అథ యావత్ స్తోకం వనాన్తరం గచ్ఛతి తావత్ తృతీయోఽన్య-వేశ-ధారీ ధూర్తః సమ్ముఖః
సముపేత్య తమువాచ-భోః ! అయుక్తమేతత్, యద్రాసభం స్కన్ధాధిరూఢం నయసి । తత్
త్యజ్యతామేషః । ఉక్తం చ-

యః స్పృశేద్ద్రాసభం మర్త్యో జ్ఞానాదజ్ఞానతోఽపి వా ।
స-చైలం స్నానముద్దిష్టం తస్య పాప-ప్రశాన్తయే ॥ 3.౧౧౯ ॥

తత్ త్యజైనం యావదన్యః కశ్చిన్ న పశ్యతి ।

అథాసౌ తం పశుం రాసభం మన్యమానో భయాద్భూమౌ ప్రక్షిప్య స్వ-గృహముద్దిశ్య
పలాయతుం ప్రారబ్ధః | తతస్తేఽపి త్రయో మిలిత్వా పశుమాదాయ యథేచ్ఛం
భక్షితుమారబ్ధాః |

అతోఽహం బ్రవీమి-బహు-బుద్ధి-సమాయుక్తాః (౧౧౬) ఇతి | అథవా సాధ్యదముచ్యతే-
అభినవ-నేవక-వినియైః ప్రాఘుణకోక్తైర్విలాసినీరుదితైః |
ధూర్త-జన-వచన-నికరైరిహ కశ్చిదవఞ్చితో నాస్తి || 3.౧౨౦||

కిం చ-దుర్బలైరపి బహుభిః సహ విరోధో న యుక్తః | ఉక్తం చ-
బహవో న విరోధవ్యా దుర్బలయా హి మహాజనాః |
స్ఫురన్తమపి నాగేన్ద్రం భక్షయన్తి పిపీలికాః || 3.౧౨౧||

మేఘవర్ష ఆహ-కథమేతత్ ?
స్థిరజీవీ కథయతి-

కథా ౪ అతిదర్ప-నామ-సర్ప-కథా

(పిపీలికాభుజ్జమకథా)

అస్తి కస్మింశ్చిద్వల్మీకే మహా-కాయః కృష్ణ-సర్పోఽతిదర్పో నామ | స కదాచిద్విలానుసారి-
మార్గముత్సృజ్యాన్యేన లఘు-ద్వారేణ నిష్క్రమితుమారబ్ధః | నిష్క్రమతశ్చ తస్య
మహా-కాయత్వాద్దైవ-వశతయా లఘు-వివరత్వాచ్చ శరీరే వ్రణః సముత్పన్నః | అథ
వ్రణ-శోణిత-గన్ధానుసారిణీభిః పిపీలికాభిః సర్వతో వ్యాప్తో వ్యాకులీకృతశ్చ | కతి
వ్యాపాదయతి కతి వా తాడయతి ? అథ ప్రభూతత్వాద్విస్తారిత-బహు-వ్రణః క్షత-
సర్వాజ్ఞోఽతిదర్పః పంచత్వముపాగతః |

అతోఽహం బ్రవీమి-బహవో న విరోధవ్యా (౧౨౧) ఇతి | తదత్రాస్తి మే కిచ్ఛేద్యక్షవ్యమేవ
| తదవధార్య యథోక్తమనుష్ఠీయతామ్ |

మేఘవర్ష ఆహ-తత్ సమాదేశయ | తవాదేశో నాన్యథా కర్తవ్యః |
స్థిరజీవీ ప్రాహ-వత్స ! సమాకర్ణయ తర్హి | సామాదీనతిక్రమ్య యో మయా
పంచమ ఉపాయో నిరూపితః | తన్ మాం విపక్ష-భూతం కృత్వాని నిష్ఠుర-
వచనైర్నిర్భర్త్య | యథా విపక్ష-ప్రణీధీనాం ప్రత్యయో భవతి, తథా సమాహృత-
రుధిరైరాలిప్యాస్యైవ న్యగ్రోధస్యాధస్తాత్ ప్రక్షిప్య మాం గమ్యతాం పర్వతం ఋష్యమూకం
ప్రతి | తత్ర సపరివారస్త్విష్ట, యావదహం సమస్తాన్ సపత్నాన్ సుప్రణీతేన విధినా
విశ్వాస్యాభిముఖాన్ కృత్వా కృతార్థో జ్ఞాత-దుర్గ-మధ్యో దివసే తానన్దతాం ప్రాప్తాన్స్తాం

సీత్యా వ్యాపాదయామి । జ్ఞాతం మయా సమ్యక్ నాన్యథాస్మాకం సిద్ధిరస్తి । యతో
దుర్గమేతదపసార-రహితం కేవలం వధాయ భవిష్యతి । ఉక్తం చ-
అపసార-సమాయుక్తం న యజ్ఞైర్దుర్గముచ్యతే ।

అపసార-పరిత్యక్తం దుర్గ-వ్యాజేన బద్ధనమ్ ॥ 3.౧౨౨॥

న చ త్వయా మదర్థం కృపా కార్యా । ఉక్తం చ-

అపి ప్రాణ-సమాన్ ఇష్టాన్ పాలితాన్ లాలితానపి ।

భృత్యాన్ యుద్ధే సముత్పన్నే పశ్యేచ్ఛుష్కమివేద్ధనమ్ ॥ 3.౧౨౩॥

తథా చ-

ప్రాణవద్రక్షయేదభృత్యాన్ స్వకాయమివ పోషయేత్ ।

సదైక-దివసస్యార్థే యత్ర స్యాద్విపు-సంఘః ॥ 3.౧౨౪॥

తత్ త్వయాహం నాత్ర విషయే ప్రతిషేధనీయః । ఇతుక్త్వా తేన సహ శుష్క-కలహం
కర్తుమారబ్ధః । అథాన్యే తస్య భృత్యాః స్థిరజివినముచ్చుష్కల-వచనైర్జలప్రస్తమవతోక్య

తస్య వధాయోద్యతా మేఘవర్ణేనాభిహితాః-అహో ! నివర్తధ్వం యూయమ్ ।

అహమేవాస్య శత్రు-పక్షపాతినో దురాత్మనః స్వయం నిగ్రహం కరిష్యాంఽఽ । ఇతభిధాయ

తస్యోపరి సమారుహ్య, లఘుభిశ్చఞ్చ-ప్రహారైస్తం నిహత్యాహృత-రుధిరేణ ప్లావయిత్వా

తదపదిష్టం ఋష్యమూక-పర్వతం సపరివారో గతః ।

ఏతస్మిన్నస్తరే కృకాలికయా ద్విపత్-ప్రణిధి-భూతయా తత్ సర్వం తదమాత్య-వ్యసనం

క్వచిత్ ప్రవలితః సపరివార ఇతి ।

అథోలూకాధిపస్తదాకర్ణాస్తమనవేలాయాం సామాత్యః సపరిజనో వాయస-వధార్థం

ప్రవలితః । ప్రాహ చ-త్వర్యతాం త్వర్యతాం భీతః శత్రుః పలాయన-పరః పుణ్యైర్లభ్యతే ।

ఉక్తం చ-

శత్రోః ప్రవలనే ఛిద్రమేకమన్యం చ సంశ్రయమ్ ।

కుర్వాణో జాయతే వశ్యో వ్యగ్రత్వే రాజ-సేవినామ్ ॥ 3.౧౨౫॥

ఏవం బ్రువాణః సమస్తాన్ న్యగ్రోధ-పాదపమధః పరివేష్ట్య వ్యవస్థితః । యావన్ న

కశ్చిద్వాయసో దృశ్యతే, తావచ్ఛాఖాగ్రమధిరూఢో హృష్ట-మనా వన్నిభిరభిష్టాయమానోఽరిమర్దన

పరిజనాన్ ప్రోవాచ-అహో ! జ్ఞాయతాం తేషాం మార్గః । కతమేన మార్గేణ ప్రనష్టాః కాకాః

? తద్వావన్ న దుర్గం సమాశ్రయన్తి తావదేవ పృష్ఠతో గత్వా వ్యాపాద్యా భవన్తి । ఉక్తం చ-

వృత్తిమపాశ్రితః శత్రురవధ్యః స్యాజ్ జగీషుణా ।

కిం పునః సంశ్రితో దుర్గం సామగ్ర్యా పరయా యుతమ్ ॥ 3.౧౨౬॥

అధైతస్మిన్ ప్రస్తావే స్థిరజీవీ చిన్తయామాస-యదేతేఽన్మచ్చత్రవోఽనులబ్ధాస్మద్వృత్తాన్తా
యథాగతమేవ యాన్తి తతో మయా న కిఞ్చిత్ కృతం భవతి | ఉక్తం చ-

అనారమ్భో హి కార్యాణాం ప్రథమం బుద్ధి-లక్షణమ్ |

ఆరబ్ధస్యాన్త-గమనం ద్వితీయం బుద్ధి-లక్షణమ్ || 3.౧౨౭||

తద్వరమనారమ్భో న చారమ్భ-విఘాతః | తదహమేతాన్ శబ్దం సంశ్రావ్య ఆత్మానం
దర్శయామి ఇతి విచార్య మన్దం మన్దం శబ్దమకరోత్ | తచ్చుత్వా తే సకలా
అపులూకాన్వద్యధాయ ప్రజగ్ముః | అథ తేనోక్తం-అహో! అహం స్థిరజీవీ నామ మేఘవర్ణస్య
మస్మి | మేఘవర్ణవైవేద్యశీమవస్థాం నీతః | తన్ నివేదయతాత్మ-స్వామినే | తేన సహ బహు
వక్తవ్యమస్మి |

అథ తైర్నివేదితః స ఉలూక-రాజో విస్మయావిష్టస్తత్-క్షణాత్ తస్య సకాశం గత్వా ప్రోవాచ-
భోః భోః ! కిమేతాం దశాం గతస్వమ్, తత్ కథ్యతామ్ |

స్థిరజీవీ ప్రాహ-దేవ ! శ్రూయతాం తదవస్థా-కారణమ్ | అతీత-దినే స దురాత్మా మేఘవర్ణో
యుష్మద్వ్యాపాదిత-ప్రభూత-వాయసానాం పీడయా యుష్మాకముపరి కోప-శోక-గ్రస్తో
యుద్ధార్థం ప్రచలిత ఆసీత్ | తతో మయాభిహితం-స్వామిన్ ! న యుక్తం భవత్సన్దుపరి
గన్తుమ్ | బలవన్త ఏతే, బల-హీనాశ్చ వయమ్ | ఉక్తం చ-

బలీయసా హీన-బలో విరోధం

న భూతి-కామో మనసాపి వాఞ్శ్చేత్ |

న వధ్యతే వేతస-వృత్తిరత్ర

వ్యక్తం ప్రణాశోఽస్తి పతన్గ-వృత్తేః || 3.౧౨౮||

తత్ తస్యోఽయన-ప్రదానేన సన్ధిరేవ యుక్తః | ఉక్తం చ-

బలవన్తం రిపుం దృష్ట్వా సర్వస్వమపి బుద్ధిమాన్ |

దత్త్వా హి రక్షయేత్ ప్రాణాన్ రక్షితైస్సైర్ధనం పునః || 3.౧౨౯||

తచ్చుత్వా దుర్జన-కోపితేన త్వత్-పక్ష-పాతినం మామాశక్య-మానేనేమాం దశాం నీతః |
తత్ తవ పాదౌ సామ్ప్రుతం మే శరణమ్ | కిం బహునా విజ్ఞప్తేన ? యావదహం ప్రచలితుం
శక్నోమి తావత్ త్వాం తస్యావాసం నీత్వా సర్వ-వాయస-క్షయం విధాస్యామి ఇతి |

అథారిమర్దనస్తదాకర్ణ్య పితృ-పితామహ-క్రమాగత-మన్త్రిభిః సార్థం మన్తయాఞ్చక్రే | తస్య
చ పఞ్చ మన్త్రిణః | తద్యథా-రక్తాక్షః, క్రూరాక్షః, దీప్తాక్షః, వక్రనాసః, ప్రాకారకర్ణశ్చేత్తి |
తత్రాదౌ రక్తాక్షమపుచ్చత్-భద్ర ! ఏష తావత్ తస్య రిపోర్మన్త్రి మమ హస్త-గతః | తత్ కిం
క్రియతామ్ ? ఇతి |

రక్తాక్ష ఆహ-దేవ ! కిమత్ర చిన్త్యతే ? అవిచారితమయం హస్తవ్యః, యతః-

హీనః శత్రుర్నిహన్తవ్యో యావన్ న బలవాన్ భవేత్ |
ప్రాప్తస్య-పౌరుష-బలః పశ్చాద్భవతి దుర్జయః || 3.౧౩౦||

కిం చ స్వయముపాగతా శ్రీస్వస్యజ్యమానా శపతీతి లోకే ప్రవాదః | ఉక్తం చ-
కాలో హి సకృదభ్యేతి యన్ నరం కాల-కాఙ్గిణమ్ |
దుర్లభః స పునస్తేన కాల-కర్మాచికిర్షతా || 3.౧౩౧||

శ్రూయతే చ యథా-
కశ్చిత్ క్షుద్ర-సమాచారః ప్రాణీనాం కాల-సన్నిభః |
ఏవచార మహారణ్యే హారః శుని-లుబ్ధకః || 3.౧౩౨||

అరిమర్దనః ప్రాహ-కథమేతత్ ?
రక్షాక్షః కథయతి-

కథా X బ్రాహ్మణ-సర్ప-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే హరిదత్తో నామ బ్రాహ్మణః | తస్య చ కృషిం కుర్వతః సదైవ
నిష్ఫలః కాలోఽతివర్తతే | అధైకస్మిన్ దివసే స బ్రాహ్మణ ఉష్ణ-కాలావసానే ఘర్షారః
స్వ-క్షేత్ర-మధ్యే వృక్ష-చ్ఛాయాయాం ప్రసుప్తోఽనతిదూరే వత్సీకోపరి ప్రసారితం బృహత్-
ఫటా-యుక్తం భీషణం భుజిం దృష్ట్వా చింతయామాస-నూనమేషా క్షేత్ర-దేవతా మయా
కదాచిదపి న పూజితా | తేనేదం మే కృషి-కర్మ విఫలీభవతి | తదస్యా అహం
పూజామద్య కరిష్యామి | ఇతవధార్య కుతోఽపి క్షీరం యాచిత్వా శరావే నిక్షిప్య
వత్సీకాన్తికముపగత్యోవాచ-భోః క్షేత్ర-పాల ! మయైత్వావంతం కాలం న జ్ఞాతం యత్
త్వమత్ర వససి | తేన పూజా న కృతా | తత్ సామృప్తం క్షమస్వేతి |

ఏవముక్త్వా దుగ్ధం చ నివేద్య గృహాభిముఖం ప్రాయాత్ | అథ ప్రాతర్యావదాగత్య పశ్యతి,
తావద్దీనారమేకం శరావే దృష్టవాన్ | ఏవం చ ప్రతిదినమేకాకీ సమాగత్య తస్మై క్షీరం
దదాతి, ఏకైకం చ దీనారం గృహ్లాతి | అధైకస్మిన్ దివసే క్షీర-నయానాయ పుత్రం నిరూప్య
బ్రాహ్మణో గ్రామాన్తరం జగామ | పుత్రోఽపి క్షీరం తత్ర నీత్వా సంస్థాప్య చ పునర్గృహం
సమాయాతః | దినాన్తరే తత్ర గత్వా దీనారకం దృష్ట్వా గృహీత్వా చ చిన్తితవాన్-నూనం
సౌవర్ణ-దీనార-పూర్ణో వత్సీకః | తదేనం హత్వా సర్వమేక-వారం గ్రహీష్యామి ఇతేవం
సమ్ప్రదార్యాన్యేద్యుః క్షీరం దదతా బ్రాహ్మణ-పుత్రేణ సర్వో లగుడేన తాడితః | తతః
కథమపి దైవ-వశాదముక్త-జీవితే ఏవ రోషాత్ తమేవ తీవ్ర-విషద-శనైస్తథాదశత్, యథా సద్యః
పంచత్వముపాగతః | స్వజనైశ్చ నాతిదూరే క్షేత్రస్య కాష్ఠ-సశ్చయైః సంస్కృతః |

అథ ద్వితీయ-దినే తస్య పితా సమాయాతః | స్వజనేభ్యః సుత-వినాశ-కారణం శ్రుత్వా
 తథైవ సమర్థితవాన్ | అబ్రవీచ్ఛ-
 భూతాన్ యో నానుగృహ్ణాతి హాత్మనః శరణాగతాన్ |
 భూతార్థాస్తస్య నశ్యన్తి హంసాః పద్మ-వనే యథా || 3.౧౩౩||

పురుషైరుక్తం-కథమేతత్ ?
 బ్రాహ్మణః కథయతి-

కథా ౬ హైమ-హంస-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే చిత్రరథో నామ రాజా | తస్య యోధైః సురక్ష్యమాణం పద్మసరో
 నామ సరస్తిష్ఠతి తత్ర చ ప్రభూతా జామ్బూనద-మయా హంసాస్తిష్ఠన్తి | షణ్మానే షణ్మానే
 పిచ్ఛమేకైకం పరిత్యజన్తి | అథ తత్ర సరసి సౌవర్ణో బృహత్-పక్షి సమాయాతః | త్రైశ్చోక్తః-
 అస్మాకం మధ్యే త్వయా న వస్తవ్యమ్ | యేన కారణేనాస్మాభిః షణ్మాసాన్తే పిచ్ఛైకైక-
 దానం కృత్వా గృహీతమేతత్ సరః | ఏవం చ కిం బహునా, పరస్పరం ద్వైధముత్పన్నమ్
 | స చ రాజ్ఞః శరణం గతోఽబ్రవీత్-దేవ ! ఏతే పక్షిణ ఏవం వదన్తి, యదస్మాకం రాజా కిం
 కరిష్యతి ? న కస్యాపావాసం దద్యుః |
 మయా చోక్తం-న శోభనం యుష్మాభిరభిహితమ్ | అహం గత్వా రాజ్ఞే నివేదయిష్యామి
 | ఏవం స్థితే దేవః ప్రమాణమ్ |
 తతో రాజా భృత్యానబ్రవీత్-భో భోః గచ్ఛత | సర్వాన్ పక్షిణో గతాసున్ కృత్వా
 శీఘ్రమానయత | రాజాదేశానన్తరమేవ ప్రవేలుస్తే |
 అథ లగుడ-హస్తాన్ రాజ-పురుషాన్ దృష్ట్వా తత్రైకేన పక్షిణా వృద్ధేనోక్తమ్-భోః స్వజనాః
 ! న శోభనమాపతితమ్ | తతః సర్వైరేక-మతీ-భూయోత్పతితవ్యమ్ | త్రైశ్చ తథానుష్ఠితమ్
 |

అతోఽహం బ్రవీమి-భూతాన్ యో నానుగృహ్ణాతి (౧౩౩) ఇతి |
 ఇతుక్త్వా పునరపి బ్రాహ్మణః ప్రత్యూషే క్షీరం గృహీత్వా తత్ర గత్వా తార-స్వరేణ
 సర్పమస్తాత్ | తదా సర్పశ్చిరం వశ్మిక-ద్వారాన్తర్గీన ఏవ బ్రాహ్మణం ప్రత్యువాచ-త్వం
 లోభాదత్రాగతః పుత్ర-శోకమపి విహాయ | అతః పరం తవ మమ చ ప్రీతిర్నోచితా | తవ
 పుత్రేణ యౌవనోన్మాదేనాహం తాడితో మయా స దృష్టః | కథం మయా లగుడ-ప్రహారో
 విస్మర్తవ్యః | త్వయా చ పుత్ర-శోక-దుఃఖం కథం విస్మర్తవ్యమితి పునరుక్త్వా వివరాన్తర్గతః
 | బ్రాహ్మణశ్చ మణిం గృహీత్వా పుత్ర-బుద్ధిం నిన్దన్ స్వ-గృహమాగతః | అతోఽహం
 బ్రవీమి-చితికాం దీపితాం పశ్య ఇతి | తదస్మిన్ హతేఽయత్నాదేవ రాజ్యమకణ్ణకం భవతో
 భవతి |

తస్యైతద్వచనం శ్రుత్వా క్రూరాక్షం పప్రచ్ఛ-భద్ర ! త్వం తు కిం మన్యసే ?
 సోఽబ్రవీత్-దేవ ! నిర్దయమేతద్వదనేనాభిహితమ్ । యత్ కారణం శరణాగతో న వధ్యతే
 సుష్టు । ఖల్విదమాఖ్యానమ్-
 శ్రూయతే హి కపోతేన శత్రుః శరణమాగతః ।
 పూజితశ్చ యథా-న్యాయం సైశ్చ మాంసైర్నిమన్త్రితః ॥ 3.౧౩౪॥
 అరిమర్దనోఽబ్రవీత్-కథమేతత్ ?
 క్రూరాక్షః కథయతి-

కథా ౭ కపోత-లుబ్ధక-కథా

కశ్చిద్బుద్ధ-సమాచారః ప్రాణినాం కాల-సన్నిభః ।
 విచచార మహారణ్యే ఘోరః శకుని-లుబ్ధకః ॥ 3.౧౩౫॥
 నైవ కశ్చిత్ సుహృత్ తస్య న సమ్బన్ధీ న బాన్ధవః ।
 స తైః సర్వైః పరిత్యక్తస్సేన రౌద్రేణ కర్మణా ॥ 3.౧౩౬॥
 అథవా-
 యే నృశంసా దురాత్మనః ప్రాణినాం ప్రాణ-నాశకాః ।
 ఉద్వేజసియా భూతానాం వ్యాలా ఇవ భవన్తి తే ॥ 3.౧౩౭॥
 స పఞ్జరకమాదాయ పాశం చ లగుడం తథా ।
 నిత్యమేవ వనం యాతి సర్వ-ప్రాణి-విహింసకః ॥ 3.౧౩౮॥
 అన్యేద్యుర్భ్రమతస్తస్య వనే కాపి కపోతికా ।
 జాతా హస్త-గతా తాం స ప్రాక్షిపత్ పఞ్జురాన్తరే ॥ 3.౧౩౯॥
 అథ కృష్ణా దిశః సర్వా వనస్థస్యాభవన్ ఘనైః వాత-వృష్టిశ్చ మహతో క్షయ-కాల
 ఇవాభవత్ ॥ 3.౧౪౦॥
 తతః స త్రస్త-హృదయః కమ్పమానో ముహుర్ముహుః ।
 అన్వేషయన్ పరిత్రాణమాససాద వనస్పతిమ్ ॥ 3.౧౪౧॥
 ముహూర్తం పశ్యతే యావద్వియద్విమల-తారకమ్ ।
 ప్రాప్య వృక్షం వదతేవం యోఽత్ర తిష్ఠతి కశ్చన ॥ 3.౧౪౨॥
 తస్యాహం శరణం ప్రాప్తః స పరిత్రాతు మామితి ।
 శీతేన భిద్యమానం చ క్షుధయా గత-చేతనమ్ ॥ 3.౧౪౩॥

అథ తస్య తరోః స్కన్ధే కపోతః సుచిరోషితః ।
 భార్యా-విరహితస్త్రీషణ్ విలలాప సుదుఃఖితః ॥ 3.౧౪౪॥
 వాత-వర్షో మహాన్ ఆసీన్ న చాగచ్ఛతి మే ప్రియా ।
 తయా విరహితం హేతచ్ఛూన్యమద్య గృహం మమ ॥ 3.౧౪౫॥
 పతివ్రతా పతి-ప్రాణా పత్యుః ప్రియ-హితే రతా ।
 యస్య స్యాదీదృశీ భార్యా ధన్యః స పురుషో భువి ॥ 3.౧౪౬॥
 న గృహం గృహమితాహుర్గృహిణీ గృహముచ్యతే ।
 గృహం తు గృహిణీ-హీనమరణ్య-సదృశం మతమ్ ॥ 3.౧౪౭॥
 పఞ్చర-స్థా తతః శ్రుత్వా భర్తృర్దుఃఖాన్వితం వచః ।
 కపోతికా సుసన్తుష్టా వాక్యం చేదమథాహ సా ॥ 3.౧౪౮॥
 న సా స్త్రీతభిమన్తవ్యా యస్యాం భర్తా న తుష్యతి ।
 తుష్టే భర్తరీ నారీణాం తుష్టాః స్యుః సర్వ-దేవతాః ॥ 3.౧౪౯॥
 దావాగ్నినా విదగ్ధేవ సపుష్ప-స్తవకా లతా ।
 భస్మీభవతు సా నారీ యస్యాం భర్తా న తుష్యతి ॥ 3.౧౫౦॥
 మితం దదాతి హి పితా మితం భ్రాతా మితం సుతః ।
 అమితస్య హి దాతారం భర్తారం కా న పూజయేత్ ॥ 3.౧౫౧॥
 పునశ్చాబ్రవీత్-
 శ్శృణుఃస్వావహితః కాన్త యత్ తే వక్ష్యామహం హితమ్ ।
 ప్రాణైరపి త్వయా నిత్యం సంరక్ష్యః శరణాగతః ॥ 3.౧౫౨॥
 ఏష శాకునికః శేతే తవావాసం సమాశ్రితః ।
 శీతార్తశ్చ క్షుధార్తశ్చ పూజామస్మై సమాచర ॥ 3.౧౫౩॥
 శ్రూయతే చ-
 యః సాయమతిథిం ప్రాప్తం యథా-శక్తి న పూజయేత్ ।
 తస్యాసౌ దుష్కృతం దత్త్వా సుకృతం చాపకర్షతి ॥ 3.౧౫౪॥
 మా చాస్మై త్వం కృథా ద్వైషం బద్ధానేనేతి మత్-ప్రియా ।
 స్వ-కృతైరేవ బద్ధాహం ప్రాక్షనైః కర్మ-బన్ధనైః ॥ 3.౧౫౫॥
 దారిద్ర్య-రోగ-దుఃఖాని బన్ధన-వ్యసనాని చ ।
 ఆత్మాపరాధ-వృక్షస్య ఫలానేతాని దేహినామ్ ॥ 3.౧౫౬॥

తస్మాత్ త్వం ద్వేషముత్సృజ్య మద్భ్రాన్తన-సముద్భవమ్ |
 ధర్మే మనః సమాధాయ పూజయేనం యథా-విధి || 3.౧౫౭||
 తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా ధర్మ-యుక్తి-సమన్వితమ్ |
 ఉపగమ్య తతోఽధృష్టః కపోతః ప్రాహ లుబ్ధకమ్ || 3.౧౫౮||
 భద్ర సుస్వాగతం తేఽస్తు బ్రూహి కిం కరవాణి తే |
 సన్తాపశ్చ న కర్తవ్యః స్వ-గృహే వర్తతే భవాన్ || 3.౧౫౯||
 తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రత్యువాచ విహజ్గమమ్ |
 కపోత ఖలు శీతం మే హిమ-త్రాణం విధీయతామ్ || 3.౧౬౦||
 స గత్వాఙ్గారకం నీత్వా పాతయామాస పావకమ్ |
 తతః శుష్కేషు పర్షేషు తమాశు సమదీపయత్ || 3.౧౬౧||
 సుసన్ద్రిప్తం తతః కృత్వా తమాహ శరణాగతమ్ |
 ప్రతాపయస్వ విశ్రబ్ధం స్వ-గాత్రాణత్ర నిర్భయః || 3.౧౬౨||
 ఉద్ధతేన చ జీవామో వయం సర్వే వనౌకసః |
 న చాస్తి విభవః కశ్చిన్ నాశయే యేన తే క్షుధమ్ || 3.౧౬౩||
 సహస్రం భరతే కశ్చిచ్ఛతమన్యో దశాపరః |
 మమ త్వకృత-పుణ్యస్య క్షుద్రస్యాత్మాపి దుర్భరః || 3.౧౬౪||
 ఏకస్యాపతిథేరన్నం యః ప్రదాతుం న శక్తిమాన్ |
 తస్యానేక-పరిక్లేశే గృహే కిం వసతః ఫలమ్ || 3.౧౬౫||
 తత్ తథా సాధయామేతచ్ఛరీరం దుఃఖ-జీవితమ్ |
 యథా భూయో న వజ్ఞ్యామి నాస్తీతర్థి-సమాగమే || 3.౧౬౬||
 స నినిన్ది కిలాత్మానం న తు తం లుబ్ధకం పునః |
 ఉవాచ తర్పయిష్యే త్వాం ముహూర్తం ప్రతిపాలయ || 3.౧౬౭||
 ఏవముక్త్వా స ధర్మాత్మా ప్రహృష్టేనాన్తరాత్మనా |
 తమగ్నిం సమృంక్రమ్య ప్రవివేశ స్వ-వేశ్వవత్ || 3.౧౬౮||
 తతస్తం లుబ్ధకో దృష్ట్వా కృపయా పీడితో భృశమ్ |
 కపోతమగ్నౌ పతితం వాక్యమేతదభాషత || 3.౧౬౯||
 యః కరోతి నరః పాపం న తస్యాత్మా ధ్రువం ప్రియః |

ఆత్మనా హి కృతం పాపమాత్మనైవ హి భుజ్యతే || 3.౧౭౦||

సోఽహం పాప-మత్తిశ్చైవ పాప-కర్మ-రతః సదా |
పతిష్యామి మహా-ఘోరే నరకే నాత్ర సంశయః || 3.౧౭౧||

నూనం మమ నృశంసస్య ప్రత్యాదర్శః సుదర్శితః |
ప్రయచ్ఛతా స్వ-మాంసాని కపోతేన మహాత్మనా || 3.౧౭౨||

అద్య-ప్రభృతి దేహం స్వం సర్వ-భోగ-వివర్జితమ్ |
తోయం స్వల్పం యథా గ్రీష్మః శోషయిష్యామహం పునః || 3.౧౭౩||

శీత-వాతాతప-సహః కృశాణ్ణో మలినస్తథా | ఉపవాసైర్బహువిహైశ్చర్పిష్యే ధర్మముత్తమమ్
|| 3.౧౭౪|| తతో యష్టిం శలాకాం చ జాలకం పఞ్జారం తథా | బభ్రుః లుబ్ధకో దీనాం
కాపోతీం చ ముమోచ తామ్ || 3.౧౭౫||

లుబ్ధకేన తతో ముక్తా దృష్ట్వాగ్నౌ పతితం పతిమ్ |
కపోతీ విలలాపార్తా శోక-సన్తప్త-మానసా || 3.౧౭౬||

న కార్యమద్య మే నాథ జీవితేన త్వయా వినా |
దీనాయాః పతిహీనాయాః కిం నార్యా జీవితే ఫలమ్ || 3.౧౭౭||

మానో దర్పస్తవహఙ్కారః కులం పూజా చ బన్ధుషు |
దాస-భృత్య-జనేషాంజ్ఞా వైధవ్యేన ప్రణశ్యతి || 3.౧౭౮||

ఏవం విలప్య బహుశః కృపణం భృశ-దుఃఖితా |
పతివ్రతా సుసన్ధిప్తం తమేవాగ్నిం వివేశ సా || 3.౧౭౯||

తతో దివ్యామ్బర-ధరా దివ్యాభరణ-భూషితా |
భర్తారం సా విమానస్థం దదర్శ స్వం కపోతికా || 3.౧౮౦||

సోఽపి దివ్య-తనుర్భూత్వా యథార్థమిదమబ్రవీత్ |
అహో మామనుగచ్ఛన్త్యా కృతం సాధు శుభే త్వయా || 3.౧౮౧||

తిస్రః కోట్యోఽర్ధ-కోటీ చ యాని రోమాణి మానుషే |
తావత్ కాలం వసేత్ స్వర్గే భర్తారం యానుగచ్ఛతి || 3.౧౮౨||

కపోత-దేహః సూర్యాస్తే ప్రత్యహం సుఖమన్వభూత్ |
కపోత-దేహవత్సాసీత్ ప్రాక్ పుణ్య-ప్రభవం హితమ్ || 3.౧౮౩||

హర్షావిష్టస్తతో వ్యాధో వివేశ చ వనం ధనమ్ |

ప్రాణి-హింసాం పరిత్యజ్య బహు-నిర్వేదవాన్ భృశమ్ || 3.౧౮౪||

తత్ర దావానలం దృష్ట్వా వివేక విరతాశయః |

నిర్దగ్ధ-కల్మషో భూత్వా స్వర్గ-సౌఖ్యమవాప్తవాన్ || 3.౧౮౫||

అతోఽహం బ్రవీమి-శ్రూయతే హి కపోతేన (౧౩౪) ఇతాది |

తచ్చుత్సాహిమర్దనో దీప్తాక్షం పృష్టవాన్-ఏవమవస్థితే కిం భవాన్ మన్యతే ?

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! న హస్తవ్య ఏవాయమ్ | యతః-

యా మమోద్విజతే నిత్యం సా మమాద్యావగూహతే |

ప్రియ-కారక భద్రం తే యన్ మమాస్తి హరస్య తత్ || 3.౧౮౬||

చోరోణ చాపుక్తమ్-

హర్తవ్యం తే న పశ్యామి హర్తవ్యం చేద్భవిష్యతి |

పునరపాగమిష్యామి యదీయం నావగూహతే || 3.౧౮౭||

అరిమర్దనః పృష్టవాన్-కా చ నావగూహతే ? కచ్చాయం చౌరః ? ఇతి విస్తరతః

శ్రోతుమిచ్ఛామి |

దీప్తాక్షః కథయతి-

కథా ౮ కామాతుర-వణిక్-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కామాతురో నామ వృద్ధ-వణిక్ | తేన చ కామోపహృత-చేతసా,
మృత-భార్యేణ కాచిన్ నిర్ధన-వణిక్-సుతా, ప్రభూతం ధనం దత్వోద్వాహితా | అథ సా
దుఃఖాభిభూతా తం వృద్ధ-వణిజం ద్రష్టుమపి న శశాక | యుక్తం చైతత్-

శ్వేతం పదం శిరసి యత్ తు శిరోరుహాణాం

స్థానం పరం పరిభవస్య తదేవ పుంసామ్ |

ఆరోపితాస్థి-శకలం పరిహృత్య యాన్తి

చాణ్డాల-కూపమివ దూరతరం తరుణ్యః || 3.౧౮౮||

తథా చ-

గాత్రం సజ్కుచితం గతిర్విగలితా దస్తాశ్చ నాశక్లతా

దృష్టిర్భ్రాగ్మ్యతి రూపమపుపహతం వక్త్రం చ లాలాయతే |

వాక్యం నైవ కరోతి బాన్ధవ-జనః పత్నీ న శుశ్రూషతే

ధిక్ కష్టం జరయాభిభూత-పూరుషం పుత్రోఽపవజ్జాయతే || 3.౧౮౯||

అథ కదాచిత్ సా తేన సహైకశయనే పరాజ్ముఖీ యావత్ తిష్ఠతి తావద్ధృవో చౌరః ప్రవిష్టః । సాపి తం చౌరం దృష్ట్వా భయ-వ్యాకులితా వృద్ధమపి తం పతిం గాఢం సమాలింజ । సోఽపి విస్మయాత్ పులకాఞ్చిత-సర్వ-గాత్రశ్చిన్తయామాస-అహో కిమేషా మామద్యావగూహతే ? యావన్ నిపుణతయా పశ్యతి తావత్ గృహ-కోణైక-దేశే చౌరం దృష్ట్వా వ్యచిన్తయత్-నూనమేషాస్య భయాన్ మామాలింజతి ఇతి జ్ఞాత్వా తం చౌరమాహ-యా మమోద్విజితే (౧౦౬) ఇతాది ।

తచ్చుత్వా చౌరోఽపాహ-హర్తవ్యం తే న పశ్యామి (౧౦౭) ఇతాది । తస్మాచ్చౌరస్యాపుపకారః శ్రేయశ్చిన్త్యతే కిం పునః శరణాగతస్య । అపి చాయం తైర్విప్రకృతోఽస్మాకమేవ పుష్టయే భవిష్యతి తదీయ-రస్థో-దర్శనాయ చేతి అనేన కారణేనాయమవధ్య ఇతి ।

ఏతదాకర్ణ్యారిమర్దనోఽన్యం సచివం వక్రనాసం పప్రచ్ఛ-భద్ర ! సామృతమేవం స్థితే కిం కరణీయమితి ?

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! అవధ్యోఽయమ్ । యతః-

శత్రవోఽపి హితార్థైవ వివదన్తః పరస్పరమ్ ।

చౌరేణ జీవితం దత్తం రాక్షసేన తు గో-యుగమ్ ॥ ౩.౧౯౦ ॥

అరిమర్దనః ప్రాహ-కథమేతత్ ?

వక్రనాసః కథయతి-

కథా ౯ ద్రోణాఖ్య-బ్రాహ్మణ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే దరిద్రో ద్రోణ-నామా బ్రాహ్మణః, ప్రతిగ్రహ-ధనః సతతం విశిష్ట-వస్త్రానులేపన-గన్ధ-మాల్యాలంకార-తామ్బూలాది-భోగ-పరివర్జితః, ప్రరూఢ-కేశ-శ్మశ్రు-నఖ-రోమోపచితః, శీతోష్ణ-వాత-వర్షాదిభిః పరిశోషిత-శరీరః, తస్య చ కేనాపి యజమానేనానుకమ్పయూ శిశు-గో-యుగం దత్తమ్ । బ్రాహ్మణేన చ బాల-భావాదారభ్య యాచిత-ఘృత-తైల-యవసాదిభిః సంవర్ష్య సుపుష్టం కృతమ్ । తచ్చ దృష్ట్వా సహసైవ కశ్చిచ్చౌరశ్చిన్తితవాన్-అహమస్య బ్రాహ్మణస్య గో-యుగమిదమపహరిష్యామి । ఇతి నిశ్చిత్వ నిశాయాం బన్ధన-పాశం గృహీత్వా, యావత్ ప్రస్థితస్థావదర్ధ-మార్గే ప్రవిరల-తీక్ష-దన్త-పక్షిరున్న-త-నాసౌ-వంశః, ప్రకట-రక్షాన్త-నయనః ఉపచిత-స్నాయు-సన్తనత-గాత్రః శుష్క-కపోలః సుహుత-హుతపహ-పింజల-శ్మశ్రు-కేశ-శరీరః కశ్చిద్వృష్టః । దృష్ట్వా చ తం తీవ్ర-భయ-త్రస్తో చౌరోఽబ్రవీత్-కో భవాన్ ? ఇతి ।

సోఽబ్రవీత్-అహం క్రూర-కర్మా చౌరో దరిద్ర-బ్రాహ్మణస్య గో-యుగం హర్తుం ప్రస్థితోఽస్మి ।

అథ జాత-ప్రత్యయో రాక్షసోఽబ్రవీత్-భద్ర ! షష్ఠాహ్నా-కాలికోఽహమ్ । అతస్తమేవ
బ్రాహ్మణమద్య భక్షయిష్యామి ।

అథ తౌ తత్ర గత్వైకాన్తే కాన్లమన్వేషయన్తౌ స్థితౌ । ప్రసుప్తే చ బ్రాహ్మణే తదృక్షణార్థం
ప్రస్థితం రాక్షసం దృష్ట్వా చౌరోఽబ్రవీత్-భద్ర ! నైషన్యాయో యతో గో-యుగే
మయాపహృతే పశ్చాత్ త్వమేనం బ్రాహ్మణం భక్షయ ।

సోఽబ్రవీత్-కదాచిదయం బ్రాహ్మణో గో-శబ్దేన బుధ్యేత తదానర్థకోఽయం మమారమ్భః
స్యాత్ ।

చౌరోఽపబ్రవీత్-తవాపి యది భక్షణాయోపస్థితస్య ఏకోఽపన్నరాయః స్యాత్ ।
తదాహమపి న శక్నోమి గో-యుగమపహర్తుమ్ । అతః ప్రథమం మయాపహృతే
గో-యుగే పశ్చాత్ త్వయా బ్రాహ్మణో భక్షితవ్యః । ఇత్థం చాహమహమికయా
తయోర్వివదతోః సముత్పన్నే ద్వైధే ప్రతిరవ-వశాద్బ్రాహ్మణో జజాగార ।

అథ తం చౌరోఽబ్రవీత్-బ్రాహ్మణ ! త్వామేవాయం రాక్షసో భక్షయితుమిచ్ఛతి ఇతి ।
రాక్షసోఽపాహ-బ్రాహ్మణ ! చౌరోఽయం గో-యుగం తేఽపహర్తుమిచ్ఛతి ।

ఏవం శ్రుత్వోత్థాయ బ్రాహ్మణః సావధానో భూత్వేష్ట-దేవతా-మస్త్ర-ధ్యానేనాత్మానం
రాక్షసాదుద్గూర్ణ-లగుడేన చౌరాద్గో-యుగం రరక్ష ।

అతోఽహం బ్రవీమి-శత్రవోఽపి హితార్హేవ (౧౯౦) ఇతి ।

అథ తస్య వచనమవధార్యారిమర్దనః పునరపి ప్రాకారకర్ణమపుచ్ఛత్-కథయ, కిమత్ర
మన్యతే భవాన్ ?

సోఽబ్రవీత్-దేవ ! అవధ్య ఏవాయమ్, యతో రక్షితేనానేన కదాచిత్ పరస్పర-ప్రీత్యా కాలః
సుఖేన గచ్ఛతి । ఉక్తం చ-

పరస్పరస్య మర్మాణి యే న రక్షన్తి జన్తవః ।

త ఏవ నిధనం యాన్తి వశ్మీకోదర-సర్పవత్ ॥ ౩.౧౯౧॥

అరిమర్దనోఽబ్రవీత్-కథమేతత్ ?

ప్రాకారకర్ణః కథయతి-

కథా ౧౦ వశ్మీకోదర-గత-సర్ప-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిన్ నగరే దేవకర్షిర్నామ రాజా । తస్య చ పుత్రో జతర-వశ్మీకాశ్రయేణోరగేణ
ప్రతిదినం ప్రత్యఙ్గం క్షీయతే । అనేకోపచారైః సద్వైద్యైః సచ్ఛాస్త్రోపదిష్టాషధ-యుక్త్యాపి
చికిత్స్యమానో న స్వాస్థ్యమేతి । అథాసౌ రాజపుత్రో నిర్వేదాద్దేశాన్తరం గతః ।

కస్మింశ్చిన్ నగరే భిక్షాటనం కృత్వా మహతి దేవాలయే కాలం యాపయతి । అథ
తత్ర నగరే బలిర్నామ రాజాన్తే । తస్య చ ద్వే దుహితరౌ యావనస్థే తిష్ఠతః । తే చ

ప్రతిదివసమాదిత్యోదయే పితుః పాదాన్వికమాగత్య నమస్కారం చక్రతుః | తత్ర చైకాబ్రవీత్-
విజయస్వ మహారాజ ! యస్య ప్రసాదాత్ సర్వం సుఖం లభ్యతే |

ద్వితీయా తు-విహితం భుజ్జ్వ మహారాజ ! ఇతి బ్రవీతి |

తచ్చుత్వా ప్రకుపితో రాజాబ్రవీత్-భో మన్త్రిణః ! ఏనాం దుష్ట-భాషిణీం కుమారికాం
కస్యచిద్వైదేశికస్య ప్రయచ్ఛత తేన నిజ-విహితమియమేవ భుక్త్యై |

అథ తథేతి ప్రతిపద్యాల్ప-పరివారా సా కుమారికా మన్త్రిభిస్తస్య దేవ-కులాశ్రిత-రాజ-పుత్రస్య
ప్రతిపాదితా | సాపి ప్రహృష్ట-మనసా తం పతిం దేవవత్ ప్రతిపద్యాదాయ చాన్య-విషయం
గతా |

తతః కస్మింశ్చిద్ధూరతర-నగర-ప్రదేశే తడాగ-తటే రాజ-పుత్రమావాస-రక్షాయై నిరూప్య
స్వయం చ ఘృత-తైల-లవణ-తణ్ణులాది-క్రయ-నిమిత్తం సపరివారా గతా | కృత్వా చ
క్రయ-విక్రయం యావదాగచ్ఛతి తావత్ స రాజ-పుత్రో వత్సీకోపరి కృత-మూర్ధా ప్రసుప్తః
| తస్య చ ముఖాద్భుజగః ఫణాం నిష్కా-స్య వాయుమశ్నాతి | తత్రైవ చ వత్సీకేఽపరః
సర్పో నిష్క్రమ్య తథైవాసీత్ |

అథ తయోః పరస్పర-దర్శనేన క్రోధ-సంరక్త-లోచనయోర్మధ్యాద్వత్సీకస్థేన సర్పేణోక్తమ్-
భో భో దురాత్మన్ ! కథం సున్దర-సర్వాఙ్గం రాజ-పుత్రమిత్థం కదర్థయసి ?

ముఖస్థోఽరిరబ్రవీత్-భో భోః ! త్వయాపి దురాత్మనాస్య వత్సీకస్య మధ్యే కథమిదం
దూషితం హాటక-పూర్ణం కలశ-యుగలమితేవం పరస్పరస్య మర్మాణుద్ధాటితవనౌ |

పునర్వత్సీకస్థోఽహిరబ్రవీత్-భో దురాత్మన్ ! భేషజమిదం తే కిం కోఽపి న జానాతి యజ్ఞ-
జీరోత్కాలిత-కాఙ్గికా-రాజికా-పానేన భవాన్ వినాశముపయాతి |

అథోదరస్థోఽహిరబ్రవీత్-తవాపేతద్భేషజం కిం కశ్చిదపి న వేత్తి యదుష్ట-తైలేన
మహోష్ణోదకేన వా తవ వినాశః స్యాదితి | ఏవం చ సా రాజ-కన్యా విటపాన్తరితా
తయోః పరస్పరాలాపాన్ మర్మ-మయాన్ ఆకర్ణ్య తథైవానుష్ఠితవతీ |

విధాయ వ్యఙ్గం నీరోగం భర్తారం నిధిం చ పరమమాసాద్య స్వదేశాభిముఖం ప్రాయాత్ |
పితృ-మాతృ-స్వజనైః ప్రతిపూజితా విహితోపభోగం ప్రాప్య సుఖేనావస్థితా | అతోఽహం
బ్రవీమి-పరస్పరస్య మర్మాణి ఇతి |

తచ్చ శ్రుత్వా స్వయమరిర్ధనోఽపేవం సమర్థితవాన్ | తథా చానుష్ఠితమ్ | దృష్ట్వాన్తర్లీనం
విహస్య రక్తాక్షః పునరబ్రవీత్-కష్టమ్ | వినాశితోఽయం భవద్భిరన్యాయేన స్వామీ | ఉక్తం
చ-

అపూజ్యో యత్ర పూజ్యస్తే పూజ్యానాం తు విమాననా |

త్రీణి తత్ర ప్రవర్తన్తే దుర్భిక్షం మరణం భయమ్ || 3.౧౯-౨||

తథా చ-

ప్రత్యక్షేపి కృతే పాపే మూర్ఖః సామూ ప్రశామ్యతి |
రథ-కారః స్వకాం భార్యాం సజారాం శిరసావహత్ || 3.౧౯౩||

మన్త్రిణః ప్రాహుః-కథమేతత్ ?
రక్షాక్షః కథయతి-

కథా ౧౧ వీరవర-రథకార-తత్-పత్నీ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే వీరవరో నామ రథకారః | తస్య భార్యా కామదమసీ | సా పుంశ్చలీ
జనాపవాద-సంయుక్తా | సోఽపి తస్యాః పరీక్షణార్థం వ్యచింతయత్-అథ మయాస్యాః
పరీక్షణం కర్తవ్యమ్ | ఉక్తం చ-
యది స్యాత్ పావకః శీతః ప్రోష్ణీ వా శశ-లాఞ్చనః |
స్త్రీణాం తదా సతీత్వం స్యాద్యది స్యాద్దుర్జనో హితః || 3.౧౯౪||

జానామి చైనాం లోక-వచనాదసతీమ్ | ఉక్తం చ-
యచ్చ వేదేషు శాస్త్రేషు న దృష్టం న చ సంశ్రుతమ్ |
తత్ సర్వం వేత్తి లోకోఽయం యత్ స్యాద్బ్రుహ్మజ్ఞ-మధ్యగమ్ || 3.౧౯౫||

ఏవం సమ్ప్రధార్య భార్యామవోచత్-ప్రియే ! ప్రభాతేఽహం గ్రామాంతరం యాస్యామి | తత్ర
కతిచిద్దినాని లగిష్యన్తి | తత్ త్వయా కిమపి పాథేయం మమ యోగ్యం విధేయమ్ |
సాపి తద్వచనం శ్రుత్వా హర్షిత-చిత్తా | ఔత్సుక్యాత్ సర్వ-కార్యాణి సన్న్యజ్య సిద్ధమన్నం
ఘృత-శర్కరా-ప్రాయమకరోత్ | అథవా సాధ్వీదముచ్యతే-
దుర్దీవనే ఘన-తిమిరే వర్షతి జలదే మహాటపీ-ప్రభృతౌ |
పత్యుర్విదేశ-గమనే పరమ-సుఖం జఘన-చపలాయాః || 3.౧౯౬||

అథాసౌ ప్రత్యూషే ఉత్థాయ స్వ-గృహాన్ నిర్గతః సాపి తం ప్రస్థితం విజ్ఞాయ ప్రహసిత-
వదనాఙ్గ-సంస్కారం కుర్వాణా కథఞ్చిత్ తం దివసమత్యవహాయత్ | అథ పూర్వ-
పరిచిత-విట-గృహే గత్వా తం ప్రత్యుక్తవతి-స దురాత్మా మే పత్నిర్గామాంతరం గతః | తత్
త్వయాస్మద్గృహే ప్రసుప్తే జనే సమాగంతవ్యమ్ |

తథానుష్ఠితే స రథకారోఽరణ్యే దినమతివాహ్య ప్రదోషే స్వ-గృహేఽపద్వారేణ ప్రవిశ్య
శయ్యాధస్తలే నిభృతో భూత్వా స్థితః | ఏతస్మిన్నంతరే స దేవదత్తః సమాగత్య తత్ర
శయనే ఉపవిష్టః | దృష్ట్వా రోషావిష్ట-చిత్తో రథకారో వ్యచింతయత్-కిమేనముత్థాయ
హన్మి ? అథవా హేలయైవ ప్రసుప్తౌ ద్వావపేతో వ్యాపాదయామి ? పరం పశ్యామి
తావదస్యాశ్చేష్టితమ్ | శ్చోణోమి చానేన సహలాపమ్ |

అత్రాన్తరే సా గృహ-ద్వారం నిభృతం పిథాయ శయన-తలమారూఢా । తస్యాస్త్రారోహయన్త్యా
రథకార-శరీరే పాదో విలగ్నః । తతః సా వ్యచిన్తయత్-నూనమేతేన దురాత్మనా రథకారేణ
మత్-పరీక్షణార్థం భావ్యమ్ । తతః స్త్రీ-చరిత్ర-విజ్ఞానం కిమపి కరోమి ।

ఏవం తస్యాశ్చిన్తయన్త్యా స దేవదత్తః స్పర్శోత్సుకో బభూవ । అథ తయా కృతాఞ్జలి-
పుటయాభిహితం-భోః మహానుభావ ! న మే శరీరం త్వయా స్పర్శానీయం యతోఽహం
పతివ్రతా మహాసతీ చ । నో చేచ్ఛాపం దత్త్వా త్వాం బహస్మినాత్కరిష్యామి ।

స ఆహ-యదేవం తర్హి త్వయా కిమహమాహూతః ?

సాబ్రవీత్-భోః శృణుష్యైకాగ్ర-మనాః । అహమద్య ప్రత్యూషే దేవతా-దర్శనార్థం
చణ్డాయతనం గతా తత్రాకస్మాత్ ఖే వాణీ సజ్జాతా-పుత్రి కిం కరోమి ? భక్తాసి మే
త్వం, పరం షణ్డాసాభ్యన్తరే విధి-నియోగాద్విధవా భవిష్యసి ।

తతో మయాభిహితం-భగవతి ! యథా త్వమాపదం వేత్సి, తథా తత్-ప్రతీకారమపి జానాసి
। తదస్మి కశ్చిదుపాయో యేన మే పతిః శత-సంవత్సర-జీవీ భవతి ?

తతస్తయాభిహితమ్-వత్సే, నన్నపి నాస్తి యతస్తవాయత్తః స ప్రతీకారః ।

తచ్చుత్వా మయాభిహితమ్-దేవి ! యది తన్ మమ ప్రాణైర్భవతి తదాదేశయ యేన
కరోమి ।

అథ దేవ్యాభిహితమ్-యదద్య పర-పురుషేణ సహైకస్మిన్ శయనే సమారుహ్యోలిజ్జనం
కరోషి తత్ తవ భర్తృ-సక్తోఽపమృత్యుస్తస్య సజ్చారతి । భర్తాపి తేన పునర్వర్ష-శతం జీవతి
। తేన త్వం మయాభ్యర్థితః । తద్యత్ కిఞ్చిత్ కర్తు-మనాస్తత్ కురుష్య । న హి దేవతా-
వచనమన్యథా భవిష్యతీతి నిశ్చయః । తతోఽన్తర్హాస-వికాస-ముఖః స తదుచితమాచవార
।

సోఽపి రథకారో మూర్ఖస్తస్యాస్తద్వచనమాకర్ణ్య పులకాఞ్చిత-తనుః శయ్యాధస్తలాన్
నిష్కృమ్య తామువాచ-సాధు పతివ్రతే ! సాధు కుల-నన్దిని ! అహం దుర్జన-వచన-శక్కి-త-
హృదయస్త్యత్-పరీక్షా-నిమిత్తం గ్రామాన్తర-వ్యాజం కృత్వా ఖట్యాధస్తలే నిభృతం లీనః ।
తదేహి, ఆలిగ్న మామ్ । త్వం స్వ-భర్తృ-భక్తానాం ముఖ్యా నారీణాం, యదేవం బ్రహ్మ-
వ్రతం పర-సజ్గేఽపి పాలితవతి । యదాయుర్బుద్ధి-కృతేఽపమృత్యు-విनाశార్థం చత్వమేవం
కృతవతి । తామేవముక్త్వా సన్నేహమాలిజ్జితవాన్ ।

స్వ-స్కన్ధే తామారోప్య తామపి దేవదత్తమువాచ-భో మహానుభావ ! మత్-
పుణ్యైస్త్యమిహాగతః । త్వత్-ప్రసాదాన్ మయా ప్రాప్తం వర్ష-శత-ప్రమాణమాయుః । తత్
త్వమపి మామాలిజ్జ్య మత్-స్కన్ధే సమారోహ ఇతి జల్పన్ననిచ్చన్తమపి దేవదత్తమాలిజ్జ్య
బలాత్ స్వకీయ-స్కన్ధే ఆరోపితవాన్ ।

తతశ్చ నృత్యం కృత్వా-హే బ్రహ్మ-వ్రత-ధరాణాం ధురీణ ! త్వయాపి మయుపకృతమితాదుక్త్వా

స్కన్ధాదుత్తార్య యత్ర యత్ర స్వజన-గృహ-ద్వారాదిషు బభ్రామ తత్ర తత్ర
తయోరుభయోరపి తద్గుణ-వర్ణనమకరోత్ ।

అతోఽహం బ్రవీమి-ప్రత్యక్షేఽపి కృతే పాపే (౧౯౩) ఇతి ।

తత్ సర్వథా మూలోత్థాతా వయం వినష్టాః స్మః । సుష్టు ఖల్విదముచ్యతే-
మిత్ర-రూపా హి రిపవః సమాభవ్యదై విచక్షణైః ।

యే హితం వాక్యముత్స్పృజ్య విపరీతోపసేవినః ॥ ౩.౧౯౭॥

తథా చ-

సన్తోఽపర్థా వినశ్యన్తి దేశ-కాల-విరోధినః ।

అప్రాజ్ఞాన్ మన్త్రిణః ప్రాప్య తమః సూర్యోదయే యథా ॥ ౩.౧౯౮॥

తతస్తద్వచోఽనాదృత్య సర్వే తే స్థిరజీవనముత్తిప్య స్వ-దుర్గమానేతుమారభాః ।
అథానీయమానః స్థిరజీవాహ-దేవ ! అద్యాకిఞ్చిత్కరేణైతదవస్థేన కిం మయోపసంజ్ఞహీతేన
? యత్ కారణమిచ్ఛామి దీప్తం వహ్నిమనుప్రవేష్టుమ్ । తదర్హసి మామగ్ని-ప్రదానేన
సముద్ధర్తుమ్ ।

అథ రక్తాక్షస్యాస్తగ్గత-భావం జ్ఞాత్వాహ-కిమర్థమగ్ని-పతనమిచ్ఛసి ?

సోఽబ్రవీత్-అహం తావద్యుష్మదర్థమిమామాపదం మేఘవర్ణేన ప్రాపితః । తదిచ్ఛామి
తేషాం వైర-యాతనార్థములూకత్వమితి ।

తచ్చ శ్రుత్వా రాజనీతి-కుశలో రక్తాక్షః ప్రాహ-భద్ర ! కుటిలస్త్వం కృతక-వచన-చతురశ్చ ।
తావదులూక-యోని-గతోఽపి స్వకీయామేవ వాయస-యోనిం బహు మన్యసే । శ్రూయతే
చైతదాఖ్యానకమ్ ।

సూర్యం భర్తారముత్స్పృజ్య పర్జన్యం మారుతం గిరిమ్ ।

స్వ-జాతిం మూషికా ప్రాప్తా స్వజాతిర్దురతిక్రమా ॥ ౩.౧౯౯॥

మన్త్రిణః ప్రోచుః-కథమేతత్ ?

రక్తాక్షః కథయతి-

కథా ౧౨ శాలజ్కాయన-రక్షిత-మూషికా-కథా

(మూషకకన్యావివాహకథా)

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే శాలజ్కాయనో నామ తపోధనో జాహ్నువ్యాం స్నానార్థం గతః ।
తస్య చ సూర్యోపస్థానం కుర్వతస్తత్ర ప్రదేశే మూషికా కాచిత్ ఖరతర-నఖాగ్ర-పుటేన శ్యేనేన
గృహీతా । దృష్ట్వా స మునిః కరుణార్ధ్య-హృదయో ముఞ్చ ముఞ్చోతి కుర్వాణస్తస్యోపరి
పాషాణ-ఖణ్డం ప్రాక్షిపత్ । సోఽపి పాషాణ-ఖణ్డ-ప్రహార-వ్యాకులేన్ద్రియో భ్రష్ట-మూషికో

భూమౌ నిపపాత మూషికాపి భయ-త్రస్తా కర్తవ్యమజానన్తి రక్ష రక్షేతి జల్పన్తి ముని-
చరణాన్తికముపావిశత్ | శ్యేనేనాపి చేతనం లభ్యా మునిరుక్తో, యద్భో మునే ! న
యుక్తమనుష్ఠితం భవతా యదహం పాషాణేన తాడితః | కిం త్వమధర్మాన్ న బిభేషి ?
తత్ సమర్పయ మామేనాం మూషికామ్ | నో చేత్ ప్రభూతం పాతకమవాప్స్యసి |
ఇతి బ్రువాణం శ్యేనం ప్రోవాచ సః-భో విహాఙ్గాధమ ! రక్షణీయాః ప్రాణినాం ప్రాణాః |
దణ్డనీయా దుష్టాః | సమ్మాననీయాః సాధవః | పూజనీయా గురవః | స్తుత్యా దేవాః
| తత్ కిమసమ్బద్ధం ప్రజల్పసి ?

శ్యేన ఆహ-మునే ! న త్వం సూక్ష్మ-ధర్మం వేత్సి | ఇహ హి సర్వేషాం ప్రాణినాం
విధినా సృష్టిం కుర్వతాహారోఽపి వినిర్మితః | తతో యథా భవతామన్నం తథాస్మాకం
మూషికాదయో విహితాః | తత్ స్వాహార-కాఙ్క్షిణం మాం కిం దూషయసి ? ఉక్తం చ-
యదస్య విహితం భోజ్యం న తత్ తస్య ప్రదుష్యతి |

అభక్ష్యే బహు-దోషః స్యాత్ తస్మాత్ కార్యో న వ్యత్యయః || 3.౨౦౦||

భక్ష్యం యథా ద్విజాతీనాం మద్యపానాం యథా హవిః |

అభక్ష్యం భక్ష్యతామేతి తథాన్యేషామపి ద్విజ || 3.౨౦౧||

భక్ష్యం భక్ష్యతాం శ్రేయ అభక్ష్యం తు మహదఘమ్ |

తత్ కథం మాం వృథాచార త్వం దణ్డయితుమర్హసి || 3.౨౦౨||

అపరం మునీనాం న చైష ధర్మో యత్సైర్వృష్టం శ్రుతమశ్రుతమలౌల్యత్వమశత్రుత్వం
ప్రశస్యతే | ఉక్తం చ-

సమః శత్రౌ చ మిత్రే చ సమ-లోష్ఠాశ్క-కాఞ్చనః |

సుహృన్-మిత్రే హుదాసీనో మధ్యస్థో ద్వేష్య-బన్ధుః |

సాధుష్యపి చ పాపేషు సమ-బుద్ధిర్విశిష్యతే || 3.౨౦౩||

సాధూనాం నిరవద్యానాం సదాచార-విచారిణామ్ | యోగీ యుజ్జీత సతతం
సతతమాత్మానం రహసి స్థితః || 3.౨౦౪.

తత్ త్వమనేన కర్మణా భ్రష్ట-తపాః సజ్ఞాతః | ఉక్తం చ-

ముఞ్చ ముఞ్చ పతతేకో మా ముఞ్చోత్తి ద్వితీయకః |

ఉభయోః పతనం దృష్ట్వా మౌనం సర్వార్థ-సాధనమ్ || 3.౨౦౫||

శాలఙ్కాయన ఆహ-కథమేతత్ ?

శ్యేన ఆహ-

కథా ౧౩ ?

కస్మింశ్చిద్నదీ-తట ఏకత-ద్విత-త్రితాభిధానాస్త్రయోఽపి భ్రాతరో మునయస్తపః కుర్వన్తి ।
 తేషాం చ తపః-ప్రభావాదాకాశస్థా ధౌత-పోతికా నిరాలమ్భా జలార్ద్రా భూ-స్పర్శన-భయేన
 స్నాన-సమయే తిష్ఠన్తి । అథాన్యే-ద్యుర్మమైవ కాచిన్ మణ్ణూకికా కేనాపి గృధ్రేణ బలేన నీతా
 । అథ తాం గృహీతా విలోక్య తేషాం జ్యేష్ఠేన కరుణార్ద్ర-హృదయేన భవతేవ వ్యాహృతం-
 ముఞ్చ ముఞ్చోతి । అత్రాన్తరే తస్య ధౌత-పోతికాకాశాద్భూమా పతితా । తాం పతితాం
 దృష్ట్వా ద్వితీయేన తద్భయార్ద్రేన మా ముఞ్చోతభిహితం యావత్ తస్యాపి పపాత ।
 తతస్తృతీయో ద్వయోరపి ధౌత-పోతికాం భూమా పతితాం దృష్ట్వా తూష్ఠీం బభూవ ।
 అతోఽహం బ్రవీమి-ముఞ్చ ముఞ్చ పతతేక ఇతాది ।

తచ్చుత్వా మునిర్విహస్యాహ-భో మూర్ఖ విహజ్గమ ! కృత-యుగే ధర్మః స ఆసీత్, యతః
 కృత-యుగే పాపాలాపతోఽపి పాపం జాయతే తేన ధౌత-పోతికే పతితే అశిష్టాలాపేన న
 సదపవచన-దోషతః । ఏష పునః కలి-యుగః । అత్ర సర్వోఽపి పాపాత్మా । తత్ కర్మ
 కృతం వినా పాపం న లగతి । ఉక్తం చ-

సఞ్చరన్తిహ పాపాని యుగేష్వన్యేషు దేహినామ్ ।

కతా తు పాప-సంయుక్తే యః కరోతి స లిప్యతే ॥ ౩.౨౦౬ ॥

ఉక్తం చ-

ఆననాచ్ఛయనాద్యానాత్ సజ్జతేశ్చాపి భోజనాత్ ।

కృతే సఞ్చరతే పాపం తైల-బిన్దురివామ్భసి ॥ ౩.౨౦౭ ॥

తత్ కిం వృథా ప్రలపితేన ? గచ్ఛ త్వమ్ । నో చేచ్ఛాపయిష్యామి । అథ గతే శ్యేనే
 మూషికయా స మునిరభిహితః-భగవన్ ! నయ మాం స్వాశ్రయమ్ । నో చేదన్యో దుష్ట-
 పక్షీ మాం వ్యాపాదయిష్యతి । తదహం తత్రైవాశ్రమే త్వద్గతాన్నాహార-ముష్ట్యా కాలం
 నేష్యామి ।

సోఽపి దాక్షిణ్యవాన్ సకరుణో వ్యచిన్తయత్-కథం మయా మూషికా హస్తే ధృత్వా నేయా
 జన-హాస్య-కారిణీ । తదేనాం కుమారికాం కృత్వా నయామి । ఏవం సా కన్యకా కృతా ।
 తథానుష్ఠితే కన్యా-సహితం మునిమవలోక్య పత్నీ పప్రచ్ఛ-భగవన్ ! కుత ఇయం కన్యా ?
 స ఆహ-ఏషా మూషికా శ్యేన-భయాచ్ఛరణార్థినీ కన్యా-రూపేణ తవ గృహమాసీతా ।
 తత్ త్వయా యత్నేన రక్షణీయా । భూయోఽపేనాం మూషికాం కరిష్యామి ।

సా ప్రాహ-భగవన్ ! మైవం కార్షిః । అస్మాన్తస్య ధర్మ-పితా । ఉక్తం చ-

జనితా చోపనేతా చ యస్తు విద్యాం ప్రయచ్ఛతి ।

అన్న-దాతా భయ-త్రాతా పఞ్చోతే పితరః స్మృతాః ॥ ౩.౨౦౮ ॥

తత్ త్వయాస్యాః ప్రాణ-ప్రదత్తా | అపరం మమాపపత్యం నాస్తి | తస్మాదేషా మమ సుతా భవిష్యతి |

తథానుష్ఠితే సా కన్యా శుక్ల-పక్ష-చంద్ర-కలికేవ నిత్యం వృద్ధిం ప్రాప్నోతి | సాపి తస్య మునేః శుశ్రూషాం కుర్వతి సపత్నీకస్య యౌవనమాశ్వయాత్ | అథ తాం యౌవనోన్ముఖీమవలోక్య శాలక్ష్మాయనః స్వ-పత్నీమువాచ-ప్రియే ! యౌవనోన్ముఖీ వర్తత ఇయం కన్యా | అనర్థా స సామృతం మధ్యహ-వాసస్య | ఉక్తం చ- అనూథా మన్దిరే యస్య రజః ప్రాప్నోతి కన్యకా |

పతన్తి పితరస్తస్య స్వర్గ-స్థా ఆపి తైర్గుణైః || 3.౨౦౯ ||

వరం వరయతే కన్యా మాతా విత్తం పితా శ్రుతమ్ |

బాన్ధవాః కులమిచ్చన్తి మిష్టాన్నమితరే జనాః || 3.౨౧౦ ||

తథా చ-

యావన్ న లజ్జతే కన్యా యావత్ క్రీడతి పాంసునా |

యావత్ తిష్ఠతి గో-మార్గే తావత్ కన్యాం వివాహయేత్ || 3.౨౧౧ ||

మాతా చైవ పితా చైవ జ్యేష్ఠ-భ్రాతా తదైవ చ |

త్రయన్తే నరకం యాన్తి దృష్ట్వా కన్యాం రజస్వలామ్ || 3.౨౧౨ ||

కులం చ శీలం చ సనాథతాం చ

విద్యాం చ విత్తం చ వపుర్వయశ్చ |

ఏతాన్ గుణాన్ సప్తాన్ సప్త పరీక్ష్య దేయా

కన్యా బుధైః శేషమచిన్తనీయమ్ || 3.౨౧౩ ||

తద్యద్యస్యా రోచతే తద్భగవన్తం ఆదిత్యమాకార్య తస్మై ప్రయచ్ఛామి | ఉక్తం చ-

అనిష్టః కన్యకాయా యో వరో రూపాన్వితోఽపి యః |

యది స్యాత్ తస్య నో దేయా కన్యా శ్రేయోఽభివాఞ్ఞతా || 3.౨౧౪ ||

సా ప్రాహ-కో దోషోఽత్ర విషయే ? ఏవం క్రియతామ్ |

అథ మునినా రవిరాహూతః | వేద-మన్త్రామన్త్రణ-ప్రభావాత్ తత్-క్షణాదేవాభ్యుపగమ్యాదిత్యః

ప్రోవాచ-భగవన్ ! వద ద్రుతం కిమర్థమాహూతః ?

స ఆహ-ఏషా మదీయా కన్యకా తిష్ఠతి | యదేషా త్వాం వృణోతి తర్హుద్వహస్య తామితి

| ఏవముక్త్యా భగవాన్స్తస్యా దర్శితః | ప్రోవాచ-పుత్రి ! కిం తవ రోచత ఏష భగవాన్ప్రేతోక్య-

దీపః ?

సా ప్రాహ-తాత ! అతిదహనాత్మకోఽయమ్ | నాహమేనమభిలషామి | అస్మాదపి య

ఉత్కృష్టతరః స ఆహూయతామ్ |

అథ తస్యాస్తద్వచనమాకర్ణ్య భాస్వరోఽపి తాం మూషికాం విదిత్వా నిఃస్పృహస్తమువాచ-
భగవన్ ! అస్తి మమాపధికో మేఘో యేనాచ్ఛాదితస్య మే నామాఇ న జ్ఞాయతే ?

అథ మునినా మేఘమపాహూయ కన్యాభిహితా-ఏష తే రోచతే ?

సా ప్రాహ-కృష్ణ-వర్ణోఽయం జడాత్మా చ । తదస్మాదన్యస్య కస్యచిత్ ప్రధానస్య మాం
ప్రయచ్ఛ ।

అథ మునినా మేఘోఽపి పృష్టః-భోః ! త్వత్తోఽపధికః కోఽపస్తి ?

స ఆహ-మత్తోఽపధికోఽస్తి వాయుః । వాయునా హతోఽహం సహస్రథా యామి ।

తచ్చుత్వా మునినా వాయురాహూతః, ఆహ చ-పుత్రికే కిమేష వాయుస్తే వివాహాయ
ఉత్తమః ప్రతిభాతి ?

సా ఆహ-ప్రబలోఽపయం చఞ్చలః । తదభ్యధికః కశ్చిదాహూయతామ్ ।

మునిరాహ-భో వాయో ! త్వత్తోఽపధికోఽస్తి కశ్చిత్ ?

స ఆహ-మత్తోఽపధికోఽస్తి పర్వతో యేన సంస్తభ్య బలవానపహం ధ్రియే ।

అథ మునిః పర్వతమాహూయ కన్యాయా అదర్శయత్-పుత్రికే ! త్వామస్మై ప్రయచ్ఛామి
?

సా ఆహ-తాత ! కఠినాత్మకోఽయం స్తబ్ధశ్చ । తదన్యస్మై దేహి మామ్ ।

అథ స మునినా పృష్టః, యదోఘః పర్వత-రాజ ! త్వత్తోఽపధికోఽస్తి కశ్చిత్ ?

స ఆహ-సన్ని మత్తోఽపధికా మూషికాః, యే మద్దేహం బలాత్ సర్వతో భేదయన్తి ।

తదాకర్ణ్య మునిరూషకమాహూయ తస్యా అదర్శయత్-పుత్రికే ! ఏష తే ప్రతిభాతి
మూషక-రాజో యేన యథోచితమనుష్ఠీయతే । సాపి తం దృష్ట్వా స్వ-జాతీయ ఏష ఇతి
మన్యమానా పులకోద్భూషిత-శరీరా ప్రోవాచ-తాత ! మాం మూషికాం కృత్వాస్మై ప్రయచ్ఛ
యేన స్వజాతి-విహితం గృహ-ధర్మమనుతిష్ఠామి ।

తచ్చుత్వా తేన స్త్రీ-ధర్మ-విచక్షణేన తాం మూషికాం కృత్వా మూషకాయ ప్రదత్తా ।

అతోఽహం బ్రవీమి-సూర్యం భర్తారముత్సృజ్య ఇత్యాది ।

అథ రక్తాక్ష-వచనమనాదృత్య తైః స్వ-వంశ-వినాశాయ స స్వ-దుర్గముపసీతః ।

నీయమానశ్చాన్తర్లీనమవహస్య స్థిరజీవచిన్తయత్-

హన్యతామితి యేనోక్తం స్వామినో హిత-వాదినా ।

స ఏవైకోఽత్ర సర్వేషాం నీతి-శాస్త్రార్థ-తత్త్వవిత్ ॥ ౩.౨౧౫ ॥

తద్యది తస్య వచనమచరిష్యన్న్ ఏతే, తతో న స్వలోఽపనర్థోఽభవిష్యదేతేషామ్ ।

అథ దుర్గ-ద్వారం ప్రాప్యారీమర్దనోఽబ్రవీత్-భో భో హితైషిణోఽస్య స్థిరజీవినో యథా-
సమీహితం స్థానం ప్రయచ్ఛత ।

తచ్చ శ్రుత్వా స్థిరజీవీ వ్యచిన్తయత్-మయా తావదేతేషాం వధోపాయశ్చిన్తనీయః ।
 స మయా మధ్యస్థేన న సాధ్యతే । యతో మదీయమిజ్జితాదికం విచారయన్తస్తేఽపి
 సావధానా భవిష్యన్తి । తద్దుర్గ-ద్వారమధిశ్రితోఽభిప్రేతం సాధయామి । ఇతి నిశ్చిత్వోలూక-
 పతిమాహ-దేవ ! యుక్తమిదం యత్ స్వామినా ప్రోక్తమ్ । పరమహమపి నీతిజ్ఞస్తేఽహితశ్చ
 । యద్యపనురక్తః శుచిస్తథాపి దుర్గ-మధ్యే ఆవాసో నార్హః । తదహం అత్రైవ దుర్గ-ద్వార-
 స్థః ప్రత్యహం భవత్-పాద-పద్మ-రజః పవిత్రీ-కృత-తనుః నేవాం కరిష్యామి ।

తథేతి ప్రతిపన్నే ప్రతిదినములూక-పతి-నేవకాస్తే ప్రకామమాహారం కృత్వోలూక-
 రాజాదేశాత్ ప్రకృష్ట-మాంసాహారం స్థిరజీవినే ప్రయచ్ఛన్తి । అథ కతిపయైరేవాహోభిర్మయూర
 ఇవ స బలవాన్ సంవృత్తః । అథ రక్తాక్షః స్థిరజీవినం పోష్యమాణం దృష్ట్వా
 సవిస్మయో మస్త్రీ-జనం రాజానం చ ప్రతాహ-అహో మూర్ఛోఽయం మస్త్రీ-జనో
 భవాంశ్చేతేవమహమవగచ్ఛామి । ఉక్తం చ-
 పూర్వం తావదహం మూర్ఛో ద్వితీయః పశు-బన్ధకః ।

తతో రాజా చ మస్త్రీ చ సర్వం వై మూర్ఛ-మణ్ణలమ్ ॥ 3.౨౧౬ ॥

తే ప్రాహుః-కథమేతత్ ?

రక్తాక్షః కథయతి-

కథా ౧౪ స్వర్ణ-ష్ఠీవీ-సిన్ధక-పక్షి-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిత్ పర్వతైక-దేశే మహాన్ వృక్షః । తత్ర చ సిన్ధక-నామా కోఽపి పక్షి
 ప్రతివసతి స్మ । తస్య పురీషే సువర్ణముత్పద్యతే । అథ కదాచిత్ తమద్దిశ్య వ్యాధః కోఽపి
 సమాయయౌ । స చ పక్షి తదగ్రత ఏవ పురీషముత్ససర్గ । అథ పాత-సమ-కాలమేవ తత్-
 సువర్ణీభూతం దృష్ట్వా వ్యాధో విస్మయమగమత్-అహో మమ శిశు-కాలాదారభ్య శకుని-
 బన్ధ-వ్యసనినోఽశితి-వర్షాణి సమభూవన్, న చ కదాచిత్ పక్షి-పురీషే సువర్ణం దృష్టమితి
 విచిన్త్య తత్ర వృక్షే పాశం బబన్ధ । అథాసావపి పక్షి మూర్ఛస్త్రైవ విశ్వస్త-చిత్తో యథా-
 పూర్వముపవిష్టస్తత్-కాలమేవ పాశేన బద్ధః । వ్యాధస్తు తం పాశాదున్ముచ్య పంచరకే
 సంస్థాప్య నిజావాసం నీతవాన్ । అథ చిన్తయామాస-కిమనేన సాపాయేన పక్షిణాహం
 కరిష్యామి ? యది కదాచిత్ కోఽపమమీదృశం జ్ఞాత్వా రాజ్ఞే నివేదయిష్యతి తన్ నూనం
 ప్రాణ-సంశయో మే భవేత్ । అతః స్వయమేవ పక్షిణం రాజ్ఞే నివేదయామి । ఇతి విచార్య
 తథైవానుష్ఠితవాన్ ।

అథ రాజాపి తం పక్షిణం దృష్ట్వా వికసిత-నయన-వదన-కమలః పరాం తుష్టిముపగతః ।
 ప్రాహ వైవం-హంహో రక్షా-పురుషాః ! ఏనం పక్షిణం యత్సేన రక్షత । ఆశన-పానాదికం

చాస్య యథేచ్ఛం ప్రయచ్ఛత |

అథ మన్రిణాభిహితమ్-కిమనేనాశ్రద్ధేయ-వ్యాధ-వచన-మాత్ర-పరిగృహీతేనాణ్ణజేన ? కిం కదాచిత్ పక్షి-పురీషే సువర్ణం సమ్భవతి ? తన్ ముచ్యతాం పఞ్జర-బన్ధనాదయం పక్షీ | ఇతి మన్త్రి-వచనాద్రాజ్ఞా మోచితోఽసౌ పక్షున్నత-ద్వార-తోరణే సముపవిశ్య సువర్ణ-మయీం విష్టాం విధాయ-పూర్వం తావదహం మూర్ఖః ఇతి శ్లోకం పఠిత్వా యథా-సుఖమాకాశ-మార్గేణ ప్రాయాత్ |

అతోఽహం బ్రవీమి-పూర్వం తావదహం మూర్ఖః ఇతి |

అథ తే పునరపి ప్రతికూల-దైవతయా హితమపి రక్తాక్ష-వచనమనాదృత్య భూయస్తం ప్రభూత-మాంసాది-వివిధాహారేణ పోషయామాసుః | అథ రక్తాక్షః స్వ-వర్గమాహూయ రహః ప్రోవాచ-అహో ! ఏతావదేవాన్మద్యుద్భూపతేః కుశలం దుర్గం చ | తదుపదిష్టం మయా యత్ కుల-క్రమాగతః సచివోఽభిధత్తే | తద్వయమన్యత్ పర్వత-దుర్గం సమ్ప్రతి సమాశ్రయామః | ఉక్తం చ యతః-

అనాగతం యః కురుతే స శోభతే

స శోచతే యో న కరోతనాగతమ్ |

వనే వసన్న్ ఏవ జరాముపాగతో

బిలస్య వాచా న కదాపి హి శ్రుతా || 3.౨౧౭||

తే ప్రోచుః-కథమేతత్ ?

రక్తాక్షః కథయతి-

కథా ౧౫ ఖరనఖర-సింహ-కథా

(సింహజమ్ముకగుహకథా)

కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే ఖరనఖరో నామ సింహః ప్రతివసతి స్మ | స కదాచిదితశ్చేతశ్చ పరిభ్రమన్ క్షుత్నామ-కణ్ఠో న కిఞ్చిదపి సత్త్వమాససాద | తతశ్చాస్తమనసమయే మహతీం గిరి-గుహమాసాద్య ప్రవిష్టశ్చిన్తయామాస-నూనమేతస్యాం గుహాయాం రాత్రౌ కేనాపి సత్త్వేనాగన్తవ్యమ్ | తన్ నిభృతో భూత్వా తిష్ఠామి |

ఏతస్మిన్నరే తత్-స్యామి దధిపుచ్చో నామ శ్చుగాలః సమాయాతః | స చ యావత్ పశ్యతి తావత్ సింహ-పద-పద్ధతిర్గుహాయాం ప్రవిష్టః, న చ నిష్క్రాంతా ఇతి దృష్టవాన్ | తతశ్చాచిన్తయత్-అహో విసప్తోఽస్మి, నూనమస్యాన్తర్గతేన సింహేన భావ్యమ్ | తత్ కిం కరోమి ? కథం జ్ఞాస్యామి ? ఏవం విచిన్త్య ద్వారస్థః పూతకర్తుమారబ్ధః-అహో బిల ! అహో బిల ! ఇతుక్త్వా తూష్టిమ్భూయ భూయోఽపి తదైవ ప్రత్యభాషత-భోః ! కిం న స్మరసి యన్ మయా త్వయా సహ సమయః కృతోఽస్తి ? యన్ మయా బాహ్యోత్ సమాగతేన

త్వం వక్తవ్యః, త్వయా చాహమాకరణీయః ఇతి | తద్యది మాం నాహ్వయసి తతోఽహం ద్వితీయం బిలం యాస్యామి |

అథ తచ్చుత్వా సింహశ్చిన్దితవాన్-నూనమేషా గుహాస్య సమాగతస్య సదా సమాహ్వానం కరోతి | పరమద్య మద్భయాన్ న కిచ్ఛిద్భూతే | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
భయ-సన్తస్త-మనసాం హస్త-పాదాదికాః క్రియాః |

ప్రవర్తన్తే న వాణీ చ వేపథుశ్చాధికో భవేత్ || 3.౨౦౮||

తదహమస్యాహ్వానం కరోమి యేన తదనుసారేణ ప్రవిష్టోఽయం మే భోజ్యతాం యాస్యతి | ఏవం సమ్ప్రధార్య సింహస్తస్యాహ్వానమకరోత్ | అథ సింహ-శబ్దేన సా గుహా ప్రతిరవ-సమ్పూర్ణా అన్యానపి దూర-స్థానరణ్య-జీవాన్స్త్రాసయామాస | శ్చగ్రాలోఽపి పలాయమాన ఇమం శ్లోకమపఠత్-అనాగతం యః కురుతే స శోభతే ఇతాది |

తదేవం మత్వా యుష్మాభిర్మయా సహ గన్తవ్యమితి | ఏవమభిధాయాత్మానుయాయ-పరివారానుగతో దూర-దేశాన్తరం రక్తాక్షో జగామ |

అథ రక్తాక్షే గతే స్థిరజీవతిహృష్ట-మనా వ్యచిన్తయత్-అహో ! కల్యాణమస్మాకముపస్థితమ్, యద్రక్తాంశో గతః స దీర్ఘదర్శి ఏతే చ మూఢ-మనసః | తతో మమ సుఖ-ఘాత్యాః సజ్జాతాః | ఉక్తం చ యతః-

న దీర్ఘ-దర్శినో యస్య మన్త్రిణః స్యుర్మహీపతేః |

క్రమాయాతా ధ్రువం తస్య న చిరాత్ స్యాత్ పరిక్షయః || 3.౨౦౯||

అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

మన్త్రి-రూపా హి రిపవః సమ్భావ్యాస్తే విచక్షణైః |

యే సన్తం నయముత్సృజ్య సేవన్తే ప్రతిలోమతః || 3.౨౧౦||

ఏవం విచిన్త్య స్వ-కులాయ ఏకైకాం వన-కాష్ఠికాం గుహా-ప్రదీపనార్థం దినే దినే ప్రక్షిపతి | న చ తే మూర్ఖా ఉలూకా విజానన్తి, యదేష కులాయమస్మద్దాహాయ వృద్ధిం నయతి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

అమిత్రం కురుతే మిత్రం మిత్రం ద్వేష్టి హినస్తి చ |

శుభం వేత్తశుభం పాపం భద్రం దైవ-హతో నరః || 3.౨౧౧||

అథ కులాయ-వ్యాజేన దుర్గ-ద్వారే కృతే కాష్ఠ-నిచయే, సజ్జాతే సూర్యోదయే, అన్తతాం ప్రాప్తేషాలూకేషు సత్సు స్థిరజీవీ శీఘ్రం ఋష్యమూకం గత్వా మేఘవర్ణమాహ-స్వామిన్ ! దాహ-సాధ్యా కృతా రిపు-గుహాః | తత్ సపరివారః సమేత్స్యైకైకా వన-కాష్ఠికాం జ్వలన్తి గృహీత్వా గుహా-ద్వారేఽన్యత్-కులాయే ప్రక్షిప యేన సర్వే శత్రవః కుమ్భిపాక-నరక-ప్రాయేణ దుఃఖేన మ్రియన్తే |

తచ్చుత్వా ప్రహృష్టో మేఘవర్ణ ఆహ-తాత ! కథయాత్మ-వృత్తాన్తమ్ । చిరాదద్య
దృష్టోఽసి ।

స ఆహ-వత్స ! నాయం కథనస్య కాలః । యతః కదాచిత్ తస్య రిపో కశ్చిత్
ప్రణిధిర్మమేహాగమనం నివేదయిష్యతి । యజ్ జ్ఞానాదన్తోఽన్యత్రాపసరణం కరిష్యతి
। తత్ త్వర్యతామ్ । ఉక్తం చ-

శీఘ్ర-కృత్యేషు కార్యేషు విలమ్బయతి యో నరః ।

తత్ కృత్యం దేవతాస్తస్య కోపాద్విఘ్నస్తసంశయమ్ ॥ 3.౨౨౨॥

తథా చ-

యస్య యస్య హి కార్యస్య ఫలితస్య విశేషతః ।

క్షిప్రమక్రియమాణస్య కాలః పిబతి తత్-ఫలమ్ ॥ 3.౨౨౩॥

తద్గుహాయామాయాతస్య తే హత-శత్రోః సర్వం సవిస్తరం నిర్వాక్యకులతయా
కథయిష్యామి అథాసౌ తద్వచనమాకర్ణ్య సపరిజన ఏకైకాం జ్వలన్తిం వన-కాష్ఠికాం
చఞ్చుగ్రేణ గృహీత్వా తద్గుహా-ద్వారం ప్రాప్య స్థిరజీవి-కులాయే ప్రాక్షిపత్ । తతః
సర్వే తే దివాన్ధా రక్తాక్ష-వాక్యాని స్మరన్తో ద్వారస్యావృతత్వాదనిఃసరన్తో గుహా-మధ్యే
కుమ్భిపాక-న్యాయమాపన్నా మృతాశ్చ । ఏవం శత్రూన్ నిఃశేషతాం సీత్వా భూయోఽపి
మేఘవర్ణస్తదేవ న్యగ్రోధ-పాదప-దుర్గం జగామ । తతః సింహాసన-స్థో భూత్వా సభా-మధ్యే
ప్రముదిత-మనాః స్థిరజీవినమపృచ్ఛత్-తాత ! కథం త్వయా శత్రు-మధ్యే గతేన ఏతావత్-
పర్వస్తం కాలో నీతః ? తదత్ర కౌతుకమస్మాకం వర్తతే, తత్ కథ్యతామ్ । యతః-
వర-మగ్నో ప్రదీప్తే తు ప్రపాతః పుణ్య-కర్మణామ్ ।

న చారిజన-సంసర్గో ముహూర్తమపి సేవితః ॥ 3.౨౨౪॥

తదాకర్ణ్య స్థిరజీవాహ-భద్ర ! ఆగామి-ఫల-వాఞ్ఞాయా కష్టమపి సేవకో న జానాతి । ఉక్తం
చ యతః-

కార్యస్యాపేక్షయా భుక్తం విషమపమృతాయతే ।

సర్వేషాం ప్రాణీనాం యత్ర నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ 3.౨౨౫॥

ఉపసత-భయే యో యో మార్గో హితార్థ-కరో భవేత్- స స నిపుణయా బుద్ధ్యా సేవ్యో
మహాన్ కృపణోఽపి వా ।

కరికర-నిభౌ జ్యోఘాతా కౌ మహాస్త్ర-విశారదౌ వలయ-రచితౌ స్త్రీవద్భాహూ కృతౌ న
కీరీటీనా ॥ 3.౨౨౬॥

శక్తేనాపి సతా జనేన విదుషా కాలాన్తరాపేక్షిణా

వస్తవ్యం ఖలు వాక్య-వజ్ర-విషమే ఘృద్రేఽపి పాపే జనే ।

దర్శి-వ్యగ్ర-కరేణ ధూమ-మలినేనాయాస-యుక్తే చ
భీమేనాతిబలేన మత్స్య-భవనే కిం నోషితం సూదవత్ || 3.౨౨౭||

యద్వా తద్వా విషమ-పతితః సాధు వా గర్హితం వా
కాలావేక్షీ హృదయ-నిహితం బుద్ధిమాన్ కర్మ కుర్యాత్ |
కిం గాణ్డీవ-స్ఫురదురు-గుణాస్ఫాలన-క్రూర-పాణిర
నాసీల్లలా-నటన-విలసన్ మేఖలీ సవ్యసాచీ || 3.౨౨౮||

సిద్ధిం ప్రార్థయతా జనేన విదుషా తేజో నిగృహ్య స్వకం
సత్వోత్సాహవతాపి దైవ-విధిషు స్థైర్యం ప్రకార్య క్రమాత్ |
దేవేన్య-ద్రవిణేశ్వరాన్తక-సమైరపన్వితో భ్రాతృభిః
కిం క్లిష్టః సుచిరం విరాట-భవనే శ్రీమాన్ న ధర్మాత్మజః || 3.౨౨౯||

రూపాభిజన-సమృన్నో మార్దీ-పుత్రౌ బలాన్వితౌ |
గోకర్మ-రక్ష-వ్యాపారే విరాట-ప్రేష్యతాం గతౌ || 3.౨౩౦||

రూపేణాప్రతిమేన యౌవన-గుణైః శ్రేష్ఠే కులే జన్మనా
కాన్వ్యా శ్రీరివ యాత్ర సాపి విదశాం కాల-క్రమాదాగతా |
సైరస్థీతి సగర్హితం యువతిభిః సాక్షేపమాఖ్యాతయా
ద్రౌపద్యా నను మత్స్య-రాజ-భవనే ధృష్టం న కిం చన్దనమ్ || 3.౨౩౧||

మేఘవర్ణ ఆహ-తాత ! అసి-ధారా-వ్రతమిదం మన్యే యదరిణా సహ సంవాసః |
సోఽబ్రవీత్-దేవ ! ఏవమేతత్ | పరం న తాదృజ్-మూర్ఖ-సమాగమః క్వాపి మయా దృష్టః
| న చ మహాప్రజ్ఞమనేక-శాస్త్రీష్యప్రతిమ-బుద్ధిం రక్తాక్షం వినా ధీమాన్ | యత్-కారణం తేన
మదీయం యథావస్థితం చిత్తం జ్ఞాతమ్ | యే పునరన్యే మన్త్రిణస్తే మహా-మూర్ఖా మన్త్రి-మాత్ర-
వ్యపదేశోపజినోఽతత్త్వ-కుశలా, యైరిదమపి న జ్ఞాతమ్ | యతః-
అరితోఽభ్యాగతో భృత్యో దుష్టస్తత్-సజ్గ-తత్-పరః |
అపసర్ప-సధర్మత్వాన్ నిత్యోద్వేగీ చ దూషితః || 3.౨౩౨||

ఆసనే శయనే యానే పాన-భోజన-వస్తుషు |
దృష్ట్వాన్తరం ప్రమత్తేషు ప్రహరన్తరయోఽరిషు || 3.౨౩౩||

తస్మాత్ సర్వ-ప్రయత్నేన త్రివర్గ-నిలయం బుధః |
ఆత్మానమాదృతో రక్షేత్ ప్రమాదాద్ధి వినశ్యతి || 3.౨౩౪||

సాధు చేదముచ్యతే-
సంతాపయన్తి కమపథ్య-భుజం న రోగా

దుర్మన్త్రిణం కముపయాన్తి న సీతి-దోషాః ।
 కం శ్రీర్న దర్పయతి కం న నిహన్తి మృత్యుః
 కం స్వీకృతా న విషయా పరిపీడయన్తి ॥ 3.౨౩౫॥

లుబ్ధస్య నశ్యతి యశః పిశునస్య మైత్రీ
 నష్ట-క్రియస్య కుల అర్థ-పరస్య ధర్మః ।
 విద్యా-ఫలం వ్యసనినః కృపణస్య సౌఖ్యం
 రాజ్యం ప్రమత్త-చివస్య నరాధిపస్య ॥ 3.౨౩౬॥

తద్రాజన్ ! అసి-ధారా-వ్రతం మయాచరితమరితమరి-సంసర్గాదితి యద్భవతోక్తం, తన్
 మయా సాక్షాదేవానుభూతమ్ । ఉక్తం చ-
 అపమానం పురస్కృత్య మానం కృత్వా తు పృష్ఠతః ।
 స్వార్థమభ్యుద్ధరేత్ ప్రాజ్ఞః కార్య-ధ్వంసో హి మూర్ఖతా ॥ 3.౨౩౭॥
 స్కన్ధేనాపి వహేచ్ఛత్రం కాలమాసాద్య బుద్ధిమాన్ ।
 మహతా కృష్ణ-సర్పేణ మణ్ణూకా బహవో హతాః ॥ 3.౨౩౮॥

మేఘవర్ష ఆహ-కథమేతత్ ?
 స్థిరజీవీ కథయతి-

కథా ౧౬ మనవిష-సర్ప-కథా

(మణ్ణూకమనవిషసర్పకథా)

అస్తి వరుణాద్రి-సమీప ఏకస్మిన్ ప్రదేశే పరిణత-వయా మన్ద-విషో నామ కృష్ణ-సర్పః । స
 ఏవం చిత్తే సజ్జన్మితవాన్-కథం నామ మయా సుఖోపాయ-వృత్త్యా వర్తితవ్యమితి । తతో
 బహు-మణ్ణూకం హృదముపగమ్య ధృతి-పరీతమివాత్మానం దర్శితవాన్ ।
 అథ తథా స్థితే సాదక-ప్రాస్త-గతేనైకేన మణ్ణూకేన పృష్టః-మామ ! కిమద్య యథా-
 పూర్వమాహారార్థం న విహరసి ।
 సోఽబ్రవీత్-భద్ర ! కుతో మే మన్ద-భాగ్యస్యాహారాభిలాషః ? యత్ కారణమద్య రాత్రౌ
 ప్రదోష ఏవ మయాహారార్థం విహరమాణేన దృష్ట ఏకో మణ్ణూకః । తద్గ్రహణార్థం
 మయా క్రమః సజ్జతః । సోఽపి మాం దృష్ట్వా మృత్యు-భయేన స్వాధ్యాయ-ప్రసక్తానాం
 బ్రాహ్మణానామస్తరమపక్రాన్తో న విభావితో మయా క్వాపి గతః । తత్-సాదృశ్య-మోహిత-
 చిత్తేన మయా కన్యచిద్బ్రాహ్మణస్య నూనోర్హద-తట-జలాన్తః-స్థోఽఙ్గుష్ఠో దష్టః ।
 తతోఽసౌ సపది పంచత్వముపాగతః ।

అథ తస్య పిత్రా దుఃఖితేనాహం శప్తో యథా-దురాత్మన్ ! త్వయా నిరపరాధో మత్-సుతో దష్టః | తదనేన దోషేణ త్వం మణ్ణూకానాం వాహనం భవిష్యసి, తత్-ప్రసాద-లబ్ధ-జీవికయా వర్తిష్యే ఇతి | తతోఽహం యుష్మాకం వాహనార్థమాగతోఽస్మి |

తేన చ సర్వ-మణ్ణూకానామిదమావేదితమ్ | తత్స్వైః ప్రహృష్ట-మనోభిః సర్వైరేవ గత్వా జల-పాద-నామ్నో దర్దుర-రాజస్య విజ్ఞప్తమ్ | అథాసావపి మన్త్రి-పరివృతోఽత్యద్భుతమిదమితి మన్యమానో ససమ్భ్రమం ప్రాదాదుత్తిర్య మన్ద-విషస్య ఫణినః ఫణా-ప్రదేశమధిరూఢః | శేషా అపి యథా-జ్యేష్ఠం తత్-ప్రవృత్తోపరి సమారురుహుః | కిం బహునా, ఉపరిత-స్థానమప్రాప్తవన్తస్యానుపదం ధావన్తి | మన్దవిషోఽపి తేషాం తుష్ట్యర్థమనేక-ప్రకారాన్ గతి-విశేషానదర్శయత్ | అథ జలపాదో లబ్ధ-సుఖస్తమాహ-

న తథా కరిణా యానం తురగేణ రథేన వా |

సర-యానేన వా యానం యథా మన్దవిషేణ మే || 3.౨౩౯||

అథాన్యేద్యుర్మన్ద-విషశ్చద్మనా మన్దం మన్దం విసర్పతి | తచ్చ దృష్ట్వా జలపాదోఽబ్రవీత్-భద్ర ! మన్దవిష ! యథా-పూర్వం కిమద్య సాధు నోహ్యతే ?

మన్దవిషోఽబ్రవీత్-దేవ అద్యాహార-వైకల్యాన్ న మే వోఢుం శక్తిరస్మి |

అథాసావబ్రవీత్-భద్ర ! భక్షయ క్షుద్ర-మణ్ణూకాన్ |

తచ్చుత్వా ప్రహర్షిత-సర్వ-గాత్రో మన్దవిషః ససమ్భ్రమమబ్రవీత్-మమాయమేవ విప్ర-శాపోఽస్మి | తత్ తవానేనానుజ్ఞా-వచనేన ప్రీతోఽస్మి |

తతోఽసౌ నైరన్తర్యేణ మణ్ణూకాన్ భక్షయన్ కతిపయైరేవాహోభిర్బలవాన్ సంవృత్తః |

ప్రహృష్టశ్చాన్తర్లీనమవహన్యేదమబ్రవీత్-

మణ్ణూకా వివిధా హేతే ఫల-పూర్వోపసాధితాః |

కియన్తం కాలమక్షీణా భవేయుః ఖాదితా మమ || 3.౨౪౦||

జల-పాదోఽపి మన్దవిషేణ కృత-కవచ-నవ్యామోహిత-చిత్తః కిమపి నావబుధ్యతే | అత్రాన్తరేన్యో మహాకాయః కృష్ణ-సర్పస్తముద్దేశం సమాయాతః | తం చ మణ్ణూకైర్వాహ్యమానం దృష్ట్వా విస్మయ-గతమ్ | ఆహ చ-వయస్య ! యదస్మాకమశనంతైః కథం వాహ్యనే | విరుద్ధమేతత్ |

మన్దవిషోఽబ్రవీత్-

సర్వమేతద్విజానామి యథా వాహ్యోఽస్మి దర్దురైః |

కించోత్ కాలం ప్రతీక్షేఽహం ఘృతాన్తో బ్రాహ్మణో యథా || 3.౨౪౧||

సోఽబ్రవీత్-కథమేతత్ ?

మన్దవిషః కథయతి-

కథా ౧౭ ఘృతాన్త-బ్రాహ్మణ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే యజ్ఞదత్తో నామ బ్రాహ్మణః । తస్య భార్యా పుంశ్చలన్యాసక్త-మనా
అజస్రం విటాయస-ఖణ్డ-ఘృతాన్ ఘృత-పూరాన్ కృత్వా భర్తుశ్చౌరికయా ప్రయచ్ఛతి ।
అథ కదాచిద్భర్తా దృష్ట్వాబ్రవీత్-భద్రే ! కిమేతత్ పరిపచ్యతే ? కుత్ర వాజస్రం నయసీదమ్ ?
తత్ కథయ సత్యమ్ ।

సా చోత్పన్న-ప్రతిభా కృతక-వచనైర్భర్తారమబ్రవీత్-అస్తత్ర నాతిదూరే భగవత్యా దేవ్యా
ఆయతనమ్ । తత్రాహముపోషితా సతీ బలిం భక్ష్య-విశేషాంశ్చాపూర్వాన్ నయామి ।
అథ తత్ పశ్యతా గృహీత్వా తత్ సకలం దేవ్యాయతనాభిముఖీ ప్రతస్థే । యత్ కారణం
దేవ్యా నివేదితేనానేన మదీయో భర్త౯వం మంస్యతే యత్ మమ బ్రాహ్మణీ భగవత్యాః కృతే
నద్యామవతీర్య యావత్ స్నానం కరోతి తావత్ తద్భర్తాపి మార్గాన్తరేణాగత్య దేవ్యాః
పుష్టతోఽదృశ్యోఽవతస్థే ।

అథ సా బ్రాహ్మణీ స్నాత్వా దేవ్యాయతనమాగత్య స్నానానులేపన-మాల్య-ధూప-బలి-
క్రియాదికం కృత్వా దేవీం ప్రణమ్య వ్యజ్జిజ్ఞప్త-భగవతి ! కేన ప్రకారేణ మమ భర్తాన్తో
భవిష్యతి ?

తచ్ఛుత్యా స్వర-భేదేన దేవీ-పుష్ట-స్థితో బ్రాహ్మణో జగాద-యది త్వమజస్రం ఘృత-
పూరాది-భక్ష్యం తస్మై భర్తే ప్రయచ్ఛసి, తతః శిష్టుమన్తో భవిష్యతి ।

సా తు బన్ధకీ కృతక-వచన-వచ్ఛిత-మానసా తస్మై బ్రాహ్మణాయ తదేవ నిత్యం ప్రదదౌ ।
అథాన్యేద్యుర్బ్రాహ్మణేనాభిహితమ్-భద్రే, నాహం సుతరాం పశ్యామి ।

తచ్ఛుత్యా చిన్తితమనయా-దేవ్యాః ప్రసాదోఽయం ప్రాప్త ఇతి । అథ తస్యా హృదయ-
వల్లభో విటస్తత్-సకాశమన్ధిభూతోఽయం బ్రాహ్మణః కిం మమ కరిష్యతీతి నిఃశంకం
ప్రతిదినమభ్యేతి । అథాన్యేద్యుస్తం ప్రవిశన్తమభ్యాశ-గతం దృష్ట్వా కేకైర్గృహీత్వా లగుడ-
పార్శ్వి-ప్రభృతి-ప్రహారైస్తావదతాడయత్ యావదసౌ పంచుత్వమాప । తామపి పుష్ట-పత్నిం
విచ్ఛన్న-నాసికాం కృత్వా విససర్జ ।

అతోఽహం బ్రవీమి-స్కన్ధేనాపి వహాచ్ఛత్రమ్ (౨౩౮) ఇతాది ।

అథ రాజన్ ! యథా మన్దవిషేణ బుద్ధి-బలేన మణ్ణూకా నిహతాస్తథా మయాపి సర్వే వైరిణః
। సాధు వేదముచ్యతే-

వనే ప్రజ్వలితో వహ్నిర్దహన్ మూలాని రక్షతి ।

సమూలోన్మూలనం కుర్యాద్వాయుర్యో మృదు-శీతలః ॥ ౩.౨౪౨॥

మేఘవర్ణ ఆహ-తాత ! సత్యమేవైతత్ । యే మహాత్మానో భవన్తి తే మహా-సత్త్వా ఆపద్గతా
అపి ప్రారబ్ధం న త్యజన్తి । ఉక్తం చ యతః-

మహత్త్వమేతన్ మహతాం నయాలజ్కార-ధారిణామ్ |

న ముఖ్యున్తి యదారబ్ధం కృచ్ఛే౭పి వ్యసనోదయే || 3.౨౪౩||

తథా చ-

ప్రారభ్యతే న ఖలు విఘ్న-భయేన నీచైః

ప్రారభ్య విఘ్న-విహతా విరమన్తి మధ్యాః |

విఘ్నైః సహస్ర-గుణితైరపి హన్యమానాః

ప్రారబ్ధముత్తమ-గుణా న పరిత్యజన్తి || 3.౨౪౪||

తత్ కృతం నిష్కణ్ణకం మమ రాజ్యం శత్రూన్ నిఃశేషతాం నయతా త్వయా | అథవా
యుక్తమేతన్ నయ-వేదినామ్ | ఉక్తం చ యతః-

ఋణ-శేషం చాగ్ని-శేషం చ శత్రు-శేషం తదైవ చ |

వ్యాధి-శేషం చ నిఃశేషం కృత్వా ప్రాణ్ణో న సీదతి || 3.౨౪౫||

సో౭బ్రవీత్-దేవ ! భాగ్యవాన్ త్వమేవాసి, యస్యారబ్ధం సర్వమేవ సంసిద్ధ్యతి | తన్ న
కేవలం శౌర్యం కృత్యం సాధయతి, కిన్తు ప్రజ్ఞాయా యత్ క్రియతే తదేవ విజయాయ భవతి
| ఉక్తం చ-

శస్త్రైర్ణతా న హి హతా రిపవో భవన్తి

ప్రజ్ఞా-హతాస్తు రిపవః సుహతా భవన్తి |

శస్త్రం నిహన్తి పురుషస్య శరీరమేకం

ప్రజ్ఞా కులం చ విభవశ్చ యశశ్చ హన్తి || 3.౨౪౬||

తదేవం ప్రజ్ఞా-పురుషకారాభ్యాం యుక్తస్యాయత్నేన కార్య-సిద్ధయః సమ్భవన్తి | ఉక్తం చ-

ప్రసరతి మతిః కార్యారమ్భే దృఢీభవతి స్మృతిః

స్వయముపనయన్నర్థాన్ మన్తో న గచ్ఛతి విప్లవమ్ |

స్ఫురతి సఫలస్తర్క-శ్చిత్తం సమున్నతిమశ్నుతే

భవతి చ రతిః శ్లాఘ్యే కృత్యే నరస్య భవిష్యతః || 3.౨౪౭||

తథా చ నయ-త్యాగ-శౌర్య-సమ్పన్నే పురుషే రాజ్యమితి | ఉక్తం చ-

త్యాగిని శూరే విదుషి చ సంసర్గ-రుచిర్జనో గుణీ భవతి |

గుణవతి ధనం ధనాచ్ఛిః శ్రీమతాజ్ఞా తతో రాజ్యమ్ || 3.౨౪౮||

మేఘవర్ష ఆహ-నూనం సద్యః-ఫలాని నీతి-శాస్త్రాణి యత్ త్వయానుకృత్యేనానుప్రవిశ్యారి-
మర్దనః సపరిజనో నిఃశేషితః |

స్థిరజీవాహ-

తీక్షోపాయ-ప్రాప్తి-గమ్యోఽపి యోఽర్థస్
తస్యాపాదౌ సంశ్రయః సాధు యుక్తః ।

ఉత్తుక్తోగ్రః సార-భూతో వనానాం

మాన్యాభ్యర్చ్య చిద్భ్యతే పాదపేన్ద్రః ॥ 3.౨౪౯ ॥

అథవా స్వామిన్ ! కిం తేనాభిహితేన ? యదనన్తర-జాలే క్రియా-రహితమసుఖ-సాధ్యం వా
భవతి । సాధు చేదముచ్యతే-

అనిశ్చితైరధ్యవసాయ-భీరుభిర్

యథేష్ట-సంలాప-రతి-ప్రయోజనైః ।

ఫలే విసంవాదముపాగతా గిరః

ప్రయాన్తి లోకే పరిహాస-వస్తుతామ్ ॥ 3.౨౫౦ ॥

న చ లఘుష్వపి కర్తవ్యేషు ధీమద్భిరనాదరః కర్తవ్యః । యతః-

శణ్యోమి కర్తుమిదమల్పమయత్న-సాధ్యం

అనాదరః క ఇతి కృత్యముపేక్షమాణాః ।

కేచిత్ ప్రమత్త-మనసః పరితాప-దుఃఖం

అపత్-ప్రసంగ-సులభం పురుషా ప్రయాన్తి ॥ 3.౨౫౧ ॥

తదద్య జితారేర్మద్విభోర్యథా-పూర్వం నిద్రా-లాభో భవిష్యతి । ఉచ్యతే చైతత్-

నిఃసర్వే బద్ధ-సర్వే వా భవనే సుష్యతే సుఖమ్ ।

సదా దృష్ట-భుజ్జే తు నిద్రా దుఃఖేన లభ్యతే ॥ 3.౨౫౨ ॥

తథా చ-

విస్తీర్ణ-వ్యవసాయ-సాధ్య-మహతాం స్నిహైపయుక్తాశిషాం

కార్యాణాం నయ-సాహసోన్నతి-మతామిచ్ఛాపదారోహిణామ్ ।

మానోత్సేక-పరాక్రమ-వ్యసనినః పారం న యావద్గతాః

సామర్దే హృదయేఽవకాశ-విషయా తావత్ కథం నిర్వృతిః ॥ 3.౨౫౩ ॥

తదవసిత-కార్యారమ్భస్య విశ్రామ్యతీవ మే హృదయమ్ । తదిదమధునా నిహత-కణ్ఠకం

రాజ్యం ప్రజా-పాలన-తత్పరో భూత్వా పుత్ర-పౌత్రాది-క్రమేణాచల-చ్ఛత్రాసన-శ్రీః చిరం

భుజ్శ్చ । అపి చ-

ప్రజా న రజ్జాయేద్యస్తు రాజా రక్షాదిభిర్గుణైః ।

అజాగల-స్తనస్యేవ తస్య రాజ్యం నిరర్థకమ్ ॥ 3.౨౫౪ ॥

గుణేషు రాగో వ్యసనేష్వనాదరో

రతిః సుభృత్యేషు చ యస్య భూపతేః ।

చిరం స భుజ్జ్యే చల-చామరాంశుకాం

సితాతపత్రాభరణాం నృప-శ్రియమ్ || 3.౨౫౫||

న చ త్వయా ప్రాప్త-రాజ్యోఽహమితి మత్వా శ్రీ-మదేనాత్మా వ్యసయితవ్యః | యత్
కారణమ్-చలా హి రాజ్యో విభూతయః వంశారోహణవద్రాజ్య-లక్ష్మీ-దురారోహః, క్షణ-
వినిపాత-రతా, ప్రయత్న-శతైరపి ధార్యమాణా దుర్ధరా, ప్రశస్తారాధితాపన్నే విప్రలమ్భినీ,
వానర-జాతిరివ విద్రుతానేక-చిత్తా, పద్మ-పత్రమివాఘటిత-సంశ్లేషా, పవన-గతిరివాతిచపలా,
అనార్య-సగ్గతిరివాస్థిరా, ఆశివిష ఇవ దురుపచారా, సన్ధ్యాభ్ర-లేఖేవ ముహూర్త-రాగా, జల-
బుద్బుదావలీవ స్వభావ-భగ్గురా, శరీర-ప్రకృతిరివ కృతఘ్నా, స్వప్న-లబ్ధ-ద్రవ్య-రాశిరివ
క్షణ-దృష్ట-నష్టా | అపి చ-

యదైవ రాజ్యే క్రియతేఽభిషేకన్

తదైవ బుద్ధిర్యసనేషు యోజ్యా |

ఘటా హి రాజ్ఞామభిషేక-కాలే

సహామ్నసైవాచదముద్ధిరన్తి || 3.౨౫౬||

న చ కశ్చిదనధిగమనీయో నామాస్తాపదామ్ | ఉక్తం చ-

రామస్య వ్రజనం వనే నివసనం పాణ్డోః సుతానాం వనే

వృష్టినాం నిధనం నలస్య నృపతే రాజ్యాత్ పరిభ్రంశనమ్ |

నాట్యాచార్యకమర్జునస్య పతనం సశ్చోన్మ్య లక్ష్మే-శ్వరే

సర్వే కాల-వశాత్ జనోఽత్ర సహతే కః కం పరిత్రాయతే || 3.౨౫౭||

క్వ స దశరథః స్వర్గే భూత్వా మహేన్ద్ర-సుహృద్గతః

క్వ స జలనిధేర్వేలాం బద్ధా నృపః సగరస్తథా |

క్వ స కరతలాజ్ జాతో వైస్యః క్వ సూర్య-తనుర్మనుః

నను బలవతా కాలేనైతే ప్రబోధ్య నిమీలితాః || 3.౨౫౮||

మాన్ధాతా క్వ గతస్త్రిలోక-విజయీ రాజా క్వ సత్యవ్రతః

దేవానాం నృపతిర్గతః క్వ నహలషః సచ్ఛాస్త్రవాన్ కేశవః |

మన్యన్తే సరథాః సకుంజార-వరాః శక్రాసనాధ్యాసినః

కాలేనైవ మహాత్మనా త్వనుకృతాః కాలేన నిర్వాసితాః || 3.౨౫౯||

అపి చ-

స చ నృపతిస్తే సచివాస్తాః ప్రమదాస్తాని కానన-వనాని |

స చ తే చ తాశ్చ తాని చ కృతాస్త-దృష్టాని నష్టాని || 3.౨౬౦||

ఏవం మత్త-కరి-కర్ణ-చంచలాం రాజ్య-లక్ష్మీమవాప్య న్యాయైక-నిష్ఠో భూతోపభుజ్జ్వి ।
ఇతి శ్రీ-విష్ణు-శర్మ-విరచితే పంచతన్త్రే కాకోలూకీయం నామ తృతీయం తన్త్రం సమాప్తమ్
॥ 3 ॥

పంచతన్త్రమ్

౪. లబ్ధ-ప్రణాశమ్

చతుర్థ-తన్త్రమ్

అథ లబ్ధ-ప్రణాశమ్

అథేదమారభతే లబ్ధ-ప్రణాశం నామ చతుర్థం తన్త్రమ్ | యస్యామమాదిమః శ్లోకః-
సముత్పన్నేషు కార్యేషు బుద్ధిర్యస్య న హీయతే |
స ఏవ దుర్గం తరతి జలస్థో వానరో యథా || ౪.౧||

తద్యథానుశ్రూయతే ప్రస్తావనా-కథా వానర-మకర-వృత్తాంతః
అస్తి కస్మింశ్చిత్ సముద్రోపకణ్ఠే మహాన్ జమ్బూ-పాదపః సదా-ఫలః | తత్ర చ రక్తముఖో
నామ వానరః ప్రతివసతి స్మ | తత్ర చ తస్య తరోరధః కదాచిత్ కరాలముఖో నామ
మకరః సముద్ర-సలిలాన్ నిష్క్రమ్య సుకోమల-బాలుకా-సనాథే తీరోపాన్తే న్యవిశత |
తతశ్చ రక్తముఖేన స ప్రోక్తః-భోః ! భవాన్ సమభ్యాగతోఽతిథిః | తద్భక్షయతు మయా
దత్తానమృత-తుల్యాని జమ్బూ-ఫలాని | ఉక్తం చ-
ప్రియో వా యది వా ద్వేష్యో మూర్ఖో వా యది పణ్డితః |
వైశ్వదేవాన్తమాపన్నః సోఽతిథిః స్వర్గ-సంక్రమః || ౪.౨||

న పృచ్ఛేచ్ఛరణం గోత్రం న చ విద్యాం కులం న చ |
అతిథిం వైశ్వదేవాన్తే శ్రాద్ధే చ మనురబ్రవీత్ || ౪.౩||

దూర-మార్గ-శ్రమ-శ్రాంతం వైశ్వదేవాన్తమాగతమ్ |
అతిథిం పూజయేద్యస్తు స యాతి పరమాం గతిమ్ || ౪.౪||

అపూజితోఽతిథిర్యస్య గృహోద్యాతి వినఃశ్వసన్ |
గచ్ఛన్తి పితరస్తస్య విముఖాః సహ దైవతైః || ౪.౫||

ఏవముక్త్యా తస్మై జమ్బూ-ఫలాని దదౌ | సోఽపి తాని భక్షయిత్వా తేన సహ చిరం
గోష్ఠి-సుఖమనుభూయ భూయోఽపి స్వ-భవనమగాత్ | ఏవం నిత్యమేవ తౌ వానర-
మకరౌ జమ్బూ-చ్ఛాయా-స్థితౌ వివిధ-శాస్త్ర-గోష్ఠ్యా కాలం నయన్తౌ సుఖేన తిష్ఠతః |

సోఽపి మకరో భక్షిత-శేషాణి జమ్బూ-ఫలాని గృహం గత్వా స్వ-పత్నీస్య ప్రయచ్ఛతి ।
 అథాన్యతమే దివసే తయా స పృష్టః-నాథ ! క్రైవంవిధానమృత-ఫలాని ప్రాప్నోషి ?
 స ఆహ-భద్రే ! మమాస్తి పరమ-సుహృద్రక్తముఖో నామ వానరః । స ప్రీతి-పూర్వకమిమాని
 ఫలాని ప్రయచ్ఛతి ।

అథ తయాభిహితమ్-యః సర్వదైవామృత-ప్రాయాణీదృశాని ఫలాని భక్షయతి, తస్య
 హృదయమమృత-మయం భవిష్యతి । తద్వది భార్యయా తే ప్రయోజనం, తతస్తస్య
 హృదయం మహ్యం ప్రయచ్ఛ । యేన తద్భక్షయిత్వా జరా-మరణ-రహితా త్వయా
 సహ భోగాన్ భునజ్యు ।

స ఆహ-భద్రే ! మా మైవం వద । యతః స ప్రతిపన్నోఽస్మాకం భ్రాతా । అపరం ఫల-దాతా
 । తతో వ్యాపాదయతుం న శక్యతే । తత్ త్యజైనం మిథాగ్రహణమ్ । ఉక్తం చ-
 ఏకం ప్రసూయతే మాతా ద్వితీయం వాక్ ప్రసూయతే ।

వాగ్-జాతమధికం ప్రోచుః సోదర్యాదపి బాన్ధవాత్ ॥ ౪.౬ ॥

అథ మకరాహ-త్వయా కదాచిదపి మమ వచనం నాన్యథా కృతమ్ । తన్ నూనం సా
 వానరీ భవిష్యతి, యతస్తస్యా అనురాగతః సకలమపి దినం తత్ర గమయసి । తత్ త్వం
 జ్ఞాతో మయా సమ్యక్ । యతః-

సాష్టాదం వచనం ప్రయచ్ఛతి న మే నో వాఞ్చితం కింఞ్చన
 ప్రాయః ప్రోచ్ఛస్యసిషి ద్రుతం హుతవహ-జ్వాలా సమం రాత్రిషు ।

కణ్ఠాశ్లేష-పరిగ్రహే శిథిలతా యన్ నాదరాచ్ఛుమ్భనే
 తత్ తే ధూర్త హృది స్థితా ప్రియతమా కాచిన్ మమేవాపరా ॥ ౪.౭ ॥

సోఽపి పత్నీస్యః పాదోపసంకృహం కృత్వాఙ్కోపరి నిధాయ తస్యాః కోప-
 కోటిమాపన్నాయాః సుదీనమువాచ-

మయి తే పాద-పతితే కింకరత్వముపాగతే ।
 త్వం ప్రాణ-వల్లభే కస్మాత్ కోపనే కోపమేష్యసి ॥ ౪.౮ ॥

సాపి తద్వచనమాకర్ణ్యాశ్రు-ప్లుత-ముఖీ తమువాచ-

సార్థం మనోరథ-శత్రైస్తవ ధూర్త కాంతా
 సైవ స్థితా మనసి కృత్రిమ-భావ-రమ్యా ।

అస్మాకమస్తి న కథంఞ్చదిహావకాశం
 తస్మాత్ కృతం చరణ-పాత-విడంబునాభిః ॥ ౪.౯ ॥

అపరం సా యది తవ వల్లభా న భవతి, తత్ కిం మయా భణితోఽపి తాం న వ్యాపాదయసి
 । అథ యది న వానరస్తత్ కస్తేన సహ తవ స్నేహః ? తత్ కిం బహునా ? యది తస్య

హృదయం న భక్షయామి, తన్ మయా ప్రాయోపవేశనం కృతం విధి ।
 ఏవం తస్యాస్తన్ నిశ్చయం జ్ఞాత్వా చింతా-వ్యాకులిత-హృదయః స ప్రోవాచ-అథవా
 సాధ్వీదముచ్యతే-

వజ్ర-లేపస్య మూర్ఘస్య నారీణాం కర్కటస్య చ ।
 ఏకో గ్రహస్తు మీనానాం నీలీ-మద్య-పయోస్తథా ॥ ౪.౧౦ ॥

తత్ కిం కరోమి ? కథం స మే వధోః భవతి । ఇతి విచిన్త్య వానర-పార్శ్వమగమత్
 । వానరోఽపి చిరాదాయాన్తం తం సోద్యేగమవలోక్య ప్రోవాచ-భో మిత్ర ! కిమద్య చిర-
 వేలాయాం సమాయాతోఽసి ? కస్మాత్ సాహ్లాదం నాలపసి ? న సుభాషితాని పఠసి ।
 స ఆహ-మిత్ర ! అహం తవ భ్రాతృ-జాయయా నిష్ఠరతరైర్వాక్యైరభిహితః-భోః కృతఘ్న
 ! మా మే త్వం స్వముఖం దర్శయ, యతస్త్వం ప్రతిదినం మిత్రముపజీవసి । న చ తస్య
 పునః ప్రత్యుపకారం గృహ-దర్శన-మాత్రేణాపి కరోషి । తత్ తే ప్రాయశ్చిత్తమపి నాస్తి ।
 ఉక్తం చ-

బ్రహ్మఘ్నే చ సురాపే చ చౌరే భగ్న-వ్రతే శరే ।
 నిష్కృతిర్విహితా సద్భిః కృతఘ్నే నాస్తి నిష్కృతిః ॥ ౪.౧౧ ॥

తత్ త్వం మమ దేవరం గృహీత్వాద్య ప్రత్యుపకారార్థం గృహమానయ । నో వేత్ త్వయా
 సహ మే పర-లోకే దర్శనమితి । తదహం తయైవం ప్రోక్తస్తవ సకాశమాగతః । తదద్య
 తయా సహ త్వదర్థే కలహాయతో మమేయతీ వేలా విలగ్నా । తదాగచ్ఛ మే గృహమ్
 । తవ భ్రాతృ-పత్నీ రచిత-చతుష్కా ప్రగుణిత-వస్త్ర-మణి-మాణిక్యాద్యుచితాభరణా ద్వార-
 దేశ-బద్ధ-వస్త్ర-మాలా సోత్కణ్ఠా తిష్ఠతి । మర్కట ఆహ-భో మిత్ర ! యుక్తమభిహితం
 మదాభ్రాతృ-పత్నీస్య । ఉక్తం చ-

వర్జయేత్ కౌలికాకారం మిత్రం ప్రాజ్ఞతరో నరః ।
 ఆత్మనః సముఖం నిత్యం య ఆకర్షతి లోలుపః ॥ ౪.౧౨ ॥

తథా చ-
 దదాతి ప్రతిగృహ్లాతి గుహ్యామాఖ్యాతి పృచ్ఛతి ।
 భుక్త్యై భోజయతే చైవ షడ్-విధం ప్రీతి-లక్షణమ్ ॥ ౪.౧౩ ॥

పరం వయం వనచరాః యుష్మదీయం చ జలాన్తే గృహమ్ । తత్ కథం శక్యతే తత్ర గన్తుమ్
 । తస్మాత్ తామపి మే భ్రాతృ-పత్నీమత్రానయ యేన ప్రణమ్య తస్యా ఆశీర్వాదం గృహ్లామి
 ।

స ఆహ-భో మిత్ర ! అస్తి సముద్రాన్తరే సురమ్యే పులిన-ప్రదేశేఽస్మద్గృహమే- తన్ మమ
 పృష్ఠమారూఢః సుఖేనాకృత-భయో గచ్ఛ ।

సోఽపి తచ్చుత్వా సానన్దమాహ-భద్ర ! యదేవం తత్ కిం విలమ్బ్యతే | త్వర్యతామ్ | ఏషోఽహం తవ పృష్ఠామారూఢః |

తథానుష్ఠితేఽగాధే జలధౌ గచ్ఛన్తం మరకమాలోక్య భయ-త్రస్త-మనా వానరః ప్రోవాచ-
భ్రాతః ! శవైః శనైర్గమ్యతామ్ | జల-కల్లోలైః స్థావ్యతే మే శరీరమ్ |

తదాకర్ణ్య మకరశ్చిన్తయామాస-అసావగాధం జలం ప్రాప్తో మే వశః సజ్ఞాతః | మత్-
పృష్ఠ-గతస్థిల-మాత్రమపి చలితుం న శక్నోతి | తస్మాత్ కథయామస్య నిజాభిప్రాయమ్,
యేనాభీష్ట-దేవతా-స్మరణం కరోతి | ఆహ చ-మిత్ర, త్వం మయా వధాయ సమాసితో
భార్యా-వాక్యేన విశ్వాస్య | తత్ స్మర్యతామభీష్ట-దేవతా |

స ఆహ-భ్రాతః ! కిం మయా తస్యాస్తవాపి చాపకృతం యేన మే వధోపాయశ్చిన్తితః ?
మకర ఆహ-భోః ! తస్యాస్తావత్ తవ హృదయస్యామృతమయ-ఫల-రసాస్వాదన-
మృష్టస్య భక్షణే దోహదః సజ్ఞాతః | తేనైతదనుష్ఠితమ్ |

ప్రత్యుత్పన్న-మతిర్వానర ఆహ-భద్ర ! యదేవం తత్ కిం త్వయా మమ తత్రైవ న
వ్యాహృతమ్ ? యేన స్వ-హృదయం జమ్బూ-కోటరే సదైవ మయా సుగుప్తం కృతమ్
| తదాభ్రాతృ-పత్న్యా అర్చయామి | త్వయాహం శూన్య-హృదయోఽత్ర కస్మాదాసీతః
?

తదాకర్ణ్య మకరః సానన్దమాహ-భద్ర ! యదేవం తదర్చయ మే హృదయమ్ | యేన సా
దుష్ట-పత్నీ తదభక్షయిత్వానశనాదుత్తిష్ఠతి | అహం త్వాం తమేవ జమ్బూ-పాదపం
ప్రాపయామి | ఏవముక్త్యా నివర్త్య జమ్బూ-తలమగాత్ | వానరోఽపి కథమపి
జల్పిత-వివిధ-దేవతోపచార-పూజస్తీరమాసాదితవాన్ | తతశ్చ దీర్ఘతర-చక్రమణేన
తమేవ జమ్బూ-పాదపమారూఢశ్చిన్తయామాస-అహో ! లభ్యాస్తావత్ ప్రాణాః | అథవా
సాధ్విదమువ్యతే-

న విశ్వనేదవిశ్వస్తే విశ్వస్తేఽపి న విశ్వనేత్ |

విశ్వాసాద్భయముత్పన్నం మూలానపి నికృన్తితి || ౪.౧౪ ||

తన్ మమైతదద్య పునర్జన్మ-దినమివ సజ్ఞాతమ్ |

ఇతి చిన్తయమానం మకర ఆహ-భో మిత్ర ! అర్చయ తద్ధృదయం యథా తే భ్రాతృ-పత్నీ
భక్షయిత్వానశనాదుత్తిష్ఠతి |

అథ విహస్య నిర్భర్త్యయన్ వానరస్తమాహ-ధిగ్గిజ్ఞూర్ఘ్ణ విశ్వాస-ఘాతక ! కిం
కస్యచిద్ధృదయ-ద్వయం భవతి ? తదాశు గమ్యతాం జమ్బూ-వృక్షస్యాధస్తాన్ న
భూయోఽపి త్వయాత్రాగన్తవ్యమ్ | ఉక్తం చ యతః-

సకృద్మృష్టం చ యో మిత్రం పునః సన్ధాతుమిచ్ఛతి |

స మృత్యుముపగృహ్ణోతి గర్భమశ్వతరీ యథా || ౪.౧౫ ||

తచ్చుత్వా మకరః సంవిలక్షం చిన్తితవాన్-అహో ! మయాతిమూఢేన కిమస్య స్వ-
చిత్తాభిప్రాయో నివేదితః । తద్యదసౌ పునరపి కథంజ్ఞోద్విశ్వాసం గచ్ఛతి, తద్భూయోఽపి
విశ్వాసయామి । ఆహా చ-మిత్ర ! హాస్యేన మయా తేఽభిప్రాయో లబ్ధః । తస్యా న కింజ్ఞోచ్ఛత్
తవ హృదయేన ప్రయోజనమ్ । తదాగచ్ఛ ప్రాఘుణిక-న్యాయేనాస్మద్గృహమ్ ।
వానర ఆహ-భో దుష్ట ! గమ్యతామ్ । అధునా నాహమాగమిష్యామి । ఉక్తం చ-

క్షీణా జనా నిష్కరుణా భవన్తి ।
ఆఖ్యాహి భద్రే ప్రియ-దర్శనస్య
న గజ్జదత్తః పునరేతి కూపమ్ ॥ ౪.౧౬ ॥

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?
స ఆహ-

కథా ౧ గజ్జదత్త-ప్రియదర్శన-కథా

కస్మింశ్చిత్ కూపే గజ్జదత్తో నామ మణ్ణూక-రాజః ప్రతివసతి స్మ । స కదాచిద్దాయాదైరుద్వేజితోఽరం
ఘటిమారుహ్య నిష్క్రాన్తః । అథ తేన చిన్తితమ్-యత్ కథం తేసాం దాయాదానాం మయా
ప్రత్యపకారః కర్తవ్యః । ఉక్తం చ-

ఆపది యేనాపకృతం యేన చ హసితం దశాసు విషమాసు ।
అపకృత్య తయోరుభయోః పునరపి జాతం నరం మన్యే ॥ ౪.౧౭ ॥

ఏవం చిన్తయన్ బిలే ప్రవిశన్తం కృష్ణసర్పమపశ్యత్ । తం దృష్ట్వా భూయోఽపచిన్తయత్-
యదేనం తత్ర కూపే నీత్వా సకల-దాయాదానాముచ్ఛేదం కరోమి । ఉక్తం చ-

శత్రుభిర్వ్యజయేచ్ఛత్రం బలినా బలవత్తరమ్ ।
స్వ-కార్యాయ యతో న స్యాత్ కాచిత్ పీడాత్ర తత్-క్షయే ॥ ౪.౧౮ ॥

తథా చ-

శత్రుమున్మూలయేత్ ప్రాజ్ఞస్తీక్షణం తీక్షణేన శత్రుణా ।
వ్యథా-కరం సుఖార్థాయ కణ్ణకేనైవ కణ్ణకమ్ ॥ ౪.౧౯ ॥

ఏవం స విభావ్య బిల-ద్వారం గత్వా తమాహూతవాన్-ఏహేహి ప్రియ-దర్శన ! ఏహి !
తచ్చుత్వా సర్పశ్చిన్తయామాస-య ఏవం మామాహ్వయతి । స్వజాతీయో న భవతి ।
యతో నైషా సర్ప-వాణీ । అన్యేన కేనాపి సహ మమ మర్త్య-లోకే సన్ధానం నాస్తి । తదత్రైవ
దుర్గే స్థితస్తావద్వేద్మి కోఽయం భవిష్యతి । ఉక్తం చ-
యస్య న జాయతే శీలం న కులం న చ సంశ్రయః ।

న తేన సజ్జతిం కుర్యాదితువాచ బృహస్పతిః ॥ ౪.౨౦॥

కదాచిత్కౌఽపి మన్తవాదోషధ-చతురో వా మామాహూయ బన్ధనే క్షిపతి । అథవా కశ్చిత్
పురుషో వైరమాశ్రిత్య కస్యచిద్భక్షణార్థే మామాహ్వాయతి । ఆహ చ-భోః ! కో భవాన్ ?
స ఆహ-అహం గగ్గదత్తో నామ మణ్ణూకాధిపతిస్త్యత్-సకాశే మైత్ర్యర్థమభ్యాగతః ।
తచ్ఛ్చుత్వా సర్ప ఆహ-భో ! ఆశ్రద్ధేయమేతత్ యత్-తృణానాం వహ్నినా సహ సజ్జమః
। ఉక్తం చ-

యో యస్య జాయతే వధ్యః స స్వప్నోఽపి కథశ్చాన ।
న తత్-సమీపమభ్యేతి తత్ కిమేవం ప్రజల్పసి ॥ ౪.౨౧॥

గగ్గదత్త ఆహ-భోః ! సత్యమేతత్ । స్వభావ-వైరీ త్వమస్మాకమ్ । పరం పర-పరిభవాత్
ప్రాప్తోఽహం తే సకాశమ్ । ఉక్తం చ-
సర్ప-నాశే చ సజ్జాతే ప్రాణానామపి సంశయే ।
అపి శత్రుం ప్రణమ్యాపి రక్షేత్ ప్రాణాన్ధనాని చ ॥ ౪.౨౨॥

సర్ప ఆహ-కథయ కస్మాత్ తే పరిభవః ।
స ఆహ-దాయాదేభ్యః ।
సోఽపాహ-క్వ తే ఆశ్రయో వాప్యాం కూపే తడాగే హ్రదే వా । తత్ కథయ స్వాశ్రయమ్
।

తేనోక్తమ్-పాషాణ-చయ-నిబద్ధే కూపే ।
సర్ప ఆహ-అహో అపదా వయమ్ । తత్రాస్తి తత్ర మే ప్రవేశః । ప్రవిష్టస్య చ స్థానం నాస్తి
। యత్ర స్థితస్తవ దాయాదాన్ వ్యాపాదయామి । తద్గమ్యతామ్ । ఉక్తం చ-
యచ్ఛక్యం గ్రసితం యస్య గ్రస్తం పరిణమేచ్ఛ యత్ ।
హితం చ పరిణామే యత్ తదాద్యం భూతిమిచ్ఛతా ॥ ౪.౨౩॥

గగ్గదత్త ఆహ-భోః ! సమాగచ్ఛ త్వమ్ । అహం సుఖోపాయేన తత్ర తవ ప్రవేశం
కారయిష్యామి । తథా తస్య మధ్యే జలోపాన్తే రమ్యతరం కోటరమస్తి । తత్ర స్థితస్త్యం
లీలయా దాయాదాన్ వ్యాపాదయిష్యసి ।

తచ్ఛ్చుత్వా సర్పో వ్యచిన్తయత్-అహం తావత్ పరిణత-వయాః । కదాచిత్ కథశ్చిన్
మూషకమేకం ప్రాప్నోమి । తత్ సుఖావహో జీవనోపాయోఽయమనేన కులాఙ్గారేణ
దర్శితః । తద్గత్వా తాన్ మణ్ణూకాన్ భక్షయామి ఇతి । అథవా సాధ్యదముచ్యతే-
యో హి ప్రాణ-పరిక్షీణః సహాయ-పరివర్జితః ।

స హి సర్ప-సుఖోపాయాం వృత్తిమారచయేద్బుధః ॥ ౪.౨౪॥

ఏవం విచిన్త్య తమాహ-భో గజ్గదత్త ! యదేవం తదగ్రే భవ । యేన తత్ర గచ్ఛావః ।
గజ్గదత్త ఆహ-భోః ప్రియదర్శన ! అహం త్వాం సుఖోపాయేన తత్ర నేష్యామి, స్థానం చ
దర్శయిష్యామి త ఏవ భక్షణీయాః ఇతి ।

సర్ప ఆహ-సాంప్రుతం త్వం మే మిత్రం జాతమ్ । తన్ న భేతవ్యమ్ । తవ వచనేన
భక్షణ్యాస్తే దాయాదాః ।

ఏవముక్త్వా బిలాన్ నిష్క్రమ్య తమాల్పిజ్య చ తేనైవ సహ ప్రస్థితః । అథ కూపమాసాద్యార-
ఘట్ట-ఘటికా-మార్గేణ సర్పస్తేనాత్మనా స్వాలయం సీతః ।

గజ్గదత్త ఆహ-భద్ర ! కుతః త్వయా మిత్ర-కృత్యమ్ । తత్ సాంప్రుతమనేనైవ ఘటికా-
యస్త్ర-మార్గేణ గమ్యతామితి ।

సర్ప ఆహ-భో గజ్గదత్త ! న సమ్యగభిహితం త్వయా । కథమహం తత్ర గచ్ఛామి ?
మదీయ-బిల-దుర్గమన్యేన రుద్ధం భవిష్యతి । తస్మాదత్ర-స్థస్య మే మణ్ణాకమేకైకం స్వ-
వర్గీయం ప్రయచ్ఛ । నో చేత్ సర్వానపి భక్షయిష్యామి ఇతి ।

తచ్ఛుత్వా గజ్గదత్తో వ్యాకుల-మనా వ్యాచిన్తయత్-అహో కిమేతన్ మయా కృతం
సర్పమానయతా । తద్యది నిషేధయిష్యామి తత్ సర్వానపి భక్షయిష్యతి । అథవా
యుక్తముచ్యతే-

యోఽమిత్రం కురుతే మిత్రం వీర్యాభ్యధికమాత్మనః ।

స కరోతి న సనేహః స్వయం హి విష-భక్షణమ్ ॥ ౪.౨౫॥

తత్ ప్రయచ్ఛామస్యైకైకం ప్రతిదినం సుహృదమ్ । ఉక్తం చ-
సర్వస్వ-హరణే యుక్తం శత్రుం బుద్ధి-యతా నరాః ।

తోషయన్తల్ప-దానేన బాడవం సాగరో యథా ॥ ౪.౨౬॥

తథా చ-

యో దుర్బలోఽణూనపి యాచ్యమానో

బలీయసా యచ్ఛతి నైవ సామ్నా ।

ప్రయచ్ఛతే నైవ చ దర్శ్యమానం

ఖారీం స చూర్ణస్య పునర్దదాతి ॥ ౪.౨౭॥

తథా చ-

సర్వ-నాశే సముత్పన్నే అర్థం త్యజతి పణ్ణితః ।

అర్ధేన కురుతే కార్యం సర్వ-నాశో హి దుస్తరః ॥ ౪.౨౮॥

న స్వల్పస్య కృతే భూరి నాశయేన్ మతిమాన్ నరః ।

ఏతదేవ హి పాణ్ణిత్యం యత్ స్వల్పాద్భూరి-రక్షణమ్ ॥ ౪.౨౯॥

ఏవం నిశ్చిన్య నిత్యమేకైకమాదిశతి । సోఽపి తం భక్షయిత్వా తస్య పరోక్షేఽన్యాయపి
భక్షయతి । అథవా సాధ్యైదముచ్యతే-

యథా హి మలినైర్వస్త్రైర్వృత్త తత్రోపవిశ్యతే ।

ఏవం చలిత-విత్తస్తు విత్త-శేషం న రక్షతి ॥ ౪.౩౦॥

అథాన్య-దినే తేనాపరాన్ మణ్ణాకాన్ భక్షయిత్వా గజ్జదత్త-సుతో యమునాదత్తో భక్షితః ।
తం భక్షితం మత్వా గజ్జదత్తస్తార-స్వరేణ ధిగ్రిక్ ప్రలాప-పరః కథఞ్చిదపి న విరరామ ।
తతః స్వ-పత్న్యాభిహితః-

కిం క్రన్తసి దురాక్రన్త స్వ-పక్ష-క్షయ-కారక ।

స్వ-పక్షస్య క్షయే జాతే కో నస్త్రాతా భవిష్యతి ॥ ౪.౩౦॥

తదద్యాపి విచిన్యతామాత్మనో నిష్క్రమణమస్య వధోపాయశ్చ । అథ గచ్ఛతా కాలేన
సకలమపి కవలితం మణ్ణాక-కులమ్ । కేవలమేకో గజ్జదత్తస్తిష్ఠతి । తతః ప్రియదర్శనేన
భణితమ్-భోః గజ్జదత్త ! బుభుక్షితోఽహమ్ । నిఃశేషితాః సర్వే మణ్ణాకాః । తద్దీయతాం
మే కిన్చిద్భోజనం యతోఽహం త్వయాత్రానీతః ।

స ఆహ-భో మిత్ర ! న త్వయాత్ర విషయే మయావస్థితేన కాపి చిన్తా కార్యా । తద్యది మాం
ప్రేషయతి తతోఽన్య-కూప-స్థానపి మణ్ణాకాన్ విశ్వాస్యాత్రానయామి ।

స ఆహ-మమ తావత్ త్వమభక్ష్యో బ్రాతృ-స్థానే । తద్యదేవం కరోషి తత్ సామ్ప్రతం పితృ-
స్థానే భవసి । తదేవం క్రియతామితి ।

సోఽపి తదాకర్ణ్యార-ఘట్ట-ఘటికామాశ్రిత్య వివిధ-దేవతోపకల్పిత-పూజోపయాచితస్తత్-
కూపాద్వినిష్క్రాన్తః । ప్రియదర్శనోఽపి తదాకాజ్జయా తత్రస్థః ప్రతీక్షమాణస్తిష్ఠతి । అథ
విరాదనాగతే గజ్జదత్తే ప్రియదర్శనోఽన్య-కోటర-నివాసినీం గోధామువాచ-భద్రే ! క్రియతాం
స్తోకం సాహాయ్యమ్ । యతశ్చిర-పరిచితస్తే గజ్జదత్తః । తద్గత్వా తత్-సకాశం కుత్రవిజ్ఞే
జలాశయేఽన్విష్య మమ సన్దేశం కథయ । యేనాగమ్యతామేకాకినాపి భవతా ద్రుతతరం
యదన్యే మణ్ణాకా నాగచ్ఛన్తి । అహం త్వయా వినా నాత్ర వస్తుం శక్నోమి । తథా
యదహం తవ విరుద్ధమాచరామి తత్ సుకృతమన్తరే మయా విధృతమ్ ।

గోధాపి తద్యవనాద్గజ్జదత్తం ద్రుతతరమన్విష్యాహ-భద్ర గజ్జదత్త ! స తవ సుహృత్-
ప్రియదర్శనస్తవ మార్గం సమీక్షమాణస్తిష్ఠతి । తచ్ఛీఘ్రమాగమ్యతామితి ।

అపరం చ తేన తవ విరూప-కరణే సుకృతమన్తరే ధృతమ్ । తన్-నిఃశజేన మనసా
సమాగమ్యతామ్ । తదాకర్ణ్య గజ్జదత్త ఆహ-

బుభుక్షితః కిం న కరోతి పాపం

క్షీణా నరా నిష్కరుణా భవన్తి ।

ఆఖ్యాహి భద్రే ప్రియ-దర్శనస్య
న గజదత్తః పునరేతి కూపమ్ || ౪.౩౨||

ఏవముక్త్యా స తాం విసర్జయామాస |

తదోఘో దుష్ట-జలవర ! అహమపి గజదత్త ఇవ త్వద్గృహే న కథణ్చిదపి యాస్యామి |
తచ్చుత్వా మకర ఆహ-భో మిత్ర ! అథవాత్రాహమనశనాత్ ప్రాణ-త్యాగం తవోపరి
కరిష్యామి |

వానర ఆహ-మూఢ ! కిమహం లమ్బకర్ణో మూర్ఖః ? దృష్ట్వాపాయోఽపి స్వయమేవ తత్ర
గత్వాత్మానం వ్యాపాదయామి |

ఆగతశ్చ గతశ్చైవ గత్వా యః పునరాగతః |

అకర్ణ-హృదయో మూర్ఖస్తత్త్రైవ నిధనం గతః || ౪.౩౩||

మకర ఆహ-భద్ర ! న కో లమ్బ-కర్ణః | కథం దృష్ట్వాపాయోఽపి మృతః ? తన్ మే
నివేద్యతామ్ | వానర ఆహ-

కథా ౨ కరాల-కేసర-కథా

కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే కరాల-కేసరో నామ సింహః ప్రతివసతి స్మ | తస్య చ ధూసరకో
నామ శృంగాలః సదైవానుయాయీ పరిచారకోఽస్తి | అథ కదాచిత్ తస్య హస్తినా సహ
యుధ్యమానస్య శరీరే గురుతరాః ప్రహారాః సజ్ఞాతాః | యైః పదమేకమపి చలితుం న
శక్నోతి | తస్యాచలనాచ్చ ధూసరకః క్షుత్క్షామ-కణ్ఠో దౌర్బల్యం గతః | అన్యస్మిన్నహని
తమవోచత్-స్యామిన్ ! బుభుక్షయ పీడితోఽహమ్ | పదాత్ పదమపి చలితుం న శక్నోమి
| తత్ కథం తే శుశ్రూషాం కరోమి ?

సింహ ఆహ-భోః ! గచ్ఛ అన్వేషయ కిణ్చిత్ సత్త్వమ్ | యేనేమామవస్థాం గతోఽపి
వ్యాపాదయామి |

తదాకర్ణ్య శృంగాలోఽన్వేషయన్ కణ్చిత్ సమీప-వర్తినం గ్రామమాసాదితవాన్ | తత్ర
లమ్బకర్ణో నామ గర్భభస్టడాగోపాస్తే ప్రవిరల-దూర్వాఙ్కూరాన్ కృచ్ఛాదాస్వాదయన్
దృష్టః | తతశ్చ సమీప-వర్తినా భూత్వా తేనాభిహితః-మామ ! నమస్కారోఽయం
మదీయః సమావృషతామ్ | విరాద్ధృష్టోఽసి | తత్ కథయ కిమేవం దుర్బలతాం గతః |
స ఆహ-భో భగిని-పుత్ర ! కిం కథయామి | రజకోఽతనిర్దయాతిభారేణ మాం పీడయతి |
ఘాస-ముష్టిమపి న ప్రయచ్ఛతి | కేవలం దూర్వాఙ్కూరాన్ ధూళ-మిశ్రితాన్ భక్షయామి
| తత్ కుతో మే శరీరే పుష్టిః ?

శృంగాల ఆహ-మామ ! యదేవం తదస్తి మరకత-సదృశ-శప్ప-ప్రాయో నదీ-సనాథో
రమణీయతరః ప్రదేశః | తత్రాగత్య మయా సహ సుభాషిత-గోష్ఠీ-సుఖమనుభవంస్త్యష్ట |

లమ్బకర్ణ ఆహ-భో భగినీ-సుత ! యుక్తముక్తం భవతా । పరం వయం గ్రామ్యాః
పశవోఽరణ్య-చారిణాం వధ్యాః । తత్ కిం తేన భవ్య-ప్రదేశేన ।

శృగాల ఆహ- మామ ! మైవం వద । మద్భుజ-పఞ్జర-పరిరక్షితః స దేశః । తత్రాస్తి
న కశ్చిదపరస్య తత్ర ప్రవేశః । పరమమనైనైవ దోషేణ రజక-కదర్థితాస్తత్ర తిస్తో
రాసభ్యోఽనాథాః సన్తి । తాశ్చ పుష్టిమాపన్నా యావనోత్కటా ఇదం మామూఽః-
యది త్వమస్మాకం సత్యో మాతులస్తదా కశ్చిద్ధ్రామాస్తరం గత్వాస్మద్యోగ్యం కశ్చిత్
పతిమానయ । తదర్థే త్వామహం తత్ర నయామి ।

అథ శృగాల-వచనాని శ్రుత్వా కామ-పీడితాఞ్జస్తమవోచత్-భద్ర ! యదేవం తదగ్రే భవ
యేనాగచ్ఛామి । అథవా సాధ్వీదముచ్యతే-
నామృతం న విషం కింఞ్చిదేకాం ముక్తాఽ నితమ్భినీమ్ ।
యస్యాః సజ్జేన జీవ్యేత మ్రియతే చ వియోగతః ॥ ౪.౩౪ ॥

తథా చ-

యాసాం నామ్నాపి కామః స్యాత్ సజ్గమం దర్శనం వినా ।
తాసాం దృక్-సజ్గమం ప్రాప్య యన్ న ద్రవతి కౌతుకమ్ ॥ ౪.౩౫ ॥

తత్రానుష్ఠితే శృగాలేన సహ సింహాన్తికమాగతః । సింహోఽపి వ్యథాకులితస్తం దృష్ట్వా
యావత్ సముత్థిష్ఠి తావద్రాసభః పలాయితమారబ్ధవాన్ । అథ తస్య పలాయమానస్య
సింహేన తల-ప్రహారో దత్తః । స చ మన్ద-భాగ్యస్య వ్యవసాయ ఇవ వ్యర్థతాం గతః ।
అత్రాన్తరే శృగాలః కోపావిష్టస్తమువాచ-భోః ! కిమేవంవిధః ప్రహారస్తే । యద్గర్భభోఽపి తవ
పురతో బలాద్గచ్ఛతి । తత్ కథం గజేన సహ యుద్ధం కరిష్యసి ? తద్దృష్టం తే బలమ్ ।
అథ సవలక్ష-స్మితం సింహ ఆహ-భోః ! కిమహం కరోమి । మయా న క్రమః సజ్జీకృత
ఆసీత్ । అన్యథా గజోఽపి మత్-క్రమాక్రాంతా న గచ్ఛతి ।

శృగాల ఆహ-అధ్యాపేక-వారం తవాన్తికే తమానేష్యామి । పరం త్వయా సజ్జీకృత-క్రమేణ
స్థాతవ్యమ్ ।

సింహ ఆహ-భద్ర ! యో మాం ప్రత్యక్షం దృష్ట్వా గతః స పునః కథమత్రాగమిష్యతి ?
తదన్యత్ కిమపి సత్త్వమన్విష్యతామ్ ।

శృగాల ఆహ-కిం తవానేన వ్యాపారేణ ? త్వం కేవలం సజ్జిత-క్రమస్తిష్ఠ ।

తథానుష్ఠితే శృగాలోఽపి యావద్రాసభ-మార్గేణ గచ్ఛతి, తావత్ తత్రైవ స్థానే చరన్
దృష్టః । అథ శృగాలం దృష్ట్వా రాసభః ప్రాహ-భో భగినీ-సుత ! శోభన-స్థానే
త్వయాహం నీతః । ద్రాఙ్మృత్యు-వశం గతః । తత్ కథయ కిం తత్ సత్త్వం యస్యాతిరౌద్ర-
వజ్ర-సదృశ-కర-ప్రహారాదహం ముక్తః ।

తచ్చుత్వా ప్రహసన్ శృగాల ఆహ-భద్ర ! రాసభీ త్వామాయాస్తం దృష్ట్వా
 సానురాగమాలిజ్గతుం సముత్థితా । త్వం చ కాతరత్వాన్ నష్టః । సా పునర్న శక్తా
 త్వాం వినా స్థాతుమ్ । తయా తు నశతస్తేఽవలమ్బనార్థం హస్తః ఊప్తః । నాన్య-కారణేన
 । తదాగచ్ఛ । సా త్వత్-కృతే ప్రాయోపవేశనోపవిష్టా తిష్ఠతి । ఏతద్వదతి-యల్లమ్బకర్ణో
 యది మే భర్తా న భవతి తదహమగ్నో జలం వా ప్రవిశామి । పునస్తస్య వియోగం సోఢుం
 న శక్నోమి ఇతి । తత్ ప్రసాదం కృత్వా తత్రాగమ్యతామ్ । నో చేత్ తవ స్త్రీ-హత్యా
 భవిష్యతి । అపరం భగవాన్ కామ-కోపం తవోపరి కరిష్యతి । ఉక్తం చ-

స్త్రీ-ముద్రాం మకరధ్వజస్య జయినీం సర్వార్థ-సమ్పత్-కరీం
 తే మూఢాః ప్రవిహాయ యాన్తి కుఢియో మిథ్యా-ఫలాన్వేషిణః ।
 తే తేనైవ నిహత్య నిర్దయతరం నగ్నీకృతా ముణ్ణితాః
 కేచిద్రక్త-పటీకృతాశ్చ జటిలాః కాపాలికాశ్చాపరే ॥ ౪.3౬ ॥

అథాసౌ తద్వచనం శ్రద్ధేయతయా శ్రుత్వా భూయోఽపి తేన సహ ప్రస్థితః । అథవా
 సాధ్వదముచ్యతే-

జానన్నపి నరో దైవాత్ ప్రకరోతి విగర్హితమ్ ।
 కర్మ కిం కన్యచిల్లోకే గర్హితం రోచతే కథమ్ ॥ ౪.3౭ ॥

అత్రాన్తరే సజ్జిత-క్రమేణ సింహేన స లమ్బకర్ణో వ్యాపాదితః । తతస్తం హత్యా శృగాలం
 రక్షకం నిరూప్య స్వయం స్నానార్థం నద్యాం గతః । శృగాలేనాపి లౌల్యోత్సుక్యాత్
 తస్య కర్ణ-హృదయం భక్షితమ్ । అత్రాన్తరే సింహో యావత్ స్నాత్వా కృతే దేవార్చనః
 ప్రతర్పిత-పితృ-గణః సమాయాతి తావత్ కర్ణ-హృదయ-రహితో రాసభస్తిష్ఠతి । తం
 దృష్ట్వా కోప-పరీతాత్మా సింహః శృగాలమాహ-పాప ! కిమిదమనుచితం కర్మ
 సమాచరితమ్ ? యత్ కర్ణ-హృదయ-భక్షణేనామమచ్ఛిష్టతాం నీతః ।

శృగాలః సవినయమాహ-స్వామిన్ ! మా మైవం వద । యత్ కర్ణ-హృదయ-
 రహితోఽయం రాసభ ఆసీత్, తేనేహాగత్య త్వామవలోక్య భూయోఽపాగతః ।
 అథ త్వద్వచనం శ్రద్ధేయం మత్వా సింహస్తేనైవ సంవిభజ్య నిఃశక్కి-త-మనాస్తం భక్షితవాన్
 ।

అతోఽహం బ్రవీమి-ఆగతశ్చ గతశ్చైవ ఇతి । తన్ మూర్ఖ ! కపటం కృతం త్వయా ।
 పరం యుధిష్ఠిరేణేవ సత్య-వచనేన వినాశితమ్ । అథవా సాధ్వదముచ్యతే-
 స్వార్థముత్సృజ్య యో దమ్భి సత్యం బ్రూతే సుమన్ద-ధీః ।
 స స్వార్థాదభ్రాశ్యతే నూనం యుధిష్ఠిర ఇవాపరః ॥ ౪.3౮ ॥

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

స ఆహా-

కథా 3 యుధిష్ఠిరాఖ్య-కుంభకార-కథా

కస్మింశ్చిత్ అధిష్ఠానే కుంభకారః ప్రతివసతి స్మ । స కదాచిత్ ప్రమాదాదర్ధ-మగ్న-ఖర్పర-
తీష్ణగ్రస్యోపరి మహతా వేగేన ధావన్ పతితః । తతః ఖపర-కోట్యా పాటిత-లలాటో రుధిర-
ప్లావిత-తనుః కృచ్ఛాదుత్థాయ స్వాశ్రయం గతః । తతశ్చాపధ్య-సేవనాత్ స ప్రహారస్తస్య
కరాలతాం గతః కృచ్ఛేణ నీరోగతాం నీతః ।

అథ కదాచిద్దుర్భిక్ష-పీడితే దేశే చ కుంభకారః క్షుత్తామ-కణః కైశ్చిద్రాజ-సేవకైః సహ
దేశాంతరం గత్వా కస్యాపి రాజ్ఞః సేవకో బభూవ । సోఽపి రాజా తస్య లలాటే వికరాలం
ప్రహార-క్షతం దృష్ట్వా చింతయామాన, యదీవరః పురుషః కశ్చిదయమ్ । నూనం తేన
లలాట-పట్టే సమ్ముఖ-ప్రహారః ।

అతస్తం సమానాదిభిః సర్వేషాం రాజ-పుత్రాణాం మధ్యే విశేష-ప్రసాదేన పశ్యతి స్మ । తేఽపి
రాజ-పుత్రాస్తస్య తం ప్రసాదాతిరేకం పశ్యంతం పరమేర్ష్యా-ధర్మం వహన్తో రాజ-భయాన్ న
కించీదూచుః ।

అథాస్యస్మిన్నహని తస్య భూపతేర్వీర-సమ్భావనాయాం క్రియమాణాయాం విగ్రహే
సముపస్థితే ప్రకల్ప్యమానేషు గజేషు సన్నహ్యమానేషు వాజిషు యోధేషు ।
ప్రగుణీక్రియమాణేషు తేన భూభుజా స కుంభకారః ప్రస్తావానుగతం పృష్టో నిర్జనే-భో
రాజ-పుత్ర ! కిం తే నామ ? కా చ జాతిః ? కస్మిన్ సజ్ఞామే ప్రహారోఽయం తే లలాటే
లగ్నః ?

స ఆహా-దేవ ! నాయం శస్త్ర-ప్రహారః । యుధిష్ఠిరాభిధః కులాలోఽహం ప్రకృత్యా ।
మద్గేహేఽనేక-ఖర్పరాణాసన్ । అథ కదాచిన్ మద్య-పానం కృత్వా నిర్గతః ప్రధావన్
ఖర్పరోపరి పతితః । తస్య ప్రహార-వికారోఽయం మే లలాటే ఏవం వికరాలతాం గతః
।

తదాకర్ణ్య రాజా సవ్రీడమాహ-అహో వశ్చిత్తోఽహం రాజాపుత్రానుకారిణానేన కులాలేన ।
తద్దీయతాం ద్రాగేతస్య చన్ద్రార్ధః ।

తథానుష్ఠితే కుంభకార ఆహ-మా మైవం కురు । పశ్య మే రణే హస్త-లాఘవమ్ ।
రాజా ప్రాహ-సర్వ-గుణ-సమ్పన్నో భవాన్ । తథాపి గమ్యతామ్ । ఉక్తం చ-
శూద్రశ్చ కృత-విఘ్నశ్చ దర్శనీయోఽసి పుత్రక ।
యస్మిన్ కులే త్వముత్పన్నో గజస్తత్ర న హన్యతే ॥ ౪.3౯ ॥

కులాల ఆహ-కథమేతత్ ?

రాజా కథయతి-

కథా ౪ సింహ-దమ్పతీ-కథా

కస్మింశ్చిదుద్దేశే సింహ-దమ్పతీ ప్రతివసతః స్మృ । అథ సింహీ పుత్ర-ద్వయమజీజనత్
 । సింహోఽపి నిత్యమేవ మృగాన్ వ్యాపాద్య సింహ్యై దదాతి । అథాన్యస్మిన్సహని
 తేన కిమపి నాసాదితమ్ । యేన భ్రమతోఽపి తస్య రవిరస్తం గతః । అథ తేన స్వ-
 గృహమాగచ్ఛతా శృగాల-శిశుః ప్రాప్తః । స చ బాలకోఽయమితవధార్య యత్నేన
 దంష్ట్రామధ్య-గతం కృత్వా సింహ్యో జీవన్తమేవ సమర్పితవాన్ । తతః సింహ్యోభిహితమ్-
 భోః కాన్త ! త్వయానీతం కింఞ్చిదస్మాకం భోజనమ్ ?

సింహ ఆహ-ప్రియే ! మయాద్యైసం శృగాల-శిశుం పరిత్యజ్య న కింఞ్చిత్
 సత్త్వమాసాదితమ్ । స చ మయా బాలోఽయమితి మత్వా న వ్యాపాదితో విశేషాత్
 స్వజాతీయశ్చ । ఉక్తం చ-

స్త్రీ-విప్రలిఙ్గి-బాలేషు ప్రహర్తవ్యం న కర్త్విత్ ।
 ప్రాణ-త్యాగేఽపి సజ్జాతే విశ్వస్తేషు విశేషతః ॥ ౪.౪౦॥

ఇదానీం త్వమేనం భక్షయిత్వా పథ్యం కురు । ప్రభాతేఽన్యత్ కింఞ్చిదుపార్జయిష్యామి ।
 సా ప్రాహ-భోః కాన్త ! త్వయా బాలకోఽయమితి విచిన్త్య న హతః । తత్ కథమేనమహం
 స్వోదరార్థే వినాశయామి । ఉక్తం చ-

అకృత్యం నైవ కర్తవ్యం ప్రాణ-త్యాగేఽపుపస్థితే ।
 న చ కృత్యం పరిత్యాజ్యమేష ధర్మః సనాతనః ॥ ౪.౪౧॥

తస్మాన్ మమాయం తృతీయః పుత్రో భవిష్యతి । ఇతేవముక్త్యా తమపి స్వస్తన-క్షీరేణ
 పరాం పుష్టిమనయత్ । ఏవం తే త్రయోఽపి శిశవః పరస్పరమజ్ఞాత-జాతి-విశేషా ఏకాచార-
 విహారా బాల్య-సమయం నిర్వాహయన్తి । అథ కదాచిత్ తత్ర వనే భ్రమన్నరణ్య-గజః
 సమాయాతః । తం దృష్ట్వా తౌ సింహ-సుతౌ ద్వావపి కుపితాననౌ తం ప్రతి ప్రవలితౌ
 యావత్ తావత్ తేన శృగాల-సుతేనాభిహితమహో ! గజోఽయం యుష్మత్-కుల-శత్రుః
 । తన్ న గన్తవ్యమేతస్యాభిముఖమ్ ।

ఏవముక్త్యా గృహం ప్రధావితః । తావపి జ్యేష్ఠ-బాన్ధవ-భక్తాన్ నిరుత్సాహతాం గతౌ ।
 అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
 ఏకేనాపి సుధీరేణ సోత్సాహేన రణం ప్రతి ।
 సోత్సాహం జాయతే సైన్యం భగ్నౌ భజమవాప్పుయాత్ ॥ ౪.౪౨॥

తథా చ-
 అత ఏవ వాఞ్చన్తి భూపా యోధాన్ మహాబలాన్ ।

శూరాన్ వీరాన్ కృతోత్సాహాన్ వర్జయన్తి చ కాతరాన్ || ౪.౪౩||

అథ తౌ ద్వావపి గృహం ప్రాప్య పిత్రోరగ్రతో జ్యేష్ఠ-భ్రాతృ-చేష్టితమూచతుః-యథా గజం దృష్ట్వా దూరతోఽపి నష్టః |

సోఽపి తదాకర్ణ్య కోపావిష్ట-మనాః ప్రస్ఫురితాధర-పల్లవస్తామ్రలోచనస్త్రీశిఖాం భ్రుకుటిం కృత్వా తౌ నిర్భర్త్యయన్ పరుషతర-వచనానువాచ-తతః సింహ్యై కాస్తే నీత్వా ప్రబోధితోఽసౌ-వత్స ! మైవం కదాచిజ్ జల్ప | భవదీయ-లఘు-భ్రాతరావేతౌ |

అథాసౌ ప్రభూత-కోపావిష్టస్తామువాచ-కిమహమేతాభ్యాం శౌర్యేణ రూపేణ విద్యాభ్యానేన కౌశలేన వా హీనః ? యేన మాముపహసతః | తన్ మయావశ్యమేతౌ వ్యాపాదనీయౌ |

తదాకర్ణ్య సింహీ తస్య జీవితమిచ్ఛన్తన్తర్విహస్య ప్రాహ-తత్ సమ్యక్ శృణు | త్వం శృగాలీ-సుతః | కృపయా మయా స్వస్తన-క్షీరేణ పుష్టిం నీతః | తద్యావదేతౌ మత్-పుత్రౌ శిశుత్వాత్ త్వాం శృగాలం న జానీతః, తావద్ద్యుతతరం గత్వా స్వజాతీయానాం మధ్యే భవ | నో చేదాభ్యాం హతో మృత్యు-పథం సమేష్యసి | సోఽపి తద్వచనం శ్రుత్వా భయ-వ్యాకుల-మనాః శనైః శనైరపసృత్య స్వ-జాత్యా మిలితః | తస్మాత్ త్వం అపి యావదేతే రాజ-పుత్రాస్త్యాం కులాలం న జానన్తి తావద్ద్యుతతరమపసర | నో చేదేతేషాం సకాశాద్విడమ్భనాం ప్రాప్య మరిష్యామి | కులాలోఽపి తదాకర్ణ్య సత్వరం ప్రణష్టః |

అతోఽహం బ్రవీమి-స్వార్థముత్సృజ్య యో దమ్భి (౩౮) ఇతి |

ధిజ్ఞూర్ఘ్ ! యత్ త్వయా స్త్రియోఽర్థ ఏతత్-కార్యమనుష్ఠాతుమారభమ్ | న హి స్త్రీణాం కథంశ్చిద్విశ్వాసముపగచ్ఛేత్ | ఉక్తం చ-

యదర్థే స్వ-కులం త్యక్తం జీవితార్థం చ హారితమ్ |

సా మాం త్యజతి నిఃస్నేహో కః స్త్రీణాం విశ్వసేన్ నరః || ౪.౪౪||

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానర ఆహ-

కథా X బ్రాహ్మణ-కథా

(బ్రాహ్మణబ్రాహ్మణీపజ్జుకథా)

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కోఽపి బ్రాహ్మణః | తస్య చ భార్యా ప్రాణేభ్యోఽపతిప్రియాసీత్ | సోఽపి ప్రతిదినం కుటుమ్బేన సహ కలహం కుర్వాణా న విత్తామ్యుతి | సోఽపి బ్రాహ్మణః కలహమసహమానో భార్య-వాత్సల్యాత్ స్వ-కుటుమ్బం పరిత్యజ్య బ్రాహ్మణ్యా సహ విప్రకృష్టం దేశాన్తరం గతః | అథ మహాటపి-మధ్యే బ్రాహ్మణ్యాభిహితః-ఆర్య-పుత్ర ! తృష్ణా మాం బాధతే | తదుదకం క్వాపన్వేషయ |

అథాసౌ తద్వచనానన్తరం యావదుదకం గృహీత్వా సమాగచ్ఛతి తావత్ తాం మృతామపశ్యత్ | అతివల్లభతయా విషాదం కుర్వన్ యావద్విలపతి తావదాకాశే వాచం శృణోతి | యథా హి-యది బ్రాహ్మణ త్వం స్వకీయ-జీవితస్యార్థం దదాసి తత్సే జీవతి బ్రాహ్మణీ |

తచ్ఛుత్వా బ్రాహ్మణీన శుచీభూయ తిస్సభిర్వాచోభిః స్వజీవితార్థం దత్తమ్ | వాక్-సమమేవ చ బ్రాహ్మణీ జీవితా సా | అథ తౌ జలం పీత్వా వన-ఫలాని భక్షయిత్వా గన్తుమారబ్ధౌ | తతః క్రమేణ కస్యచిన్ నగరస్య ప్రదేశే పుష్ప-వాటికాం ప్రవిశ్య బ్రాహ్మణో భార్యామభిహితవాన్-భద్రే, యావదహం భోజనం గృహీత్వా సమాగచ్ఛామి తావదత్ర త్వయా స్థాతవ్యమ్ |

ఇతభిధాయ బ్రాహ్మణో నగర-మధ్యే జగామ | అథ తస్యాం పుష్ప-వాటికాయాం పఙ్గుర ఆర-ఘట్టం ఖేలయన్ దివ్య-గిరా గీతముద్గిరితి | తచ్చ శ్రుత్వా కుసుమేషుణ్డార్దితా బ్రాహ్మణ్యా తత్-సకాశం గత్వాభిహితమ్-భద్ర! యర్హిమాం న కామయనే, తన్ మత్-సక్తా స్త్రీ-హత్యా తవ భవిష్యతి |

పఙ్గురబ్రవీత్-కిం వ్యాధి-గ్రస్తేన మయా కరిష్యసి ?

సాబ్రవీత్-కిమనేనోక్తేన ? అవశ్యం త్వయా సహ మయా సజ్గమః కర్తవ్యః |

తచ్ఛుత్వా తథా కృతవాన్ | సురతానన్తరం సాబ్రవీత్-ఇతః-ప్రభృతి యావజ్-జీవం మయాత్మా భవతే దత్తః | ఇతి జ్ఞాత్వా భవానపస్మాభిః సహగచ్ఛతు |

సోఽబ్రవీత్-ఏవమన్తు |

అథ బ్రాహ్మణో భోజనం గృహీత్వా సమాగత్య తయా సహభోక్తుమారబ్ధః సాబ్రవీత్-ఏష పఙ్గుర్బుభుక్షితః | తదేతస్యాపి కియన్తమపి గ్రాసం దేహి ఇతి |

తథానుష్ఠితే బ్రాహ్మణ్యాభిహితం-బ్రాహ్మణ, సహాయ-హీనస్త్వం యదా గ్రామాన్తరం గచ్ఛసి, తదా మమ వచన-సహాయోఽపి నాస్తి | తదేనం పఙ్గుం గృహీత్వా గచ్ఛావః |

సోఽబ్రవీత్-న శక్నోమాత్మానమపాత్మనాం వోఢుమ్ | కిం పునరేనం పఙ్గుమ్ ?

సాబ్రవీత్-పేటాభ్యన్తర-స్థమేనమహం నేష్యామి |

అథ తత్-కృతక-వచన-వ్యామోహిత-చిత్రేన తేన ప్రతిపన్నమ్ | తథానుష్ఠితేఽన్యస్మిన్ దినే కూపోపకణ్ఠే విశ్రాన్తో బ్రాహ్మణస్తయా చ పఙ్గు-పురుషాసక్తయా సమ్ప్యర్య కూపాన్తః పాతితః | సాపి పఙ్గుం గృహీత్వా కస్మింశ్చిన్ నగరే ప్రవిష్టా | తత్ర శుక్కు-చౌర్య-రక్షా-నిమిత్తం రాజ-పురుషైరితస్తతో భ్రమద్భిస్తన్-మన్తక-స్థా పేటీ దృష్టా బలాదాచ్ఛిద్య రాజాగ్రే సీతా | రాజా చ యావత్ తాముద్ఘాటయతి తావత్ తం పఙ్గుం దదర్శ | తతః సా బ్రాహ్మణీ విలాపం కుర్వతి రాజ-పురుషానుపదమేవ తత్రాగతా | రాజ్ఞా పృష్టా-కో వృత్తాన్తః ? ఇతి |

సాబ్రవీత్-మమైష భర్తా వ్యాధి-బాధితో దాయాద-సమూహైరుద్యేజితో మయా స్నేహ-
వ్యాకులిత-మానసయా శిరసి కృత్వా భవదీయ-నగర ఆసీతః ।

తమచ్చత్వా రాజాబ్రవీత్-బ్రాహ్మణీ! త్వం మే భగినీ । గ్రామ-ద్వయం గృహీత్వా భర్తా సహ
భోగాన్ భుజ్జానా సుఖేన తిష్ఠ ।

అథ స బ్రాహ్మణో దైవ-వశాత్ కేనాపి సాధునా కూపాదుత్తారితః పరిభ్రమంస్తదేవ
నగరమాయాతః । తయా దుష్ట-భార్యయా దృష్టా రాజ్ఞే నివేదితః-రాజన్ ! ఆయం
మమ భర్త్యుర్వైరీ సమాయాతః ।

రాజ్ఞాపి వధ ఆదిష్టః । సాబ్రవీత్-దేవ, అనయా మమ సక్తం కిఞ్చిత్ గృహీతమస్తి । యది
త్వం ధర్మ-వత్సలః, తద్దాపయ ।

రాజాబ్రవీత్-భద్రే! యత్ త్వయాస్య సక్తం కిఞ్చిత్ గృహీతమస్తి తత్ సమర్పయ ।

సా ప్రాహ-దేవ, మయా న కిఞ్చిద్ధృహీతమ్ ।

బ్రాహ్మణ ఆహ-యన్ మయా త్రివాచికం స్వ-జీవితార్థం దత్తమ్, తద్దేహి ।

అథ సా రాజ-భయాత్ తత్రైవ త్రివాచికమేవ జీవితార్థమనేన దత్తమితి జల్పన్తీ
ప్రాణైర్విముక్తా । తతః సవిస్మయం రాజాబ్రవీత్-కిమేతత్ ఇతి । బ్రాహ్మణేనాపి పూర్వ-
వృత్తాన్తః సకలోఽపి తస్మై నివేదితః ।

అతోఽహం బ్రవీమి-యదర్థే స్వ-కులం త్వక్తమ్ (౪౪) ఇతి ।

వానరః పునరాహ-సాధు చేదముపాఖ్యానకం శ్రూయతే-

న కిం దద్యాన్ న కిం కుర్యాత్ స్త్రీభిరభ్యర్థితో నరః ।

అనశ్వా యత్ర ప్రేషన్తే శిరః పర్వణి ముణ్ణీతమ్ ॥ ౪.౪౫॥

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానరః కథయతి-

కథా ౬ నన్దవరరుచికథా

అతిప్రఖ్యాత-బల-పౌరుషోఽనేక-నరేన్ద్ర-ముకుట-మరీచి-జాల-జటిలీ-కృత-పాద-పీఠః

శరచ్చశాఙ్క-కిరణ-నిర్మల-యశాః సముద్ర-పర్యంతాయాః పృథివ్యా భర్తా నన్దో నామ
రాజా । యస్య సర్వ-శాస్త్రాధిగత-సమస్త-తత్త్వః సచివో వరరుచిర్నామ । తస్య చ
ప్రణయ-కలహేన జాయా కుపితా । సా చాతీవ వల్లభానేక-ప్రకారం పరితోష్యమాణాపి న
ప్రసీదతి । బ్రవీతి చ భర్తా-భద్రే! యేన ప్రకారేణ తుష్యతి తం వద । నిశ్చితం కరోమి ।

తతః కథఞ్చిత్ తయోక్తం-యది శిరో ముణ్ణయిత్వా మమ పాదయోర్నిపతసి, తదా
ప్రసాదాభిముఖీ భవామి ।

తథానుష్ఠితే ప్రసన్నాసీత్ | అథ నన్దస్య భార్యాపి తథైవ రుష్టా ప్రసాద్యమానాపి న తుష్యతి
| తేనోక్తమ్-భద్రే ! త్వయా వినా ముహూర్తమపి న జీవామి | పాదయోః పతిత్వా త్వాం
ప్రసాదయామి |

సాబ్రవీత్-యది ఖలీనం ముఖే ప్రక్షిత్వాహం తవ పృష్ఠే సమారుహ్య త్వాం ధావయామి |
ధావితస్తు యదశ్వవద్ధేషనే, తదా ప్రసన్నా భవామి |

రాజ్ఞాపి తథైవానుష్ఠితమ్ | అథ ప్రభాత-సమయే సభాయాముపవిష్టస్య రాజ్ఞః సమీపే
వరరుచిరాయాతః | తం చ దృష్ట్వా రాజా పప్రచ్ఛ-భో వరరుచే ! కిం పర్వణి ముణ్ణీతం
శిరస్త్యయా ?

సోఽబ్రవీత్-న కిం దద్యాత్ (౪౫) ఇతాది | తదోఢీ దుస్థ మకర ! త్వమపి నన్ద-వరరుచి-వత్
స్త్రీ-వశ్యః | తతో భద్ర ఆగతేన త్వయా మాం ప్రతి వధోపాయ-ప్రయాసః ప్రారబ్ధః | పరం
స్వ-వాగ్-దోషేణైవ ప్రకటిభూతః | అథవా సాధ్యదముచ్యతే-

ఆత్మనో ముఖ-దోషేణ బధ్యన్తే శుక-సారికాః |

బకాస్తత్ర న బధ్యన్తే మౌనం సర్వార్థ-సాధనమ్ || ౪.౪౬ ||

తథా చ-

సుగుప్తం రక్ష్యమాణోఽపి దర్శయన్ దారుణం వపుః |

వ్యాఘ్ర-చర్మ-ప్రతిచ్ఛన్నో వాక్-కృతే రాసభో హతః || ౪.౪౭ ||

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానరః కథయతి-

కథా ౭ శుద్ధపట-నామ-రజక-కథా

(వాచాలరాసభకథా)

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే శుద్ధపటో నామ రజకః ప్రతివసతి స్మ | తస్య చ గర్దభ ఏకోఽస్తి
| సోఽపి ఘాసాభావాదతిదుర్బలతాం గతః | అథ తేన రజకేనాటవ్యాం పరిభ్రమతా
మృత-వ్యాఘ్రా దృష్టః | చిన్తితం చ-అహో ! శోభనమాపతితమ్ | అనేన వ్యాఘ్ర-చర్మణా
ప్రతిచ్ఛాద్య రాసభం రాత్రౌ యవ-క్షేత్రేషూత్సృజ్యామి | యేన వ్యాఘ్రం మత్వా సమీప-
వర్తినః క్షేత్ర-పాలా ఏనం న నిష్కాసయిష్యన్తి |

తథానుష్ఠితే రాసభో యథేచ్ఛయా యవ-భక్షణం కరోతి | ప్రత్యూషే భూయోఽపి రజకః
స్వాశ్రయం నయతి | ఏవం గచ్ఛతా కాలేన స రాసభః పీవర-తనుర్జాతః | కృచ్ఛాద్భ్రష్టన-
స్థానమపి నీయతే | అథాన్యస్మిన్నహని స మధోద్ధతో దూరాద్రాసభి-శబ్దమశ్శృణోత్ |
తచ్ఛృవణ-మాత్రేణైవ స్వయం శబ్దయితుమారబ్ధః |

అథ తే క్షేత్ర-పాలా రాసభోఽయం వ్యాఘ్ర-చర్మ-ప్రతిచ్ఛన్న ఇతి జ్ఞాత్వా లగుడ-శర-
 పాషాణ-ప్రహారైస్తం వ్యాపాదితవస్తః ।
 అతోఽహం బ్రవీమి-సుగుప్తం రక్ష్యమాణోఽపి (౪౭) ఇతి । తత్ కిం శ్యామలకవదత్యపమాన-
 సహనాదర్థ-చన్ద్ర-దానేన యాస్యసి ।
 మకర ఆహ-కథమేతత్ ?
 వానర ఆహ-

కథా ౮ మహాధన-ఈశ్వర-నామ-భాణ్ణపతి-కథా

అస్తత్ర ధరా-పీఠే వికణ్ణకం నామ పురమ్ । తత్ర మహా-ధన ఈశ్వరో నామ భాణ్ణ-పతిః ।
 తస్య చత్వారో జామాతృకా అవస్తి-పీఠాత్ ప్రాఘూర్ణికా వికణ్ణక-పురే సమాయాతాః । తే
 చ యేన మహతా గౌరవేణాభ్యర్చితా భోజానాచ్ఛాదనాదిభిః । ఏవం తేషాం తత్ర వసతాం
 మాస-షట్కం సజ్ఞాతమ్ । తత ఈశ్వరేణ స్వభార్యోక్తా యదేతే జామాతరః పరమ-
 గౌరవేణావర్ణితాః స్వామి గృహాణి న గచ్ఛన్తి తత్ కిం కథ్యతే ? వినాపమానం న యాస్యన్తి
 । తదద్య భోజన-వేలాయాం పాద-ప్రజ్ఞాలనార్థం జలం న దేయం యేనాపమానం జ్ఞాత్వా
 పరిత్యజ్య గచ్ఛన్తితి । తథానుష్ఠితే గర్గః పాద-ప్రజ్ఞాలనాపమానాత్, సోమో లఘ్వాసన-
 దానాత్, దత్తః కదశనతో యాతః । ఏవం తే త్రయోఽపి పరిత్యజ్య గతాః । చతుర్థః
 శ్యామలకో యావన్ న యాతి తావదర్థ-చన్ద్ర-ప్రదానేన నిష్కా-సితః ।

అతోఽహం బ్రవీమి-
 గర్గో హి పాద-శౌచాల్లఘ్వాసన-దానతో గతః సోమః ।
 దత్తః కదశన-భోజ్యాచ్ఛ్యామలకశ్చార్ధ-చన్ద్రేణ ॥ ౪.౪౮ ॥

తత్ కిమహం రథకారవన్ మూర్ఘో యతః స్వయమపి దృష్ట్వా తే వికార-పశ్చాద్విశ్వసిమి
 । ఉక్తం చ-

ప్రత్యక్షేఽపి కృతే పాపే మూర్ఖః సామా ప్రశామ్యతి ।
 రథకారః స్వకాం భార్యాం సజారాం శిరసావహత్ ॥ ౪.౪౯ ॥

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?
 వానరః కథయతి-

కథా ౧౦ రథకార-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కశ్చిద్రథకారః ప్రతివసతి స్మ । తస్య భార్యా పుంశలీతి జనాపవాద-
 సంయుక్తా । సోఽపి తస్యాః పరీక్షార్థం వ్యచిన్తయత్-కథం మయాస్యాః పరీక్షణం

కర్తవ్యమ్ | న చైతద్యుజ్యతే కర్తుం, యతః-
 నదీనాం చ కులనాం చ మునీనాం చ మహాత్మనామ్ |
 పరీక్షా న ప్రకర్తవ్యా స్త్రీణాం దుశ్చరితస్య చ || ౪.౪౯||

పసోర్వీర్యోత్పన్నామభజత మునిర్మతస్య-తనయాం
 తథా జాతో వ్యాసో శత-గుణ-నివాసః కిమపరమ్ |
 స్వయం వేదాన్ వ్యస్యన్ శమిత-కురు-వంశ-ప్రసవితా
 స ఏవాభాచ్ఛ్చిమానహహ విషమా కర్మ-గతయః || ౪.౫౦||

కులనామితి పాణ్డవానామపి మహాత్మనాం నోత్పత్తిరధిగన్తవ్యా యతః తే క్షేత్రజా ఇతి |
 స్త్రీ-దుశ్చరితం సన్ధక్షమాణమనేక-దోషాన్ ప్రకటయతి స్త్రీణామితి | తథా చ-
 యది స్యాత్ పావకః శీతః ప్రోష్ఠో వా శశ-లాఞ్చనః |
 స్త్రీణాం తదా సతీత్వం స్యాద్యది స్యాద్దుర్జనో హితః || ౪.౫౧||

యథాపి శుద్ధామశుద్ధాం వాపి జానామి లోక-వచనాత్ | ఉక్తం చ-
 యన్ న వేదేషు శాస్త్రేషు న దృష్టం న చ సంశ్రుతమ్ |
 తత్ సర్వం వేత్తి లోకోఽయం యత్ స్యాద్బ్రహ్మజ్ఞ-మధ్యగమ్ || ౪.౫౨||

ఏవం సమ్ప్రుధార్య తామవోచత-ప్రియే, అహం ప్రాతర్గ్రామాన్తరం యాస్యామి తత్ర దినాని
 కతివిల్లగిష్యన్తి | తత్ త్వయా కిఞ్చిత్ పాథేయం మమ యోగ్యం కార్యమ్ |
 సాపి తదాకర్ణ్య హర్షిత-చిత్తైత్సుక్యేన సర్వ-కార్యాణి సన్త్యజ్య సిద్ధమన్నం ఘృత-శర్కరా-
 ప్రాయమకరోత్ | అథవా సాధ్వీదముచ్యతే-
 దుర్దివసే ఘన-తిమిరే దుఃఖ-చారాసు నగర-వీధీషు |
 పత్యో విదేశ-యాతే పరమ-సుఖం జఘన-చపలాయాః || ౪.౫౩||

అథాసౌ ప్రత్యూషే ఉత్థాయ స్వ-గృహాన్ నిర్గతః | సాపి తం ప్రస్థితం విజ్ఞాయ ప్రహసిత-
 వదనాఙ్గ-సత్కారం కుర్వాణా కథఞ్చిత్ తం దివసమత్యవాహయత్ | తతశ్చ పూర్వ-
 పరిచితం విట-గృహం గత్వా తమభ్యర్థోక్తవతి యద్గ్రామాన్తరం గతః స దురాత్మా మే
 పతిః | తదద్య త్వయాస్మద్గృహే ప్రసుప్తే జనే సమాగన్తవ్యమ్ |
 తథానుష్ఠితే స రథకారోఽపరణ్యే దినమతివాహ్య ప్రదోషే స్వ-గృహమపర-ద్వారేణ ప్రవిష్టః
 శయ్యా-తలే నిభృతో భూత్వా స్థితః | అత్రాన్తరే స దేవదత్తః శయన ఆగత్యోపవిష్టః |
 తం దృష్ట్వా రథకారో రోషావిష్ట-చిత్తో వ్యచిన్తయత్-కిమేనముత్థాయ వినాశయామథవా
 ద్వావపేతో సుప్తౌ హేలయా హన్తి | పరం పశ్యామి తావచ్ఛేష్టితమస్యాః శ్చణోమి
 చానేన సహాలాపాన్ | అత్రాన్తరే సా గృహ-ద్వారం నిభృతం పిథాయ శయన-
 తలమారూఢా | తస్యాస్తచ్చయనమారోహన్త్యా రథకార-శరీరే పాదో లగ్నః | తతో

వ్యచిన్తయత్-నూనమేతేన దురాత్మనా రథకారేణ మత్-పరీక్షార్థం భావ్యమ్ । తత్-స్త్రి-
చరిత-విజ్ఞానం కిమపి కరోమి । ఏవం తస్యాశ్చిన్తయన్త్యాః స దేవదత్తః స్పర్శోత్సుక్కోఽ
బభూవ । తతశ్చ తయాకృతాఙ్జులి-పుటయాభిహితం-భో మహానుభవ ! న మే గాత్రం
త్వయా స్పృష్టవ్యమ్, యతోఽహం పతివ్రతా మహా-సతీ చ । నో చేచ్ఛాపం దత్త్వా త్వాం
భస్మసాత్ కరిష్యామి ।

స ఆహ-యదేవం తర్హి కిమర్థం త్వయాహూతః ?

సా ప్రాహ-భోః ! శృణుష్వైకాగ్ర-మనాః । అహమద్య ప్రత్యూషే దేవతా-దర్శనార్థం
చణ్డకాయతనం గతా । తత్రాకస్మాత్ ఖే వాణీ సజ్ఞాతా-పుత్రి, కిం కరోమి । భక్తాసి మే త్వమ్
। పరం షణ్ణాసాభ్యవ్రతే విధి-నియోగాద్విధివా భవిష్యసి । తతో మయాభిహితం-భగవతి
! యయా త్వమాపదం వేత్సి తథా తత్-పర్తీకారమపి జానాసి । తదస్తి కశ్చిదుపాయో
యేన మే పతిః శత-సంవత్సర-జీవీ భవతి । తత్ప్రయాభిహితం-వత్సే, సన్నపి నాస్తి
యతస్తవాయత్తః స ప్రతీకారః । తచ్చుత్వా మయాభిహితం-దేవి ! యన్ మత్-
ప్రాణైర్భవతి తదాదేశయ యేన కరోమి । తతో దేవ్యాభిహితం-యదద్య దినే పర-పురుషేణ
సహైకస్మిశ్చాయనే సమారుహ్యోలిజ్గనం కరోషి, తదా తవ భర్తృ-సక్తోఽపమృత్యుస్తస్య
సశ్చురిత, త్వద్భర్తా పునర్వర్ష-శతం జీవతి । తేన మయా త్వమభ్యర్థితః । తయో యత్
కిశ్చోత్ కర్తుమనస్తత్ కురుష్య, నహి దేవతా-వచనమన్యథా భవిష్యతీతి నిశ్చయః ।
తతోఽన్తర్హాస-వికాస-ముఖః స తదుచితమాచచార ।

సోఽపి రథకారో మూర్ఖస్తస్యాస్తద్వచనమాకర్ణ్య పులకాఙ్కి-త-తనుః శయ్యా-తలాన్
నిస్కృమ్య తామువాచ-సాధు పతివ్రతే ! సాధు కుల-నన్దిని ! సాధు ! అహం దుర్జన-వచన-
శఙ్కి-త-హృదయస్త్యత్-పరీక్షార్థం గ్రామాన్తర-వ్యాజం కృత్వాత్ర నిభృతం ఖట్వా-తలే లీనః
స్థితః । తదేహి, ఆలిజ్గయ మామ్ । త్వం స్వ-భర్తృ-భక్తానాం ముఖ్యా నారీణాం, యదేవం
బ్రహ్మ-వ్రతం పర-సక్తోఽపి పాలితవతీ । మదాయుర్వృద్ధి-కృతేఽపమృత్యు-విनाశార్థం చ
త్వమేవం కృతవతీ । తామేవముక్త్వా సన్నేహమాలిజ్గితవాన్ । స్వ-స్కన్ధే తామారోప్య
తమపి దేవదత్తమువాచ-భోః మహానుభావ ! మత్-పుణ్యైస్త్యమిహాగతః । త్వత్-ప్రసాదాత్
ప్రాప్తామద్య మయా వర్ష-శత-ప్రమాణమాయుః । తత్ప్రవృత్తమపి మాం సమాలిజ్గయ స్క-న్ధం
మే సమారోహ । ఇతి జల్పన్న-నిచ్చన్తమపి దేవదత్తం బలాదాలిజ్గ్య స్క-న్ధే సమారోపితవాన్
। తతశ్చ తూర్య-ధ్వని-చ్ఛన్దేన నృత్యన్ సకల-గృహ-ద్వారేషు బభ్రామ ।

అతోఽహం బ్రవిమి-ప్రత్యక్షేఽపి కృతే పాపే (౪౯) । తన్ మూఢ ! దృష్ట-వికారస్త్యమ్, తత్
కథం తత్ర గృహం గచ్ఛామి । అథవా యన్ మాం త్వం విశ్వాసయసి తత్ తే దోషో నాస్తి,
యత్ ఈదృశీ స్వభావ-దుష్టా యుష్మజ్-జాతిర్యా శిష్ట-సజ్ఞాదపి సౌమ్యత్వం న యాతి ।
అథవా స్వభావోఽయం దుష్టానామ్ । ఉక్తం చ-

సద్భిః సమ్బోధ్యమానోఽపి దురాత్మా పాప-పౌరుషః |

ఘృష్యమాణ ఇవాఙ్కారో నిర్మలత్వం న గచ్ఛతి || ౪.౫౪||

తన్ మూర్ఖ ! స్త్రీ-లుబ్ధ ! స్త్రీ-జిత ! అన్యేఽపి యే త్వద్విధా భవన్తి తే స్వ-కార్యం విభవం

మిత్రం చ పరిత్యజన్తి తత్-కృతే | ఉక్తం చ-

యా మమోద్విజతే నిత్యం సాద్య మామవగూహతే |

ప్రియ-కారక భద్రం తే యన్ మమాస్తి హరస్వ తత్ || ౪.౫౫||

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానరోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౧ కామాతుర-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కామాతురో నామ మహాధనో వృద్ధ-వణిక్ | తేన మృత-భార్యేణ

కామోపహత-చేతసా కాచిన్ నిర్ధన-వణిక్-సుతా ప్రభూతం విత్తం దత్వోద్వాహితా | అథ

సా దుఃఖాభిభూతా తం వృద్ధ-వణిజం ద్రష్టుమపి న శశాక | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

శ్వేతం పదం శిరసి యత్ తు శిరోరుహాణాం

స్థానం పరం పరిభవస్య తదేవ పుంసామ్ |

ఆరోపితాస్థి-శకలం పరిహృత్య యాన్తి

చాణ్డాల-కూపమివ దూరతరం తరుణ్యః || ౪.౫౬||

తథా చ-

గాత్రం సఙ్కుచితం గతి-విగలితా దంతాశ్చ నాశం గతాహ్

దృష్టిరాభ్రామ్యతి రూపమేవ హ్రాసతే వక్త్రం చ లాలాయతే |

వాక్యం నైవ కరోతి బాన్ధవ-జనః పత్నీ న శుశ్రూషతే

హా కష్టం జరయాభిభూత-పురుషః పుత్త్రైరవజ్ఞాయతే || ౪.౫౭||

అథ కదాచిత్ సా తేన సహైక-శయనే పరాజ్-ముఖీ యావత్ తిష్ఠతి తావత్ తస్య గృహే

చౌరః ప్రవిష్టః | సాపి తం చౌరమవలోక్య భయ-వ్యాకులా వృద్ధమపి పతిం గాఢం

సమాల్లిజ్గ | సోఽపి విస్మయాత్ పులకాఙ్కి-త-సర్వ-గాత్రశ్చిన్నయామాస-అహో ! కిమేషా

మామద్యావగూహతే | అహో చిత్రమేతత్ ! తతశ్చ యావన్ నిపుణతయావలోకయతి

తావత్ చౌరః ప్రవిష్టః కోణైక-దేశే తిష్ఠతి | పునరపచిన్నయత్-నూసమేషా చౌరస్య భయాన్

మామాల్లిజ్గతి | తజ్జ్ జ్ఞాత్వా చౌరమాహ-యా మమోద్విజతే నిత్యం సాద్య (౫౫)

ఇతి | భూయోఽపి నిర్గచ్ఛన్తమవాదీత్-భో చోర ! నిత్యమేవ త్వయా రాత్రావాగన్తవ్యం

మదీయోఽయం విభవస్త్వదీయ ఇతి |

అతోఽహం బ్రవీమి-యా మమోద్విజతే ఇతాది । కిం బహునా, తేన చ స్త్రీ-లుభేన స్వం
సర్వం చౌరస్య సమర్పితమ్ । త్వయాపి తథానుష్ఠితమ్ ।

అథైవ తేన సహ వదతో మకరస్య జలచరేణైకేనాగత్వాభిహితమ్-భో మకర ! త్వదీయా
భార్యానశనోపవిష్టా త్వయి చిరయతి ప్రణయాభిభవాద్విపన్నా । ఏవం తద్వజ్ర-పాత-
సదృశ-వచనమాకర్ణ్యాతీవ్ర-వ్యాకులిత-హృదయః ప్రలపితమేవం చకార-అహో కిమిదం
సజ్ఞాతం మే మన్ద-భాగస్య । ఉక్తం చ-

న గృహం గృహమితాహుర్గృహిణీ గృహముచ్యతే ।

గృహం తు గృహిణీ-హీనం కాంతారాన్ నాతిరిచ్యతే ॥ ౪.౫౮॥

అన్యచ్ఛ-

వృక్ష-మూలేఽపి దయితా యత్ర తిష్ఠతి తద్గృహమ్ ।

ప్రాసాదోఽపి తయా హీనోఽరణ్య-సదృశః స్మృతః ॥ ౪.౫౯॥

మాతా యస్య గృహే నాస్తి భార్యా చ ప్రియ-వాదినీ ।

అరణ్యం తేన గన్తవ్యం యథారణ్యం తథా గృహమ్ ॥ ౪.౬౦॥

తన్ మిత్ర ! క్షమ్యతామ్ । మయా తేఽపరాధః కృతః । సమ్ప్రతహం తు స్త్రీ-
వియోగాద్వైశ్వానర-ప్రవేశం కరిష్యామి । తన్ మూఢ ! ఆనన్దేఽపి జాతే త్వం విషాదం
గతః । తాదృగ్-భార్యాయాం మృతాయాముత్సవః కర్తుం యుజ్యతే । ఉక్తం చ యతః-
యా భార్యా దుష్ట-చరిత్రా సతతం కలహ-ప్రియా ।

భార్య-రూపేణ సా జ్ఞేయా విదగ్ధైర్దారుణా జరా ॥ ౪.౬౧॥

తస్మాత్ సర్వ-ప్రయత్నేన నామాపి పరివర్జయేత్ ।

స్త్రీణామిహ హి సర్వాసాం య ఇచ్ఛేత్ సుఖమాత్మనః ॥ ౪.౬౨॥

యదన్తస్త్వన్ న జిహ్వాయాం యజ్ జిహ్వాయాం న తద్బహిః ।

యద్బహిస్తన్ న కుర్వన్తి విచిత్ర-చరితాః స్త్రీయః ॥ ౪.౬౩॥

కే నామ న వినశ్యన్తి మిథ్యా-జ్ఞానాన్ నితమ్బినీమ్ ।

రమ్యాం తే ఉపసర్పన్తి దీపాభాం శలభా యథా ॥ ౪.౬౪॥

అన్తర్విష-మయా హేతా బహిశ్చైవ మనోరమాః ।

గుజ్ఞా-ఫల-సమాకారా యోషితః కేన నిర్మితాః ॥ ౪.౬౫॥

తాడితా అపి దణ్డేన శస్త్రైరపి విఖణ్డితాః ।

న వశం యోషితో యాన్తి న దానైర్ను చ సంస్తవైః ॥ ౪.౬౬॥

ఆస్తాం తావత్ కిమన్యేన దౌరాత్యేనేహ యోషితామ్ ।

విధృతం స్వోదరేణాపి ఘ్నున్తి పుత్రమపి స్వకమ్ || ౪.౬౭||

రూక్షాయాం స్నేహ-సద్భావం కరోరాయాం సుమార్ద్రవమ్ |

నీరసాయాం రసం బాలో బాలికాయాం వికల్పయేత్ || ౪.౬౮||

మకర ఆహ-భో మిత్ర ! అస్త్యేతత్ | పరం కిం కరోమి ? మమానర్థ-ద్వయమేతత్ సజ్ఞాతమ్ | ఏకస్తావద్గృహ-భిక్షుః | అపరస్త్యద్విధేన మిత్రేణ సహ చిత్త-విశ్లేషః | అథవా భవతేవం దైవ-యోగాత్ | ఉక్తం చ యతః-

యాదృశం మమ పాణ్డీత్యం తాదృశం ద్విగుణం తవ |

నాభూజ్ జారో న భర్తా చ కిం నిరీక్షసి నగ్నికే || ౪.౬౯||

వానర ఆహ-కథమేతత్ ?

మకరోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౨ హాలిక-దమ్పతీ-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే హాలిక-దమ్పతీ ప్రతివసతః స్మ | సా చ హాలిక-భార్యా పత్యుర్పృథ్వి-భావాత్ సదైవాన్య-చిత్తా న కథశ్చోద్గృహే స్థైర్యమాలమ్భతే | కేవలం పర-పురుషానన్వేషమాణా పరిభ్రమతి | అథ కేనచిత్ పర-చిత్తాపహరకేణ ధూర్తేన సా లక్షితా విజనే ప్రోక్తా చ-సుభగే ! మృత-భార్యోఽహమ్ | త్వద్ధర్మానేన స్మర-పీడితశ్చ | తద్దీయతాం మే రతి-దక్షిణా |

తతస్తయాభిహితమ్-భోః సుభగ ! యదేవం తదస్తి మే పత్యుః ప్రభూతం ధనమ్ | స చ వృద్ధత్వాత్ ప్రచలితుమపసమర్థః | తతస్తద్ధనమాదాయాహమాగచ్ఛామి | యేన త్వయా సహాన్యత్ర గత్వా యథేచ్ఛయా రతి-సుఖమనుభవిష్యామి |

సోఽబ్రవీత్-రోచతే మహ్యామపేతత్ | తత్ ప్రత్యూషేఽత్ర స్థానే శిఘ్రమేవ సమాగస్తవ్యమ్, యేన శుభతరం కింశ్చైన్ నగరం గత్వా త్వయా సహ జీవ-లోకః సఫలీక్రియతే |

సాపి తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ ప్రహసిత-వదనా స్వ-గృహం గత్వా రాత్రౌ ప్రసుప్తే భర్తరి సర్వం విత్తమాదాయ ప్రత్యూష-సమయే తత్-కథిత-స్థానముపార్ద్రవత్ | ధూర్తోఽపి తామగ్రే విధాయ దక్షిణాం దిశమాశ్రిత్య సత్వర-గతిః ప్రసీతః |

ఏవం తయోర్వ్యభిఠోర్యోజన-ద్వయ-మాత్రేణాగ్రతః కాచిన్ నదీ సముపస్థితా | తాం దృష్ట్వా ధూర్తశ్చిన్తయామాస-కిమహమనయా యౌవన-ప్రాప్తే వర్తమానయా కరిష్యామి | కిం చ కదాపస్యాః పృష్టతః కోఽపి సమేష్యతి | తన్ మే మహానర్థః స్యాత్ | తత్ కేవలమస్యా విత్తమాదాయ గచ్ఛామి |

ఇతి నిశ్చిత్య తామువాచ ప్రియే ! సుదుస్తరేయం మహానదా । తదహం ద్రవ్య-మాత్రాం పారే
 ధృత్వా సమాగచ్ఛామి । తతస్తావమేకాకినీం స్వ-పృష్ఠమారోప్య సుఖేనోత్తారయిష్యామి ।
 సా ప్రాహ-సుభగ ! ఏవం క్రియతామ్ । ఇతుక్త్వాశిషం విత్తం తస్మై సమర్పయామాస । అథ
 తేనాభిహితం-భద్రే ! పరిధానాచ్ఛాదన-వస్త్రమపి సమర్పయ । యేన జల-మధ్యే నిఃశంకం
 వ్రజసి । తథానుష్ఠితే ధూర్లో విత్తం వస్త్ర-యుగలం చాదాయ యథాచిన్తిత-విషయం గతః ।
 సాపి కణ్ఠ-నివేశిత-హస్త-యుగలా సోద్వేగా నదీ-పులిన-దేశ ఉపవిష్టా యావత్ తిష్ఠతి
 తావదేతస్మిన్నస్తరే కాచిచ్ఛృగాలికా మాంస-పిణ్డ-గృహీత-వదనా తత్రాజగామ । ఆగత్య
 చ యావత్ పశ్యతి, తావన్ నదీ మహాన్ మత్స్యః సలిలాన్ నిష్కృమ్య బహిః స్థిత ఆస్తే
 । ఏవం చ దృష్ట్వా సా మాంస-పిణ్డం సముత్సృజ్య తం మత్స్యం ప్రత్యుపాద్రవత్ ।
 అత్రాస్తరం ఆకాశాదావతీర్థం కోఽపి ప్రత్యుపాద్రవత్ । అత్రాస్తరమాకాశాదవతీర్య కోఽపి
 గృధ్రస్తం మాంస-పిణ్డమాదాయ పునః ఖముత్పతాత । మత్స్యోఽపి శృగాలికాం దృష్ట్వా
 నద్యాం ప్రవివేశ । సా శృగాలికాం దృష్ట్వా నద్యాం ప్రవివేశ । సా శృగాలికా వ్యర్థ-శ్రమా
 గృధ్రమవలోకయన్తీ తయా నగ్నికయా సస్మితమభిహితా-
 గృధ్రేణాపహృతం మాంసం మత్స్యోఽపి సలిలం గతః ।
 మత్స్య-మాంస-పరిభ్రష్టే కిం నిరీక్ష్యసి జమ్బుకే ॥ ౪.౭౦॥

మిత్రం హమిత్రతాం యాతమపరం మే ప్రియా మిత్రా ।
 గృహమన్యేన చ వ్యాప్తం కిమద్యాపి భవిష్యతి ॥ ౪.౭౧॥

అథవా యుక్తమిదముచ్యతే-
 క్షతే ప్రహారా నిపతన్తభీక్షమన్న-క్షయే వర్ధతి జాఠరాగ్నిః ।
 ఆపత్సు వైరాణి సముద్భవన్తి వామే విధౌ సర్వమిదం నరాణామ్ ॥ ౪.౭౨॥

తత్ కిం కరోమి ? కిమనేన సహ యుద్ధం కరోమి ? కిం వా సామైవ సమ్బాధ్య గృహాన్
 నిఃసారయామి ? కిం వా భేదం దానం వా కరోమి ? అథవాముమేవ వానర-మిత్రం పృచ్ఛామి
 ? ఉక్తం చ-

యః పృష్ట్యా కురుతే కార్యం ప్రప్లవ్యాన్ స్వ-హితాన్ గురూన్ ।
 న తస్య జాయతే విఘ్నః కస్మింశ్చిదపి కర్మణి ॥ ౪.౭౩॥

ఏవం సమ్ప్రధార్య భూయోఽపి తమేవ జమ్బూ-వృక్షమారూఢం కపిమపుచ్ఛత్-
 భో మిత్ర ! పశ్య మే మన్ద-భాగ్యతామ్ । తత్ సమ్ప్రతి గృహమపి మే బలవత్తరేణ
 మకరేణ రుద్ధమ్ । తదహం త్వాం ప్రప్లుమభ్యాగతః । కథయ కిం కరోమి ?
 సామాదీనాముపాయానాం మధ్యే కస్యాత్ర విషయః ?

స ఆహ-భోః కృతఘ్న పాప-చారిన్ ! మయా నిషిద్ధోఽపి కిం భూయో మామనుసరసి ।
నాహం తవ మూర్ఖస్యోపదేశమపి దాస్యామి ।

తచ్చుత్వా మకరః ప్రాహ-భో మిత్ర ! సాపరాధస్య మే పూర్వ-స్నేహమనుస్మృత్య
హితోపదేశం దేహి ।

వానర ఆహ-నాహం తే కథయిష్యామి । యద్భార్యా-వాక్యేన భవతాహం సముద్రే ప్రక్షిప్తం
సీతః । తదేవం న యుక్తమ్ । యద్యపి భార్యా సర్వ-లోకాదపి వల్లభా భవతి, తథాపి న
మిత్రాణి బాన్ధవాశ్చ భార్యా-వాక్యేన సముద్రే ప్రక్షిప్యన్తే । తన్ మూర్ఖ ! మూఢత్వేన నాశస్తవ
మయా ప్రాగేవ నివేదిత ఆసీత్, యతః-

సతాం వచనమాదిష్టం మదేన న కరోతి యః ।

స వినాశమవాప్నోతి ఘణ్ణోష్ఠ్య ఇవ సత్వరమ్ ॥ ౪.౭౪॥

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౩ ఉజ్జ్వలక-రథకార-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే ఉజ్జ్వలకో నామ రథకారః ప్రతివసతి స్మ । స చాతీవ
దారిద్ర్యోపహతశ్చిన్దితవాన్-అహో ! ధిగియం దరిద్రతాస్మద్గృహే । యతః సర్వోఽపి
జనః స్వ-కర్మజైవ రతస్త్విష్ఠతి । అస్మదీయః పునర్వ్యాపారో నాత్రాధిష్ఠానేఽర్హతి । యతః
సర్వ-లోకానాం చిరన్తనాశ్చతుర్భూమికా గృహాః సన్తి । మమ చ నాత్ర । తత్ కిం
మదీయేన రథకారత్వేన ప్రయోజనమ్ ? ఇతి చిన్తయిత్వా దేశాన్ నిష్క్రాన్తః ।

యావత్ కిఞ్చిద్వనం గచ్ఛతి తావద్గర్హ్వారకార-వన-గహన-మధ్యే సూర్యాస్తమనవేలాయాం
స్వ-యూథాదభ్రష్టాం ప్రసవ-వేదనయా పీడ్యమానాముష్టిమపశ్యత్ । స చ దాసేరక-
యుక్తాముష్టిం గృహీత్వా స్వ-స్థానాభిముఖః ప్రస్థితః । గృహమాసాద్య రజ్జుం గృహీత్వా
తాముష్టికాం బబన్ధ । తతశ్చ తీక్ష్ణం పరశుమాదాయ తస్యాః పల్లవానయనార్థం పర్వతైక-
దేశే గతః । తత్ర చ నూతనాని కోమలాని బహూని పల్లవాని చ్చిత్త్వా శిరసి సమారోప్య
తస్యాగ్రే నిబిడేప । తయా చ తాని శనైః శనైర్భక్షితాని । పశ్చాత్ పల్లవ-భక్షణ-
ప్రభావాదహర్నిశం పీవర-తనురుష్టి సజ్జాతా । సోఽపి దాసేరకో మహాన్ ఉష్ణః సజ్జాతః
। తతః స నిత్యమేవ దుగ్ధం గృహీత్వా స్వ-కుటుమ్భం పరిపాలయతి ।

అథ రథకారేణ వల్లభత్వాద్దాసేరక-గ్రీవాయాం మహతీ ఘణ్ణా ప్రతిబద్ధా ।
పశ్చాద్దథకారో వ్యచిన్తయత్-అహో ! కిమనైర్దుష్కృత-కర్మభిః । యావన్
మమైతస్మాదేవోష్ఠ్వాపరిపాలనాదస్య కుటుమ్బస్య భవ్యం సజ్జాతమ్ । తత్ కిమనేన
వ్యాపారేణ ?

ఏవం విచిన్య గృహమాగత్య ప్రియామాహ-భద్రే ! సమీచీనోఽయం వ్యాపారః । తవ సమ్మతిశ్చేచ్ఛేత్ కుతోఽపి ధనికాత్ కిఞ్చిద్ద్యవ్యమాదాయ మయా గుర్జర-దేశే గన్తవ్యం కలభ-గ్రహణాయ । తావత్ త్వయైతౌ యత్సేన రక్షణీయౌ । యావదహమపరాముష్టిం సీత్వా సమాగచ్ఛామి ।

తతశ్చ గుర్జర-దేశం గతోఽష్టిం గృహీత్వా స్వ-గృహమాగతః । కిం బహునా ? తేన తథా కృతం యథా తస్య ప్రచురా ఉష్టాః కరభాశ్చ సమ్మిలితాః । తతస్తేన మహదుష్ట్య-యూథం కృత్వా రక్షా-పురుషో ధృతః । తస్య ప్రతివర్షం వృత్త్యా కరభమేకం ప్రయచ్ఛతి । ప్రతివర్షమన్యచ్ఛాహరింశం దుర్గ-పానం తస్య నిరూపితమ్ । ఏవం రథకారోఽపి నిత్యమేవోష్టి-కరభ-వ్యాపారం కుర్వన్ సుఖేన తిష్ఠతి ।

అథ తే దాసేరకా అధిష్ఠానోపవనాహార్థం గచ్ఛన్తి । కోమల-వల్లిర్యథేచ్ఛయా భక్షయిత్వా మహతి సరసి పానీయం పీత్వా సాయన్తన-సమయే మన్తం మన్తం లీలయా గృహమాగచ్ఛన్తి । స చ పూర్వ-దాసేరకో మదాతిరేకాత్ పృష్ఠ ఆగత్య మిలతి । తతస్తైః కలభైరభిహితమహో ! మన్త-మతిరయం దాసేరకో యథా యూథాద్భ్రష్టః పృష్ఠే స్థిత్వా ఘణ్ణాం వాదయన్న్ ఆగచ్ఛతి । యది కన్యాపి దుష్ట-సత్త్వస్య ముఖే పతిష్యతి, తన్ నూనం మృత్యుమవాప్స్యతి ।

అథ తస్య తద్వనం గాహమానస్య కశ్చిత్ సింహో ఘణ్ణా-రవమాకర్ణ్య సమాయాతః । యావదవలోకయతి, తావదుష్టి-దాసేరకాణాం యూథం గచ్ఛతి । ఏకస్తు పునః పృష్ఠే క్రీడాం కుర్వన్ వల్లరీశ్చరన్ యావత్ తిష్ఠతి, తావదన్యే దాసేరకాః పానీయం పీత్వా స్వ-గృహే గతాః । సోఽపి వనాన్ నిష్క్రమ్య యావద్దిశోఽవలోకయతి, తావన్ న కఞ్చిన్ మార్గం పశ్యతి వేత్తి చ । యూథాద్భ్రష్టో మన్తం మన్తం బృహచ్ఛబ్దం కుర్వన్ యావత్ కియద్ధూరం గచ్ఛతి, తావత్ తచ్ఛబ్దానుసారీ సింహోఽపి క్రమం కృత్వా నిభృతోఽయం వ్యసన్ధితః । తతో యావదుష్ట్యః సమీపమాగతః, తావత్ సింహేన లమ్భయిత్వా గ్రీవాయాం గృహీతో మారితశ్చ ।

అతోఽహం బ్రవీమి-సతాం వచనమాదిష్టమ్ (౭౪) ఇతి ।

అథ తచ్ఛుత్వా మకరః ప్రాహ-

ఉపదేశ-ప్రదాతృణాం నరాణాం హితమిచ్ఛతామ్ ।

పరస్మిన్న ఇహ లోకే చ వ్యసనం నోపపద్యతే ॥ ౪.౭౫॥

తత సర్వథా కృతఘ్నస్యాపి మే కురు ప్రసాదముపదేశ-ప్రదానేన । ఉక్తం చ-

ఉపకారిషు యః సాధుః సాధుత్వే తస్య కో గుణః ।

అపకారిషు యః సాధుః స సాధుః సద్భిరుచ్యతే ॥ ౪.౭౬॥

తదాకర్ణ్య వానరః ప్రాహ-భద్ర ! యదేవం తర్హి తత్ర గత్వా తేన సహ యుద్ధం కురు । ఉక్తం చ-

హతస్త్యం ప్రాప్సుసి స్వర్గం జీవన్ గృహమథో యశః ।
యుధ్యమానస్య తే భావి గుణ-ద్వయమనుత్తమమ్ ॥ ౪.౭౭॥

ఉత్తమం ప్రణిపాతేన శూరం భేదేన యోజయేత్ ।
నీచమల్ప-ప్రదానేన సమ-శక్తిం పరాక్రమైః ॥ ౪.౭౮॥

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రివీత్-

కథా ౧౪ మహాచతురకాఖ్య-శ్లోగాల-కథా

ఆసీత్ కస్మింశ్చిద్దేశే మహా-చతురకో నామ శ్లోగాలః । తేన కదాచిదరణ్యే స్వయం మృతో గజః సమాసాదితః । తస్య సమన్తాత్ పరిభ్రమతి, పరం కఠినాం త్వచం భేత్తుం న శక్నోతి । అథాత్రావసర ఇతశ్చేతశ్చ విచరన్ కశ్చిత్ సింహస్తత్ప్రేవ ప్రదేశే సమాయయా ।

అథ సింహం సమాగతం దృష్ట్వా స క్షితి-తల-విన్యస్త-మౌలి-మణ్డలః సంయోజిత-కర-యుగలః సవినయమువాచ-స్వామిన్ ! త్వదీయోఽహం లాగుడికః స్థితస్త్యదర్థే గజమిమం రక్షామి । తదేనం భక్షయతు స్వామి ।

తం ప్రణతం దృష్ట్వా సింహః ప్రాహ-భోః ! నాహమన్యేన హతం సత్త్వం కదాచిదపి భక్షయామి । తత్ తవైవ గజోఽయం మయా ప్రసాదీకృతః ।

తచ్చుత్వా శ్లోగాలః సానన్దమాహ-యుక్తమిదం స్వామినో నిజ-భృత్యేషు । ఉక్తం చ యతః-

అన్త్యావస్థోఽపి మహాన్ స్వామి-గుణాన్ న జహాతి శుద్ధతయా ।

న శ్వేత-భావముజ్జతి శఙ్ఖః శిఖి-భుక్త-ముక్తోఽపి ॥ ౪.౭౯॥

అథ సింహే గతే కశ్చిద్ధ్వాస్యః సమాయయా । తమపి దృష్ట్వాసౌ వ్యచిన్తయత్-అహో ! ఏకస్తావద్దురాత్మా ప్రణిపాతేనాపవాహితః । తత్ కథమిదాసీమేనమపవాహయిష్యామి ? నూనం శూరోఽయమ్ । న ఖలు భేదం వినా సాధ్యో భవిష్యతి । ఉక్తం చ యతః-

న యత్ర శక్యతే కర్తుం సామ దానమథాపి వా ।

భేదస్తత్ర ప్రయోక్తవ్యో యతః స వశ-కారకః ॥ ౪.౮౦॥

కిం చ సర్వ-గుణ-సమృన్నోఽపి భేదేన బధ్యతే । ఉక్తం చ యతః-

అన్తః-స్థేనావిరుద్ధేన సువృత్తేనాతిచారుణా ।

అస్తర్భిన్నేన సమ్ప్రాప్తం మోక్షితేనాపి బన్ధనమ్ ॥ ౪.౮౧ ॥

ఏవం సమ్ప్రధార్య తస్యాభిముఖో భూత్వా గర్వాదున్నత-కన్ధరః ససమ్భ్రమమువాచ-
మామ ! కథమత్ర భవాన్ మృత్యు-ముఖే ప్రవిష్టః । యేనైష గజః సింహాన వ్యాపాదితః
। స చ మామేతద్రక్షణం నియుజ్య నద్యాం స్నానార్థం గతః । తేన చ గచ్ఛతా మమ
సమాదిష్టమ్-యది కశ్చిదిహ వ్యాప్రుః సమాయాతి, త్వయా సుగుప్తం మామావేదనీయమ్
। యేన వనమిదం మయా నిర్వాస్యప్రం కర్తవ్యమ్ । యతః పూర్వం వ్యాప్రుణైకేన మయా
వ్యాపాదితో గజః శూన్యే భక్షయితోచ్ఛిష్టతాం నీతః । తద్దినాదారభ్య వ్యాపూన్ ప్రతి
ప్రకుపితోఽస్మి ।

తచ్ఛుత్వా వ్యాప్రుః సస్త్రస్తమాహ-భో భాగినీయ ! దేహి మే ప్రాణ-దక్షిణామ్ । త్వయా
తస్యాత్ర చిరాయాయాతస్యాపి మదీయా కాపి వార్తా నాఖ్యేయా । ఏవమభిధాయ
సత్వరం పలాయాశ్చక్రే ।

అథ గతే వ్యాప్రు తత్ర కశ్చిద్దీప్తి సమాయాతః । తమపి దృష్ట్వాసౌ వ్యచిన్తయత్-దృఢ-
దంష్ట్రోఽయం చిత్రకః । తదస్య పార్శ్వాదస్య గజస్య యథా చర్మ-చ్ఛేదో భవతి తథా
కరోమి । ఏవం నిశ్చిత్వ తమపువాచ-భో భగినీ-సుత ! కిమితి చిరార్థృష్టోఽసి । కథం చ
బుభుక్షిత ఇవ లక్ష్యసే ? తదతిథిరసి మే । ఏష గజః సింహాన హతస్తృష్టి । అహం చాస్య
తదాదిష్టో రక్షా-పాలః । పరం తథాపి యావత్ సింహో న సమాయాతి, తావదస్య గజస్య
మాంసం భక్షయిత్వా తృప్తిం కృత్వా ద్రుతతరం వ్రజ ।

స ఆహ-మామ, తదేవం తన్ న కార్యం మే మాంసాశనేన, యతో జీవన్ నరో భద్ర-శతాని
పశ్యతి । ఉక్తం చ-యచ్ఛక్యం గ్రసితం యస్య గ్రస్తం పరిణమేచ్ఛ యత్ (౨౩) ఇతాది ।
తత్ సర్వథా తదేవ భుజ్యతే యదేవ పరిణమతి । తదహమితోఽపయాస్యామి ।

శృగాల ఆహ-భో అధీర ! విశ్రద్ధో భూత్వా భక్షయ త్వమ్ । తస్యాగమనం
దూరతోఽపి తవాహం నివేదయిష్యామి । తథానుష్ఠితే దీప్వినా భిన్నాం త్వచం విజ్ఞాయ
జమ్బూకేనాభిహితమ్-భో భగినీ-సుత ! గమ్యతామ్ । ఏష సింహః సమాయాతి ।

తచ్ఛుత్వా చిత్రకో దూరం ప్రణష్టః । అథ యావదసౌ తద్దేభ-కృత-ద్వారేణ కిఞ్చన
మాంసం భక్షయతి, తావదతినజ్కృద్ధోఽపరః శృగాలః సమాయయౌ । అథ తమాత్మ-
తుల్య-పరాక్రమం దృష్ట్వా-ఉత్తమం ప్రణిపాతేన శూరం భేదేన యోజయేత్ (౭౮) ఇతి శ్లోకం
పఠన్ తదభిముఖ-కృత-ప్రయాణః స్వ-దంష్ట్రాభిన్తం విదార్య దిశో భాగం కృత్వా స్వయం
సుఖేన చిర-కాలం హస్తీ-మాంసం బుభుజే ।

ఏవం త్వమపి తం రిపుం స్వ-జాతీయం యుద్ధేన పరిభూయ దిశో-భాగం కురు । నో చేత్
పశ్చాద్భద్ర-మూలాదస్మాత్ త్వమపి వినాశమవాప్సుసి । ఉక్తం చ యతః-

సమ్భావ్యం గోషు సమ్పన్నం సమ్భావ్యం బ్రాహ్మణే తపః ।

సమాభవ్యం స్త్రీషు చాపల్యం సమాభవ్యం జాతితో భయమ్ || ౪.౮౨||

అన్యచ్ఛ-

సుభిక్షాణి విచిత్రాణి శిథిలాః పౌర-యోషితః |

ఏకో దోషో విదేశస్య స్వజాతిర్యద్యిరుధ్యతే || ౪.౮౩||

మకర ఆహ-కథమేతత్ ?

వానరో-బ్రవీత్-

కథా ౧౫ చిత్రాఙ్గ-నామ-సారమేయ-కథా

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే చిత్రాఙ్గో నామ సారమేయః | తత్ర చ చిర-కాలం దుర్భిక్షం పతితమ్ | అన్నాభావాత్ సారమేయాదయో నిష్కులతాం గస్తుమారభాః | అథ చిత్రాఙ్గః క్షుత్క్షామ-కణ్ఠస్తద్భయాద్దేశాన్తరం గతః | తత్ర చ కస్మింశ్చిత్ పురే కస్యచిద్గృహ-మేధినో గృహిణ్యాః ప్రసాదేన ప్రతిదినం గృహం ప్రవిశ్య వివిధాన్నాని భక్షయన్ పరాం తృప్తిం గచ్ఛతి | పరం తద్గృహోద్భవీర్షిష్కాన్తో-న్యైర్మదోద్ధత-సారమేయైః సర్వ-దిక్షు పరివృత్య సర్వాఙ్గం దంష్ట్రాభిర్విదార్యతే | తతస్తేన విచిన్తితవాన్-అహో ! వరం స్వ-దేశో యత్ర దుర్భిక్షే-పి సుఖేన స్థీయతే | న చ కో-పి యుద్ధం కరోతి | తదేవం స్వ-నగరం వ్రజామి ఇతవధార్య స్వ-స్థానం ప్రతి జగామ |

అథాసౌ దేశాన్తరాత్ సమాయాతః సర్వైరపి స్వజనైః పృష్టః-భోశ్చిత్రాఙ్గ ! కథయాస్మాకం దేశాన్తర-వార్తామ్ | కీద్దుగ్దేశః ? కిం చేష్టితం లోకస్య ? క ఆహారః ? కశ్చ వ్యవహారస్తత్ర ఇతి |

స ఆహ-కిం కథ్యతే విదేశస్య స్వరూప-విషయః ? సుభిక్షాణి విచిత్రాణి శిథిలాః పౌర-యోషితః (౮౩) ఇతి పఠతి |

సో-పి మకరస్తదుపదేశం శ్రుత్వా కృత-మరణ-నిశ్చయో వానరమనుజ్ఞాప్య స్వాశ్రయం గతః | తత్ర చ తేన స్వ-గృహ-ప్రవిష్టేనాతతాయినా సహ విగ్రహం కృత్వా దృఢ-సత్త్వావష్టమృణాచ్ఛ తం వ్యాపాద్య స్వాశ్రయం చ లభ్యా సుఖేన చిర-కాలమతిష్ఠత్ | సాధ్యదముచ్యతే-

అకృత్వా పౌరుషం యా శ్రీః కిం తయాలస-భాగ్యయా |

కురఙ్గో-పి సమశ్నాతి దైవాదుపనతం తృణమ్ || ౪.౮౪||

ఇతి శ్రీ-విష్ణు-శర్మ-చిరచితే పంచతన్త్రే లబ్ధ-ప్రణాశం నామ చతుర్థం తన్త్రం సమాప్తమ్ || ౪||

పంచతన్త్రమ్

X. అపరీక్షిత-కారకమ్

పంచమం తన్త్రమ్
అపరీక్షిత-కారకమ్

క్షపణక-కథా

అధేదమారభ్యతేఽపరీక్షిత-కారకం నామ పంచమం తన్త్రమ్ । తస్యాయమాదిమః శ్లోకః-
కుదృష్టం కుపరిజ్ఞాతం కుశ్రుతం కుపరీక్షితమ్ ।
తన్ నరేణ న కర్తవ్యం నాపితేనాత్ర యత్ కృతమ్ ॥ X.౧॥

తద్యథానుశ్రూయతే-అస్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే పాటలిపుత్రం నామ నగరమ్ । తత్ర మణిభద్రో
నామ శ్రేష్ఠీ ప్రతివసతి స్మ । తస్య చ ధర్మార్థ-కామ-మోక్ష-కర్మాణి కుర్వతో విధి-వశాద్ధన-
క్షయః సజ్ఞాతః । తతో విభవ-క్షయాదపమాన-పరమ్పరయా పరం విషాదం గతః ।
అథాన్యదా రాత్రౌ సుప్తిశ్చిన్వితవాన్-అహో ధిగియం దరిద్రతా । ఉక్తం చ-
శీలం శౌచం క్షాన్తిర్దాక్షిణ్యం మధురతా కులే జన్మ ।
న విరాజన్తి హి సర్వే విత్త-విహీనస్య పుసుషస్య ॥ X.౨॥

మానో వా దర్పో వా విజ్ఞానం విభ్రమః సుబుద్ధిర్వా ।
సర్వం ప్రణశ్యతి నమం విత్త-విహీనో యదా పురుషః ॥ X.3॥

ప్రతిదివసం యాతి లయం వసన్త-వాతాహతేవ శిశిర-శ్రీః ।
బుద్ధిర్బుద్ధిమతామపి కుటుమ్భ-భర-చిన్తయా సతతమ్ ॥ X.౪॥

నశ్యతి విపులమతేరపి బుద్ధిః పురుషస్య మన్ద-విభవస్య ।
ఘృత-లవణ-తైల-తణ్డల-వస్త్రేన్దన-చిన్తయా సతతమ్ ॥ X.౫॥

గణనమివ నష్ట-తారకం
సుష్క-మివ సరః శ్మశానమివ రౌద్రమ్ ।

ప్రియ-దర్శనమపి రూక్షం
భవతి గృహం ధన-విహీనస్య ॥ X.౬॥

న విభావ్యస్తే లఘవో విత్త-విహీనాః పురోఽపి నివసన్తః ।

సతతం జాత-వినష్టాః పయసామివ బుద్బుదాః పయసి || ౫.౭||

సుకులం కుశలం సుజనం విహాయ కుల-కుశల-శీల-వికలేఽపి |

ఆధ్యే కల్ప-తరావివ నిత్యం రజ్యన్తి జన-నివహాః || ౫.౮||

విఫలమిహ పూర్వ-సుకృతం విద్యావన్తోఽపి కుల-సముద్భూతాః |

యస్య యదా విభవః స్యాత్ తస్య తదా దాసతాం యాన్తి || ౫.౯||

లఘురయమాహ న లోకః కామం గర్జన్తమపి పతిం పయసామ్ |

సర్వమలజ్ఞాకరమిహ యద్యత్ కుర్వన్తి పరిపూర్ణాః || ౫.౧౦||

ఏవం సమ్ప్రధార్య భూయోఽపచిన్తయత్-తదహమనశనం కృత్వా ప్రాణాన్ ఉత్సృజామి

| కిమనేన వ్యర్థ-జీవిత-వ్యసనేన ? ఏవం నిశ్చయం కృత్వా సుప్తః | అథ తస్య

స్వప్నే పద్మనిధిః క్షపణక-రూపో దర్శనం దత్త్వా ప్రోవాచ-భోః శ్రేష్ఠిన్ ! మా త్వం

వైరాగ్యం గచ్ఛ | అహం పద్మనిధిస్తవ పూర్వ-పురుషోపార్జితః | తదనేనైవ రూపేణ

ప్రాతస్త్వద్భూమాగమిష్యామి | తత్ త్వయాహం లగుడ-ప్రహారేణ శిరసి తాడనీయః,

యేన కనక-మయో భూత్వాక్షయో భవామి |

అథ ప్రాతః ప్రబుద్ధః సన్ స్వప్నం స్మరంశ్చిన్తా-చక్రమారూఢస్తిప్సతి-అహో సత్యోఽయం

స్వప్నః కిం వా అసత్యో భవిష్యతి, న జ్ఞాయతే | అథవా నూనం మిథ్యానేన భావ్యమ్ |

యతోఽహమహర్నిశం కేవలం విత్తమేవ చిన్తయామి | ఉక్తం చ-

వ్యాధితేన సశోకేన చిన్తా-గ్రస్తేన జన్తునా |

కామార్తేనాథ మత్తేన దృష్టః స్వప్నో నిరర్థకః || ౫.౧౧||

ఏతస్మిన్నన్తరే తస్య భార్యయా కశ్చిన్ నాపితః పాద-ప్రక్షాలనాయాహూతః అత్రాన్తరే చ

యథా-నిర్దొష్టః క్షపణకః సహసా ప్రాదుర్బభూవ | అథ స తమాలోక్య ప్రహృష్ట-మనా

యథాసన్న-కాష్ఠ-దణ్డేన తం శిరసతాడయత్ | సోఽపి సువర్ణ-మయో భూత్వా తత్-

క్షణాత్ భూమౌ నిపతితః | అథ తం స శ్రేష్ఠీ నిభృతం స్వ-గృహ-మధ్యే కృత్వా నాపితం

సన్తోష్య ప్రోవాచ-తదేతద్దనం వస్త్రాణి చ మయా దత్తాని గృహేణ | భద్ర ! పునః కస్యచిన్

నాభ్యేయోఽయం వృత్తాన్తః |

నాపితోఽపి స్వ-గృహం గత్వా వ్యచిన్తయత్-నూనమేతే సర్వేఽపి నగ్నకాః శిరసి

తాడితాః కాశ్చాన-మయా భవన్తి | తదహమపి ప్రాతః ప్రభూతాన్ ఆహూయ లగుడైః

శిరసి హన్తి, యేన ప్రభూతం హాటకం మే భవతి | ఏవం చిన్తయతో మహతా కష్టేన

నిశాతిచక్రామ |

అథ ప్రభాతేఽభ్యుత్థాయ బృహల్లగుడమేకం ప్రగుణీకృత్య, క్షపణక-విహారం

గత్వా జినేన్ద్రస్య ప్రదక్షిణ-త్రయం విధాయ, జానుభ్యామవనిం గత్వా వక్త్ర-ద్వార-

న్యస్తోత్తరీయాశ్చలస్తార-స్వరేణేమం శ్లోకమపఠత్-
 జయన్తి తే జినా యేషాం కేవల-జ్ఞాన-శాలినామ్ ।
 ఆ జన్మనః సృరోత్పత్తౌ మానసేనోషరాయితమ్ ॥ ౫.౧౨॥

అన్యచ్ఛ-
 సా జిహ్వా యా జినం స్తౌతి తచ్ఛిత్తం యజ్ జనే రతమ్ ।
 తౌ ఏవ తు కరౌ శ్లాఘ్యా యౌ తత్-పూజా-కరౌ కరౌ ॥ ౫.౧౩॥

తథా చ-
 ధ్యాన-వ్యాజముపేత్య చింతయసి కామున్మిల్య చక్షుః క్షణం
 పశ్యానఙ్గ-శరాతురం జనమిమం త్రాతాపి నో రక్షసి ।
 మిథ్యా-కారుణికోఽసి నిర్బుణతరస్త్యత్తః కుతోఽన్యః పుమాన్
 సేర్ష్యం మార-వదూభిరితభిహితో బౌద్ధో జినః పాతు వః ॥ ౫.౧౪॥

ఏవం సంస్తూయ, తతః ప్రధాన-క్షపణకణమాసాద్య ఊతి-నిహిత-జాను-చరణః-నమోఽస్తు
 వస్తే ఇతుచ్ఛార్క్య, లబ్ధ-ధర్మ-వృద్ధ్యాశీర్వాదః సుఖ-మాలికానుగ్రహ-లబ్ధ-వ్రతాదేశ
 ఉత్తరీయ-నిబద్ధ-గ్రన్థిః సప్రశ్రయమిదమాహ-భగవనద్య విహరణ-క్రియా సమస్త-ముని-
 సమేతేనాస్మద్గృహే కర్తవ్యా ।

తచ్చుత్వా నాపిత ఆహ-భగవన్ ! వేద్మహం యుష్మద్ధర్మమ్ । పరం భవతో బహు-
 శ్రావకా ఆహ్వాయన్తి । సామృతం పునః పుస్తకాచ్ఛాదన-యోగ్యాని కర్పటాని బహు-
 మూల్యాని ప్రగుణీకృతాని । తథా పుస్తకానాం లేఖనార్థం లేఖకానాం చ విత్తం సఙ్ఘోచితమాస్తే
 తత్ సర్వథా కాలోచితం కార్యమ్ ।

తతో నాపితోఽపి స్వ-గృహం గతః । తత్ర చ గత్వా ఖదిర-మయం లగుడం సజ్జీకృత్య
 కపాట-యుగలం ద్వారి సమాధాయ సార్థ-ప్రహరైక-సమయే భూయోఽపి విహార-
 ద్వారమాశ్రిత్య సర్వాన్ భక్తి-యుక్తానపి పరిచిత-శ్రావకాన్ పరిత్యజ్య ప్రహృష్ట-మనస్తస్య
 పృష్ఠతో యయుః । అథవా సాధ్వీదముచ్యతే-

ఏకాకీ గృహ-సన్త్యక్తః పాణి-పాత్రో దిగమ్బరః ।
 సోఽపి సమ్పాద్యతే లోకే తృప్తయా పశ్య కౌతుకమ్ ॥ ౫.౧౫॥

జీర్ష్యన్తే జీర్ష్యతః కేశా దంతా జీర్ష్యన్తి జీర్ష్యతః ।
 చక్షుః శ్రోత్రే చ జీర్ష్యతే తృప్తైకా తరుణాయతే ॥ ౫.౧౬॥

తతః పరం గృహ-మధ్యే తాన్ ప్రవేశ్య ద్వారం నిభృతం పిథాయ, లగుడ-
 ప్రహరైః శిరసతాడయత్ । తేఽపి తాడ్యమానా ఏకే మృతాః, అన్యే భిన్న-మస్తకా

పూర్కర్తుముపచక్రమిరే । అత్రాన్తరే తమాక్రన్దమాకర్ణ్య కోటర-క్షపాలేనాభిహితమ్-భో భోః
కిమయం కోలాహలో నగర-మధ్యే ? తద్గమ్యతామ్ ।

తే స సర్వే తదాదేశకారిణస్తత్-సహితా వేగాత్ తద్గృహం గతా యావత్ పశ్యన్తి
తావద్రుధిర-ష్టావిత-దేహాః పలాయమానా నగ్నకా దృష్టాః పృష్టాశ్చ-భోః కిమేతత్ ?
తే ప్రోచుర్యథావస్థితం నాపిత-వృత్తమ్ ।

తైరపి స నాపితో బద్ధో హత-శేషైః సహ ధర్మాధిష్ఠానం నీతః । తైర్నాపితః పృష్టః-భోః !
కిమేతత్ భవతా కుకృత్యమనుష్ఠితమ్ ?

స ఆహ-కిం కరోమి ? మయా శ్రేష్ఠి-మణిభద్ర-గృహే దృష్ట ఏవంవిధో వ్యతికరః । సోఽపి
సర్వం మణిప్రభ-వృత్తాన్తం యథా-దృష్టమకథయత్ ।

తతః శ్రేష్ఠినమాహూయ తే భణితవన్తః-భోః శ్రేష్ఠిన్ ! కిం త్వయా కశ్చిత్ క్షపణకో
వ్యాపాదితః ?

తతః తేనాపి సర్వః క్షపణక-వృత్తాన్తేషాం నివేదితః । అథ తైరభిహితమహో
శూలమారోప్యతామసౌ దుష్టాత్మా కుపరిక్షితకారీ నాపితః । తథానుష్ఠితే తైరభిహితమ్-
కుక్కుటం కుపరిజ్ఞాతం కుశ్రుతం కుపరిక్షితమ్ ।

తన్ నరేణ న కర్తవ్యం నాపితేనాత్ర యత్ కృతమ్ ॥ ౫.౧౬౨ ॥

అథవా సాధ్వీదముచ్యతే-

అపరీక్ష్య న కర్తవ్యం కర్తవ్యం సుపరిక్షితమ్ ।

పశ్చాద్భవతి సన్తాపో బ్రాహ్మణీ నకులం యథా ॥ ౫.౧౬౩ ॥

మణిభద్ర ఆహ-కథమేతత్ ?

తే ధర్మాధికారిణః ప్రోచుః-

కథా ౧ బ్రాహ్మణీ-నకుల-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే దేవశర్మా నామ బ్రాహ్మణః ప్రతివసతి స్మ । తస్య భార్యా ప్రసూతా
సుతమజనయత్ । తస్మిన్న ఏవ దినే నకులీ నకులం ప్రసూయ స్మతా । అథ సా
సుత-వత్సలా దారకవత్తమపి నకులం స్తస్య-దానాభ్యక్తి-మర్దనాదిభిః పుషోష, పరం తస్య
న విశ్వసతి । అపత్య-స్నేహస్య సర్వ-స్నేహాతిరిక్తతయా సతతమేవమాశక్యతే యత్
కదాచిదేష స్వ-జాతి-దోష-వశాదస్య దారకస్య విరుద్ధమాచరిష్యతి ఇతి । ఉక్తం చ-

కుపుత్రోఽపి భవేత్ పుంసాం హృదయానన్ద-కారకః ।

దుర్విసీతః కురూషోఽపి మూర్ఖోఽపి వ్యసనీ ఖలః ॥ ౫.౧౮ ॥

ఏవం చ భాషతే లోకశ్చన్దనం కిల శీతలమ్ ।

పుత్ర-గాత్రస్య సంస్పర్శశ్చన్దనాదతిరిచ్యతే || ౫.౧౯ ||

సౌహృదస్య న వాఙ్మన్త్రి జనకస్య హితస్య చ |

లోకాః ప్రపాలకస్యాపి యథా పుత్రస్య బన్ధనమ్ || ౫.౨౦ ||

అథ సా కదాచిచ్ఛయ్యాయాం పుత్రం శాయయిత్వా జల-కుమ్భమాదాయ పతిమువాచ-
బ్రాహ్మణ, జలార్థమహం తడాగే యాస్యామి | త్వయా పుత్రోఽయం నకులార్ద్రక్షణీయః
|

అథ తస్యాం గతాయాం, పృష్ఠే బ్రాహ్మణోఽపి శూన్యం గృహం ముక్త్యా భిక్షార్థం క్వచిన్
నిర్గతః | మాతాపి తం రుధిర-క్లిన్న-ముఖమాలోక్య శక్కి-త-చిత్తా నూనమనేన దురాత్మనా
దారకో భక్షితః ఇతి నిశ్చిన్త్య కోపాత్ తస్యోపరి తం జల-కుమ్భం చిక్షేప |

ఏవం సా నకులం వ్యాపాద్య యావత్ ప్రలపన్తీ గృహే ఆగచ్ఛతి, తావత్ సుతస్తథైవ
సుప్తస్థితి | సమీపే కృష్ణ-సర్పం ఖణ్ణశః కృతమవలోక్య పుత్ర-వధ-శోకేనాత్మ-శిరో వక్షః-
స్థలం చ తాడితుమారభా |

అత్రాన్తరే బ్రాహ్మణో గృహీత-నిర్వాపః సమాయాతో యావత్ పశ్యతి తావత్ పుత్ర-
శోకోఽభితప్తా బ్రాహ్మణీ ప్రలపతిభో భో లోభాత్మన్ ! లోభాభిభూతేన త్వయా న
కృతం మద్యచః | తదనుభవ సామృతం పుత్ర-మృత్యు-దుఃఖ-వృక్ష-ఫలమ్ | అథవా
సాధ్వీదముచ్యతే-

అతిలోభో న కర్తవ్యః కర్తవ్యస్తు ప్రమాణతః |

అతిలోభజ-దోషేణ జమ్బుకో నిధనం గతః || ౫.౨౧ ||

బ్రాహ్మణ ఆహ-కిమేతత్ ?

సా ప్రాహ-

కథా ౨ లోభావిష్ట-చక్ర-ధర-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే చత్వారో బ్రాహ్మణ-పుత్రాః పరస్పరం మిత్రతాం గతా వసన్తి స్మ | తే
చాపి దారిద్ర్యోపహతాః పరస్పరం మన్త్రం చక్రుః-అహో ధిగియం దరిద్రతా ! ఉక్తం చ-
వరం వనం వ్యాఘ్ర-గజాడి-సేవితం

జనేన హీనం బహు-కణ్ణకావృతమ్ |

తృణాని శయ్యా పరిధాన-వల్కలః

న బన్ధ-మధ్యే ధన-హీన-జీవితమ్ || ౫.౨౨ ||

తథా చ-

స్వామీ ద్వేష్టి సునేవితోఽపి సహసా ప్రోజ్ఞన్తి సద్బాన్ధవాః

రాజన్వే న గుణాస్త్వజన్తి తనుజాః స్ఫారీభవన్తాపదః ।
 భార్యా సాధు సువంశజాపి భజతే నో యాన్తి మిత్రాణి చ
 న్యాయారోపిత-విక్రమాణపి నృణాం యేషాం న హి స్యాద్ధనమ్ ॥ ౫.౨౩॥

శూరః సురూపః సుభగశ్చ వాగ్మీ
 శస్త్రాణి శాస్త్రాణి విదాక్కురోతు ।
 అర్థం వినా వైవ యశశ్చ మానం
 ప్రాప్నోతి మర్త్యోఽత్ర మనుష్య-లోకే ॥ ౫.౨౪॥

తాసీన్ద్రియాణవికలాని తదేవ నామ
 సా బుద్ధిరప్రతిహతా వచనం తదేవ ।
 అర్థోష్మణా విరహితః పురుషః స ఏవ
 బాహ్యః క్షణేన భవతీతి విచిత్రమేతత్ ॥ ౫.౨౫॥

తద్గచ్ఛామః కుత్రవిదర్థాయ ఇతి సమ్మన్త్య స్వ-దేశం పురం చ స్వ-సుహృత్-సహితం
 గృహం చ పరిత్యజ్య ప్రస్థితాః । అథవా సాధ్విదముచ్యతే-
 సత్యం పరిత్యజతి ముఞ్చతి బన్ధ-వర్గం
 శీఘ్రం విహాయ జననీమపి జన్మ-భూమిమ్ ।
 సన్త్యజ్య గచ్ఛతి విదేశమభీష్ట-లోకం
 చిన్తాకులీకృత-మతిః పురుషోఽత్ర లోకే ॥ ౫.౨౬॥

ఏవం క్రమేణ గచ్ఛన్తోఽవస్తిం ప్రాప్తాః । తత్ర సిప్రాజలీ కృత-స్నానాః మహా-కాలం ప్రణమ్య
 యావన్ నిర్గచ్ఛన్తి తావత్ ఖైరవానన్తో నామ యోగీ సమ్మృఖో బభూవ । తతస్తం
 బ్రాహ్మణోచిత-విధినా సమ్భావ్య తేవైవ సహ తస్య మఠం జగ్ముః । అథ తేన పృష్టాః-
 కుతో భవన్తః సమాయాతాః ? క్వ యాస్యథ ? కిం ప్రయోజనమ్ ?
 తతస్తైరభిహితమ్-వయం సిద్ధి-యాత్రికాః । తత్ర యాస్యామో యత్ర ధనాప్తిర్మృత్యుర్వా
 భవిష్యతీతేష నిశ్చయః । ఉక్తం చ-
 దుష్పాప్యాణి బహూని చ లభ్యన్తే వాఞ్చితాని ద్రవిణాని ।
 అవసర-తులితాభిరలం తనుభిః సాహసిక-పురుషాణామ్ ॥ ౫.౨౭॥

తథా చ-
 పతతి కదాచిన్ నభసః ఖాతే పాతాలతోఽపి జలమేతి ।
 దైవమచిన్త్యం బలవద్బలవాన్ నను పురుషకారోఽపి ॥ ౫.౨౮॥
 అభిమత-సిద్ధిరశేషా భవతి హి పురుషస్య పురుషకారేణ ।

దైవమితి యదపి కథయసి పురుష-గుణః సోఽపదృష్టాఖ్యః ॥ ౫.౨౯ ॥

భయమతులం గురు-లోకాత్ తృణమివ తులయన్తి సాధు సాహసికాః ।

ప్రాణానద్భుతమేతచ్ఛార్తిం చరితం హుదారాణామ్ ॥ ౫.౩౦ ॥

కేశస్యాఙ్గమదత్త్వా సుఖమేవ సుఖాని నేహ లభ్యన్తే ।

మధుభిన్ మథనాయన్తైరాశ్లిష్యతి బాహుభిర్లక్ష్మీమ్ ॥ ౫.౩౧ ॥

తస్య కథం న చలా స్యాత్ పత్నీ విష్ణోర్నుసింహకస్యాపి మాసాంశ్చతురో నిద్రాం యః
సేవతి జల-గతః సతతమ్ ॥ ౫.౩౨ ॥

దురధిగమః పర-భాగో యావత్ పురుషేణ సాహసం న కృతమ్ ।

జయతి తులామధిరూఢో భాస్వాన్ ఇహ జలద-పటలాని ॥ ౫.౩౩ ॥

తత్ కథ్యతామస్మాకం కశ్చిత్ ధనోపాయో వివర-ప్రవేశ-శాకినీ-సాధన-శ్చశాన-సేవన-
మహా-మాంస-విక్రయ-సాధక-వర్జిత-ప్రభృతీనామేకతమ ఇతి । అద్భుత-శక్తిర్భవాన్
శ్రూయతే । వయమపతిసాహసికాః । ఉక్తం చ-

మహాన్త ఏవ మహతామర్థం సాధయితుం క్షమాః ।

ఋతే సముద్రాదన్యః కో బిభర్తి బడవానలమ్ ॥ ౫.౩౪ ॥

భైరవానన్తోఽపి తేషాం సిద్ధ్యర్థం బహూపాయం సిద్ధ-వర్తి-చతుష్టయం కృత్వార్పయత్ ।
ఆహ చ-గమ్యతాం హిమాలయ-దిశి । తత్ర సమ్ప్రాప్తానాం యత్ర వర్తిః పతిష్యతి, తత్ర
నిధానమసన్దిగ్ధం ప్రాప్యస్వ । తత్ర స్థానం ఖనిత్వా నిధిం గృహీత్వా వ్యాఘ్రుట్యతామ్ ।
తథానుష్ఠితే తేషాం గచ్ఛతామేకతమస్య హస్తాద్వర్తిత్విపపాత । అథాసౌ యావత్ తం
ప్రవేశం ఖనతి తావత్ తాస్త్రిమయీ భూమిః । తతస్తేనాభిహితమహో, గృహ్యతాం
స్వేచ్ఛయా తాస్త్రిమ్ ।

అన్యే ప్రోచుః-భో మూఢ ! కిమనేన క్రియతే యత్ ప్రభూతమపి దారిద్ర్యం న నాశయతి ।
తదుత్తిష్ఠ అగ్రతో గచ్ఛామః ।

సోఽబ్రవీత్-యాస్తు భవన్తః । నాహమగ్ర యాస్యామి । ఏవమభిధాయ తాస్త్రిం
యథేచ్ఛయా గృహీత్వా ప్రథమో నివృత్తః ।

తే త్రయోఽపి అగ్రే ప్రస్థితాః । అథ కిఞ్చిన్-మాత్రం గతస్యాగ్రేసరస్య వర్తిర్నిపపాత ।
సోఽపి యావత్ ఖనితుమారభన్తావద్రూప్య-మయీ క్షితిః । తతః ప్రహర్షితః ప్రాహ, యత్-
భో భో, గృహ్యతాం యథేచ్ఛయా రూప్యమ్ । నాగ్రే గన్తవ్యమ్ ।

తాహుచతుః-భోః పృష్ఠతస్తాస్త్రిమయీ భూమిః । అగ్రతో రూప్య-మయీ । తన్ నూనమగ్రే
సువర్ణ-మయీ భవిష్యతి । కిం చానేన ప్రభూతేనాపి దారిద్ర్య-నాశో న భవతి । తదావామగ్రే
యాస్యావః ।

ఏవముక్త్యా ద్వావపగ్రే ప్రస్థితౌ | సోఽపి స్వ-శక్త్యా రూప్యమాదాయ నివృత్తః | అథ తయోరపి గచ్ఛతోరేకస్యాగ్రే వర్తిః పవత | సోఽపి ప్రహృష్టో యావత్ ఖనతి, తావత్ సువర్ణ-భూమిం దృష్ట్వా ద్వితీయం ప్రాహ-భో, గృహ్యతాం స్వేచ్ఛయా సువర్ణమ్ | సువర్ణాదన్యన్ న కిञ్చిదుత్తమం భవిష్యతి | స ప్రాహ-మాథ ! న కిञ్చిద్వేత్సి | ప్రాక్ తామ్రం, తతో రూప్యం, తతః సువర్ణమ్ | తన్ నూనమతః పరం రత్నాని భవిష్యన్తి | యేషామేకతమేనాపి దారిద్ర్య-నాశో భవతి | తదుత్తిష్ఠ, ఆగ్రే గచ్ఛావః | కిమనేన భార-భూతేనాపి ప్రభూతేన ?

స ఆహ-గచ్ఛతు భవాన్ | అహమత్ర స్థితస్తాం ప్రతిపాలయిష్యామి | తథానుష్ఠితే సోఽపి గచ్ఛన్న ఏకాకీ, గ్రీష్మార్క-ప్రతాప-సన్నప్త-తనుః పిపాసాకులితః సిద్ధి-మార్గ-చ్యుత ఇతశ్చేతశ్చ బభ్రామ |

అథ బ్రామ్యన్, స్థలోపరి పురుషమేకం రుధిర-ప్లావిత-గాత్రం భ్రమచ్ఛక్ర-మస్తకమపశ్యత్ | తతో ద్రుతతరం గత్వా తమవోచత్-భోః ! కో భవాన్ ? కిమేవం చక్రేణ శిరసి తిష్ఠసి ? తత్ కథయ మే యది కుత్రచిజ్ జలమస్తి |

ఏవం తస్య ప్రవదతస్తచ్ఛక్రం తత్-క్షణాత్ తస్య శిరసో బ్రాహ్మణ-మస్తకే చటితమ్ |

స ఆహ-భద్ర, కిమేతత్ ?

స ఆహ-మమాపేవమేతచ్ఛిరసి చటితమ్ ?

స ఆహ-తత్ కథయ, కదైతదుత్తరిష్యతి ? మహతీ మే వేదనా వర్తతే |

స ఆహ-యదా త్వమివ కశ్చిదధృత-సిద్ధ-వర్తిరేవమాగత్య, త్వామాలాపయిష్యతి తదా తస్య మస్తకం చటిష్యతి |

స ఆహ-కియాన్ కాలస్తవైవం స్థితస్య ?

స ఆహ-సామ్ప్రతం కో రాజా ధరణీ-తలే ?

స ఆహ-వీణా-వాదన-పటుః వత్స-రాజః |

స ఆహ-అహం తావత్-కాల-సంక్ల్యాం న జానామి | పరం యదా రామో రాజాసీత్ తవాహం దారిద్ర్యోపహతః సిద్ధ-వర్తిమాదాయానేన పథా సమాయాతః | తతో మయాన్యో నరో మస్తక-శ్రుత-చక్రో దృష్టః, పృష్టశ్చ | తతశ్చైతజ్ జాతమ్ |

స ఆహ-భద్ర ! కథం తదైవం స్థితస్య భోజన-జల-ప్రాప్తిరాసీత్ ?

స ఆహ-భద్ర ! ధనదేన నిధాన-హరణ-భయాత్ సిద్ధానామేతచ్ఛక్ర-పతన-రూపం భయం దర్శితమ్ | తేన కశ్చిదపి నాగచ్ఛతి | యది కశ్చిదాయాతి, స క్షుత్-పిపాసా-నిద్రా-రహితో జరా-మరణ-వర్జితః కేవలమేవం వేదనామనుభవతి ఇతి | తదాజ్ఞాపయ మాం స్వ-గృహాయ | ఇతుక్త్వా గతః |

తస్మింశ్చిరయతి స సువర్ణ-సిద్ధిస్తస్యాన్వేషణ-పరస్తత్-పద-పజ్ఞైశ్చ యావత్
కింశ్చిద్వనాన్తరమాగచ్ఛతి తావద్దుధిర-ప్లావిత-శరీరస్తీక్ష-చక్రేణ మస్తకే భ్రమతా సవేదనః
క్వణన్న ఉపవిష్టస్థితీతి దదర్శ | తతః సమిపవర్తినా భూవా సర్వార్థం పృష్టః-భద్ర !
కిమేతత్ ?

స ఆహ-విధి-నియోగః |

స ఆహ-కథం తత్ ? కథయ కారణమేతస్య |

సోఽపి తేన పృష్టః | సర్వం చక్ర-వృత్తాన్తమకథయత్ |

తచ్చుత్వాసౌ తం విగర్హయన్న ఇదమాహ-భోః ! నిషిద్ధస్త్యం మయానేకశో న శ్చృణోషి
మే వాక్యమ్ | తత్ కిం క్రియతే ? విద్యావానపి కులీనోఽపి వస్తుతో బుద్ధి-రహితోఽసి |
అథవా సాధ్యదముచ్యతే-

వరం బుద్ధిర్న సా విద్యా విద్యాయా బుద్ధిరుత్తమా |

బుద్ధి-హీనో వినశ్యన్తి యథా తే సింహ-కారకాః || ౫.౩౫||

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?

సువర్ణసిద్ధిరాహ-

కథా ౩ సింహ-కారక-మూర్ఖ-బ్రాహ్మణ-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే చత్వారో బ్రాహ్మణ-పుత్రాహ్ పరం మిత్ర-భావముపగతా వసన్తి స్మ |
తేషాం త్రయః శాస్త్ర-పారంగతాః పరస్తు బుద్ధి-రహితాః | ఏకస్తు బుద్ధిమాన్ కేవలం శాస్త్ర-
పరాజ్ఞుః | అథ తైః కదాచిన్ మిత్రైర్మన్త్రితమ్-కో గుణో విద్యాయాః, యేన దేశాన్తరం
గత్వా, భూపతీన్ పరితోష్యార్థోపార్జనం న క్రియతే | తత్ పూర్వ-దేశం గచ్ఛావః |

తథానుష్ఠితే కింశ్చిన్ మార్గం గత్వా తేషాం జ్యేష్ఠతరః ప్రాహ-అహో ! అస్మాకమేకశ్చతుర్థో
మూఢః | కేవలం బుద్ధిమాన్ | న చ రాజ-ప్రతిగ్రహో బుద్ధ్యా లభ్యతే, విద్యాం వినా | తన్
నాస్మై స్వోపార్జితం దాస్యామః | తద్గచ్ఛతు గృహమ్ |

తతో ద్విత్వీయేనాభిహితమ్-భోః సుబుద్ధే ! గచ్ఛ త్వం స్వ-గృహం, యత్సే విద్యా నాస్తి |
తతస్పృతీయేనాభిహితమహో, న యుజ్యతే ఏవం కర్తుమ్ | యతో వయం బాల్యాత్
ప్రభృతేకత్ర క్రిడితాః | తదాగచ్ఛతు మహానుభావోఽస్మదుపార్జిత-విత్తస్య సమ-భాగీ
భవిష్యతీతి | ఉక్తం చ-

కిం తయా క్రియతే లజ్ఞ్యాయా వధూరివ కేవలా |

యా న వేశ్యేవ సామాన్యా పథికైరుపభుజ్యతే || ౫.౩౬||

తథా చ-

అయం నిజః పరో వేతి గణనా లఘు-చేతసామ్ |

ఉదార-చరితానాం తు వసుధైవ కుటుమ్బకమ్ || ౫.౩౭||

తదాగచ్ఛత్వేషోఽపీతి |

తథానుష్ఠితే తైర్మార్గాశ్చితైరటవ్యాం మృత-సింహస్యాస్థీని దృష్టాని | తతశ్చైకేనాభిహితం-
అహో ! అద్య విద్యా-ప్రత్యయః క్రియతే | కింఞ్చిదేతత్ సత్త్వం మృతం తిష్ఠతి | తద్విద్యా-
ప్రభావేణ జీవన-సహితం కుర్మః | అహమస్థి-సంజ్ఞాయం కరోమి |

తతశ్చ తేనాత్సుక్యాదస్థి-సంజ్ఞాయః కృతః | ద్వితీయేన చర్మ-మాంస-రుధిరం
సంయోజితమ్ | తృతీయోఽపి యావజ్ జీవనం సంజ్ఞారయతి, తావత్ సుబుద్ధినా
నిషిద్ధః-భోః తిష్ఠతు భవాన్ | ఏష సింహో నిష్పాద్యతే | యదేనం సజీవం కరిష్యసి తతః
సర్వానపి వ్యాపాదయిష్యతి |

ఇతి తేనాభిహితః స ఆహ-ధిజ్ఞూర్ఘ ! నాహం విద్యాయా విఫలతాం కరోమి |

తతస్తేనాభిహితం-తర్హి ప్రతిక్షస్వ క్షణం యావదహం వృక్షమారోహామి |

తథానుష్ఠితే, యావత్ సజీవః కృతస్తావత్ తే త్రయోఽపి సింహానోత్థాయ వ్యాపాదితాః |
స చ పునర్వృక్షాదవతీర్య గృహం గతః | అతోఽహం బ్రవీమి-వరం బుద్ధిర్న సా విద్యా
ఇతి |

అతః పరముక్తం స సువర్ణసిద్ధి-నా-

అపి శాస్త్రేషు కుశలా లోకాచార-వివరితాః |

సర్వే తే హాస్యతాం యాన్తి యథా తే మూర్ఘ-పణ్డితాః || ౫.౩౮||

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౪ మూర్ఘ-పణ్డిత-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే చత్వారో బ్రాహ్మణాః పరస్పరం మిత్రత్వమాపన్నా వసన్తి స్మ | బాల-
భావే తేషాం మతిరజాయత-భోః వేశాన్తరం గత్వా విద్యాయా ఉపార్జనం క్రియతే |

అథః-అన్యస్మిన్ దివసే తే బ్రాహ్మణాః పరస్పరం నిశ్చయం కృత్వా విద్యోపార్జనార్థం
కాన్యకుట్టే గతాః | తత్ర చ విద్యా-మలే గత్వా పఠన్తి | ఏవం ద్వాదశాబ్దాని
యావదేకచిత్రతయాయా పఠిత్వా, విద్యా-కుశలాన్తే సర్వే సజ్ఞాతాః |

తతస్తేశ్చతుర్భుక్తిర్మితోక్తమ్-వయం సర్వ-విద్యా-పారంగతాః | తదుపాధ్యాయముక్త-లాపయిత్వా
స్వ-దేశం గచ్ఛామః | తథైవానుష్ఠీయతామితుక్వా బ్రాహ్మణాః ఉపాధ్యాయముకలాపయిత్వా

అనుజ్ఞాం లభ్యా పుస్తకాని సీత్వా ప్రచలితాః । యావత్ కిచ్చిన్-మార్గం యాన్తి తావద్దౌష్ఠ్య
పన్థానౌ సమాయాతౌ ఉపవిష్టాః సర్వే ।

తత్త్రైకః ప్రోవాచ-కేన మార్గేణ గచ్ఛామః ?

ఏతస్మిన్ సమయే తస్మిన్ పత్తనే కశ్చిత్ వణిక్-పుత్రో మృతః । తస్య దాహాయ మహాజనో
గతో౭భూత్ । తతశ్చతూర్ణాం మధ్యాదేకేన పుస్తకమవలోకితమ్-మహాజనో యేన గతః స
పన్థః ఇతి । తన్ మహా-జన-మార్గేణ గచ్ఛామః ।

అథ తే పణ్డితా యావన్ మహాజనమేలాపకేన సహ యాన్తి తావద్రాసభః కశ్చిత్ తత్ర
శ్మశానే దృష్టః । అథ ద్వితీయేన పుస్తకముద్ఘాట్యావలోకితమ్ ।

ఉత్సవే వ్యసనే ప్రాప్తే దుర్భిక్షే శత్రు-సంఘే ।

రాజ-ద్వారే శ్మశానే చ యస్తిష్ఠతి స బాన్ధవః ॥ ౫.౩౯ ॥

తదహో ! ఆయమస్మదీయో బాన్ధవః । తతః కశ్చిత్ తస్య గ్రీవాయాం లగతి । కశ్చిత్
పాదౌ ప్రజాలయతి । అథ యావత్ తే పణ్డితాహ్ దిశామవలోకనం కుర్వన్తి తావత్
కశ్చిద్దృష్టో దృష్టః । తైశ్చోక్తమేతత్ కిమ్ ?

తావత్ తృతీయేన పుస్తకముద్ఘాట్యోక్తమ్-ధర్మస్య త్వరితా గతిః । తన్ నూనమేష
ధర్మస్తావత్ ।

చతుర్థేనోక్తమిష్టం ధర్మేణ యోజయేత్ ।

అథ తైశ్చ రాసభ ఉప్స్య-గ్రీవాయాం బద్ధః । తత్ తు కేనచిత్ తత్-స్వామినో రజకస్యాగ్రే
కథితమ్ । యావద్రజకస్తేషాం మూర్ఖ-పణ్డితానాం ప్రహార-కరణాయ సమాయాతస్తావత్ తే
ప్రణష్టాః ।

తతో తావదగ్రే కిచ్చిత్ స్తోకం మార్గం యాన్తి తావత్ కాచిన్ నదీ సమాసాదితా ।
తస్య జల-మధ్యే పలాశ-పత్రమాయాతం దృష్ట్వా పణ్డితేనైకేనోక్తమాగమిష్యతి యత్ పత్రం
తస్మాంస్తారయిష్యతి । ఏతత్ కథయత్వా తత్-పత్రస్యాపరి పతితో యావన్ నద్యా
నీయతే తావత్ తం నీయమానమలోక్యాన్యేన పణ్డితేన కేశాన్తం గృహీతో౭క్తమ్-

సర్వ-నాశే సముత్పన్నే అర్థం త్యజతి పణ్డితః ।

అధేన కురుతే కార్యం సర్వ-నాశో హి దుఃసహః ॥ ౫.౪౦ ॥

అథ తైశ్చ పశ్చాత్ గత్వా కశ్చిత్ గ్రామ ఆసాదితః । తే౭పి గ్రామీణైర్నిమన్త్రితః
పుథగ్గృహేషు సీతాః । తత ఏకస్య సూత్రికా ఘృతమణ్డ-సంయుతా భోజనే దత్తా ।
తతో విచిన్త్య పణ్డితేనోక్తం యత్-దీర్ఘ-సూత్రీ వినశ్యతి ఇతి । ఏవముక్త్యా భోజనం పరిత్యజ్య
గతః । తథా ద్వితీయస్య భణ్డకా దత్తాహ్ । తేనాయుక్తం-అతివిస్తార-విస్తీర్ణం తద్భవేన్ న
చిరాయుషమ్ । స భోజనం త్యక్త్యా గతః ।

అథ తృతీయస్య వాటికా భోజనే దత్తా । తత్రాపి తేన పణ్ణితేనోక్తమ్-భిద్రేష్యనర్థా
 బహుభీభవన్తి । ఏవం తే త్రయోఽపి పణ్ణితాః క్షుత్తామ-కణ్ణాలోకే హాస్యమానాస్తతః
 స్థానాత్ స్వ-దేశం గతాః ।

అథ సువర్ణ-సిద్ధిరాహ-యత్ త్వం లోక-వ్యవహారమజానన్ మయా వార్యమాణోఽపి న
 స్థితః తత ఈదృశీమవస్థాతుముపగతః । అతోఽహం బ్రవీమి-అపి శాస్త్రేషు కుశలాః ఇతి ।
 తచ్చుత్వా చక్రధర ఆహ-అహో అకారణమేతత్ । యతో హి-

సుబుద్ధయో వినశ్యన్తి దుష్ట-దైవేన నాశితాః ।
 స్వల్ప-ధీరపి తస్మిన్స్తు కులే నన్దతి సన్తతమ్ ॥ ౫.౪౧॥

ఉక్తం చ-

అరక్షితం తిష్ఠతి దైవ-రక్షితం సురక్షితం దైవ-హతం వినశ్యతి ।
 జీవతనాథోఽపి వనే వినరీతః కృత-ప్రయతోఽపి గృహే న జీవతి ॥ ౫.౪౨॥

తథా చ-

శతబుద్ధిః శిరస్థోఽయం లబ్ధుతే చ సహస్ర-ధిః ।
 ఏక-బుద్ధిరహం భద్రే క్రీడామి విమలే జలే ॥ ౫.౪౩॥

సువర్ణసిద్ధిరాహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా ౫ మత్స్య-మణ్ణాక-కథా

కస్మింశ్చిజ్ జలాశయే శతబుద్ధిః సహస్రబుద్ధిశ్చ ద్వా మత్స్య నివసతః స్మ । అథ
 తయోరేకబుద్ధిర్నామ మణ్ణాకో మిత్రతాం గతః । ఏవం తే త్రయోఽపి జల-తీరే వేలాయాం
 సుభాషిత-గోష్ఠీ-సుఖమనుభూయ, భూయోఽపి సలిలం ప్రవిశన్తి ।

అథ కదాచిత్ తేషాం గోష్ఠీ-గతానాం తస్మిన్ జలాశయే సమాయాతాః । తతః సలిలాశయం
 దృష్ట్వా మిథః ప్రోమః-అహో బహు-మత్స్యోఽయం హ్రదో దృశ్యతే, స్వల్ప-సలిలశ్చ తత్
 ప్రభాతేఽత్రాగమిష్యామః । ఏవముక్త్యా స్వ-గృహం గతాః ।

మత్స్యశ్చ విషణ్ణ-వదనా మిథో మన్త్రం చక్రుః । తతో మణ్ణాక ఆహ-భోః శతబుద్ధే ! శ్రుతం
 ధీవరోక్తం భవతా ? తత్ కిమత్ర యుజ్యతే కర్తుమ్ ? పలాయనమవష్టమోభా వా ? యత్
 కర్తుం యుక్తం భవతి తదాదిశ్యతామద్య ।

తచ్చుత్వా సహస్ర-బుద్ధిః ప్రహస్య ఆహ-భోః మిత్ర ! మా భైషీః । తయోః వచన-శ్రవణ-
 మాత్రాదేవ భయం న కార్యమ్ । న భేతవ్యమ్ । ఉక్తం చ-
 సర్పాణాం చ ఖలానాం చ సర్వేషాం దుష్ట-చేతసామ్ ।

అభిప్రాయా న సిద్ధ్యన్తి తేనేదం వర్తతే జగత్ || ౫.౪౪||

తావత్ తేషామాగమనమపి న సమృత్స్యతే | భవిష్యతి తర్హి త్వాం బుద్ధి-ప్రభావేణాత్మ-
సహితం రక్షయిష్యామి | యతోఽనేకాంసలిల-చర్యామహం జానామి |

తదాకర్ణ్య శతబుద్ధిరాహ-భోః యుక్తముక్తం భవతా | సహస్రబుద్ధిరేవ భవాన్ | అథవా
సాధ్యదముచ్యతే |

బుద్ధిరుబుద్ధిమతాం లోకే నాస్తగమ్యం హి కిఞ్చన |

బుద్ధ్యా యతో హతా నన్దాశ్చాణక్యేనాసి-పాణయః || ౫.౪౫||

తథా-

న యత్రాస్తి గతిర్వాయో రశ్మీనాం చ వివస్వతః |

తత్రాపి ప్రవిశతాశు బుద్ధిరుబుద్ధిమతాం సదా || ౫.౪౬||

తతో వచన-శ్రవణ-మాత్రాదపి పితృ-పర్యాయాగతం జన్మ-స్థానం త్యక్తుం న శక్యతే | ఉక్తం
చ-

న యత్ స్వర్గేఽపి సౌఖ్యం స్యాద్దివ్య-స్పర్శేన శోభనే |

కుస్థానేఽపి భవేత్ పుంసాం జన్మనో యత్ర సమ్భవః || ౫.౪౭||

తన్ న కదాచిదపి గన్తవ్యమ్ | అహం త్వాం బుద్ధి-ప్రభావేణ రక్షయిష్యామి | మణ్ణూక
ఆహ-భద్రౌ ! మమ తావద్దేవేవ బుద్ధిః పలాయన-పరా | తదహమన్య-జలాశయమద్యైవ
సభార్యో యాస్యామి |

ఏవముక్త్యా స మణ్ణూకో రాత్రావేవాన్య-జలాశయం గతః | ధీవరైరపి ప్రభాతే ఆగత్య,
జఘన్య-మధ్యమోత్తమ-జలచరాః మత్స్య-కూర్మ-మణ్ణూక-కర్కటాదయో గృహీతాః |
తావపి శతబుద్ధి-సహస్రబుద్ధి సభార్యో పలాయమానౌ చిరమాత్మానం గతి-విశేష-విజ్ఞానైః
కుటిల-చారేణ రక్షన్తౌ జాలే నిపతితౌ, వ్యాపాదితౌ చ |

అథాపరాహ్న-సమయే ప్రహృష్టాస్తే ధీవరాః స్వ-గృహం ప్రతి ప్రస్థితాః | గురుత్వాభ్యైకేన
శతబుద్ధిః స్కన్ధే కృతః సహస్రబుద్ధిః ప్రలమ్బమానో నీయతే | తతశ్చ వాపీకణ్ఠోపగతేన
మణ్ణూకేన తౌ తథా నీయమానౌ దృష్ట్వా అభిహితా స్వపత్నీ-ప్రియే ! పశ్య పశ్య-
శతబుద్ధిః శిరఃస్థోఽయం లమ్పతే చ సహస్రధీః |

ఏకబుద్ధిరహం భద్రే క్రీడామి విమలే జలే || ౫.౪౮||

అతశ్చ వరం బుద్ధిర్న సా విద్యా యదభవతోక్తం తత్రేయం మే మతిర్యత్ న ఏకాన్తేన
బుద్ధిరపి ప్రమాణమ్ |

సువర్ణసిద్ధిః ప్రాహ-యద్యపేతదస్మి తథాపి మిత్ర-వచనం న లజ్జనీయమ్ | పరం కిం క్రియతే ? నివారితోఽపి మయా న స్థితోఽసి, అతిలౌల్యాత్ విద్యాహఙ్కారాచ్చ | అథవా సాధ్యదముచ్యతే-

సాధు మాతుల గీతేన మయా ప్రోక్తోఽపి న స్థితః |

అపూర్వోఽయం మణిర్బద్ధః సమ్ప్రాప్తం గీత-లక్షణమ్ || ౫.౪౯ ||

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౬ రాసభ-శృగాల-కథా

కస్మింశ్చపథిష్ఠానే ఉద్ధతో నామ గర్దభః ప్రతివసతి స్మ | స సదైవ రజక-గృహే భారోద్వహనం కృత్వా రాత్రౌ స్వేచ్ఛయా పర్యటతి | తతః ప్రత్యూషే బన్ధన-భయాత్ స్వయమేవ రజక-గృహమాయాతి | రజకోఽపి తతస్తం బన్ధనేన నియునక్తి |

అథ తస్య రాత్రౌ క్షేత్రాణి పర్యటతః కదాచిచ్చుగాలేన సహ మైత్రి సజ్ఞాతా స చ పీవరత్వాద్వృత్తి-భంగం కృత్వా కర్కటికా-క్షేత్రే శృగాల-సహితః ప్రవిశతి | ఏవం తౌ యదృచ్ఛయా చిర్భటికా-భక్షణం కృత్వా ప్రత్యహం ప్రత్యూషే స్వ-స్థానం ప్రజతః |

అథ కదాచిత్ తేన మదోద్ధతేన రాసభేన క్షేత్ర-మధ్య-స్థితేన శృగాల-భిహితః-భోః భగినీ-సూత ! పశ్య పశ్య | అతీవ నిర్మలా రజనీ | తదహం గీతం కరిష్యామి | తత్ కథయ కతమేన రాగేణ కరోమి |

స ఆహ-మామ ! కిమనేన వృథానర్థ-ప్రచాలనేన ? యతశ్చౌరకర్మ-ప్రవృత్తావావామ్ |

నిభృతైశ్చ చౌర-జారైరత్ర స్థాతవ్యమ్ | ఉక్తం చ-

కాంసీ వివర్ణయేచ్ఛౌర్యం నిద్రాలుశ్చేత్ స పుంశ్చలీమ్ |

జిహ్వ-లౌల్యం చ రుజాక్రాంతో జీవితం యోఽత్ర వాఙ్ఘృతి || ౫.౫౦ ||

అపరం త్వదీయం గీతం న మధుర-స్వరం, శబ్ద-శబ్దానుకారం దూరాదపి శ్రూయతే | తదత్ర క్షేత్రే రక్షా-పురుషాః సుసుప్తాః సన్తి | తే ఉత్థాయ వధం బన్ధనం వా కరిష్యన్తి | తదృక్షయ తావదమృతమయీశ్చర్పణిః | మా త్వమత్ర గీత-వ్యాపార-పరో భవ |

తచ్చుత్వా రాభస ఆహ-భోః వనాశ్రయత్వాత్ త్వం గీత-రసం న వేత్సి, తేనైతద్బ్రవీషి | ఉక్తం చ-

శరణ్-జ్యోత్స్నాహతే దూరం తమసి ప్రియ-సన్నిధౌ |

ధన్యానాం విశతి శ్రోత్రే గీత-ఝంకార-జా సుధా || ౫.౫౧ ||

శృంగాల ఆహ-మామ, ఆస్తేతత్ | పరం న వేత్సి త్వం గీతమ్ | కేవలమున్నదసి | తత్
కిం తేన స్వార్థ-భ్రంశకేన ?

రాసభ ఆహ-ధిగ్గిజ్జూర్ణ ! కిమహం న జానాసి గీతమ్ ? తద్యథా తస్య భేదాన్ శృణు-
సప్త స్వరాస్త్రయో గ్రామా మూర్చ్ఛితాశ్చైకత్రింశతిః |

తానాన్వేషకోనపఊవాశత్ తిస్రో మాత్రా లయాస్తయః || ౫.౫౨||

స్థాన-త్రయం యతీనాం చ షడ్-అస్యాని రసా నవ |

రాగా షట్-త్రింశతిర్భావాశ్చత్వారింశత్ తతః స్పృతాః || ౫.౫౩||

పంచాశీత్యధికం హేతద్గీతాజ్ఞానాం శతం స్పృతమ్ |

స్వయమేవ పురా ప్రోక్తం భరతేన శ్రుతేః పరమ్ || ౫.౫౪||

నాన్యగీతాత్ ప్రియం లోకే దేవానామపి దృశ్యతే |

శుష్క-స్నాయు-స్వరాహ్లాదాత్ త్ర్యక్షం జగ్రాహ రావణః || ౫.౫౫||

తత్ కథం భగిసి-సుత మామనభిజ్ఞం వదన్ నివారయతి ?

శృంగాల ఆహ-మామ ! యదేవం యావద్వృత్తీర్ధ్వార-స్థితః క్షేత్రపాలమవలోకయామి,

త్వం పునః స్వేచ్ఛయా గీతం కురు |

తథానుష్ఠితే రాసభ-రటనమాకర్ణ్య క్షేత్రపః క్రోధాత్ దంతాన్ ధర్షయన్ ప్రధావితః |

యావద్రాసభో దృష్టస్తావల్లగుడ-ప్రహరైస్తథా హతో, యథా ప్రతాడితో భూ-పృష్ఠే పతితః

| తతశ్చ నచిచ్ఛద్రములూఖలం తస్య గలే బద్ధ్వా క్షేత్రపాలః ప్రసుప్తః | రాసభోఽపి

స్వజాతి-స్వభావాద్గత-వేదనః క్షణేనాభ్యుత్థితః | ఉక్తం చ-

సారమేయస్య చాశ్వస్య రాసభస్య విశేషతః |

ముహూర్తాత్ పరతౌ న స్యాత్ ప్రహార-జనితా వ్యథా || ౫.౫౬||

తత తమేవోలూఖలమాదాయ వృత్తిం చూర్ణయిత్వా పలాయితమారబ్ధః | అత్రాన్తరే

శృంగాలోఽపి దూరాదేవ దృష్ట్యా సస్మితమాహ-

సాధు మాతుల గీతేన మయా ప్రోక్తోఽపి న స్థితః |

అపూర్వోఽపి మణిర్బద్ధః సామృతం గీత-లక్షణమ్ || ౫.౫౭||

తద్భవానపి మయా వార్యమాణోఽపి న స్థితః |

తచ్చుత్వా చక్రధర ఆహ-భో మిత్ర ! సత్యమేతత్ | అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

యస్య నాస్తి స్వయం ప్రజ్ఞా మిత్రోక్తం న కరోతి యః |

స ఏవ నిధనం యాతి యథా మన్థర-కోలికః || ౫.౫౮||

సువర్ణసిద్ధిరాహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౭ మన్థర-కౌలిక-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే మన్థరకో నామ కౌలికః ప్రతివసతి స్మ । తస్య కదాచిత్ పట-కర్మాణి కుర్వతః సర్వ-పట-కర్మ-కాష్ఠాని భగ్నాని । తతః స కుఠారమాదాయ వనే కాష్ఠార్థం గతః । స చ సముద్ర-తటే యావద్భ్రామన్ ప్రయాతః తావత్ తత్ర శింశపా-పాదపస్తేన దృష్టః । తతశ్చిన్దితవాన్-మహానయం వృక్షో దృశ్యతే । తదనేనైవ కర్తితేన ప్రభూతాని పట-కర్మోపకరణాని భవిష్యన్తి । ఇతవధార్య తస్యోపరి కుఠారముఙ్కిప్తవాన్ ।

అథ తత్ర వృక్షే కశ్చిత్ వ్యస్తరః సమాశ్రిత్య ఆసీత్ । అథ తేనాభిహితమ్-భోః ! మదాశ్రయోఽయం పాదపః సర్వథా రక్షణీయః । యతోఽహమత్ర మహా-సౌఖ్యేన తిష్ఠామి । సముద్ర-కల్లోల-స్పర్శనాచ్ఛిత-వాయునాప్యాయితః । కౌలిక ఆహ-భోః ! కిమహం కరోమి ? దారు-సామగ్రిం వినా మే కుటుమ్బం బుభుక్షయా పీడ్యతే । తస్మాదన్యత్ర శీఘ్రం గమ్యతామ్ । అహమేనం కర్తయిష్యామి । వ్యస్తర ఆహ-భోః ! తుష్టస్తవాహమ్ । తత్ ప్రార్థ్యతామభీష్టం కిఞ్చిత్ । రక్షేమం పాదపమితి ।

కౌలిక ఆహ-యదేవ తదహం స్వ-గృహం గత్వా స్వ-మిత్రం స్వ-భార్యాం చ పృష్టాస్వ ఆగమిష్యామి । తతస్త్వయా దేయమ్ । అథ తథేతి వ్యస్తరేణ ప్రతిజ్ఞాతే స కౌలికః ప్రహృష్టః స్వ-గృహం ప్రతి నివృత్తో యావదగ్రే గచ్ఛతి, తావద్భ్రామ-ప్రవేశే నిజ-సుహృదం నాపితమపశ్యత్ । తతః తస్య వ్యస్తర-వాక్యం నివేదయామాన, యత్-అహో మిత్ర ! మమ కశ్చిత్ వ్యస్తరః సిద్ధః । తత్ కథయ, కిం ప్రార్థయే ? అహం త్వాం ప్రప్ఠుమాగతః ।

నాపిత ఆహ-భద్ర ! యదేవం తద్రాజ్యం ప్రార్థయస్వ, యేన త్వం రాజా భవసి అహం త్వన్-మస్త్రీ । ద్వాపవీహ సుఖమనుభూయ పర-లోక-సుఖమనుభవావః । ఉక్తం చ- రాజా దాన-పరో నిత్యమిహ కీర్తిమవాప్య చ । తత్ ప్రభావాత్ పునః స్వర్గం స్పర్శతే త్రిదశైః సహ ॥ ౫.౫౯ ॥

కౌలిక ఆహ-అస్తేతత్ తథాపి గృహిణీం పృచ్ఛామి । స ఆహ-భద్ర ! శాస్త్ర-విరుద్ధమేతత్ యత్ స్త్రీయా సహ మస్త్రః । యతస్తాః స్వల్ప-మతయో భవన్తి । ఉక్తం చ- భోజనాచ్ఛాదనే దద్యాదృతు-కాలే చ సజ్గమమ్ । భూషణాద్యం చ నారీణాం న తాభిర్మన్త్రయేత్ సుధీః ॥ ౫.౬౦ ॥

యత్ర స్త్రీ యత్ర కితవో బాలో యత్ర ప్రశాసితా ।

తద్గృహం క్షయమాయాతి భార్గవో హీదమబ్రవీత్ ॥ ౫.౬౦ ॥

తావత్ స్యాత్ సుప్రసన్నాస్యస్తావద్గురు-జనే రతః ।

పురుషో యోషితాం యావన్ న శ్శ్రోణోతి వచో రహః ॥ ౫.౬౧ ॥

ఏతాః స్వార్థ-పరా నార్యః కేవలం స్వ-సుఖే రతాః ।

న తాసాం వల్లభః కోఽపి సుతోఽపి స్వ-సుఖం వినా ॥ ౫.౬౩ ॥

కౌలిక ఆహ-తథాపి ప్రష్టవ్యా సా మయా । యతః పతివ్రతా సా । అపరం తామపృష్ట్యాహం
న కిచ్ఛిత్ కరోమి ।

ఏవం తమభిధాయ సత్వరం గత్వా తామువాచ-ప్రియే ! అద్యాస్మాకం కశ్చిద్వ్యవర్తః సిద్ధః
। న వాచ్ఛతం ప్రయచ్ఛతి । తదహం త్వాం ప్రష్టమాగతః । తత్ కథయ కిం ప్రార్థయే ?

ఏష తావన్ మమ మిత్రం నాపితో వతదేవం యత్-రాజ్యం ప్రార్థయస్వ ।

సాహ-ఆర్యపుత్ర ! కా మతిర్నాపితానామ్ ? తన్ న కార్యం తద్వచః । ఉక్తం చ-

చారణైర్వన్నిభిర్నీచైర్నాపితైర్బాలకైరపి ।

న మస్త్రం మైత్మాన్ కుర్యాత్ సార్థం భిక్షుభిరేవ చ ॥ ౫.౬౪ ॥

అపరం మహతీ క్లేశ-పరమ్పరైషా రాజ్య-స్థితిః సస్థి-విగ్రహ-యానాసన-సంశ్రయ-
ద్వైధీభావాదిభిః కదాచిత్ పురుషస్య సుఖం న ప్రయచ్ఛతీతి । యతః-
యదైవ రాజ్యే క్రియతేఽభిషేకస్తదైవ యాతి వ్యసనేషు బుద్ధిః ।

ఘటా నృపాణామభిషేక-కాలే సహమ్భునైవాపదముద్గిరస్తి ॥ ౫.౬౫ ॥

తథా చ-

రామస్య వ్రజనం వనే నివసనం పాణ్డోః సుతానాం వనే

వృష్టినాం నిధనం నలస్య నృపతే రాజ్యాత్ పరిభ్రంశనమ్ ।

సౌదాసం తదవస్థమర్జున-వధం సశ్చిన్త్య లక్ష్మే-శ్వరం

దృష్ట్వా రాజ్య-కృతే విడమ్బున-గతం తస్మాన్ న తద్వాఞ్చయేత్ ॥ ౫.౬౬ ॥

యదర్థం భ్రాతరః పుత్రా అపి వాఞ్చన్తి యే నిజాః ।

వధః రాజ్య-కృతాం రాజ్ఞాం తద్రాజ్యం దూరతస్యజేత్ ॥ ౫.౬౭ ॥

కౌలిక ఆహ-సత్యముక్తం భవత్యా । తత్ కథయ కిం ప్రార్థయే ?

సాహ-త్వం తావదేకం పటం నిత్యమేవ నిషాదయసి । తేన సర్వా వ్యయ-శుద్ధిః
సమ్పద్యతే । ఇదానీం త్వమాత్మనోఽన్యద్బాహు-యుగలం ద్వివీతీయం శిరశ్చ యాచస్వ.

యేన పట-ద్వయం సమాదయసి పురతః పృష్ఠతశ్చ | ఏకస్య మూల్యేన గృహే యథా-
పూర్వం వ్యయం సమాదయిష్యసి, ద్వితీయస్య మూల్యేన విశేష-కృత్యాని కరిష్యసి |
ఏవం సౌఖ్యేన స్వజాతి-మధ్యే శ్లాఘ్యమానస్య కాలో యాస్యతి, లోక-ద్వయస్యోపార్జనా
చ భవిష్యతి |

సోఽపి తదాకర్ణ్య ప్రహృష్టః ప్రాహ-సాధు పతివ్రతే ! సాధు ! యుక్తముక్తం భవత్యా | తదేవం
కరిష్యామి | ఏష మే నిశ్చయః |

తతోఽసౌ గత్వా వ్యవ్రం ప్రార్థయాంశ్చక్రే-భో, యది మమేప్పితం ప్రయచ్ఛసి తత్ దేహి
మే ద్వితీయం బాహు-యుగలం శిరశ్చ |

ఏవమభిహితే తత్-క్షణాదేవ స ద్విశిరాశ్చతుర్బాహుశ్చ సజ్జాతః | తతో హృష్ట-మనా
యావద్గృహమాగచ్ఛతి తావత్-లోకైః రాక్షసోఽయమితి మాన్యమానైర్లగుడ-పాషాణ-
ప్రహారైస్తాడితో మృతశ్చ |

అతోఽహం బ్రవీమి-యస్య నాస్తి స్వయం ప్రజ్ఞా ఇతి |

చక్రధర ఆహ-భోః ! సత్యమేతత్ | సర్వోఽపి జనోఽశ్రద్ధేయామాశాపిశాచికాం ప్రాప్య
హాస్య-పదవీం యాతి | అథవా సాధ్విదముచ్యతే కేనాపి-

అనాగతవతీం చింతామసమ్భవాన్యం కరోతి యః |

స ఏవ పాణ్డురః శేతే సోమ-శర్మ-పితా యథా || ౫.౬౮ ||

సువర్ణసిద్ధిరాహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౮ సోమ-శర్మ-పితృ-కథా

కస్మింశ్చిన్ నగరే కశ్చిత్ స్వభావ-కృపణో నామ బ్రాహ్మణః ప్రతివసతి స్మ | తస్య
భిక్షార్జితైః సక్తుభిర్బుక్త-శేషైః కలశః సమూర్పితః | తం చ ఘటం నాగదన్తేఽవలమ్బ్య
తస్యాధస్తాత్ ఖటాన్యం నిధాయ సతతమేక-దృష్ట్యా తమవలోకయతి |

అథ కదాచిద్రాత్రౌ సుప్తిశ్చిన్నయామాస-యత్ పరిపూర్ణోఽయం ఘటస్తావత్ సక్తుభిర్వర్జితే
| తద్వది దుర్భిక్షం భవతి, తదనేన రూప్యకాణాం శతముత్పత్స్యతే | తతస్సేన
మయాజాద్వయం గ్రహీతవ్యమ్ | తతః షాణ్-మాసికమాప్రసవ-వశాత్ తాభ్యాం యూథం
భవిష్యతి | తతోఽజాభిః ప్రభూతా గా గ్రహీష్యామి | గోభిర్గృహీషిః | మహిషీర్బడవాః
| బడవా-ప్రసవతః ప్రభూతా అశ్వా భవిష్యన్తి | తేషాం విక్రయాత్ ప్రభూతం సువర్ణం
భవిష్యతి | సువర్ణేన చతుఃశాలం గృహం సమ్మత్స్యతే |

తతః కశ్చిద్బ్రాహ్మణో మమ గృహమాగత్య ప్రాప్త-వయస్కాం రూపాఢ్యాం కన్యాం
మహ్యాం దాస్యతి | తత్-సకాశాట్ పుత్రో మే భవిష్యతి | తస్యాఃఅం సోమశర్మా ఇతి నామ

కరిష్యామి । తతస్త్వస్మిన్ జాను-చలన-యోగ్యే సజ్జాతేఽహం పుస్తకం గృహీత్వాశ్వ-
శాలాయాః పృష్ట-దేశే ఉపవిష్టస్తదవధారయిష్యామి । అత్రాన్తరే సోమశర్మా మాం దృష్ట్వా
జనన్యత్సంక్లాజ్ జాను-చలన-పరోఽశ్వ-ఖురాసన్న-వర్తీ మత్-సమీపమాగమిష్యతి ।
తతోఽహం బ్రాహ్మణీం కోపావిష్టోఽభిధాస్యామి-గృహాణ తావద్బాలకమ్ । సాపి గృహ-
కర్మ-వ్యగ్రతయాన్మద్యవనం న శ్రోష్యతి । తతోఽహం సముత్థాయ తాం పాద-ప్రహారేణ
తాడయిష్యామి ।

ఎవం తేన ధ్యాన-స్థితేన తథైవ పాద-ప్రహారో దత్తో యథా స ఘటో భగ్నః, స్వయం చ
సక్తుభిః పాణ్డురతాం గతః । అతోఽహం బ్రవీమి-అనాగతవతీం చిన్తామితి ।
సువర్ణసిద్ధిరాహ-ఏవమేతత్ । కస్తే దోషః, యతః సర్వోఽపి లోభేన విడమ్పితో బాధ్యతే ?
ఉక్తం చ-

యో లౌల్యాత్ కురుతే వైవోదర్క-మవేక్షతే ।

విడమ్పనామవాప్నోతి స యథా చన్ద్ర-భూపతిః ॥ ౫.౬౯ ॥

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?

స ఆహ-

కథా ౯ చన్ద్ర-భూపతి-కథా

కస్మింశ్చిన్ నగరే చన్ద్రో నామ భూపతిః ప్రతివసతి స్మ । తస్య పుత్రా వానర-క్రీడా-రతా
వానర-యూథం నిత్యమేవానేక-భోజన-భిక్ష్యాదిభిః పుష్టిం నయన్తి స్మ । అథ వానరాధిపో
యః స ఔశనస-బార్హస్పత్య-చాణక్య-మత-విత్ తదసమ్ప్రతా చ తత్-సర్వానపధ్యాపయతి
స్మ ।

అథ తస్మిన్ రాజ-గృహే లఘు-కుమార-వాహన-యోగ్యం మేష-యూథమస్తి । తన్-
మధ్యాదేకో జిహ్వ-లౌల్యాదహర్షిశం నిఃశక్కుం మహానసే ప్రవిశ్య యత్ పశ్యతి తత్
సర్వం భక్షయతి । తే చ సూపకర్యత్ కిచ్చిత్ కాష్టం మృణ్-మయం భాజనం కాంస్య-
పాత్రం తాన్రు-పాత్రం వా పశ్యన్తి తేనాశు తాడయన్తి ।

సోఽపి వానర-యూథపస్తద్దృష్ట్వా వ్యచిన్తయత్-అహో మేష-సూపకార-కలహోఽయం
వానరాణాం క్షయాయ భవిష్యతి । యతోఽన్న-రసాస్వాద-లమ్పటోఽయం మేషో,
మహా-కోపాశ్చ సూపకారా యథాసన్న-వస్తునా ప్రహరన్తి । తద్వృది వస్తునోఽభావాత్
కదాచిదుల్ముకేన తాడయిష్యన్తి తదోర్ణా-ప్రచురోఽయం మేషః స్వల్పేనాపి వహ్నినా
ప్రజ్వలయిష్యతి । తద్దహ్యామానః పునరశ్వ-కుట్యాం సమీప-వర్తన్యాం ప్రవేక్ష్యతి । సాపి
తృణ-ప్రాచుర్యాజ్ జ్వలిష్యతి । తతోఽశ్వా వహ్ని-దాహమాపన్యన్తి ।

శాలిహోత్రేణ పునరేతదుక్తం యత్-వానర-వసయాశ్వానాం వహ్ని-దాహ-దోషః ప్రశామ్యతి

। తన్ నూనమేతేన భావ్యమత్ర నిశ్చయః । ఏవం నిశ్చిత్స్య సర్వాన్ వానరాన్ ఆహూయ
రహసి ప్రోవాచ, యత్-

మేషేణ సూపకారాణాం కలహో యత్ర జాయతే ।

స భవిష్యతసన్నిగ్ధం వానరాణాం క్షయావహః ॥ ౫.౭౦॥

తస్మాత్ స్యాత్ కలహో యత్ర గృహే నిత్యమకారణః ।

తద్గృహం జీవితం వాఙ్మన దూరతః పరివర్జయేత్ ॥ ౫.౭౧॥

కలహంతాని హర్యాణి కువాక్యాన్తం చ సౌహృదమ్ ।

కురాజాన్తాని రాష్ట్రాణి కుకర్మాన్తం యశో నృణామ్ ॥ ౫.౭౨॥

తన్ న యావత్ సర్వేషాం సజ్జయో భవతి, తావదేవైతద్రాజ-గృహం సన్త్యజ్య వనం
గచ్ఛామః । అథ తత్ తస్య వచనమశ్రద్ధేయం శ్రుత్వా మదోద్ధతా వానరాః ప్రహస్య ప్రోచుః-
భో భవతో వృద్ధ-భావాద్బుద్ధి-వైకల్యం సజ్జాతం, యేనైతద్బృహీషి । ఉక్తం చ-
వదనం దశనైర్దీనం లాలా స్రవతి నిత్యశః ।

న మతిః స్ఫురతి క్వాపి బాలే వృద్ధే విశేషతః ॥ ౫.౭౩॥

స వయం స్వర్గ-సమానోపభోగాన్ నానా-విధాన్ భక్ష్య-విశేషాన్ రాజ-పుత్రైః స్వ-
దత్తానమృత-కల్పాన్ పరిత్యజ్య తత్రాటవ్యాం కషాయ-కటు-తిక్త-క్షార-రూక్ష-ఫలాని
భక్షయిష్యామః ।

తచ్ఛ్రుత్వాశ్రు-కలుషాం దృష్టిం కృత్వా స ప్రోవాచ-రే రే మూర్ఖాః ! యూయమేతస్య
సుఖస్య పరిణామం న జానీథ । కిం పాక-రసాస్వాదన-ప్రాయమేతత్ సుఖం పరిణామే
విషవద్భవిష్యతి । తదహం కుల-క్షయం స్వయం నావతోకయిష్యామి । సామ్ప్రతం వనం
యాస్యామి । ఉక్తం చ-

మిత్రం వ్యసన-సమ్ప్రాప్తం స్వ-స్థానం పర-పీడనమ్ ।

ధన్యాస్తే యే న పశ్యన్తి దేశ-భింకం కుల-క్షయమ్ ॥ ౫.౭౪॥

ఏవమభిధాయ సర్వాంస్తాన్ పరిత్యజ్య స యూథాధిపోఽటవ్యాం గతః । అథ తస్మిన్
గతేఽన్యస్మిన్హని స మేషో మహానసే ప్రవిష్టో, యావత్ సూపకారేణ నాన్యత్
కిచ్ఛిత్ సమాసాదితం తావదర్థ-జ్వలిత-కాష్ఠేన తాడ్యమానో జాజ్వల్యమన-శరీరః
శబ్దాయమానోఽశ్వ-కుట్యాం ప్రత్యాసన్న-వర్తిన్యాం ప్రవిష్టః ।

తత్ర తృణ-ప్రాచుర్య-యుక్తాయాం ఊతౌ తస్య ప్రలురతః సర్వత్రాపి వహ్ని-జ్వాలాస్తథా
సముత్థితా యథా కేచిదశ్వాః స్ఫుటిత-లోచనాః పంచుత్వం గతాః । కేచిద్బంధనాని
త్రోటయిత్వా అర్ధ-దగ్ధ-శరీరా ఇతశ్చేతశ్చ హైషాయమాణా ధావమానా సర్వమపి జన-
సమూహమాకులీచక్రుః ।

అత్రాస్తరే రాజా సవిపాదః శాలిహోత్రజ్ఞాన్ వైద్యాన్ ఆహూయ ప్రోవాచ-భోః !
ప్రోచ్యతామేషామశ్వానాం కశ్చిద్దాహోపశమనోపాయః ।

తేఽపి శాస్త్రాణి విలోక్య ప్రోచుః-దేవ ! ప్రోక్తమత్ర విషయే భగవతా శాలిహోత్రేణ, యత్-
కపీనాం మేదసా దోషో వహ్ని-దాహ-సముద్భవా ।

అశ్వానాం నాశమభ్యేతి తమః సూర్యోదయే యథా ॥ ౫.౭౫॥

తత్ క్రియతామేతచ్చిక్తితాం ద్రాక్, యావదేతే న దాహ-దోషేణ వినశ్యన్తి ।

సోఽపి తదాకర్ణ్య సమస్త-వానర-వధమాదిష్టవాన్ । కిం బహునా, సర్వేఽపి తే వానరా
వివిధాయుధ-లగుడ-పాషాణాదిభిర్వాపాదితాః ఇతి ।

అథ సోఽపి వానర-యాథపస్తం పుత్ర-పౌత్ర-భ్రాతృ-సుత-భాగినీయాది-సజ్జయం జ్ఞాత్వా
విషాదముపగతః । సన్త్యక్తాహార-క్రియో వనాద్వనం పర్యటతి । అచిన్తయచ్చ-కథమహం

తస్య నృపాపసదయాన్మణతా-కృత్యేనాపకృత్యం కరిష్యామి । ఉక్తం చ-

మర్షయేద్ధర్షణాం యోఽత్ర వంశజాం పర-నిర్మితామ్ ।

భయాద్వా యది వా కామాత్ స జ్ఞేయః పురుషాధమః ॥ ౫.౭౬॥

అథ తేన వృద్ధ-వానరేణ కుత్రచిత్ పిపాసాకులేన భ్రమతా పద్మిని-ఖణ్డ-మణ్డితం సరః
సమాసాదితమ్ । తద్వావత్ సూక్ష్మేక్షికయావలోకయతి తావద్వనవర-మనుష్యాణాం పద-
పక్షి-ప్రదేశోఽస్తి న నిష్కృమణమ్ । తతశ్చిన్తితమ్-నూనమత్ర ఆక్రాన్తే దుష్ట-గ్రాహేణ
భావ్యమ్ । తత్-పద్మిని-నాలమాదాయ దూరస్థోఽపి జలం పిబామి ।

తథానుష్ఠితే తన్-మధ్యాద్రాక్షసో నిష్కృమ్య రత్న-మాలా-విభూషిత-కణ్డస్తమువాచ-భోః !
ఆత్ర యః సలిలే ప్రవేశం కరోతి స మే భక్ష్యః ఇతి । తన్ నాస్తి ధూర్తతరస్త్యత్-సమోఽన్యో
యః పానీయమనేన విధినా పిబతి । తతస్తుష్టోఽహం, ప్రార్థయస్వ హృదయ-వాఞ్ఘృతమ్
।

కపిరాహ-భోః ! కియతీ మే భక్షణ-శక్తిః ?

స ఆహ-శత-సహస్రాయుత-లక్షాణపి జల-ప్రవిష్టాని భక్షయామి । బాహ్యతః
శ్చ_గౌలోఽపి మాం ధర్షయతి ।

వానర ఆహ-అస్తి మే కేనచిద్భూపతినా సహోత్యస్తం వైరమ్ । యదేనాం రత్న-మాలాం
మే ప్రయచ్ఛసి, తత్ పరివారమపి తం భూపతిం వాక్య-ప్రపఞ్చోన లోభయిత్వాత్ర సరసి
ప్రవేశయామి ।

సోఽపి శ్రద్ధేయం వచస్తస్య శ్రుత్వా రత్న-మాలాం దత్త్వా ప్రాహ-భో మిత్ర ! యత్ సముచితం
భవతి తత్ కర్తవ్యమితి ।

వానరోఽపి రత్న-మాలా-విభూషిత-కణ్డో వృక్ష-ప్రాసాదేషు పరిభ్రమన్ జనైర్పృష్టః ।
పృష్టశ్చ-భో యూథప ! భవాన్ ఇయన్తం కాలం కుత్ర స్థితః ? భవతా ఈద్వృగ్రత్న-మాలా

కుత్ర లభ్యా ? దీప్త్యా సూర్యమపి తిరస్కరోతి ।

వానరః ప్రాహ-అస్తి కుత్రచిదరణ్యే గుప్తతరం మహత్ సరో ధనద-నిర్మితమ్ । తత్ర సూర్యేఽర్ధోదితే రవి-వారే యః కశ్చిన్ నిమజ్జతి, స ధనద-ప్రసాదాదీదృగ్-రత్న-మాలా-విభూషిత-కణ్ఠో నిఃసరతి ।

అథ భూభుజా తదాకర్ణ్య, స వానరః సమాహూతః । పృష్ఠశ్చ-భో యూథాధిప ! కిం సత్యమేతత్ ? రత్న-మాలా-సనాథం సరోఽస్తి క్వాపి ?

కపిరాహ-స్వామిన్ ! ఏష ప్రత్యక్షతయా మత్-కణ్ఠ-స్థితయా రత్న-మాలయా ప్రత్యయన్తే । తద్యది రత్న-మాలయా ప్రయోజనం తన్ మయా సహ కమపి ప్రేషయ, యేన దర్శయామి ।

తచ్చుత్వా నృపతిరాహ-యదేవం తదహం సపరిజనః స్వయమేష్యామి, యేన ప్రభూతా రత్న-మాలా ఉత్పద్యతే ।

వానర ఆహ-ఏవం క్రియతామ్ ।

తథానుప్థితే భూపతినా సహ రత్న-మాలా-లోభేన సర్వే కలత్ర-భృత్యాః ప్రస్థితాః ।

వానరోఽపి రాజ్ఞా దోలాధిరూఢేన స్వోత్సక్తే ఆరోపితః సుఖేన ప్రీతి-పూర్వమాసీయతే ।

అథవా సాధ్యిదముచ్యతే-

తృప్తే దేవి నమస్తుభ్యం యయా విత్తాన్వితా అపి ।

అకృత్యేషు నియోజ్యన్తే భ్రామన్తే దుర్గమేష్యపి ॥ ౫.౭౭ ॥

తథా చ-

ఇచ్చతి శతీ సహస్రం సహస్రీ లక్షమీహతే ।

లక్షాధిపస్తథా రాజ్యం రాజ్యస్థః స్వర్గమీహతే ॥ ౫.౭౮ ॥

జీర్షన్తే జీర్షతః కేశాః దన్తా జీర్షన్తి జీర్షతః ।

జీర్షతశ్చక్షుషీ శ్రోత్రే తృప్తైకా తరుణాయతే ॥ ౫.౭౯ ॥

అథ తత్-సరః సమాసాద్య వానరః ప్రత్యూష-సమయే రాజానమువాచ-దేవ ! అత్రార్ధోదితే సూర్యేఽన్తః-ప్రవిష్టానాం సిద్ధిర్భవతి తత్ సరోఽపి జన ఏకదైవ ప్రవిశతు । త్వయా పునర్మయా సహ ప్రవేష్టవ్యం, యేన పూర్వ-దృష్ట-స్థానమాసాద్య, ప్రభూతాన్తే రత్న-మాలా దర్శయామి ।

అథ ప్రవిష్టాన్తే లోకాః సర్వే భక్షితా రాక్షసేన । అథ తేషు చిరమాణేషు రాజా వానరమాహ-భో యూథాధిప కిమితి చిరాయతే మే పరిజనః ?

తచ్చుత్వా వానరః సత్యరం వృక్షమారుహ్య రాజానమువాచ-భో దుష్ట-నరపతే ! రాక్షసేనాన్తః-సలిల-స్థితేన భక్షితాన్తే పరిజనః । సాధితం మయా కుల-క్షయజం వైరమ్,

తద్గమ్యతామ్ । త్వం స్వామీతి మత్వా నాత్ర ప్రవేశితః । ఉక్తం చ-
కృతే ప్రతికృతం కుర్యాద్ధింసితే ప్రతిహింసితమ్ ।
న తత్ర దోషం పశ్యామి యో దుష్టే దుష్టమాచరేత్ ॥ ౫.౮౦॥

తత్ త్వయా మమ కుల-క్షయః కృతః మయా పునస్తవ ఇతి ।
అధైతదాకర్ణ్య రాజా కోపావిష్టః పదాతిరేకాకీ యథాయాత-మార్గేణ నిష్కాగ్రస్తః । అథ
తస్మిన్ భూపతౌ గతే రాక్షస-స్పృష్టో జలాన్ నిష్క్రమ్య సానన్దమిదమాహ-
హతః శత్రుః కృతం మిత్రం రత్న-మాలా న హారితా ।
నాలేన పిబతా తోయం భవతా సాధు వానర ॥ ౫.౮౧॥

అతోఽహం బ్రవీమి-యో లౌల్యాత్ కురుతే కర్మ ఇతి ।
ఏవముక్త్యా భూయోఽపి న చక్రధరమాహ-భో మిత్ర ! ప్రేషయ మాం, యేన స్వ-గృహం
గచ్ఛామి ।

చక్రధర ఆహ-భద్ర ! ఆపదర్థే ధన-మిత్ర-సంకల్పహః క్రియతే । తన్ మామేవంవిధం త్వక్త్యా క్వ
యాస్యసి ? ఉక్తం చ-

యస్త్యక్త్యా సాపదం మిత్రం యాతి నిష్ఠరతాం వహన్ ।
కృతఘ్నుస్తేన పాపేన నరకే యాతసంశయమ్ ॥ ౫.౮౨॥

సువర్ణసిద్ధిరాహ-భోః, సత్యమేతద్యది గమ్య-స్థానే శక్తిర్భవతి । ఏతత్ పునర్మనుష్యాణామగమ్య-
స్థానమ్ । నాస్తి కస్యాపి త్వామున్మోచయితుం శక్తిః అపరం యథా యథా చక్ర-భ్రమ-
వేదనయా తవ ముఖ-వికారం పశ్యామి తథా తథాహమేతజ్ జానామి యత్ ద్రాగ్గచ్ఛామి
మా కశ్చిన్ మమాపనర్థో భవేదితి । యతః-

యాదృశీ వదన-చ్ఛాయా దృశ్యతే తవ వానర ।
వికాలేన గృహీతోఽసి యః పరైతి స జీవతి ॥ ౫.౮౩॥

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?
సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౦ వికాల-వానర-కథా

కస్మింశ్చిన్ నగరే భద్రసేనో నామ రాజా ప్రతివసతి స్మ । తస్య సర్వ-లక్షణ-సమ్పన్నా
రత్నవతీ నామ కన్యాస్తి । తాం కశ్చిద్రాక్షసో జిహ్విర్వతి । రాత్రావాగతోపభుజ్జ్యే-
పరం కృత-రక్షోపధానాం తాం హర్తుం న శక్నోతి । సాపి తత్-సమయే రక్షః-
సాన్నిధ్యజామవస్థామనుభవతి కమ్పాదిభిః ।

ఏకమతిక్రామతి కాలే కదాచిత్ స రాక్షసో మధ్య-నిశాయాం గృహ-కోణే స్థితః | సాపి రాజ-
కన్యా స్వ-సఖీమువాచ-సఖి ! పక్ష్యేష వికాలః సమయే నిత్యమేవ మాం కదర్థయతి | అస్తి
తస్య దురాత్మనః ప్రతిషేధోపాయః కశ్చిత్ ?

తమచ్ఛ్రత్వా రాక్షసోఽపి వ్యచింతయత్-నూనం యథాహం తథాన్యోఽపి కశ్చిద్వికాల-
నామాస్యా హరణాయ నిత్యమేవాగచ్ఛతి | పరం సోఽపేనాం హర్తుం న శక్నోతి | తత్
తావదశ్వ-రూపం కృత్వాశ్వ-మధ్య-గతో నిరీక్షయామి | కిం-రూపః స కిం-ప్రభావశ్చేతి ?
ఏవం రాక్షసోఽశ్వ-రూపం కృత్వాశ్వానాం మధ్యే తిష్ఠతి |

తథానుష్ఠితే నిశీథ-సమయే రాజ-గృహే కశ్చిదశ్వ-చౌరః ప్రవిష్టః | స చ
సర్వానశ్వానవలోక్య తం రాక్షసమశ్వతమం విజ్ఞాయాధిరూఢః |

అత్రాన్తరే రాక్షసశ్చింతయామాస-నూనమేష వికాల-నామా మాం చౌరం మత్వా కోపాన్
నిహన్తుమాగతః | తత్ కిం కరోమి ? ఏవం చింతయన్ సోఽపి తేన ఖలీనం ముఖే నిధాయ
కశాఘాతేన తాడితః | అథాసౌ భయ-త్రస్త-మనాః ప్రధావితుమారబ్ధః |

చౌరోఽపి దూరం గత్వా ఖలీనాకర్షణేన తం స్థిరం కర్తుమారబ్ధవాన్ | స తు వేగాద్వేగతరం
గచ్ఛతి | అథ తం తథాగణిత-ఖలీనాకర్షణం మత్వా చౌరశ్చింతయామాస-అహో నైవ-
విధా వాజినో భవన్తగణిత-ఖలీనాః | తన్ నూనమనేనాశ్వ-రూపేణ రాక్షసేన భవితవ్యమ్ |
యద్యపి కశ్చిత్ పాంసులం భూమి-దేశమవలోకయామి తదాత్మానం తత్ర పాతయామి
| నాన్యథా మే జీవితవ్యమస్తి |

ఏవం చింతయత ఇష్ట-దేవతాం స్మరతస్తస్య సోఽశ్వో బట-వృక్షస్య తలే నిష్క్రిస్తః |
చౌరోఽపి బట-ప్రరోహమాసాద్య తత్రైవ విలగ్నః | తతో ద్వాపపి తౌ పృథగ్-భూతో
పరమానన్ద-భాజౌ జీవిత-విషయే లబ్ధ-ప్రత్యాశౌ సమృన్నౌ |

అథ తత్ర బటే కశ్చిద్రాక్షస-సుహృద్వాసరః స్థిత ఆసీత్ | తేన రాక్షసం త్రస్తమాలోక్య
వ్యాహృతమ్-భో మిత్ర ! కిమేవ అలాయశ్చేతేలిక-భయేన ? తద్భ్రక్ష్యోఽయం మానుషః
భక్ష్యతామ్ |

సోఽపి వానర-వచో నిశమ్య, స్వరూపమాధాయ శక్తి-త-మనాః స్థిత-గతిర్నివృత్తః |
చౌరోఽపి తం వానరాహూతం జ్ఞాత్వా కోపాత్ తస్య లాఙ్గులం లమ్బమానం ముఖే
నిధాయ చర్వితవాన్ |

వానరోఽపి తం రాక్షసాభ్యధికం మన్యమానో భయాన్ న కిశ్చిదుక్తవాన్ | కేవలం
వ్యధార్తో నిమిలిత-నయనస్తిష్ఠతి | రాక్షసోఽపి తం తథా-భూతమవలోక్య శ్లోకమేనమపరత్-
యాదృశీ వచన-చ్ఛాయా దృశ్యతే తవ వానర |

వికాలేన గృహీతోఽసి యః పరైతి స జీవతి || ౫.౮౪ ||

ఇతుక్తౌ ప్రణష్టశ్చ | తత్ ప్రేషయ మాం యేన గృహం గచ్ఛామి | త్వం పునరనుభుజ్ఞాస్త్ర
స్థిత ఏవ లోభ-వృక్ష-ఫలమ్ |

చక్రధర ఆహ-భోః అకారణమేతత్ | దైవ-వశాత్ సమృద్ధ్యతే నృణాం శుభాశుభమ్ | ఉక్తం
చ-

దుర్గస్త్రికూటః పరిఖా సముద్రో
రజ్ఞాంసి యోధా ధనదాచ్చ విత్తమ్ |

శాస్త్రం చ యస్యోశనసా ప్రణీతం

స రావణో దైవ-వశాద్విపన్నః || ౫.౮౫ ||

తథా చ-

అన్ధకః కుబ్జకశ్చైవ త్రిస్తనీ రాజ-కన్యకా |

త్రయోఽపన్యాయతః సిద్ధాః సమ్ముఖే కర్మణి స్థితే || ౫.౮౬ ||

సువర్ణ-సిద్ధిః ప్రాహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౧ అన్ధక-కుబ్జక-త్రిస్తనీ-కథా

అస్తత్ర ధరా-తల ఉత్తరా-పథే మధు-పురం నామ నగరమ్ | తత్ర మధుసేనా నామ రాజా
బభూవ | తస్య కదాచిద్విషయ-సుఖమనుభవతస్త్రిస్తనీ కన్యా బభూవ | అథ తాం త్రస్తనీం
జాతాం శ్రుత్వా స రాజా కఞ్చుకినః ప్రోవాచ, యదోఽభ్యస్త్యజ్యతామియం త్రస్తనీ గత్వా
దూరేఽరణ్యే యథా కశ్చిన్ న జానాతి |

తచ్ఛ్రుత్వా కఞ్చుకినః ప్రోచుః-మహారాజ జ్ఞాయతే యదనిష్ఠ-కారిణీ త్రిస్తనీ కన్యా భవతి
| తథాపి బ్రాహ్మణమాహూయ ప్రప్లవ్యాః, యేన లోక-ద్వయం న విరుద్ధ్యతే, యతః-

యః సతతం పరిపృచ్ఛతి శ్లోణోతి సన్ధారయతనిశమ్ |

తస్య దివాకర-కిరణైర్నలినీవ వివర్ధతే బుద్ధిః || ౫.౮౭ ||

తథా చ-

పుచ్ఛకేన సదా భావ్యం పురుషేణ విజానతా |

రాక్షసేన్ద్ర-గృహీతోఽపి ప్రశ్నాన్ ముక్తో ద్విజః పురా || ౫.౮౮ ||

రాజా ఆహ-కథమేతత్ ?

తే ప్రోచుః-

కథా ౧౨ చణ్డకర్మ-నామ-రాక్షస-కథా

దేవ ! కస్మింశ్చిద్విసోద్ధేశే చణ్డకర్మా నామ రాక్షసః ప్రతివసతి స్మ । ఏకదా తేన భ్రమతాటవ్యాం కశ్చిద్బ్రాహ్మణః సమాసాదితః । తతస్తస్య స్కన్ధమారుహ్య ప్రోవాచ-భో అగ్రేసరో గమ్యతామ్ ।

బ్రాహ్మణోఽపి భయ-త్రస్త-మనాస్తమాదాయ ప్రస్థితః । అథ తస్య కమలోదర-కోమలా పాదౌ దృష్ట్వా బ్రాహ్మణో రాక్షసమపృచ్ఛత్-భోః ! కిమేవం-విధౌ తే పాదావతికోమలా ?

రాక్షస ఆహ-భోః ! వ్రతమస్తి నాహమార్ద్ర-పాదో భూమిం స్పృశామి ।

తతస్తచ్చుత్వాత్మనో మోక్షోపాయం చిన్తయంస్తత్-సరః ప్రాప్తః । తతో రాక్షసేనాభిహితం-భోః ! యావదహం స్నానం కృత్వా దేవతార్చన-విధిం విధాయాగచ్ఛామి తావత్ త్వయాతః స్థానాదన్యత్ర న గన్తవ్యమ్ ।

తథానుష్ఠితే దిష్టశ్చిన్తయామాస-నూనం దేవతార్చన-విధేరూర్ధ్వం మామేష భక్షయిష్యతి । తద్ద్యుతతరం గచ్ఛామి, యేనైష ఆర్ద్ర-పాదో న మమ పృష్ఠమేష్యతి ।

తథానుష్ఠితే రాక్షసో వ్రత-భంగ-భయాత్ తస్య పృష్ఠం న గతః । అతోఽహం బ్రవీమి-పృచ్ఛకేన సదా భావ్యమితి ।

అథ తేభ్యస్తచ్చుత్వా-రాజా ద్విజాన్ ఆహూయ ప్రోవాచ-భో బ్రాహ్మణాః ! త్రిన్తనీ మే కన్యా సముత్పన్నా, తత్ కిం తస్యాః ప్రతివిధానమస్తి న వా ?

హీనాక్షీ వాధికాక్షీ వా యా భవేత్ కన్యకా నృణామ్ ।

భర్తుః స్యాత్ సా వినాశాయ స్వ-శిల-నిధనాయ చ ॥ ౫.౮౯ ॥

యా పునస్త్రిన్తనీ కన్యా యాతి లోచన-గోచరమ్ ।

పితరం నాశతేవ సా ద్రుతం నాత్ర సంశయః ॥ ౫.౯౦ ॥

తస్మాదస్యా దర్శనం పరిహరతు దేవః । తథా యది కశ్చిదుద్వాహయతి, తదేనాం తస్మై దత్త్వా, దేశ-త్యాగేన స నియోజయితవ్యః ఇతి । ఏవం-కృతే లోక-ద్వయావిరుద్ధతా భవతి ।

అథ తేషాం తద్వచనమాకర్ణ్య స రాజా పటహ-శబ్దేన సర్వత్ర ఘోషణామాజ్ఞాపయామాస-ఆహా ! త్రిన్తనీం రాజకన్యాం యః కశ్చిదుద్వాహయతి స సువర్ణ-లక్షమాప్నోతి దేశ-త్యాగం చ ।

ఏవం తస్యామాఘోషణాయాం క్రియమాణాయాం మహాన్ కాలో వ్యతీతః । న కశ్చిత్ తాం ప్రతిగృహ్ణాతి । సాపి యావనోస్మృఖీ సజ్ఞాతా సుగుప్త-స్థాన-స్థితా యత్నేన రక్ష్యమాణా తిష్ఠతి ।

అత్ర తత్రైవ నగరే కశ్చిదన్ధస్తిష్ఠతి । తస్య చ మన్ధరక-నామా కుబ్జోఽగ్రేసరో యష్టి-గ్రాహీ
 । తాభ్యాం తం పటహ-శబ్దమాకర్ణ్య, మిథో మన్రితం-స్పృశ్యతేఽయం పటహః । యది
 కథమపి దైవాత్ కన్యా లభ్యతే । సువర్ణ-ప్రాప్తిశ్చ భవతి, తథా సుఖేన సువర్ణ-ప్రాప్త్యా కాలో
 వ్రజతి । అథ యది తస్య దోషతో మృత్యుర్భవతి । తదా దారిద్ర్యోపాత్తన్యాస్య క్లేశస్య
 పర్యన్తో భవతి । ఉక్తం చ-

లజ్జా సేహః స్వర-మధురతా బుద్ధయో యౌవన-శ్రీః
 కాన్తాసక్తః స్వజన-మమతా దుఃఖ-హానిర్విలాసః ।
 ధర్మః శాస్త్రం సుర-గురు-మతిః శౌచమాచార-చిన్తా
 పూరే సర్వే జతర-పితరే ప్రాణినాం సమ్భవన్తి ॥ ౫.౯౧॥

ఏవముక్తాస్థేన గత్వా, స పటహః స్పృష్టః । ఉక్తం చ-భోః ! అహం తాం
 కన్యాముద్వాహయామి, యది రాజా మే ప్రయచ్ఛతి ।
 తతస్మై రాజ-పురుషైర్గత్వా రాజ్ఞే నివేదితమ్-దేవ ! అన్ధేన కేనచిత్ పటహః స్పృష్టః । తదత్ర
 ఏషయే దేవః ప్రమాణమ్ ।

రాజా ప్రాహ-
 అన్తో వా వధిరో వాథ కుష్ఠీ వాపన్యజోఽపి వా ।
 పరిగృహ్ణాతు తాం కన్యాం సలక్షణం స్యాద్విదేశగః ॥ ౫.౯౨॥

అథ రాజాదేశాత్ తై రాజ-పురుషైస్తం నదీ-తీరే నీత్వా సువర్ణ-లక్షణ సమం వివాహ-
 విధినా త్రిస్తనీం తస్మై దత్త్వా, జల-యానే నిధాయ కైవర్యాః ప్రోక్తాః-భో ! దేశాన్తరం నీత్వా
 కస్మింశ్చిదధిష్ఠానేఽన్ధః సపత్నీకః । కుబ్జకేన సహ మోచనీయః ।

తథానుష్ఠితే విదేశమాసాద్య కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే కైవర్త-దర్శితే త్రయోఽపి మూల్యేన గృహం
 ప్రాప్తాః సుఖేన కాలం నయన్తి స్మ । కేవలమన్ధః పర్యజ్ఞే సుప్తస్తిష్ఠతి, గృహ-వ్యాపారం
 మన్ధరకః కరోతి । ఏవం గచ్ఛతా కాలేన త్రిస్తన్యా కుబ్జకేన సహ వికృతిః సమపద్యత ।
 అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

యది స్యాచ్ఛ్చి-తలో వహ్నిశ్చన్ద్రమా దహనాత్మకః ।
 సుస్వాదః సాగరః స్త్రీణాం తత్-సతీస్తవం ప్రజాయతే ॥ ౫.౯౩॥

అథాన్యేద్యుస్త్రిస్తన్యా మన్ధరకోఽభిహితః-భోః సుభగ ! యదేషోఽన్ధః కథశ్చిత్
 వ్యాపాద్యతే, తదావయోః సుఖేన కాలో యాతి । తదన్విష్యతాం కుత్రచిద్విషమ్, యేనాస్మై
 తత్ ప్రదాయ సుఖినీ భవామి ।

అన్యదా కుబ్జకేన పరిభ్రమతా మృతః కృష్ణసర్పః ప్రాప్తః । తం గృహీత్వా ప్రహృష్ట-మనా
 గృహమభ్యేత్య తామాహ-సుభగే ! లభ్యోఽయం కృష్ణ-సర్పః । తదేనం ఖణ్ణకః కృత్వా

ప్రభూత-శుక్త్యాదిభిః సంస్కార్యాస్తై వికల-నేత్రాయ మత్స్యమిషం భణిత్యా ప్రయచ్ఛ
యేన ద్రాగ్విసశ్యతి | యతోఽస్య మత్స్యమిషం సదా ప్రియమ్ | ఏవముక్త్యా మన్థరకో
బహిర్గతః |

సాపి ప్రదీప్తే వహ్నా కృష్ణ-సర్పం ఖణ్ణశః కృత్వా తక్ర-స్థాల్యామాధాయ గృహ-
వ్యాపారాకులా తం వికలాక్షం సప్రశయమువాచ-ఆర్య-పుత్ర ! తవాభీష్టం మత్స్య-మాంసం
సమాసితమ్ | యతస్త్యం సదైవ తత్ పృచ్ఛసి | తే చ మత్స్యో వహ్నా పావనాయ తిష్ఠన్తి
| తద్యావదహం గృహ-కృత్యం కరోమి, తావత్ త్వం దర్శిమాదాయ క్షణమేకం తాన్
ప్రచాలయ |

సోఽపి తదాకర్ణ్య హృష్ట-మనాః సృక్కణీ పరిలిహన్ ద్రుతముత్థాయ దర్శిమాదాయ
ప్రమథితుమారబ్ధః | అథ తస్య మత్స్యోన్ మథ్నతో విష-గర్భ-బాష్పేణ సంస్పృష్టం నీల-
పటలం చక్షుర్భ్యామగలత్ | అసావపన్థస్తం బహు-గుణం మన్యమానో విశేషాన్ నేత్రాభ్యాం
బాష్ప-గ్రహణమకరోత్ |

తతో లబ్ధ-దృష్టిర్ణాతో యావత్ పశ్యతి, తావత్ తక్ర-మధ్యే కృష్ణ-సర్ప-ఖణ్ణాని
కేవలానేవావలోకయతి | తతో వ్యచింతయత్-అహో, కిమేతత్ ? మమ మత్స్యమిషం
కథితమాసీదనయా | ఏతాని తు కృష్ణ-సర్ప-ఖణ్ణాని | తత్ తావద్విజానామి సమ్యక్
త్రిన్దస్యాశ్చేష్టితమ్ | కిం మమ వధోపాయ-క్రమః కుబ్జస్య వా ? ఉతాహో అన్యస్య వా
కస్యచిత్ ? ఏవం విచిన్త్య స్వాకారం గూహయన్నన్దవతీ కర్మ కరోతి యథా పురా |

అత్రాన్తరీ కుబ్జః సమాగత్య నిఃశక్య-తయాలిజ్జన-చుమ్బనాదిభిస్త్రిన్దసీం సేవితుముపచక్రమే
| సోఽపన్థస్తమవలోకయన్నపి యావన్ న కిచ్ఛోచ్చస్త్రం పశ్యతి, తావత్ కోప-వ్యాకుల-
మనాః పూర్వవచ్ఛయనం గత్వా కుబ్జం చరణాభ్యాం సక్లృహ్య సామర్థ్యాత్ స్వ-
మస్తకోపరి భ్రామయిత్వా త్రిన్దసీం హృదయే వ్యతాడయత్ |

అథ కుబ్జ-ప్రహారేణ తస్యాస్తృతీయః స్తన ఉరసి ప్రవిష్టః | తథా బలాన్ మస్తకోపరి భ్రమణేన
కుబ్జః ప్రాజ్ఞలతాం గతః |

అతోఽహం బ్రవీమి-అనకః కుబ్జకశ్చైవ (౮౪) ఇతి |

సువర్ణసిద్ధిరాహ-భోః సత్యమేతత్ | దైవానుకూలతయా సర్వం కల్యాణం సమ్పద్యతే |
తథాపి పురుషేణ సతాం వచనం కార్యమ్ | పునరేవమేవ వర్తితవ్యమ్ | అథ ఏవమేవ యో
వర్తతే, స త్వమివ వినశ్యతి | తథా చ-

ఏకోదరాః పృథగ్గీవా అన్యాన్య-ఫల-భక్షిణః |

అసంహతా వినశ్యన్తి భారుణ్ణా ఇవ పక్షిణః || ౫౯౪ ||

చక్రధర ఆహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౩ భారుణ్ణ-పక్షి-కథా

కస్మింశ్చిత్ సరోవరే భారుణ్ణ-నామా పక్షి ఏకోదరః పృథగ్-గ్రీవః ప్రతివసతి స్మ । తేన చ సముద్ర-తీరే పరిభ్రమతా కఞ్చైత్ ఫలమమృత-కల్పం తరఙ్గ-క్షిప్తం సమ్ప్రాప్తమ్ । సోఽపి భక్షయన్న్ ఇదమాహ-అహో ! బహుని మయామృత-ప్రాయాణి సముద్ర-కల్లోలాహృతాని ఫలాని భక్షితాని । పరమపూర్వోఽస్యాస్యాదః । తత్ కిం పారిజాత-హరిచన్దన-తరు-సమ్భవమ్ ? కిం వా, కిఞ్చిదమృత-మయ-ఫలమిదమవ్యక్తేనాపి విధినాపాతితమ్ ।

ఏవం తస్య బ్రువతో ద్వితీయ-ముఖేనాభిహితమ్-భో, యదేవం తన్ మమాపి స్తోకం ప్రయచ్ఛ, యేనాహమపి జిహ్వ-సౌఖ్యమనుభవామి ।

తతో విహస్య ప్రథమ-వక్త్రేణాభిహితమావయోస్తావదేకముదరమ్ । ఏకా తృప్తిశ్చ భవతి । తతః కిం పృథగ్భక్షితేన ? వరమనేన శేషేణ ప్రియా తోష్యతే ।

ఏవమభిధాయ తేన శేషం భారుణ్ణ్యాః ప్రదత్తమ్ । సాపి తదాస్వాద్య ప్రహృష్టతమాలిఙ్గన-చుమ్భన-సమ్భావనాద్యనేక-చాటు-పరా చ బభూవ । ద్వితీయం ముఖం తద్దినాదేవ ప్రభృతి సోద్వేగం సవిషాదం చ తిష్ఠతి ।

అథాన్యేద్యుర్ద్వితీయ-ముఖేన విష-ఫలం ప్రాప్తమ్ । తద్దృష్ట్వాపరమాహ-భో నిస్త్రింశ ! పురుషాధమ ! నిరపేక్ష ! మయా విష-ఫలమాసాదితమ్ । తత్ తవాపమానాదభ్యక్షయామి ।

అపరేణాభిహితమ్-మూర్ఖ ! మా మైవం కురు । ఏవం కృతే ద్వయోరపి వినాశో భవిష్యతి । అధైవం వదతా తేనాపమానేన తత్ ఫలం భక్షితమ్ । కిం బహునా, ద్వాపపి వినష్టా ।

అతోఽహం బ్రవీమి-ఏకోదరాః పృథగ్-గ్రీవాః (౯౨) ఇతి ।

చక్రధర ఆహ-సత్యమేతత్ । తద్గచ్ఛ గృహమ్ । పరమేకాకినా న గన్తవ్యమ్ । ఉక్తం చ-ఏకః స్వాదు న భుజ్జీత ఏకశ్చార్థాన్ న చిన్తయేత్ ।

ఏకో న గచ్ఛేదధ్వానం వైకః సుప్తేషు జాగృయాత్ ॥ ౫.౯౫ ॥

అపి చ-

అపి కాపురుషో మార్గే ద్వితీయః క్షేమ-కారకః ।

కర్కటేన ద్వితీయేన జీవితం పరిరక్షితమ్ ॥ ౫.౯౬ ॥

సువర్ణ-సిద్ధిః ప్రాహ-కథమేతత్ ?

సోఽబ్రవీత్-

కథా ౧౪ బ్రాహ్మణ-కర్కటక-కథా

కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే బ్రహ్మదత్త-నామా బ్రాహ్మణః ప్రతివసతి స్మ | స చ ప్రయోజన-
వశాద్ధ్రామం ప్రస్థితః స్వ-మాత్రాభిహితః, యద్వత్స ! కథమేకాకీ వ్రజసి ? తదన్విష్యతాం
కశ్చిద్వివేచితీయః సహాయః |

స ఆహ-అమ్భ ! మా ఖైషిః | నిరుపద్రవోఽయం మార్గః | కార్య-వశాదేకాకీ గమిష్యామి |
అథ తస్య తం నిశ్చయం జ్ఞాత్వా సమీపస్థ-వాప్యాః సకాశాత్ కర్కటమాదాయ
మాత్రాభిహితం-వత్స, అవశ్యం యది గన్తవ్యమ్ | తదేష కర్కటోఽపి సహాయో భవతు
| తదేనం గృహీత్వా గచ్ఛ |

సోఽపి మాతుర్వవనాదుభాభ్యాం పాణిభ్యాం న సక్లుప్త్యా కర్పూర-పుటికా-మధ్యే
నిధాయ, పాత్ర-మధ్యే సంస్థాప్య శీఘ్రం ప్రస్థితః |

అథ గచ్ఛన్ గ్రీషోష్మణా సన్నప్తః కఞ్చన్ మార్గస్థం వృక్షమాసాద్య, తత్రైవ ప్రసుప్తః |
అత్రాన్తరే వృక్ష-కోటరాన్ నిర్గత్య సర్పస్తత్-సమీపమాగతః | స చాభ్యన్తర-గతాం కర్పూర-
పుటికామతిలాన్యాదభక్షయత్ | సోఽపి కర్కటస్తత్రైవ స్థితః సన్ సర్ప-ప్రాణానపాహరత
| బ్రాహ్మణేఽపి యావత్ ప్రబుద్ధః పశ్యతి, తావత్ సమీపే మృత-కృష్ణ-సర్పౌ నిజ-
పార్శ్వే కర్పూర-పుటికోపరి స్థితస్తప్తతి | తం దృష్ట్వా వ్యచిన్తయత్-కర్కటేనాయం
హతః ఇతి | ప్రసన్నో భూత్వాబ్రచీచ్ఛ-భోః ! సత్యమభిహితం మమ మాత్రా యత్
పురుషేణ కోఽపి సహాయః కార్యః | వైకాకినా గన్తవ్యమ్ | యతో మయా శ్రద్ధా-
పూరిత-చేతసా తద్వవనమనుష్ఠితం తేనాహం కర్కటేన సర్వ-వ్యాపాదనాద్రక్షితః | అథవా
సాధ్విదముచ్యతే-

క్షీణః శ్రయతి శశి రవిం ఋద్ధో వర్ధయతి పయసాం నాథమ్ |
అన్యే విపది సహాయా ధనినాం శ్రియమనుభవన్తన్యే || ౫.౯౭||

మన్తే తిర్థే ద్విజే దేవే దైవజ్ఞే భేషజే గురౌ |
యాదృశీ భావనా యస్య సిద్ధిర్భవతి తాదృశీ || ౫.౯౮||

ఏవం శ్రుత్వా సువర్ణసిద్ధిస్తమనుజ్ఞాప్య స్వగృహం ప్రతి నివృత్తః |
ఇతి శ్రీ-విష్ణు-శర్మ-విరచితే పంచతన్త్రే అపరీక్షిత-కారకం నామ పంచమం తన్త్రం సమాప్తమ్
|| ౫ ||

యదపేవం తథాపి త్వం దర్శయ తం చౌరసింహం యథా వ్యాపాదయామి | Alt యః
పశ్యతి స పశ్యతి Alt రాజ-పురుషైః Alt దేవశక్తి-కథా

The numbering of stories 8 onwards in 4th tantra needs to be checked.

viShNusharman: pa nchatantra

data entry: jan brzezinski

contribution: jan brzezinski

date of this version: 2020-07-31

source:

- ramChandra jha, 6th edition, varanasi : Chowkhamba vidyabhavan, 1991. (vidyabhavan sanskrit grantha mala, 17) also consulted: ed. by m.r. kale. delhi : motilal banarsidass, reprint. 1991.

publisher: Gottingen register of electronic texts in indian languages (gretil), sub Gottingen

licence:

this e-text was provided to gretil in good faith that no copyright rights have been infringed. if anyone wishes to assert copyright over this file, please contact the gretil management at gretil(at)sub(dot)uni-goettingen(dot)de. the file will be immediately removed pending resolution of the claim.

distributed under a creative commons attribution-noncommercial-sharealike 4.0 international license.

స్తుచ్చురే ఓఘం రేఘం రేనేన్వన్:

అ రేఘం రేనేన్వ ఇన్ అన్సేమ్లెబ్ద్ చోన్నిస్త్రిన్ ఓఘం

- అ ప్రగృతిచ్ అబ్బేవిఅతిఓన్ ఓఘం థే తిత్తే: పంచతన్త్రమ్ = ,

- థే నుమ్పర్ ఓఘం థే ఇన్ అరబిచ్ నుమేరల్స్,

- థే నుమ్పర్ ఓఘం థే వేరే ఇన్ అరబిచ్ నుమేరల్స్|

notes:

this file has been created by mass conversion of gretil.as sanskrit corpus from vispancutm. due to the heterogeneity of the sources the header markup might be suboptimal. for the sake of transparency the header of the legacy file is documented in the note element below:

visnusarma: panchatantra

(version 1.01)

based on the ed. by ramChandra jha,

6th edition, varanasi : Chowkhamba vidyabhavan, 1991.

(vidyabhavan sanskrit grantha mala, 17)

note:

There are considerable differences in various editions of the Panchatantra. I have also consulted (ed.) M.R. Kale. Delhi : Motilal Banarsidass, reprint. 1991 (original 1911), but there are a number of stories and verses unique to each. Eventually, a revised version based on Kosambi's 1949 critical edition should be prepared.

Panchatantram

pdf was typeset on March 24, 2024

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

